

LES CONFERÈNCIES
DE L'ARXIU

1

HISTÒRIA DE LLAGOSTERA

Les claus del passat

LES CONFERÈNCIES DE L'ARXIU

1

HISTÒRIA DE LLAGOSTERA

Les claus del passat

LES CONFERÈNCIES
DE L'ARXIU

1

HISTÒRIA DE LLAGOSTERA

Les claus del passat

Marta Albà - Elvis Mallorquí, coord.

AJUNTAMENT DE LLAGOSTERA

Amb la col·laboració de:

Diputació de Girona

Edita: **Ajuntament de Llagostera**

© dels textos: **Els autors**

Fotografia de la portada: **Moneda de Jaume I trobada durant
les excavacions de la Torre del Moros
(Foto M. López Prat)**

Realització: **Palahí, AG**
Tel. 972 20 26 92
www.palahi.cat
info@palahi.cat

ISBN: **978-84-937089-4-8**

Dipòsit legal: **Gi. 1146-2010**

ÍNDEX

Presentació	9
Fermí Santamaria <i>Alcalde de Llagostera</i>	

PRÒLEG	11
Joan Boadas	

INTRODUCCIÓ	13
Elvis Mallorquí	

PRIMERA PART: PETJADES, EMPREMTES I MIRADES 27

1	LA MEMÒRIA DE LLAGOSTERA.	33
	Els arxius i altres fonts de coneixement històric.	
	Marta Albà	
2	DE LA PREHISTÒRIA A L'ÈPOCA ROMANA.	71
	Els primers 100.000 anys d'activitat humana a Llagostera.	
	Joan Llinàs	
3	ELS TERMES DE LLAGOSTERA.	91
	L'ordenació del paisatge i de la societat tradicionals.	
	Elvis Mallorquí	
4	ESCRITORS I ARTISTES A LLAGOSTERA.	111
	Un recorregut pels racons del terme i pels seus relats i dibuixos.	
	Mariàngela Vilallonga	

SEGONA PART: LA FORMACIÓ DE LA LLAGOSTERA MEDIEVAL 143

- 5 EL PRIVILEGI DEL REI JAUME I (1241). 147
Contingut, context i permanència.
Elvis Mallorquí – Montse Varas
- 6 EL CASTELL I LES MURALLES DE LLAGOSTERA. 165
Història i evolució del nucli antic de la població.
Joan Llinàs
- 7 LLAGOSTERA SOTA ELS PRIMERS MONTCADA. 191
Organització social i política a mitjan segle XIV.
Xavier Soldevila

TERCERA PART: ELS FONAMENTS DE LA LLAGOSTERA ACTUAL. 219

- 8 LLAGOSTERA SOTA ELS FRANCESOS. 223
L'impacte local de la Guerra del Francès.
Jordi Bohigas
- 9 EL CAS DELS BOSCOS DE LLAGOSTERA. 241
Les complexitats de la implantació del liberalisme en un marc local.
Rosa Congost
- 10 RADICALS A L'AJUNTAMENT DE LLAGOSTERA. 263
Les lluites polítiques i l'aparició del radicalisme en comarques rurals de Catalunya.
Genís Barnosell
- 11 EL SURO A LLAGOSTERA. 277
Suros, taps i aglomerat (segles XVIII-XX).
Joaquim Alvarado

BIBLIOGRAFIA 299

- A BIBLIOGRAFIA SOBRE LLAGOSTERA. 301
- B BIBLIOGRAFIA COMPLEMENTÀRIA. 311

PRESENTACIÓ

Fermí Santamaria

Alcalde de Llagostera

El novembre de 2009 es va iniciar un cicle de conferències organitzades per l'Arxiu Municipal amb el nom d'*Història de Llagostera. Vida, societat i economia de la prehistòria al segle XIX*. Quan el març de 2010 es clausurava, 11 professionals ens havien ofert el resultat de les recerques més novadores sobre la història de Llagostera.

La bona resposta dels llagosterencs al llarg de tot el cicle i la bona disposició dels diferents professionals van fer de la proposta una experiència molt positiva, que es completa amb aquest llibre que en recull els textos. Aquesta recopilació i actualització de bona part del coneixement que avui tenim de la nostra història ens ha de permetre aprofundir i avançar a partir d'aquest nou estat del coneixement.

La publicació permetrà que les aportacions perdurin més enllà de l'activitat específica de les conferències i que arribin a un públic més extens. Serà una eina per ajudar els docents a acostar el nostre passat comú als seus alumnes. També ho serà per als investigadors que s'iniciïn en la recerca. Finalment, estic segur que interessarà a tothom qui estima Llagostera i per això us animo a llegir-la.

PRÒLEG

Joan Boadas i Raset

Arxiver Municipal de Girona

Saber què ha passat. Intentar conèixer per què allò que veiem cada dia és d'aquella i no d'una altra manera. Explicar-nos, i explicar, aquelles particularitats que ens singularitzen i, en ocasions, ens distingeixen com a col·lectivitat. En definitiva, descobrir per què som com som i per què no tots som de la mateixa manera. Aquesta voluntat de saber és permanentment present en el comportament humà, i el seu origen es deu enfonsar en el primer moment d'adquisició de la consciència racional.

El llibre que teniu a les mans vol contribuir a respondre aquests interrogants que acabo de plantejar. I ho fa de manera rigorosa, professional, científica. No cal menystenir les aportacions de totes aquelles persones que, en èpoques anteriors i en situacions molt més difícils que les actuals, s'acostaren al seu (i avui nostre) passat per a interrogar-lo i extreure'n les informacions que consideraren oportunes. Actualment, però, tenim la fortuna de poder-nos apropar als temps pretèrits des d'unes bases metodològiques més sòlides (en això la universitat hi juga un paper fonamental) i amb uns equipaments que ens faciliten l'accés a la recerca i al coneixement.

Deixin-me que em centri en l'Arxiu Municipal de Llagostera per a exemplificar el que acabo d'escriure. Algú pot recordar en quines condicions es trobava el patrimoni documental llagosterenc ara fa escassament una vintena d'anys? La resposta és fàcil perquè és comuna a la dels molts altres municipis: desordre generalitzat, dispersió i fragmentació, nul·la valoració per part dels responsables polítics i, sovint, per part del conjunt de la població. Concloent: poca o cap consideració. Passades aquestes dues dècades els llagosterencs poden presumir d'un Servei d'Arxiu Municipal modèlic, ambiciós en els seus plantejaments professionals, solvent en les seves intervencions i propostes i dirigit amb extrema eficàcia.

Els resultats visibles d'aquesta política, als quals caldria afegir-hi la constant i massa poc valorada tasca d'organització i de servei a l'administració municipal, parlen tots sols: trenta *Cròniques* i quinze llibres sorgits de la iniciativa i l'impuls de l'Arxiu Municipal d'ençà de l'any 1992. Gairebé un llibre i dues revistes per any.

A vegades ens costa valorar allò que tenim més proper, i ens costa també entendre que els processos no són fruit de l'atzar sinó de la planificació. I en el cas de l'Arxiu Municipal de

Llagostera aquesta planificació ha donat uns resultats excel·lents que superen amplament els de municipis amb molta més població i empenta pressupostària.

Els reptes que tenim al davant (i el de la gestió i preservació de la documentació digital no en seria el menor) ens obliguen, però, a continuar el nostre nivell d'exigència i a reclamar els mitjans materials i humans que garanteixin (com avui ho fem nosaltres) als ciutadans i ciutadanes del futur el dret de poder investigar i conèixer la realitat d'avui i a entendre per què hem actuat d'una forma determinada davant els fets que ens ha tocat viure.

Em permeto recomanar-los que llegeixin aquest text que ha estat redactat per acreditats especialistes. Tot i que sabem que si la recerca històrica fos un vaixell mai no arribaria a cap port definitiu, llibres com aquest ens permeten albirar terra ferma i ens situen en la ruta adequada per avançar en el coneixement d'allò que va ser, d'allò que vam ser, de per què avui som com som i per què no tots som de la mateixa manera.

Introducció:

ELS FILS DE LA HISTÒRIA DE LLAGOSTERA

ELVIS MALLORQUÍ

Per un moment reculem una colla d'anys en el temps. Som al cim del turó del castell i de l'església de Llagostera, al Mirador, observant com mossèn Josep Gelabert i Rafael Mas es disposen a contemplar el magnífic paisatge que la població ofereix a tots els que hi aconsegueixen pujar. Si ens hi acostem, els podem sentir com enraonen sobre quin podria ser el millor nom per a l'indret on es troben: el "mirador de la Selva", diu un; el "balcó de Bruguera", prefereix l'altre.¹ Potser un altre dia hi tornen per imaginar-se el llac que, per Gelabert, hauria originat el nom de "*Lacustaria*", mentre somriuen pensant en la persona a qui se li havia acudit plantar una llagosta a l'escut municipal.² I, encara un altre cop, hi tornen a pujar per acabar de perfilar la llegenda, popular segons Rafael Mas, del desguàs dels llacs de Bruguera i Maiena, promogut pel comte Hug de Montcada, baró de Llagostera.³

Igual com mossèn Gelabert i Rafael Mas, molts llagosterencs han fet el mateix i, sense necessitat de pujar al cim del turó, s'han preguntat d'on venia tot el que veien al seu voltant, per què els camins passaven per on passaven i les cases eren on eren i no en un altre indret, per què hi havia boscos vells i boscos joves que havien estat, no feia tant, camps o vinyes o per què les fites del terme del municipi s'alçaven allà on són i no una mica més enllà. A tot arreu on mirem, tot allò que trepitgem, tot és ple de fils que uneixen el nostre present amb el passat d'on venim. Els camins, les cases, els camps, els boscos, els veïnats, les parròquies, els municipis són elements que han nascut en diferents moments de la història, però tots conviuen en el nostre paisatge quotidià. Estudiar-los ens porta a conèixer una mica millor la vida dels homes i dones que ens han precedit i que, amb el seu esforç, d'acord amb els seus interessos i segons les seves possibilitats, han contribuït a modelar el món en què vivim.

La feina dels historiadors és recollir tota mena de testimonis del passat: pedres treballades, murs aixecats i abandonats, eines i monedes perdudes, textos escrits sobre pergami, llibres manuscrits, papers impresos, etc. Tots aquests objectes contenen informacions i són, per si mateixos, productes d'un temps que no tornarà. Per això cal interpretar quin era el seu lloc i la seva funció en el passat, cal interrogar les empremtes del passat per descobrir què ens diuen de les societats que els van crear. L'historiador, a partir dels senyals de les societats pretèrites, cerca les línies d'evolució que condueixen cap al present per tal de poder interpre-

tar on som avui i per tal de contribuir a construir el futur. Per aconseguir-ho cal que ordeni els fets, les interpretacions i les evolucions en un discurs coherent, amb una finalitat concreta i presentar-los a la societat actual.⁴

No sempre, però, els historiadors han mostrat interès per aquests aspectes tan vulgars i corrents, tan estretament lligats a la realitat local de cada indret, tan quotidians que qui els protagonitza no es pensa mai que està “fent història”. Ha estat molt més atractiu, en canvi, la gran història que protagonitzen reis, prínceps i poderosos governants, que es desenvolupa a còpia de grans batalles i de lleis capaces, per si soles, de fer transformar la societat en un moment determinat. O bé la història de les comunitats nacionals que es van anar formant al llarg del segle XIX. O, encara, la història de l'evolució de les estructures econòmiques que expliquen el pas del feudalisme al capitalisme a nivell mundial. Quan volem parlar de la història dels elements que conformen el nostre paisatge quotidià, no podem recórrer a cap d'aquestes menes d'històries que hem apuntat. Ens cal acudir a un altre tipus d'història, una història feta “des de baix”, que té com a objectiu reconstruir l'experiència de la gent corrent i, sobretot, entendre com pensava i com era capaç d'actuar.⁵ La finalitat última d'aquest tipus de recerca és clara: explicar a les generacions actuals com han viscut els nostres avantpassats i entendre les raons que tenien a l'hora de prendre decisions que, des del nostre punt de vista, ens poden sobtar.

Una de les formes d'història fetes “des de baix” que s'ha desenvolupat en els darrers quaranta anys és la història local, la història del “nostre poble”, del lloc on vivim. Es tracta d'una tendència historiogràfica nascuda a Anglaterra amb els *History Workshops* –o “tallers d'història”–, va arrelar amb força a Catalunya als anys 80 del segle XX. S'hi van dedicar congressos i jornades a Girona el 1985, Terrassa el 1987, València el 1988 i Bilbao el 1991, entre d'altres.⁶ Especial menció mereix el Primer Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya, organitzat per la revista d'història *L'Avenç* i amb el patrocini de la Diputació i de l'Ajuntament de Barcelona l'any 1991.⁷ Reconeguts historiadors veien en aquesta manera de fer història una sortida a l'*impasse* en què es trobava la historiografia catalana des dels anys 60, que produïa treballs massa teòrics i academicistes a l'hora d'explicar la realitat històrica; la història local oferia, en contrast, uns fets concrets, reals i localitzats en uns indrets determinats que havien de ser el fonament de noves interpretacions globals de la història en les quals els ciutadans eren els protagonistes de la història, sempre i quan els historiadors locals plantejessin escriure no només una història localitzada, sinó una “història social en un marc reduït”, entenent per història social el conjunt de les activitats humanes.⁸ A les terres gironines una de les primeres mostres d'aquesta mena de treballs és el Taller d'Història de Maçanet, que l'any 1988 va publicar el primer treball: *El nostre poble de pagès*.⁹ Es tracta d'un monografia sobre la història de les cases de pagès del poble, escrita per un grup divers de persones interessades en la història que havien participat, entre els anys 1985 i 1986, en un curs d'història rural dirigit per Joaquim M. Puigvert.¹⁰

Fins aleshores la història local havia estat exclusivament en mans dels erudits de cada poble, persones cultes que, des del segle XIX, combinaven les seves professions –rector, mestre, advocat, metge– amb l'afició a la història. Remenaven restes arqueològiques, desxifraven els pergamins de les esglésies i dels ajuntaments i llegien llibres d'història general que els proporcionaven el marc que els permetria interpretar els fets que anaven documentant. Els resultats dels seus treballs, presentats sovint en modestes publicacions, poden consistir simplement en la trasposició mecànica a l'escala local de les tendències i períodes de l'evolució històrica general, la qual cosa no aportaria res de nou al coneixement historiogràfic si no fos perquè solen enregistrar els fets principals de cada indret, amb els quals altres historiadors poden bastir noves interpretacions del passat.¹¹

A Llagostera l'interès per la cultura i per la història local hi va arrelar fa molts anys. En bona part va ser gràcies als dos personatges de qui parlàvem en l'arrencada d'aquesta introducció: mossèn Josep Gelabert i Rafael Mas. Pintors tots dos, sacerdot el primer i mestre el segon, potser no haurien acceptat del tot l'etiqueta d'erudit local que abans hem descrit, perquè haurien preferit definir-se simplement com a aficionats a la història i devots de tot allò que tingués a veure amb el que hi havia a Llagostera i als seus entorns. De la seva mà, doncs, emprendrem un repàs a tots els que, des de Llagostera mateix, han escrit la història del seu poble.

1. LA HISTÒRIA LOCAL DE LLAGOSTERA

Fa uns segles l'únic aspecte de la història de pobles i ciutats que interessava als historiadors era l'origen dels seus noms. Sobretot si els topònims eren estranys i calia cercar l'etimologia en temps remots i a partir de llengües obscures.¹² Llagostera, precisament, és un d'aquests casos difícils, almenys si fem cas del nombre i varietat de les etimologies que se li han proposat. La primera és a càrrec de Jeroni Pujades que, al segle XVII, feia derivar el nom de la població del cognom d'un cavaller romà, *Spurio Ligustino*, que hauria acompanyat Tiberi Semproni Grac quan aquest arribà a Hispània l'any 178 a.C.¹³

En front d'aquesta visió, els grans historiadors i lingüistes catalans interessats han defensat, partint de les referències escrites més antigues a Llagostera, que aquest topònim procedeix del mot llatí "*lacus*", llac. Per exemple, a finals del segle XIX, Josep Pella i Forgas, en la *Història del Ampurdán*, i Josep Balari i Jovany, en el seu treball sobre els *Orígenes històrics de Catalunya*, el primer fonament de l'onomàstica catalana, coneixien les referències a "*Lagustaria*" l'any 1016 i "*Lacustaria*" el 1151, que els van conduir cap a una interpretació lacustre del topònim.¹⁴ Fins i tot el mateix Enric Moreu-Rey, el 1982, recollia aquesta interpretació per al poble de Llagostera.¹⁵ En canvi Joan Coromines, molt més escrupulós a l'hora de cercar els documents antics, es va fixar que abans del segle XIII gairebé totes les referències són a

“Locustaria” i no pas als suposats derivats de “llac”, la qual cosa el condueix a establir que Llagostera vindria del nom dels insectes, les “llagostes”.¹⁶ I ell no era pas el primer: a inicis del segle XX Joaquim Botet i Sisó assenyalava, arrel del canvi de disseny de l'escut municipal, el 1910, que en els textos més antics solia aparèixer *“Locustaria”* i no pas *“Lacustaria”*.¹⁷

Mentrestant a Llagostera els historiadors locals compatibilitzaven la interpretació més acadèmica de l'etimologia del poble, la que la feia derivar de llac, amb l'enregistrament d'altres interpretacions més populars. De fet, degué ser a través de la influència de les opinions de mossèn Gelabert, que es decantava obertament per l'origen lacustre del nom, del metge August Moret i de Rafael Mas, que col·laborà en el disseny de la bandera del sometent i del nou escut municipal, que l'any 1910 es va suprimir la llagosta de mar dibuixada en aquests símbols locals i es va substituir pel castell damunt una roca i les aigües de l'estany.¹⁸ Anys més tard Joaquim Arbusé recordava les *“ideas fantásticas de que fuera Lacustino”* el que va donar nom a la població, la possibilitat que el duc de Medinaceli anomenés el poble com a *“Locus-eras”*, o lloc d'eres, i, fins i tot, que el topònim procedia del nom de la llagosta, no l'insecte sinó el crustaci.¹⁹ Ara, per molt que estiguessin d'acord amb l'origen lacustre del topònim local, la manca de més informació portava els erudits llagosterencs a enriquir els seus textos amb l'esment de llegendes i d'històries sobre els llacs que, suposadament, haurien envoltat el turó de Llagostera.

El repàs de les diverses etimologies proposades per al nom de Llagostera ens ha permès conèixer, no només els noms d'alguns erudits locals, sinó també els seus mètodes de treball. Tots ells partien de la vinculació sentimental i vivencial amb el lloc on vivien a l'hora de posar-se a escriure sobre aspectes diversos de la història i la cultura llagosterenca. Els primers, als anys 20 i 30 del segle XX, estaven vinculats amb l'Escola de Belles Arts. Mossèn Josep Gelabert (1859-1936), seguidor de l'escola de pintura olotina, va dedicar-se a multitud de qüestions, que van des dels volcans de la Garrotxa fins a les etimologies de Llagostera, Tossa i els llocs de la Vall d'Aro.²⁰ Rafael Mas i Ripoll (1876-1956) va ser director de l'Escola Municipal de Belles Arts de Llagostera durant tota la primera meitat del segle XX. A banda de la seva producció pictòrica, en el camp de la història i la cultura popular sobresurt el seu treball anomenat *Coses de Llagostera*, un recull de textos literaris en aspectes històrics i populars, reals i llegendaris de la població, amb especial referència als costums i tradicions locals vistos per la seva mirada encuriosida, de pintor.²¹

Als anys 60 un nou grup d'erudits locals, que formaven part de l'Associació Filatèlica i Numismàtica, van iniciar la publicació d'un butlletí propi, anomenat precisament *Lacustària*. Joaquim Arbusé i Miquel Casadevall, entre d'altres, van treballar decididament per donar a conèixer el passat de la població, tant pel que fa als materials arqueològics trobats en molts indrets del terme com pel que toca la divulgació de dades puntuals sobre la història de la població des de l'època medieval fins al segle XX.²² També hi van escriure aspectes més cos-

tumistes, com l'arribada del primer llum elèctric al poble i del primer cinematògraf o com els balls de les festes de feia prop de cent anys, i llegendes sobre alguns monuments o indrets del terme de Llagostera.²³

Amb la recuperació de la democràcia es va produir una revifalla de la participació ciutadana en tota mena d'activitats culturals a nivell local i, a la vegada, les institucions locals, l'Ajuntament, van començar a prendre un paper més actiu en aquesta mena d'activitats. En són bona prova els *Butlletins d'informació local*, publicats des de l'Ajuntament, i els *Programes de Festa Major*, elaborats a iniciativa del Grup Excursionista Bell Matí a finals dels anys 70 i durant els 80 i que recullen textos de Lluís Bassets, Esteve Fa, Carles Mateu, Pompeu Pascual, Josep Vila i el secretari municipal Gervasio González Díaz.²⁴ També cal destacar la contribució d'una associació de veïns, l'Associació 23 de febrer, al coneixement de la història de la població, gràcies a l'edició del *Butlletí de Llagostera* des de l'any 1980; aquí hi publicaren articles referents a la prehistòria, al privilegi medieval, a l'urbanisme local, a la indústria surotapera, al Casino, als principals documents i notícies de la història, als personatges il·lustres i a les cases amb més tradició en Tià Bou, en Josep Calvet, en Pere Solà, l'Enric Marquès, la Mercè Carbó, l'Emili Soler i en Joan Ventura, entre d'altres.²⁵ Precisament va ser a partir d'una entrevista en aquesta darrera publicació que Josep Calvet, nascut a Llagostera el 1899, exiliat a França i Xile entre el 1939 i el 1965 i interessat per la pintura, la poesia, la música, l'arqueologia i la literatura, va animar-se a publicar una petita selecció d'escrits i treballs inèdits consistents en històries escoltades i en d'altres d'inventades sobre la vida quotidiana local, d'interès bàsicament antropològic i etnològic.²⁶

Especial atenció mereix el cas de l'Esteve Fa i Tolsanas. Va formar part als anys 60 de l'Agrupació Filatèlica i Numismàtica, a l'interior de la qual va crear una secció d'arqueologia que se n'acabaria independitzant: el Centre d'Estudis de Llagostera. Des d'aquesta institució, de la qual Esteve Fa era l'ànima, va jugar un paper clau en la transmissió dels grans temes de la història de Llagostera a les generacions més joves, amb especial atenció al patrimoni cultural de les diferents èpoques del passat.

2. NOUS IMPULSOS PER A LA HISTÒRIA LOCAL

Durant molts anys quan algú recomanava un llibre als que volien conèixer el passat de Llagostera, només tenien una opció: *Coses de Llagostera* de Rafael Mas. A partir del 1987 se n'hi afegí un altre: la monografia escrita per Dolors Grau que forma part de la col·lecció dels Quaderns de la Revista de Girona, promoguda per la Diputació de Girona.²⁷ L'esquema rígid de la col·lecció no permet tractar extensament cadascun dels temes, més enllà de les dues pàgines que ocupen, però això mateix fa del llibre una perfecta introducció a les principals qüestions de la història local, algunes de les quals ja havien estat desenvolupades a fons amb

anterioritat. De totes maneres, la gran majoria de temes encara no havien estat mai tractats de manera monogràfica i l'autora del llibre va haver de proporcionar unes primeres hipòtesis per a futures recerques que aleshores ni tan sols estaven començades.

Afortunadament el llibre de Dolors Grau, lluny d'esdevenir el punt final d'una llarga tradició d'història local, ha estat el punt de partida d'una nova promoció de treballs i estudis sobre la població que han permès aprofundir molts dels aspectes que ella tot just apuntava en el seu treball. En la major part, aquestes publicacions han pogut veure la llum gràcies a l'interès i l'esforç dels diversos consistoris municipals dels anys 90 del segle XX i de la primera dècada del segle XXI. D'una banda, a través de *Crònica*, la revista de l'Arxiu Municipal, s'han anat publicant uns quants treballs sobre molts aspectes concrets de la història de Llagostera; de l'altra, l'Ajuntament també ha promogut la publicació de llibres monogràfics, sobretot arran de la concessió de la Beca Esteve Fa i Tolsanas. Les qüestions tractades, fins al dia d'avui, completen i amplien l'inventari de temes proposats per Dolors Grau fa més de vint anys: troballes i recerques en el camp de l'arqueologia, des de la prehistòria i els temps ibèrics i romans fins a la prospecció i l'inventari de les fites del termenal de Llagostera;²⁸ aspectes de la història local, des dels segles medievals fins al XVIII;²⁹ les activitats econòmiques locals, com el mercat, la fira, la indústria surera, la vida a pagès i d'altres oficis –la infermeria i la sastreteria–;³⁰ el desenvolupament urbanístic del nucli urbà, des de les muralles medievals fins a l'evolució d'edificis –la casa de les Vídues–, d'espais –el passeig Romeu i la plaça Catalunya–, dels noms dels carrers i dels projectes urbanístics no acabats;³¹ les transformacions d'edificis singulars del poble, com l'església de Sant Feliu, l'hospital, la casa de les Vídues i els treballs de Rafael Masó a la localitat;³² alguns personatges rellevants de la història local, com el cacic Jaume Roura, la republicana Isabel Vilà, el fotògraf Antoni Varés i el pintor Enric Marquès;³³ diversos aspectes del medi natural de Llagostera, com les fonts, la vegetació de ribera i la fauna autòctona;³⁴ i estudis sobre els primers diaris llagosterencs d'inicis de segle XX –com “*Chantecler*” o la “*Luz de la Selva*”–,³⁵ sobre la vida política, cultural i associativa local³⁶ o sobre memòries personals vinculades al temps de la Guerra Civil i del franquisme.³⁷ En relació als autors, cal consignar la presència de Josep Cantó i Antoni Mascort que, ja als anys 60, formaven part de l'Agrupació Filatèlica i Numismàtica local; a part d'ells, la resta d'autors d'aquests treballs promocionats per l'Ajuntament han estat periodistes i professionals estretament vinculats amb Llagostera, però també joves estudiants, llicenciats universitaris i, fins i tot, diversos alumnes de Batxillerat. La renovació de les persones que han anat escrivint la història de Llagostera ha estat totalment aconseguida.

3. EL PRESENT LLIBRE

L'any 2009 a Calonge es va celebrar la jornada d'estudi sobre “Cultura i recerca local al segle XX: dels erudits als centres d'estudi”.³⁸ La promovia l'Institut Ramon Muntaner, una fundació

creada el 2003 per potenciar les activitats dels centres d'estudis locals, aplegats des del 1992 dintre la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana. Tant els ponents com els assistents a la jornada van constatar que la tasca de difusió de la història local, tradicionalment en mans dels erudits de cada localitat, ha passat definitivament als centres d'estudis locals i comarcals i també al món de la universitat, cosa que es començava a assenyalar en alguns col·loquis dels anys 1980 i 1990.³⁹

A Llagostera no hi ha, actualment, cap centre d'estudis local que es dediqui a potenciar i difondre la història de la població. Des de l'Ajuntament i, en concret, des de l'Arxiu Municipal s'ha anat suplint aquesta mancança amb la promoció i el patrocini de totes les publicacions que hem exposat en les línies precedents i també del llibre que teniu a les mans. De tant en tant, però, igual com fan els excursionistes en una caminada, convé fer una aturada per contemplar el camí recorregut, mirar el paisatge des d'on som i emprendre tot seguit la marxa amb energies renovades. Justament això és el que es va pretendre aconseguir amb l'organització d'un cicle d'onze conferències titulat *"Història de Llagostera. Vida, societat i economia de la prehistòria al segle XIX"*, entre els mesos d'octubre del 2009 i març del 2010, a la Sala d'Exposicions de la Caixa de Pensions de Llagostera. L'objectiu de les xerrades era aconseguir que diversos investigadors que havien tractat, en els darrers anys, diferents qüestions del passat de Llagostera poguessin oferir els resultats de les seves recerques als llagosterencs.

Dels conferenciant, a part de Marta Albà, arxivera municipal de Llagostera, i de Mariàngela Vilallonga, que n'és filla, no n'hi ha cap altre que estigui vinculat de manera directa amb Llagostera. En canvi, tots hem passat per la Universitat de Girona: Rosa Congost n'és catedràtica d'Història Econòmica i Mariàngela Vilallonga catedràtica de Filologia Llatina; Genís Barnosell és professor d'Història Contemporània; Jordi Bohigas i Elvis Mallorquí també són professors d'Història Contemporània i Medieval, respectivament, cosa que compaginen amb l'ensenyament secundari; Xavier Soldevila i Montse Varas són professors d'ensenyament secundari; Joaquim Alvarado, llicenciat en Història, és membre de la junta de l'Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines; i Joan Llinàs, arqueòleg, és el director de l'empresa JANUS S.L.

El compromís amb els assistents a les conferències –més de 50 persones a cada xerrada, de mitjana– i amb els organitzadors de l'acte va ser, des d'un principi, recollir els textos dels conferenciant en un llibre, que és el que finalment teniu a les mans. Formalment el volum que presentem s'assembla a un que ha aparegut recentment sobre Vilobí d'Onyar: un recull d'onze articles d'arqueologia, d'història agrària, història de l'art i de l'església sobre la població.⁴⁰ També el present llibre reuneix onze articles que, en la majoria, no tracten ni de temes nous de la història de Llagostera ni tampoc són del tot inèdits. A part potser del treball de Xavier Soldevila sobre la vida quotidiana dels llagosterencs del segle XIV i del de Rosa

Congost sobre les lluites per la propietat dels boscos del terme al segle XIX, la resta d'articles amplien qüestions ja esboçades el 1987 per Dolors Grau en la monografia sobre Llagostera: els primers pobladors de la prehistòria, els privilegis concedits pels reis catalans, el domini feudal dels barons, el creixement urbà a partir del castell medieval, l'ocupació dels francesos en el període 1808-1814, el desenvolupament de la indústria suro-tapera, els primers temps dels republicans i federals a la població, l'activitat artística i literària a Llagostera, etc.⁴¹

A més, els textos d'alguns articles havien estat publicats, almenys en part, en treballs anteriors dels mateixos autors, de fins a una mica més de 10 anys enrera, o bé recullen les contribucions d'altres historiadors a l'entorn d'una qüestió determinada, tal com s'assenyala oportunament a través de les notes al final de cada capítol. Amb el present llibre hem volgut reunir tots aquests treballs dispersos per tal de posar-los a disposició de tots els llagosterencs i, també, de tothom qui hi vulgui mostrar interès. A l'hora de compilar els treballs els editors del volum ens hem adonat que el llibre final no s'ha quedat tan sols en una suma dels textos, sinó que, sorprenentment, ha tingut efectes multiplicadors. Hem comprovat, i esperem haver-ho sabut transmetre, que al llarg de la lectura dels diferents treballs es descobreixen uns fils conductors que els lliguen i que contribueixen a dibuixar millor les grans línies de l'evolució històrica de Llagostera.

Precisament aquests múltiples vincles ens han generat uns quants dubtes a l'hora d'escollir la millor manera d'ordenar els treballs en el si del llibre. Mentre que en el cicle de conferències vam procurar mantenir, sempre que les agendes dels participants ho van permetre, un cert ordre cronològic, des dels temes més reculats en el temps fins a inicis del segle XX, a l'hora de publicar el present llibre hem cregut més oportú agrupar les onze conferències en tres parts diferenciades. En la primera part, titulada *"Petjades, empremtes i mirades"*, es recullen quatre aproximacions a la història de Llagostera des de perspectives i metodologies ben diferenciades: les fonts documentals conservades als arxius, les restes arqueològiques trobades i excavades al terme, la relació de les diferents delimitacions territorials locals amb les institucions que permetien l'organització de la societat des de l'època medieval i, finalment, les visions literàries i pictòriques del paisatge llagosterenc segons uns quants escriptors i pintors locals i forasters.

La segona part està centrada en els temps medievals. L'objectiu, descobrir *"La formació de la Llagostera medieval"*, es pretén assolir de tres maneres diferenciades: la primera, a través de l'anàlisi exhaustiva del privilegi –o carta de franqueses– del 1241, comparada amb estudis sobre la Llagostera del segle XII i amb altres documents similars del segle XIII; la segona aproximació és a través de l'estudi aprofundit de les restes arquitectòniques i dels jaciments arqueològics del centre del poble de Llagostera; i la tercera és a través de la recollida i de l'ordenació de notícies conservades en els registres notariais del segle XIV sobre els habitants de Llagostera i les seves activitats quotidianes.

Finalment en la tercera part del llibre, *“Els fonaments de la Llagostera actual”*, es repassen els fets i les circumstàncies en què es va produir el naixement de la Llagostera contemporània. En primer lloc s’analitza l’impacte local de la Guerra del Francès, als inicis del segle XIX, que assenyalava l’inici de la crisi final del règim feudal local. A continuació es descobreixen les lluites entre dos grups de llagosterencs per aconseguir legitimar els drets de propietat sobre els boscos del terme. En tercer lloc es posa en relació l’aparició del radicalisme polític a Llagostera amb la dinàmica política dels primers anys del règim liberal en el conjunt de Catalunya. I finalment es ressegueixen les principals fases de desenvolupament de la indústria suro-tapera, el principal motor de l’economia i de la societat de Llagostera al segle XIX i durant bona part del segle XX.

4. ELS FILS CONDUCTORS DE LA HISTÒRIA DE LLAGOSTERA

Més enllà de l’opció que finalment hem escollit, les qüestions que hem abordat en el cicle de conferències sobre la història de Llagostera i també en el present llibre podrien haver estat ordenades d’acord amb d’altres eixos conductors. Cadascuna de les contribucions, per si sola, ja intenta relacionar el marc local amb el context general, que tant pot ser el conjunt de la plana de la Selva, les comarques de Girona, Catalunya, Espanya i, fins i tot, Europa occidental. Posats un al costat de l’altre, els textos es complementen i permeten, tal com reclamaven diversos historiadors als treballs de la nova història local a partir dels anys 80, millorar les interpretacions històriques generals a partir de les conclusions a què cada autor arriba. De fet, la història local, amb la reducció del camp d’observació i d’anàlisi, permet ampliar el ventall de temes relacionats i integrar molts aspectes de la realitat històrica estudiada. L’esment, a continuació, de les diverses possibilitats organitzatives dels treballs que componen aquest llibre pot suggerir als lectors altres maneres de relacionar-los i, per tant, altres maneres d’entendre les grans línies d’evolució del passat, això sí, sempre en el marc que ens ofereix el terme de Llagostera.

En primer lloc, algunes de les contribucions giren entorn del famós privilegi reial del 1241: la d’Elvis Mallorquí i Montse Varas sobre el mateix text de Jaume I i les circumstàncies que van portar a la seva redacció; la de Xavier Soldevila recull l’aprofitament dels boscos de Tossa per part dels llagosterencs, amb els conflictes que se’n varen derivar, al llarg del segle XIV; i la de Rosa Congost analitza l’últim episodi de reclamació del privilegi per defensar els drets d’accés dels habitants de Llagostera al bosc. El privilegi té, i ha tingut, un lloc especial en la història local de la població, segurament perquè és el punt de connexió del lloc amb la gran història, la dels reis i de les grans fetes bèl·liques. No és estrany, doncs, que algun llagosterenc s’imaginés que els seus avantpassats havien estat recompensats per Jaume I després de participar en la conquesta del regne de València. En realitat, però, les circumstàncies que

originaren la carta de franqueses i les que permeteren que fos encara recordada al segle XIX van ser totes unes altres.

Un segon fil conductor és el de l'anàlisi de les formes de vida i d'organització de la societat llagosterenca en diferents moments de la seva història. L'article de Xavier Soldevila descriu amb detall els elements que conformaven el paisatge quotidià del segle XIV, i també les activitats dels habitants de Llagostera per tal de poder-hi viure, o sobreviure. La contribució de Jordi Bohigas, mentrestant, aporta la descripció de les enormes dificultats patides pels llagosterencs en una conjuntura excepcional nefasta, la dels anys de la Guerra del Francès en què les penúries, les fams, les malalties, l'exili i la mort eren la norma de cada dia. I, encara, Joaquim Alvarado ens descriu tot l'entramat econòmic i social que va desenvolupar-se al llarg del segle XVIII, però sobretot del XIX, a l'entorn d'una activitat nova: la confecció de taps de suro per a l'exportació.

Hi ha una tercera línia argumental a partir de la qual podríem haver organitzat els textos. Aquesta, potser, és la més excepcional, la que es dona a menys localitats. Es tracta de la possibilitat de resseguir, a través d'alguns documents estudiats o citats pels autors, les veus i la visió del món i de la societat de les classes més desfavorides i humils. En primer lloc, en relació al privilegi del 1241, Elvis Mallorquí i Montse Varas recullen els clams dels habitants de Caldes i Llagostera dirigits al rei pels abusos comesos pel veguer Arnau de Perella, un document extensament estudiat per l'historiador nord-americà Thomas N. Bisson. Pel que fa al segle XIX, Rosa Congost estudia amb atenció el llenguatge dels textos –crides públiques i poemes– deixats pels dos grups enfrontats per la propietat dels boscos del terme de Llagostera. A més, potser d'una manera més indirecta, Xavier Soldevila descobreix algunes pràctiques d'oposició entre pagesos i senyors al segle XIV i, per al període a l'entorn del 1900, Joaquim Alvarado emfasitza el pes de les vagues d'obriers del suro en contra dels amos de les principals fàbriques locals.

Per acabar, certament hi ha moltes qüestions pendents. L'article de Marta Albà sobre les fonts documentals existents, tant les estudiades com les que esperen qui les estudiï, n'esmenta unes quantes de més o menys importants. Entre elles, el pas de la Llagostera romana a la medieval durant els encara "foscos" segles de l'alta edat mitjana; o l'evolució dels nombrosos i petits masos del segle XIV als més aviat pocs grans propietaris del segle XIX que eren, tanmateix, hereus dels remences medievals; o el creixement urbanístic del nucli del castell de Llagostera, fenomen que va ser paral·lel a un seguit de canvis socio-econòmics que van afectar els que hi vivien; o, finalment, la gran vitalitat del moviment associatiu llagosterenc a partir de la segona meitat del segle XIX, just en el moment de màxima activitat en el sector de la indústria surera. En relació a aquesta darrera qüestió, per exemple, sabem que el 1856 Joan Casas es va adreçar a l'Ajuntament, en nom del Casino, demanant autorització per poder organitzar actes.⁴² Tot fa pensar que es tracta de

la primera notícia del Casino Llagosterenc, que hauria estat la primera de moltes altres entitats locals, com el Círculo Llagosterense de Amigos de la Instrucción (1862-1870), el Casino del Comercio (1878-1888), el Casino del Centro (1879), el Centre Regionalista (1917-1923) o la Peña La Nau (1930-1939). Què van aportar aquestes entitats a la vida social i cultural del poble? Eren tan sols recreatives, o bé aspiraven a millorar la instrucció dels seus associats? Mantenien relacions amb agrupacions clarament polítiques com el Centre Regionalista o el Centre Republicà? Les dones, n'estaven excloses o hi podien participar d'alguna manera? L'activa vida social de Llagostera, es diferenciava o s'assemblava a la d'altres poblacions similars de l'entorn?

Tots aquests interrogants i els buits existents encara en la història de Llagostera esmentats més amunt queden sense resposta en el present llibre. La seva pretensió és més modesta: fer arribar als lectors locals, de la manera més clara i entenedora possible, unes quantes recerques recents que havien estat pensades, inicialment, per a un públic especialitzat, d'historiadors professionals.⁴³ Això sí, pensem que un cop aclarides les qüestions estudiades, algun altre autor podrà encetar algun dels temes pendents de la història local. Esperem, doncs, que així sigui.

ABREVIATURES

ARXIUS

ACA	Arxiu de la Corona d'Aragó (Barcelona)
ACSE	Arxiu Comarcal de la Selva (Santa Coloma de Farners)
ACU	Arxiu Capitular d'Urgell (la Seu d'Urgell)
ADA	Archives Départementales de l'Aude (Narbona)
ADG	Arxiu Diocesà de Girona
ADM	Archivo Ducal Medinaceli (Sevilla)
AHFF	Arxiu Històric Fidel Fita (Arenys de Mar)
AHG	Arxiu Històric de Girona
AHN	Archivo Histórico Nacional (Madrid)
AMCM	Arxiu Municipal de Caldes de Malavella
AMGi	Arxiu Municipal de Girona
AMLLA	Arxiu Municipal de Llagostera
AMSFG	Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols
APCM	Arxiu Parroquial de Caldes de Malavella
APCS	Arxiu Parroquial de Cassà de la Selva
BC	Biblioteca de Catalunya
SAMLM	Servei d'Arxiu Municipal de Lloret de Mar

ALTRES ABREVIATURES

ca.	<i>circa</i>	reg.	registre
cf.	<i>confertare</i> (vegeu)	s.	segle
etc.	etcètera.	s. d.	sense data
Mn.	mossèn	s. n.	sense número
n.	número	s. p.	sense pàgina
p.	pàgina	vol.	volum
Rt.	reverent		

NOTES

- 1 CASADEVALL, 1962a: p. 11.
- 2 GELABERT, 1928. Sobre els diversos escuts de l'ajuntament, cf. GRAU, 1987: p. 24-25.
- 3 MAS, 1948: p. 17-23.
- 4 FONTANA, 1985: p. 11-12.
- 5 SHARPE, 1993: p. 40.
- 6 FONTANA-UCELAY DA CAL-FRADERA, 1985; SOLÉ, 1987; *L'espai*, 1989; AGIRREAZKUENAGA-URQUIJO, 1994.
- 7 MARCET, 1991. Sobre les repercussions a les terres gironines, cf. FIGUERAS, 1991. Al primer congrés, l'han seguit sis congressos més, celebrats biennalment, els anys 1993, 1995, 1997, 1999, 2001 i 2003; cf. MARTÍN RAMOS, 1995; ANGERA, 1996; PERPINYÀ, 1999; SABATÉ, 2001; SANTACANA, 2003a i 2003b.
- 8 UCELAY DA CAL, 1985: p. 21-26; SOLÉ, 1987: p. 9-11.
- 9 *El nostre poble*, 1988.
- 10 PUIGVERT, 1988: p. 15-17.
- 11 SOLÉ, 1987: p. 11; SALES, 1989: p. 29-30; SUREDA, 2008: p. 95.
- 12 RABELLA, 2006: p. 49-54; MALLORQUÍ, 2006b: p. 102-107.
- 13 PUJADES, 1831: 1a part, vol. 2, p. 128.
- 14 PELLA, 1883: p. 30; BALARI, 1899: p. 145.
- 15 MOREU-REY, 1982: p. 134-135.
- 16 COROMINES, 1989-1996: vol. 5, p. 33.
- 17 BOTET, 1913-1918: p. 359-360.
- 18 GELABERT, 1928; MAS, 1948: p. 128-141; SEGURANYES, 2009: p. 38.
- 19 ARBUSÉ, 1966b.
- 20 SEGURANYES, 2009: p. 65-103.
- 21 MAS, 1948; SEGURANYES, 2009: p. 16-29 i p. 37-63.
- 22 ARBUSÉ, 1966c, 1966d, 1967a, 1967b.
- 23 CASADEVALL, 1962a, 1962b, 1962c, 1962d i 1964; ARBUSÉ, 1966a i 1966b. Un text de Miquel Casadevall sobre la llegenda del primer taper es troba en un programa de la Festa Major; cf. CASADEVALL, 1963.
- 24 BASSETS, 1976; PASCUAL, 1976; VILA, 1976; FA, 1978 i 1979; GONZÁLEZ DÍAZ, 1980, 1981a, 1981b, 1981c, 1981d, 1982a i 1982b.
- 25 CALVET, 1980; MARQUÈS, 1980; CARBÓ, 1981a; BOU, 1982a, 1982b i 1982c; VENTURA, 1982; SOLÀ, 1982 i 1985; SOLER, 1983a, 1983b, 1985a, 1985b i 1985c; *La mort* (1985); *Masos* (1985). Al *Butlletí de Llagostera*, també hi van escriure els seus primers treballs d'investigació Marta Albà, Dolors Grau i Fina Solà; cf. ALBÀ-SOLÀ, 1984; ALBÀ-GRAU-SOLÀ, 1989.
- 26 CALVET, 1984: p. 9-10.
- 27 MAS, 1948.
- 28 MERINO-CASELLAS-ROCAS, 1994; BURCH, 1996; ALBÀ, 2001; MASVIDAL, 2008.

- 29 ALBÀ-ADROER, 1998; VARAS, 2000; CANTÓ-MASCORT, 2003 i 2006.
 - 30 ALBÀ, 1990; MASANA, 1991; BLANCH-MASANA, 1992; VILALLONGA, 1993; LLOBET, 1997; ALVARADO, 2004.
 - 31 SOLÀ, 1990; ALBÀ-RAMIONET, 1993; BRUGULAT, 1994; CANTÓ-MASCORT, 1999; ALBÀ, 2006.
 - 32 VENTURA, 1992; GRAU-PUIG, 1992 i 1997; ALBÀ, 2000; GARCIA, 2002.
 - 33 GRAU, 1992; VARÉS, 1995; FERRER, 1996; BASSETS, 1999.
 - 34 SAURÍ, 1995; PLASENCIA, 2002; CAÑIGUERAL, 2004; COMAS, 2005.
 - 35 PASCUAL, 2002; TURON, 2006.
 - 36 CORTÈS, 2001; CLARA, 2005; CODOLAR, 2006; *Dones*, 2008; COMAS, 2007.
 - 37 PARÉS, 2003; GRAU, 2004; RAMIONET, 2008.
 - 38 FIGUERAS-JIMÉNEZ-SANTESMASES, en premsa.
 - 39 RUIZ, 1989: p. 72-74.
 - 40 PUIGVERT-PUJOL, 2008. Els articles publicats de nou havien quedat oblidats en programes de festa major i d'altres publicacions de poca difusió. Per això la iniciativa ha estat assenyalada com a una magnífica ocasió de conèixer la història local de Vilobí de manera aprofundida, cf. SUREDA, 2008: p. 96.
 - 41 GRAU, 1987.
 - 42 SCHMIDT, 2002.
 - 43 Sobre les maneres d'escriure història per al públic en general i per als cercles d'historiadors, cf. BARNOSELL, 2010.
-

PRIMERA PART:

PETJADES, EMPREMTES I MIRADES

Primera part:

PETJADES, EMPREMTES I MIRADES

Cap a l'any 1960 Josep Calvet va tornar a un dels indrets de Llagostera que més curiosos deuen haver atret. Va enfil·lar el camí des del poble cap a Panedes, va passar pel molí d'en Llambí, va creuar la riera de Panedes i prop de la casa nova d'en Llorenç va entrar al mig del bosc de pins, alzines i suros i va asseure's a contemplar l'amuntegament de pedres que tothom coneixia com la *"torre dels Moros"*.¹ Intrigat pel que devia haver estat aquella construcció mig enrunada, potser encara sospesava el que li havia dit el seu amic arqueòleg, Miquel Oliva i Prat, que era una sepultura romana. De fet, a Vilablareix i a Aiguaviva hi ha algunes tombes romanes, al mig dels camps, que es conserven prou bé, i a Sant Julià del Llor, a les Cavorques, n'hi ha una altra amb un tipus de paret semblant al de la torre dels Moros de Panedes.²

En aquella visita a la torre Josep Calvet va trobar un pastor que li va explicar la llegenda que es referia al moro que va acabar donant nom a l'edifici. Es tractava del darrer cabdill moro que havia estat derrotat per les tropes cristianes. En el seu intent d'escapar, va caure del cavall en passar per la riera Verneda i, presoner dels cristians, va fulminar una maledicció contra els que l'havien derrotat: *"M'heu privat de la meua propietat, m'heu quitat la vida, però per la grandesa d'Alà, vos juro que aquí no hi podrà viure ningú més. En aquesta torre no hi ha de quedar, després de jo, pedra sobre pedra"*. La prova d'aquesta història, el pastor l'havia trobat en els "crits misteriosos i estranyes veus" que se sentien en els canyons on suposadament havia caigut el cabdill, uns crits i unes veus que devien ser les de l'"ànima del moro infidel" que encara vagava per aquells indrets. Aquesta no és l'única llegenda sobre la torre dels Moros. Els masovers de cal Matutano n'explicaven una altra d'història sobre el moro de la torre. La va recollir Emili Soler i, més recentment, Xavier Cortadellas, però en Josep Calvet ja la coneixia el 1960. Després de ser derrotat pels cristians, el cabdill moro va haver d'abandonar la seva llar, però també va deixar un funest record: una "serpassa" capaç de tombar suros amb el cap que espanta tots els que s'hi acosten, bosquetans, carboners, caçadors i boletaires.³

Dues llegendes per a un mateix indret. Potser n'hi ha hagut algunes més. La torre dels Moros, en el cadastre del 1734, ja apareix documentada com a *"casa dels Moros"* en una delimitació de terres del mas Boix. Allà a prop se cita un altre topònim, la *"coma de Juncar"* que Emili

Soler llegia com la “tomba d'en Juncà”,⁴ un nom que a ell i a en Calvet els encaixava amb el que coneixien a través de l'arqueòleg Miquel Oliva. Noms massa moderns que no ajuden a explicar massa res de la torre dels Moros. En canvi, “Panedes” i el sant titular de la capella, “Sant Ampèlit”, són força més antics: el nom del veïnat és esmentat l'any 919 i la devoció al sant va començar en ple segle IV, quan ell encara era viu.⁵

Si les llegendes ja ens portaven als temps dels moros –segle VIII–, la toponímia propera al jaciment ens permetia recular fins al temps en què les terres gironines es degueren començar a cristianitzar –segle IV–. Només l'arqueologia, però, ens ha pogut aportar més certeses sobre aquesta construcció perduda enmig del bosc. I sort que cap de les dues malediccions llançades per aquell cabdill moro han afectat els arqueòlegs que han acabat desenterrant, en aquests darrers anys, els secrets de la torre. En efecte, l'empresa JANUS S.L. va començar a netejar el jaciment i a documentar-lo gràficament l'any 2003. Després, els estius dels anys 2005, 2006 i 2007 Cristina Masvidal i Mònica López, de la Universitat de Barcelona, van dur a terme les excavacions completes de tot el jaciment. De mica en mica es van anar descartant les diverses possibilitats del que podia ser la torre dels Moros: una vil·la romana, un monument funerari, un forn de ceràmica, etc. Al final, a partir la presència d'uns tubs senzills de ceràmica, de terra cremada i el paviment d'*opus signinum* i de l'atenta comparació de les restes trobades entre elles i amb altres jaciments romans, es va arribar a la conclusió que era un edifici termal rústic vinculat a una vil·la romana que, de moment, encara no ha aparegut.⁶

L'estudi de la torre dels Moros, tal com hem resumit en les línies precedents, és un bon exemple dels diversos mètodes que podem seguir per aproximar-nos al coneixement del passat. Moltes empremtes de les societats pretèrites, les tenim al davant dels nostres ulls. I això, a vegades, pot ser contraproductiu: les runes de la torre dels Moros, juntament amb el seu nom, van conduir les mirades de molts llagosterencs a pensar en una llegenda que vinculés les pedres amb el topònim. Mentrestant als arxius es conservaven notícies escrites dels noms antics del jaciment i dels seus entorns que aportaven algunes quantes certeses, però també moltes altres incògnites. Finalment ha estat l'excavació de les restes i una exhaustiva contrastació de les diferents hipòtesis amb altres treballs el que ha portat a l'evidència final que eren unes petites termes rurals.

Els treballs de la primera part del llibre són, en realitat, unes aproximacions al passat de Llagostera des de diverses perspectives, totes complementàries entre elles. En primer lloc, Marta Albà ens ofereix un recull de totes les fonts d'informació, amb especial èmfasi en les arxivístiques, que poden ser d'utilitat a qui vulgui conèixer bona part del passat de Llagostera. De fet, alguns dels documents analitzats han servit de fonament per a uns quants dels altres treballs inclosos en el present llibre. Però encara queden molts conjunts documentals que encara no han estat estudiats, tot i que podrien contribuir a omplir algunes llacunes en el coneixement de la història local.

A continuació Joan Llinàs efectua una completa i, a la vegada, entenedora exposició de les nombrosíssimes troballes de materials arqueològics, i també de les encara poques excavacions realitzades en el terme municipal de Llagostera. Això li permet, cosa que no és gaire corrent per un territori tan reduït, resseguir les principals ocupacions humanes des dels temps més reculats de la prehistòria fins als temps dels romans i de l'arribada dels musulmans. Justament aquest és el punt d'arribada del treball d'Elvis Mallorquí sobre el terme de Llagostera, un terme ben delimitat per un conjunt nombrós de fites de pedra estudiades i catalogades ara ja fa uns anys.⁷ Les pedres que marquen els límits entre el territori depenent de Llagostera i el dels pobles veïns, per si soles, no tindrien cap significat, si no fos que eren les marques d'unes institucions que, des de l'actualitat fins als temps més reculats de l'edat mitjana, han regulat la vida dels llagosterencs: el municipi, la parròquia, els veïnats, els masos i les vil·les i vilars, l'únic testimoni material dels quals és, precisament, la ja esmentada torre dels Moros de Panedes.

Finalment Mariàngela Vilallonga ens aporta una aproximació ben diferent al coneixement de Llagostera, aquesta des de les lletres escrites per uns quants llagosterencs i per alguns forasters que han trepitjat aquestes terres i que han cercat els millors mots per descriure-les. En aquest sentit, Llagostera torna a ser una població privilegiada tant per l'extensió del seu terme i per la varietat dels seus paisatges, com pel fet que molts artistes, escriptors i pintors –i alguns pintors-escriptors a la vegada–han procurat transmetre'n els principals valors. Aquests personatges, a més, han estat també els primers aficionats a recollir històries, llegendes, tradicions i costums de Llagostera i, en certa manera, són els que van encetar un camí que, entre molts altres, també seguim els qui hem participat en la redacció d'aquest volum.

NOTES

- 1 CALVET, 1984: p. 28-29.
- 2 MASVIDAL, 2008: p. 27.
- 3 SOLER, 1985a; CORTADELLAS, 1996: p. 66.
- 4 SOLER, 1985a: p. 5; MASVIDAL, 2008: p. 26-27.
- 5 MASVIDAL, 2008: p. 23-30.
- 6 MASVIDAL, 2008: p. 36-42.
- 7 ALBÀ-TORRES, 2001.

LA MEMÒRIA DE LLAGOSTERA

Els arxius i altres fonts de coneixement històric

MARTA ALBÀ I ESPINET

Arxiu Municipal de Llagostera

En la seva *Crónica Universal del Principat de Catalunya*, publicada el 1609 en català i el 1831 en castellà, Jeroni Pujades (Barcelona, 1568 - Castelló d'Empúries, 1635) explica com cap l'any 178 a.C. el centurió romà Spuri Ligustino va donar nom a un poble anomenat Llagostera:

*“Con Graco vino a Espanya Spurio Ligustino: y si no recelara que me juzgasen apasionado y propenso a atribuirme cosas curiosas y antiguedades afectadas, me detendria en probar que de este caballero quiza tomara el nombre el pueblo nombrado Llagostera, que en el dia se conserva con este mismo nombre en Cataluña en el territorio que se llama la selva de Gerona, capital de Baronia ...”.*¹

L'any 2008, gairebé 400 anys després de la primera edició de la *Crónica*, l'Ajuntament de Llagostera publica *La torre dels Moros. El veïnat de Panedes de Llagostera entre els segles III-XIII* on descobrim l'existència d'una vil·la romana ubicada al bell mig del pla de Panedes, una explotació agrícola prou rellevant com per tenir unes petites termes o banys domèstics per al *dominus* de la vil·la i la seva família.

Si esmentem aquestes dues referències que ens remeten a l'època romana, no és per confrontar-les. El que volem és evidenciar com l'interès per conèixer el passat perdura al llarg del temps. Constantment ens interroguem sobre els nostres orígens i en aquesta interrogació constant trobem noves respostes i noves preguntes, i potser, desmentiments de teories anteriors. Aquest exercici és el que fa progressar el coneixement i satisfà una necessitat bàsica de l'home. Perquè, tant a nivell individual com col·lectiu, per entendre i ubicar-se en el món quotidià, és a dir per ordenar i configurar el seu present, l'ésser humà no pot prescindir del passat.

Les respostes moltes vegades han estat mítiques o llegendàries: ens han explicat com Llagostera arribava al mar, com el nom del nostre poble està lligat a l'existència d'un llac, com un cabdill moro escapava ferit de la torre dels Moros després d'una violenta batalla, com gràcies a l'astúcia dels llagosterencs espiant un artesà francès es va iniciar la indústria dels taps de suro o com el campanar es va construir gràcies a la contribució d'uns bandolers rics i alhora penedit, etc. Llagostera és una vila especialment rica en aquest relats: Rafael Mas i el seu deixeble Josep Calvet n'han estat uns magnífics narradors; amb ells els llagosterencs ens hem entusiasmat pel nostre passat i al mateix temps n'hem volgut saber més.² D'acord amb

els interrogants del moment, cada època formula les seves preguntes i busca noves fonts per enriquir el coneixement: restes i testimonis arqueològics, documents d'arxiu, memòries, recerques, imatges, diaris personals, premsa escrita, records, evocacions, etc., fonts on recolzar el constant exercici de memòria que ens dona coherència com a col·lectivitat.

Aquest escrit és una aproximació a les fonts que poden fornir la història de Llagostera. Ens referirem bàsicament a les fonts documentals i farem un recorregut pels arxius que conserven documents on els llagosterencs són els protagonistes. Esmentarem aquells centres que tenen un volum de documentació prou significatiu, però cal tenir present que de referències, més o menys esparses, se'n poden trobar en molts altres arxius a part dels que anomenarem. Abans de centrar-nos en els documents d'arxiu, cal tenir present que en determinats períodes no n'hi ha i només podem comptar amb l'arqueologia, per als segles XIX i XX, en canvi, hi podrem sumar les hemeroteques i la imatge, fixa o en moviment, i encara les fonts orals. Tot plegat constitueix les fonts històriques que haurem d'explorar i és la interrelació i la contrastació de deferents tipus de fonts el que ens farà avançar en el coneixements d'un fet.

1. DE L'ARQUEOLOGIA ALS ARXIU: EINES PER A LA PRESERVACIÓ DE LA MEMÒRIA COL·LECTIVA

La recerca arqueològica a Llagostera ve de lluny i el coneixement que avui tenim dels primers vestigis de l'activitat humana en el territori que avui forma Llagostera és remarcable³. En els darrers deu anys tres intervencions arqueològiques han facilitat informació nova. Es tracta de la torre dels Moros, can Caciques i can Palet Ferrer, tots tres són jaciments d'època històrica, dels segles III al XV, on queda patent que la informació aportada per l'arqueologia és complement indispensable de les possibles fonts escrites. En el futur noves excavacions ens haurien de permetre omplir els encara considerables buits que tenim, sobretot en relació a la Llagostera romana i medieval.

Pel que fa a la premsa com a font històrica, s'ha de considerar com un camí més per arrodonar el coneixement d'un determinat període. Tot i les limitacions que ofereix, ja que la ideologia del periòdic i de qui hi escriu, o la censura en determinades èpoques, pot ocasionar distorsions, els fets narrats tenen l'impacte i la vivor de la immediatesa. Qui no en vol saber més davant una notícia com aquesta publicada a la *La Vanguardia* el 2 juliol de 1893?

"Gerona 1, 4'50 tarde.

Esta mañana ha llamado la atención de los gerundenses, la llegada de doscientos vecinos del pueblo de Llagostera. Indagadas las causas he sabido que venían á visitar al Gobernador civil para protestar contra la reposición de una parte de los concejales de aquel Ayuntamiento, que fueron suspendidos gubernativamente.

La opinión cree que si el Gobierno no arregla las cuestiones que agitan al pueblo de Llagostera, se hará imposible que residan en aquella localidad las personas sensatas. Todos los correspondientes de la prensa de Madrid telegrafían en igual sentido, tan unánime es la impresión producida por este suceso."

AVALLA, fons Ajuntament de Llagostera. Autor: Marta Alba

Figura 1.1. Fins fa pocs anys aquest rètol, situat al carrer Migdia, indicava la seu del Casino Republicà Obrer, fundat el 1889 segons el diari gironí *La Nueva Lucha*.

Justament *La Vanguardia* ha penjat recentment a la xarxa la seva premsa història digitalitzada (<http://www.lavanguardia.es/hemeroteca>), des que va sortir al carrer l'1 de febrer de 1881. Només 17 dies després de la primera Vanguardia, el 18 de febrer es publica una notícia sobre Llagostera i la situació de les vies de comunicació de la zona:

“Se halla ya abierta al tránsito público la nueva carretera de Llagostera a Cassá de la Selva, mejora altamente benefíciosa pues con ella se acorta mucho la distancia entre la capital y San Feliu de Guíxols”.

També l'Arxiu Municipal de Girona ha penjat a la xarxa la seva excel·lent hemeroteca. Així una bona part de la premsa feta a la ciutat de Girona, que com a capital té abast supramunicipal, es pot consultar a la web (<http://www.girona.cat/sgdap/cat>) amb la possibilitat de fer cerques per text lliure, dates i capçaleres, cosa que la fa una eina molt útil. Les referències a Llagostera són, evidentment, nombroses començant per la de l'11 de juny de 1812 a la *Gazette de Gironne*,⁴ producte del domini francès a Catalunya. Les capçaleres digitalitzades són: *El 9 Esportiu* (2002 - 2008), *L'Autonomista* (1931 - 1939), *L'Autonomista. Suplement Literari* (1902 - 1935), *Diari de Girona* (1984 - 2002), *Diario de Gerona* (1808 - 1809), *Diario*

de Gerona 1889 (1889 - 1936), *Front* (1937 - 1939), *Gazette de Gironne* (1810 -1812), *Gerona CNT* (1937 - 1937), *Lo Geronés* (1894 - 1908), *Hoja del Lunes* (1950 -1950), *La Lucha* (1897 - 1910), *El Norte* (1870 - 1928), *La Nueva Lucha* (1887 - 1889), *El Piri-neo* (1939 - 1942), *El Postillón* (1837 - 1854), *Presència* (1965 - 2008), *El Punt* (1978 - 2008), *La Rambla de Girona* (1932 - 1932), *Los Sitios de Gerona* (1943 -1984). De *La Nueva Lucha* treiem aquesta notícia del 4 d'octubre del 1889: “*Se ha inaugurado en Llagostera un Casino Republicano Obrero*” (cf. Figura 1.1). I, el 25 de juny del 1904, es deia a *La Lucha*: “*El Centro Obrero i el Centro Republicano de Llagostera se han refundido en una sola sociedad que se llamará Fraternidad Republicana Llagosterense*”.

Des de la web de la Biblioteca Pública de Figueres (<http://www.bibliotecadefigueres.cat>) es pot accedir a publicacions periòdiques editades a la capital de l'Alt Empordà i als pobles de la comarca des de 1842. La premsa de la ciutat bressol de republicanisme federal segur que és interessant per a una vila com Llagostera amb llarga tradició republicana.

La consulta via web també l'ofereix el Ministerio de Cultura (<http://prensahistorica.mcu.es>) per a premsa de les biblioteques estatals entre elles la Biblioteca Provincial de la Casa de Cultura de Girona. Relacionats amb Llagostera, podem consultar el quinzenari local *La Selva. Defensor de los intereses morales y materiales de la villa y su comarca* (num. 1-5, juliol - setembre de 1911) i *El Herald de Gerona*, diari gironí que va ser adquirit pel polític llagosterenc Jaume Roure i Prats el 1903 (cf. Figures 1.2, 1.3, 1.4 i 1.5).

Estrictament locals són les publicacions periòdiques conservades a l'Arxiu Municipal de Llagostera, entres les quals destaquem: *Chantecler. Periodich de Juventut Autonomista* (1910), *La Sembra. Periódich jocos-serio de Cultura i Moralitat* (1910), *Juventut. Periódic redactat per els alumnes de l'Escola Graduada de la vila* (1922-1923), *Unión Deportiva Llagostera. Boletín Quincenal informativo* (1948-1954), *Lacustaria. Boletín de la Agrupación Filatélica y Numismática Llagosterense* (1961-1967), *Butlletí d'Informació Municipal. L'Ajuntament Informa. Informació Municipal. Ajuntament de Llagostera* (1980-2009), *Butlletí de Llagostera. Associació de veïns 23 de febrer* (1980-1989), *El Butlletí de Llagostera. Associació Cultural El Papu-tisores* (1995-2010) i els *Programes de Festa Major* (1914-2010).

2. ELS ARXIUS I ELS FONS DOCUMENTALS

Els arxius conserven quilòmetres de documentació, els seus dipòsits acullen els testimonis dels actes del passat i també de les actuacions recents. Són aquests documents, produïts per garantir drets i deures, els que a partir d'un determinat moment adquireixen valor testimonial i es converteixen en matèria primera per a la història⁵.

Però el patrimoni documental és extremadament fràgil. Massa sovint cal explicar com la violència associada als episodis bèl·lics ha causat pèrdues documentals significatives, fins i tot totals i irreparables. Lamentablement encara amb més freqüència ha estat la desídia i la ignorància, el que ha fet que ens hàgim de lamentar de buits documentals considerables,

Figures 1.2, 1.3, 1.4 i 1.5. *Heraldo de Girona*, *La Selva*, *el Butlletí de la Unió Deportiva Llagostera*, *Butlletí de Llagostera*. Quatre capçaleres, quatre èpoques.

esmentarem i lamentarem més d'una vegada al llarg del present text les pèrdues de documentació i la dificultat que això ocasiona per a certes recerques.

Amb tot, també trobem moments on la consciència del valor probatori dels documents és ben present. En tenim un molt bon exemple el 1842,⁶ un any significatiu en la història de Llagostera, quan arrel del plet per a la defensa del Privilegi de Jaume I, el consistori necessita documentació per provar els drets de la població davant les pretensions dels propietaris rurals. Aquesta necessitat els fa localitzar i inventariar la documentació d'un armari de la sagristia de l'església parroquial que conté l'arxiu del Comú. Entre els 8 lligalls de pergamins que localitzen segurament hi devia haver el Privilegi de Jaume I i altres documents constitutius de la Universitat. Potser les còpies en paper del Privilegi i de la confirmació que en fa Roger de Montcada que han arribat fins als nostres dies són extrems d'aquests pergamins avui perduts.

Us proposem tot seguit un recorregut pels arxius que preserven els documents dels llagostencs. Començarem pel més proper, l'Arxiu Municipal de Llagostera, del qual esmentarem amb detalls alguns dels fons que per ser rellevants o per possibilitar l'estudi d'aspectes desconeguts, ens ha semblat més interessat ressenyar. El mateix criteri seguirem pels arxius de la ciutat de Girona. Finalment esmentarem més breument altres arxius més distants, com l'Arxiu de la Corona d'Aragó ubicat a Barcelona o l'Arxiu de la Casa Ducal de Medinaceli a Toledo.

Fins fa relativament poc la recerca ha estat condicionada per la necessitat de realitzar la consulta presencialment, és a dir, l'investigador es desplaça personalment al centre arxivístic durant un temps que pot ser relativament llarg. Afortunadament avui cada dia són més els arxius que disposen de catàlegs consultables via web amb imatges digitalitzades dels documents. Les noves tecnologies permeten satisfer la demanda dels usuaris que volen obtenir la informació de manera senzilla i ràpida. La consulta remota representa un esforç considerable, tant econòmicament com d'organització i descripció, que els centres arxivístics assumeixen amb l'objectiu d'augmentar la difusió dels fons, sens dubte aquesta línia de comunicació s'haurà d'imposar.

El portal d'arxius del Ministerio de Cultura (<http://pares.mcu.es/>) ens relaciona de manera immediata documents referents a Llagostera de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, l'Arxiu General d'Índies, Arxiu Històric Nacional, la Secció Noblesa de l'Arxiu Històric Nacional, l'Arxiu General de l'Administració i el Centre documental de la Memòria Històrica. Si fins fa poc calia desplaçar-se fins a Madrid per consultar la *Causa General Instruïda por el Ministerio Fiscal sobre la dominación roja en España*, avui podem descarregar-nos aquest expedient que pretenia recollir les proves “de los hechos delictivos cometidos durante la dominación roja” a partir de la informació facilitada per testimonis i per institucions. Avui la *Causa General* és un punt de partida indiscutible per a qualsevol recerca relacionada amb la República, la Guerra Civil i la posterior repressió franquista.

En aquesta mateixa línia fa un temps que treballa l'Arxiu Nacional de Catalunya (<http://cultura.gencat.cat/ArxiusEnLinia>), d'on hem obtingut la carta que el 1864 Francesc de Paula Franquesa dirigeix a Anselm Clavé per explicar-li els progressos que fa la nova coral de Llagostera, segurament es tracta de la coral del *Círculo de Amigos de la Instrucción*.⁷

Molt més proper, l'Arxiu Municipal de Girona (<http://www.girona.cat/sgdap/cat>) ha fet un esforç considerable en aquest sentit. Una cerca pel nom Llagostera dona el següent resultat: ⁸

Cartell/document gràfic	1
Document sonor	23
Fotografies	36
Pel·lícula	3
Document textual	11
Vídeo	152

Fixem-nos en el volum gens menyspreable dels documents en imatge, fixa o en moviment. Precisament aquets tipus de document té actualment un paper rellevant als webs dels arxius. En aquest sentit es pot consultar el web <http://www.inspai.cat> de la Diputació de Girona. L'Arxiu Municipal de Llagostera també s'ha proposat descriure els seus fons d'imatges, en aquests moments 3.168 registres amb més de 9.500 imatges digitalitzades, si bé encara no ofereix consulta remota.

La fotografia és un element tan habitual en la nostra vida quotidiana que costa recordar que només té 170 anys, va ser el 19 d'agost de 1839 quan es va presentar a París el mètode del daguerreotip, el primer procediment tècnic que va permetre capturar i fixar una imatge. En aquell moment s'iniciava un llarg recorregut amb tot un seguit d'avanços científics i tècnics. Però la fotografia a més de ser testimoni del progrés tècnic és una obra amb empremta d'autor i per tant amb un component estètic que per si sol pot ser objecte d'estudi. La imatge té encara un altre component, el contingut iconogràfic, amb interès documental, històric i divulgatiu, és la memòria visual dels segles XIX, XX i, sense cap mena de dubte, del segle XXI. Fixem-nos únicament en aquest valor documental en contemplar aquesta petita tria feta del fons d'imatges de l'Arxiu Municipal de Llagostera (cf. Figura 1.6 a 1.11).

2. L' ARXIU MUNICIPAL DE LLAGOSTERA

2.1. EL FONS DE L'AJUNTAMENT DE LLAGOSTERA (1716-2007)

El fons de l'Ajuntament de Llagostera és el nucli fundacional de l'Arxiu Municipal. Està format per la documentació produïda al llarg del temps per l'administració local: la Universitat en època medieval i moderna i l'Ajuntament en època recent. Malauradament són pocs els testimonis documentals que hem conservat que donin fe de l'activitat de l'antiga Universitat, documentada ja el 1304.⁹ Per conèixer aquest període caldrà recórrer a altres fons i a altres arxius, com veurem més endavant. Sembla assenyat assegurar que bona part de la documentació anterior a 1809 va quedar destruïda pel pas de les tropes napoleòniques durant la Guerra del Francès, això deduïm de l'anotació feta a una carpeta amb el següent títol:

« Trozos del antiguo libro de resoluciones del Ayuntamiento, que quedó destrozado de resultas de la invasion de los Franceses en la guerra de la independencia. » ¹⁰

Figura 1.6

AMLLA, fons Concepció i Josefa Artigas Pol

AMLLA, fons Agustí Coli Planella

Figura 1.7

AMLLA, fons Ramis - Coris

AMLLA, col·lecció Ajuntament de Llostera

Figura 1.8

Figura 1.9

Figura 1.10

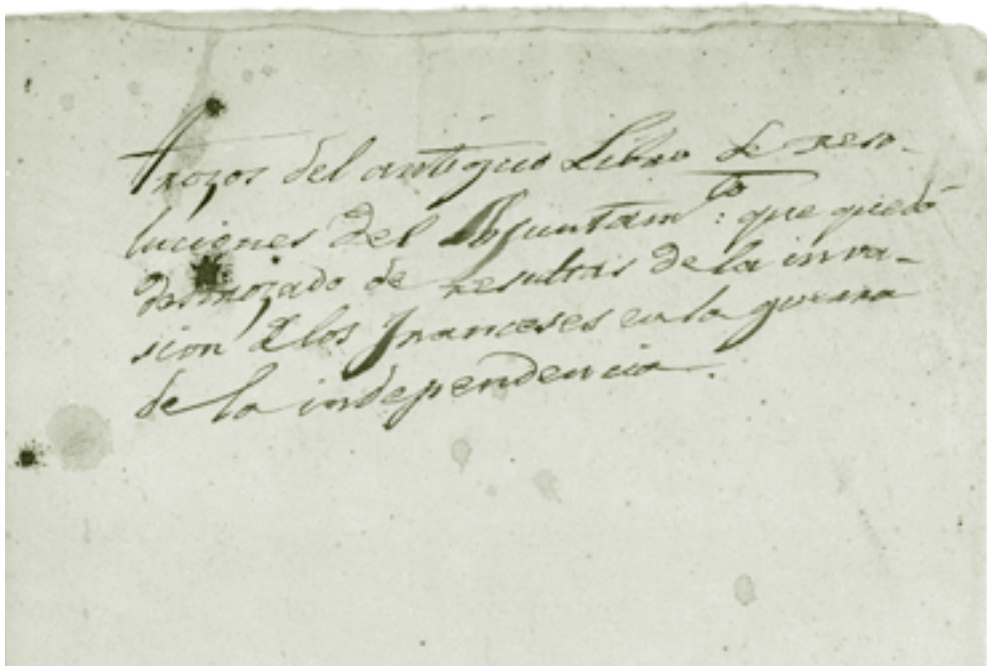

AMLLA, col·lecció Ajuntament de Llostera

AMLLA, col·lecció Ajuntament de Llostera

Figura 1.11

Font: AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera, Llibre de resolucions, reg. 9820 (1797-1807).

Figura 1.12. Títol de la carpeta amb els fragments de les resolucions salvades de la destrucció de la Guerra del Francès

La carpeta conté fulls solts, arrencats del llibre de Resolucions, datats entre 1797 i 1805 (cf. Figura 1.12). Una lectura d'aquests fragments ens permet adonar-nos de la riquesa de la informació que contenen i la pèrdua que suposa la seva destrucció: la contractació del mestre per a ensenyança de minyons (cf. Figura 1.13), els nomenaments de mostassaf per al control de les mesures i la vigilància dels mercats, la concòrdia entre la Universitat, l'Obra de l'Església i els curats per les retribucions que els darrers han de percebre, l'arrendament de l'hostal i altres béns propis del Comú, el trasllat de la carnisseria del Comú i de l'hospital de pobres, etc. Tot plegat, un breu i revelador cop d'ull als últims anys de l'antic règim.

Afortunadament hem conservat en perfecte estat els cadastres del segle XVIII fruit de la nova política impositiva que suposa el Decret de Nova Planta. Es tracta del cadastre de 1716 conegut amb el nom de «cadastre de Patiño», en referència a José Patiño, Superintendent General de Catalunya, qui n'ordena l'elaboració ben poc després de l'entrada de les tropes felipistes a Barcelona. També podem comptar amb el de 1733 anomenat de «Sartine», en referència a Antonio de Sartine, Intendent General de Catalunya, qui intenta corregir amb aquest nou cadastre les deficiències del primer. Aquests dos cadastres juntament amb el *llibre d'apeo* de 1819 han estat estudiats per Carles Turon,¹¹ en un treball inèdit fruit de la I Beca Esteve Fa Tolsanas que es pot consultar a l'Arxiu Municipal.

Figura 1.13. Contractació del mestre de minyons el 1798

La font cadastral, amb el cadastre real, el personal i el de guanys, ens permet aproximar-nos a l'estructura de la propietat agrària i urbana durant el set-cents i la primera meitat del vuit-cents. També permet conèixer l'estructura professional, la producció i els rendiments agrícoles i l'evolució dels conreus. Com tota font fiscal pot contenir un cert grau d'ocultació i, per tant, requereix una interpretació acurada.

El cadastre és indirectament una font rica en topònims, hi consten els noms de les peces de terra, dels paratges i veïnats, de les cases, dels rius i rieres, elements esmentats per ubicar i descriure les propietats. Sorprenentment molts d'aquests noms encara perduren en la memòria de la gent gairebé 300 anys després. Heus aquí un excel·lent camp de recerca.

Llevat d'aquest testimoni del segle XVIII, la major part de documentació dels fons de l'Ajuntament de Llagostera que conservem és dels segles XIX i XX, bàsicament de 1850 endavant, quan de manera definitiva s'imposa la nova estructura administrativa que trenca amb l'antic règim i d'on sorgeix el municipi modern.

A afectes d'una major comprensió, la documentació s'agrupa segons les competències que exerceix l'administració local, així tenim les seccions següents: Organització política i competències, Organització administrativa, Gestió econòmica, Ordenació i gestió del territori, Serveis comunitaris, Serveis personals i assistencials i Serveis a l'Estat.

A. Organització política i competències

Dins el que anomenem **Organització política i competències** sobresurten **els llibres de resolucions i els llibres d'actes**. De tots els documents produïts per l'administració local, els més rellevants, des de qualsevol punt de vista, són aquests llibres, on es recullen les deliberacions i es registren tots els acords presos pels diferents consistoris en cada una de les sessions.

Ja hem esmentat els fragments datats entre 1797 i 1805 salvats de la destrucció ocasionada per les tropes franceses. Al marge d'aquests fragments, podem comptar amb les actes de les sessions des del 13 de febrer de 1813, quan es constitueix el nou Ajuntament després de la guerra del Francès, fins a l'actualitat. Més de 90 volums i 15.000 pàgines. Per al període 1936-1939 cal recórrer als esborranys de les actes ja que els originals s'han perdut a causa de la Guerra Civil.

A partir de 1924 es crea la Comissió Municipal Permanent, avui anomenada Junta de Govern Local. Així es diferencien les sessions planàries, on assisteixen tots els membres de la corporació, de les sessions on només assisteixen els membres de la comissió i on es resolen temes menys transcendents.

L'estudi de les actes es converteix en un element bàsic i imprescindible per a qualsevol període, ens dóna la clau del funcionament de l'Ajuntament i de l'evolució històrica del poble. Ens permet conèixer qui eren els dirigents i l'evolució del seu pensament polític. Sovint ens informen de conflictes i turbulències en el si mateix de la corporació. Com podem interpretar la impossibilitat de celebrar sessions per incompareixença de la majoria dels regidors entre 1900 i 1901, sinó com una lluita entre els partidaris i els detractors de Jaume Roure i Prats? I un cas ben semblant, malgrat la distància, el trobarem entre 1970 i 1971.

Els acords presos pels òrgans decisoris es traslladen a la població a través dels **bans i edictes**. S'hi poden trobar aspectes tan diversos com imposar mesures preventives contra l'epidèmia de còlera o mantenir nets els carrers i les voreres (1893); anuncis com l'obertura de la matrícula de l'escola de Belles Arts o d'ajornament de la fira de *Pasquetes* de 3 d'abril de 1894; l'ordenació dels llocs que han d'ocupar els venedors en el mercat setmanal o les mesures que cal prendre davant el tancament de fàbriques per part d'alguns industrials (1897). Sovint la prohibició reiterada ens descobreix pràctiques molt arrelades en els costums dels llagosterencs, com és el cas de tirar escombres enceses des del campanar i fer-les córrer pels carrers del poble les revetlles de Sant Joan i Sant Pere, el bany a la bassa del molí de can Gotarra (1850) o l'ús de màscares i disfresses per Carnaval.

B. Organització administrativa

Dins el que considerem **Organització administrativa** podem destacar la sèrie **Correspondència**, on trobem els comunicats que altres administracions dirigeixen a l'Ajuntament i que reflecteixen la relació, a vegades conflictiva, amb l'administració superior (Govern Civil, Jefe Superior Político, Hisenda, Diputació, etc.).

També hi trobarem les sol·licituds de particulars, com per exemple la d'Esteve Castelló el 1897, que sol·licita el permís de l'Alcalde perquè l'orquestra de la vila toqui himnes liberals al cementiri, i poder així honorar els familiars de la manera que els seus ideals reclamen. I un altre exemple, les invitacions del mossèn a les cerimònies de la parròquia ens remeten al calendari religiós.

Per resseguir la vitalitat de la societat civil llagosterenca són molt interessants les peticions de les entitats culturals, recreatives, esportives o d'ajuda mútua per constituir-se com a tals o per realitzar assemblees generals de socis, conferències, balls i per muntar envelats per la Festa Major (cf. Figura 1.14).

Hi trobem la sol·licitud d'autorització per fundar el Casino del Comercio el 1878, el *Club Deportivo* el 1928 –aquesta signada pel mestre Julià Cutiller–, la Penya La Nau el 1930, o la del Cafè Bassets el 1908 per instal·lar un cinematògraf. També hi ha múltiples referències al Casino Llagosterenc com la del 1881 comunicant la nova junta directiva presidida per Hermenegildo Vilanova. La correspondència és molt sovint una de les poques fonts per conèixer aquestes entitats, els arxius de les quals en la majoria dels casos s'han perdut.

Sovint hi ha fulls volants, cartells publicitaris o reivindicatius com el de 1916 denunciant la mala gestió econòmica dels ajuntaments relacionats amb la persona Jaume Roure i Prats, el de Faust Balmaña que el 1929 anuncia els articles que es poden trobar en el seu establiment El Barato de la plaça de la Indústria: *“gorres des de 2 pts, tirants, lligues i un gran assortit de sabates molt bones, boniques i baretes; tot ... calçat mallorquí extra”* o el cartell del Casino Llagosterenc de l'any 1931 anunciant la inauguració dels balls de Carnaval amb el Ball del Barret. Cal esmentar la pèrdua de correspondència del període 1936-1939, probablement retirada pels responsables polítics republicans en un intent d'evitar les represàlies franquistes, tal com passa amb els llibres d'actes del Ple i de la Comissió Permanent.

En aquest mateix àmbit hi trobem els **Plets, recursos i contenciosos**, processos judicials oberts per l'Ajuntament en defensa dels seus interessos o interposats per particulars contra el mateix Ajuntament. Podem destacar el plet contra el Duc de Medinaceli per pagament de laudemis (1832-1845), contra el Governador Civil per la línia del terme amb Solius (1861), contra la companyia de l'enllumenat per acetilè (1912), la causa per la malversació de recursos municipals (1897) o el recurs de mossèn Ramon Carbó per la regularització dels tocs de campanes (1934).

C. Gestió econòmica

Un volum important de documentació és la produïda per la necessitat de controlar la **Gestió econòmica** de l'Ajuntament. Des dels *Comptes dels senyors regidors* de 1825 fins a l'actualitat nombrosos tipus de documents reflecteixen la gestió dels ingressos i les despeses del municipi.

AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera, Correspondència, reg. 10070 (1928).

Figura 1.14. La Fraternitat Republicana Autonomista anuncia actuacions i conferències l'estiu de 1928.

Podem destacar per una banda el **Pressupost municipal** que des de 1846 quantifica en partides econòmiques les competències de l'administració municipal i els projectes polítics dels governants. Cal tenir present que per a determinats períodes hi ha un pressupost extraordinari per inversions concretes, com el de 1950 per abastament aigües potables o el de 1963 per construcció de l'escola graduada de nens. El desenvolupament i l'aplicació del pressupost dóna lloc a multitud de registres comptables que ens permet analitzar el dia a dia: llibres majors, llibres diaris generals, llibres de caixa, etc., que també existeixen per a les inversions concretes.

Un altre grup de sèries interessant el formen els **padrons** dels diferents **impostos** creats a mitjans s. XIX pels governs liberals de l'Estat Espanyol. A partir de les reformes iniciades cap al 1845, la contribució territorial directa sobre immobles, conreus, ramaderia, indústria i comerç, l'impost de consums, les cèdules personals, etc., són les noves fonts d'ingressos que volen modernitzar el sistema de finançament de l'Estat.

AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera, Amillament de 1879, reg. 6570. Autor: Agustí Bragat.

Figura 1.15. Amillament de 1879. Can Bonet i can Moner amb la bassa, els canals i les rescloses del molí

El **Subsidi Industrial i del Comerç**, més conegut com a Matricula industrial, grava l'activitat industrial i comercial. L'any 1853 en el padró d'aquest impost consta que a Llagostera hi ha, entre altres comerços, 5 molins fariners, 3 forns de rajols, 6 ferrers i 13 obradors de taps de suro. Aquesta font permet a Joaquim Alvarado quantificar les indústries dedicades al suro que contribuïen al llarg dels segles XIX i XX.¹²

Estretament lligat a una altre impost, la **Contribució territorial**, hi ha l'amillament elaborat per l'agrimensor Agustí Bragat entre 1863 i 1879. Aquest fantàstic cadastre topogràfic registra l'extensió, la qualitat, el tipus de conreu i la valoració de la finca a efectes contributius. A més, el plànol parcel·lari del terme municipal a escala 1/2500 ubica amb exactitud cada una de les propietats (cf. Figura 1.15). Encara avui molts propietaris hi reconeixen d'un cop d'ull les seves finques.

D. Ordenació i gestió del territori

Una competència que genera un volum considerable de documentació és la que fa referència a l'**Ordenació i gestió del territori**. La **Planificació i gestió urbanística** comprèn aquella documentació generada per ordenar i controlar el creixement. Destaquem les *Reglas generales a que debe atenerse la comisión de obras y policía urbana de esta villa en lo concerniente*

AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera, Planificació i gestió urbanística, reg.6964 (1892).

Figura 1.16. Projecte d'obertura del carrer Cardenal Margarit de 1891, avui Pg. Tomàs d'A. Boada.

a la construcció de edificios, de 1863, que són el marc normatiu amb el qual es construeix l'eixample Romeu que li dona uniformitat i coherència. Aquest tipus de normativa no té continuïtat fins a la redacció de les Normes Subsidiàries de 1984 que, lògicament, van més enllà de la regulació referida a les edificacions.

Dins aquests mateix àmbit hi trobem els projectes d'obertura de carrers i la urbanització de nou espais, documentació que sovint va acompanyada de cartografia. És el cas del plànol del carrer de la Coma de 1850, el projecte d'urbanització del passeig Romeu de 1889 o l'obertura de l'actual passeig Tomàs d'A. Boada de 1891 i 1936, anomenat a l'època carrer Cardenal Margarit (cf. Figura 1.16). Malauradament no hem conservat el projecte que promou el 1859 Antoni Romeu per urbanitzar els terrenys de la seva propietat i que avui són el centre urbà de Llagostera. L'expedient d'aquest projecte, sense cartografia, es pot consultar a l'Arxiu Històric de Girona, com veurem més endavant.

La construcció d'**equipaments i infraestructures municipals** també ha deixar rastre documental: obres de fortificació davant l'amenaça carlista, reformes i nova construcció d'escoles, del cementiri, de l'escorxador, de la casa de la vila i en general de tot tipus d'equipaments són testimoni d'una Llagostera cada cop més urbana. Pel que fa a les llicències per l'**edificació i ús del sòl**, tot i que des de 1863 les Normes d'edificació obliguen els particulars a presentar la sol·licitud per escrit acompanyada d'un plànol o croquis de les obres que volen realitzar, n'hem conservat pocs exemplars anteriors a 1940 (cf. Figura 1.17).

L'estudi global de la documentació referida a l'ordenació del territori ens permet conèixer l'evolució física del poble, les fases del seu creixement i la construcció de nous barris. Ha estat parcialment estudiat¹³ i en coneixem els grans eixos, tot i que probablement ens cal un estudi més aprofundit i contextualitzat.

Els **Padrons Municipals d'Habitants** són una altra sèrie documental que també ens ajuden a comprendre aquesta evolució, a més de ser una font estadística fonamental, essencial per a estudis demogràfics. Són elaborats per quantificar la població de cada municipi i per conèixer-ne les característiques, dades útils als ajuntaments i també a l'administració de l'Estat.

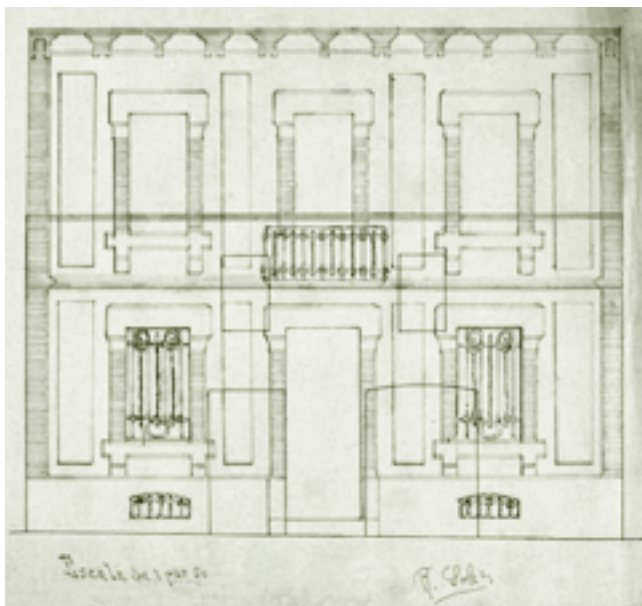

Figura 1.17. Plànol de les obres a realitzar a la façana d'una casa del carrer Barcelona, 1914

AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera, reg. 2409.

Contenen dades individualitzades de tots els habitants: nom i cognoms, edat, data i lloc de naixement, domicili, ofici, etc. El primer padró és de 1831 quan Llagostera té 1.611 habitants, només 26 anys després, el 1857, en té 3.531, ha crescut un 119 %! Aquest espectacular augment de població està estretament lligat a l'expansió de la indústria tapera i a l'important flux d'immigrants d'arreu de les comarques gironines que hi són atrets. No obstant, i aquest és un aspecte encara no estudiat, també caldria entendre l'augment de població en funció d'un increment de l'activitat agrícola: els veïnats de Gaià i Bruguera passen de 26 cases a 80 entre els anys 1831 i 1865.

E. Serveis comunitaris, personals i assistencials

Unes de les competències més antigues que tenen els municipis i que arrenca de l'època medieval són les relacionades amb la beneficència, la salubritat i abastaments de subministraments a la població. Hi localitzarem un important gruix documental referit a l'hospital de pobres (cf. Figura 1.18), a l'abastament de l'aigua potable, al mercat i a les peixateries, als serveis funeraris i a l'atenció a la salut.

F. Serveis a l'Estat

Finalment tenim una grup de documentació produïda pel fet que l'administració local presta serveis a les administracions superiors. Aquests **serveis a l'Estat** s'imposen plenament a

AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera, reg. 101.42 (1863).

Figura 1.18. Encapçalament d'un reglament de l'hospital de pobres, 1863

partir del municipi liberal. És el cas de la voluminosa documentació de les **Lleves** i tot el relacionat amb l'allistament pel servei forçós a l'exèrcit dels nois de Llagostera. En aquest aspecte és interessant la documentació generada per pagar col·lectivament la substitució dels quintos per voluntaris o per una quantitat econòmica (1830-1850). Interessant també són els expedients de les quintes del 1915 a 1941 que comprenen els nois, i els no tan nois, a qui toca de ple la Guerra Civil. Contenen informació sobre l'entrada en camps de concentració franquistes o sobre els que han pogut fugir, com la relació de 64 exiliats que les autoritats franquistes elaboren l'abril de 1940.

D'aquest mateix grup formen part els expedients d'**Eleccions** a Corts Generals, a Diputats Provincials i a Regidors de l'Ajuntament. Durant la major part del s. XIX, quan regeix el sufragi restringit, hi trobarem els llistats dels elegibles i del electors discriminats per sexe, edat i capacitat econòmica. Les èpoques progressistes del Sexenni Democràtic i la II República representen el camí cap al sufragi universal, que es tornarà a restringir durant l'època franquista. Aquesta font ens dona informació sobre la composició sociopolítica del poble i l'evolució de les tendències i del pensament polític. Observem per exemple el triomf absolut que el republicà Salvador Albert i Pey obté a Llagostera a les eleccions a Corts de començaments de segle XX.

2.2 FONS DEL JUTJAT DE PAU (1836-1991)

L'estat liberal que es va imposant a partir de les Corts de Cadis provoca una profunda transformació de l'administració de justícia de l'Antic Règim, molt fragmentada i alhora patrimoni exclusiu del poders reial i senyorial. A partir de 1812 aquesta potestat s'unifica per passar a ser únicament responsabilitat dels tribunals.

L'any 1855 s'organitzen els Jutjats de Pau, es disposa que hi hagi jutges de pau en tots els pobles amb ajuntament. El càrrec serà honorífic i obligatori per a dos anys. Ja el 1835 hi ha antecedents d'aquesta justícia de proximitat, quan els mateixos alcaldes exercien la funció de jutge.

AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera. Autor: Maria Alba

Figura 1.19. Llibres registre de defuncions del Registre Civil de Llagostera

Prop de 170 anys després de la seva creació es pot dir que s'han mantingut les funcions essencials d'aquest òrgan judicial: actuacions en demandes civils de poca quantia, en faltes, en molts temes de jurisdicció voluntària i en actuacions per a jutjats de rang superior. En segons quins períodes han tingut competències en matèria penal, entenien en judicis de faltes, diligències preventives i primeres diligències de causes criminals, com l'oberta contra el Casino del Comerç de Llagostera l'any 1883 per jocs prohibits.

El Jutjat de Pau de Llagostera ha conservat els primers judicis de conciliació de 1836 i la resta de documentació fins a l'actualitat. Interessant és el període de 1937-1938 quan als jutges de pau els toca el paper, en el cas de Llagostera força conflictiu, de constituir els nous ajuntaments després de la supressió dels comitès de milícies.

Sota la tutela dels Jutjats de Pau hi ha el Registre Civil, creat l'any 1870 amb la funció de ser la institució encarregada de la inscripció, de manera metòdica i autèntica, dels naixements, matrimonis i defuncions. Es vol així substituir els registres parroquials per un nou registre essencialment civil, obligatori i rigorós.

La primera inscripció del Registre Civil de Llagostera és la defunció de Filomena Planells el setembre de 1870. A partir d'aquí 53 llibres de naixements, 38 de defunció i 21 de matrimonis, contenen les inscripcions dels llagosterencs (cf. Figura 1.19).

Els llibres registre ens parlen, també, de trasbalsos polítics. Un exemple el tenim en les dobles inscripcions de tots els llagosterencs nascuts entre el 1931 i el 1939, primer en català i a partir de 1939, quan són declarades nul·les i cal repetir-les traduïdes, en castellà. No cal insistir en la rellevància d'aquest fons per a estudis demogràfics.

2.3 ALTRES FONTS

L'Arxiu Municipal ha aplegat al llarg dels temps, per donació o per cessió del propietari, altres fons documentals del nostre terme (vegeu la relació de fons a l'apèndix 1). Segons qui sigui el productor de la documentació, hi trobem fons d'entitats i associacions, fons personals, fons comercials i d'empresa i fons patrimonials.

A. Fons d'associacions i entitats

Una de les conseqüències del procés d'industrialització de Llagostera que provoca la indústria suro-tapera és una activa societat civil organitzada en múltiples entitats culturals, recreatives, esportives, d'ajuda mútua, polítiques i sindicals. Malauradament molts dels fons documentals d'aquestes entitats s'han perdut. Fins que noves notícies ens facin rectificar cal donar per perduda la documentació del Centre Republicà (1889 -1939), del Centre Regionalista (1917-1923), de la Penya La Nau (1930-1939), del sindicat El Porvenir - Sindical Únic de Treballadors – CNT (ca.1902-1939), de les corals La Unión i el Círculo (1864), de les societats de ball *Nueva Armonía* i *Terpsicore*, etc.

Sense la documentació pròpia, per aproximar-nos a la vida d'aquestes entitats ens hem de remetre, com hem vist, a les referències localitzades dins la correspondència de l'Ajuntament i a la premsa.

Però no tot són pèrdues, a l'Arxiu Municipal es conserven els fons, complets o fragmentats, de la Cooperativa La Regeneradora (1872-1969), Casino Llagosterenc (1889-1992), Agrupació Filatèlica i Numismàtica (1958-1964), Centre d'Estudis de Llagostera (1967-1973), Associació de Veïns 23 de febrer (1978-1991), Agrupació d'electors Independents per Llagostera (1991-1994), Associació Cultural Papu Tisores (1995-2005) i G.E. Bell – Matí.¹⁴

De tots ens fixarem en tres. En primer lloc el fons de la cooperativa **La Regeneradora** (1886 – 1969) que conté la documentació generada per aquesta cooperativa de consum i de crèdit fundada el 1886¹⁵ i que va arribar a tenir 900 socis. Aquesta entitat va crear una escola pròpia, laica i amb postulats pedagògics progressistes que va funcionar fins el 1936. Les especials circumstàncies que portaren a la dissolució de la cooperativa van provocar la pèrdua d'una part de la documentació. Amb tot podem destacar els llibres d'actes (1988-1938), els llibres d'actes de la junta d'ensenyament (1903-1931), la correspondència (1891-1940) i els llibres de comptes corrents de la caixa d'estalvis (1893-1908). Una primera aproximació a La Regeneradora l'ha fet Pere Solà Gussinyer,¹⁵ que entén que té un paper clau en la recerca de solucions per pal·liar les conseqüències de moments de crisi com la Setmana Tràgica o la primera Guerra Mundial.

[illegible]

Figura 1.20. Full d'un llibre de socis del Casino Llagosterenc.

Cal esmentar també el fons del **Casino Llagosterenc**, l'única entitat del segle XIX que ha sobreviscut als trasbalsos polítics i socials del segle XX i ha arribat al segle XXI encara activa. El fons del Casino és molt complet, pràcticament no té fissures, i dona raó de les activitats de l'entitat des de 1891, moment que adquireix el terreny i inicia les obres de construcció de la seu actual a la plaça Catalunya, fins a l'any 1992. Destaquen les sèries de reglaments¹⁷ (1903-1984), llibres d'actes (1895-1991), correspondència (1891-1992), llibres de socis (1892-1972) (cf. Figura 1.20), documentació econòmica referida a l'explotació dels diferents locals i serveis de la societat: biblioteca, saló-café, ball i teatre-cinema. Molt interessant és

també la referida a la construcció i reforma dels edificis, tasca que coordina la Junta Constructora (llibres d'actes (1917-1927), llibres de comptes (1891-1921) i obligacions (1891-1933).

Esmentem també la documentació relacionada amb els actes de la Festa Major que tradicionalment organitzaven les diferents entitats del poble, amb la peculiaritat que a partir de 1940 la desaparició de la resta d'entitats converteix el Casino en l'únic organitzador fins que el 1983 ho assumeix l'Ajuntament. Tot i els estudis publicats per Solà Gussinyé¹⁸ i les aportacions més recents de Juli Schmidt,¹⁹ el fons documental ens dona encara moltes possibilitats d'explotació.

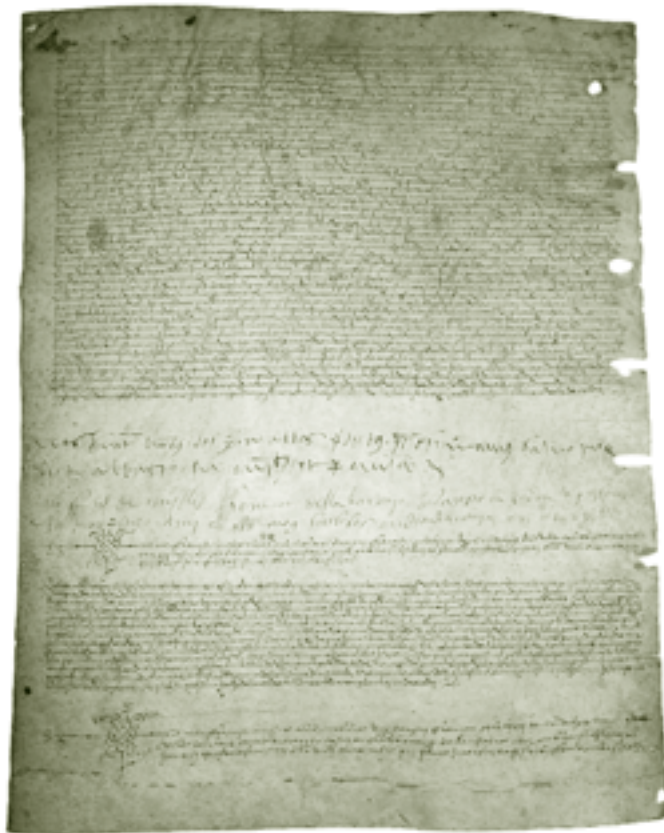
Formant part del moviment social i associatiu propi del s. XIX trobem el fons de les **German-dats**. Les germandats d'ajuda mútua són una reacció a la manca de cobertura que l'Estat ofereix als treballadors, els quals s'autoorganitzen per ajudar-se mútuament en cas de necessitat, ja que una malaltia o un accident greu els pot deixar sense cap ingrés per subsistir. Segons Francesc Ferrer²⁰ la germandat de Ntra. Sra. dels Dolors ja existiria el 1864, una mica més tard podem documentar les germandats de Sant Pere, Sta. Ma. del Puig, Santa Anna, Sant Felip Neri, Ntra. Sra. dels Dolors, Sta. Llúcia Màrtir i les exclusivament femenines Ntra. Senyora de Montserrat i Ntra. Sra. del Roser. Al llarg del segle XIX i XX les múltiples german-dats llagosterenques es van fusionant progressivament en una de sola. La documentació que conservem és escadussera però significativa, podem consultar: llibres majors de les german-dats Santa Anna, Santa Maria del Puig i Santa Anna i Sant Pere (1889-1931), llibres d'actes de les germandats Santa Maria del Puig i Santa Anna i Sant Pere (1915-1964), llibre de socis de Santa Maria del Puig i Santa Anna (1922-c.1962). Els fons de la cooperativa La Regeneradora, del Casino Llagosterenc i de les germandats poden ser la base per endinsar-nos en un dels aspectes menys estudiats de la història de Llagostera, ens referim a l'associacionisme i al moviment obrer del segle XIX i primera meitat del segle XX.

B. Fons patrimonials

Els fons patrimonials són els generats arrel de la formació i l'administració d'un patrimoni generalment rural. Constitueixen una font molt interessant per a la recerca històrica. Ho són des de l'òptica de la història agrària ja que permeten estudiar les relacions que s'establien a l'entorn de la propietat de la terra i tot el que d'això se'n deriva, però també des de molts altres punt de vista com pot ser l'antropologia (estructures familiars, cultura popular i vida quotidiana), el dret, la toponímia, la història de la llengua, etc.

Els fons patrimonials conservats a l'Arxiu són diversos, sens dubte el més complet és el fons **can Llambí**. Està format per 157 pergamins, datats entre el 1248 i el 1726 i una quantitat força superior d'actes notariais i documentació diversa en paper del segle XVIII al XX. Aquest fons és l'únic d'un gran patrimoni del nostre terme municipal que ha arribat fins als nostres dies, almenys l'únic del qual tinguem constància.

El primer testimoni d'aquesta família a Panedes és de l'any 1500 quan compren el mas Riba que, a partir d'aquest moment i fins als nostres dies, s'anomenarà Llambí (cf. Figura 1.21). Quan la família Llambí efectua aquesta compra rep els testimonis de la propietat transmesa,

AMLLA, fons Llambí, reg. 9313 (1500).

Figura 1.21. Compra del mas Riba per part de Martí Llambí l'any 1500.

és a dir els títols i les actes notariales que donen fe de la titularitat de la propietat. És per tant l'antiguitat del mas Riba (referències des de 1316), la seva formació, amb les agregacions d'altres masos avui desapareguts com el Pou, el Feliu, l'Alegret i les posteriors concentracions de terres fetes pels Llambí, el que fa que aquest fons sigui especialment interessant. El fons Llambí, encara per estudiar, ens informará en primer lloc d'una família, uns pagesos del segle XVI que són hisendats el segle XIX, i en segon lloc sobre el veïnat de Panedes. Un veïnat amb personalitat pròpia per l'antiguitat de les primeres referències, la vil·la romana²¹, el camí de Girona a Sant Feliu, la capella de sant Ampèlit, que gairebé és parròquia.

C. Fons d'empreses

Els fons d'empresa estan formats per la documentació referida a la gestió econòmica i comercial, la gestió de la producció i dels treballadors i la funció comercial. Hi trobarem per

AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera. Autor: Marta Albà.

Figura 1.22. Estoig d'aglomerat de suro per al licòmetre Saturno

tant llibres de comptabilitat, correspondència amb els clients i amb els subministradors de matèria primera, comandes, contractació de treballadors, etc. L'Arxiu Municipal custodia tres fons que cronològicament ens informen de tres moments de l'activitat industrial a Llagostera. El més antic és el fons **Coris – Raset**, fons de l'empresa suro-tapera de Francesc Coris Mundet i Josep Raset Sastre, preservat per Anna Maria Raset i cedit a l'Arxiu pels seus familiars. Conserva gran part de la documentació generada per l'empresa entre 1880, moment d'inici de la societat creada pels germans Coris Mundet per vendre taps a Épernay, i el 1934, moment en què es localitzen les darreres vendes. Aquest fons ha estat estudiat per Joaquim Alvarado,²¹ on detalla l'activitat d'aquesta empresa i estudia el dinamisme i la capacitat de negoci que va tenir aquest obrador característic del tipus d'empresa surera a Llagostera. Seguint l'ordre cronològic, el fons de l'empresa **Agujas SA**, amb documentació des de la creació fins al 1982, ens situa plenament al segle XX. L'empresa Agujas SA neix l'any 1940 quan Narcís Marfà, Josep Espiell i Fèlix Capella, tots de Barcelona, compren la fàbrica d'agulles d'Otto Feuerstein, situada en aquell moment al carrer Concepció cantonada amb el passeig Pompeu Fabra. Otto Feuerstein, nascut l'any 1864 a la ciutat saxona d'Oberlimurg (Alemanya), havia arribat a Llagostera l'any 1923 on va fundar una fàbrica d'agulles destinades a les empreses tèxtils.

El fons és extremadament complet i no ha estat estudiat. Pot oferir dades amb tot detall de la dinàmica de la fàbrica, com la producció anual, el tipus de client, el nombre de treballadors o la problemàtica de la importació de matèria primera durant els anys 40. La *fàbrica de les agulles*, com se l'anomenava popularment, produïa les agulles per a moltes de les fàbriques tèxtils del Llobregat, del Maresme, de Barcelona i del seu cinturó industrial. L'any 1967, per exemple, hi treballaven 28 persones (10 homes i 18 dones) i van produir un total de 3.226.149 agulles.

El darrer fons que esmentem és el de **Productos del Corcho Aglomerado**. Comprèn documents des dels anys 1920 quan la fàbrica de taps de Miquel Coris Coris passa a Artur Coris Gruart fins al tancament de l'empresa el 2005. Amb tot, el gruix documental el trobem a partir dels anys 1970. El llarg recorregut d'aquesta fàbrica dedicada a l'elaboració de productes d'aglomerat de suro (cf. Figura 1.22) serà essencial per poder estudiar els últims anys de la presència del suro a Llagostera.

3. ELS ARXIUS DE LA CIUTAT DE GIRONA

3.1 L'ARXIU HISTÒRIC DE GIRONA

A. Fons medievals moderns

L'Arxiu Històric de Girona (AHG) és un centre d'àmbit provincial, la qual cosa determina que sigui l'arxiu on hi ha dipositada la documentació històrica de l'administració autonòmica i de l'administració de l'estat de les comarques gironines. Es va crear el 1952, amb el nom d'Arxiu Provincial de Girona, amb seu primer a l'antic Institut del carrer de la Força, després a l'Hospital i finalment a la Casa de Cultura. Des de 1982, amb el nom d'Arxiu Històric de Girona, està instal·lat a l'antic convent de Sant Josep. L'origen de l'arxiu està estretament lligat a un dels seus fons més importants: els **fons notariais** del districte de Girona, de la Bisbal, de Figueres i de Santa Coloma de Farners.

Amb la Llei orgànica del notariat de 1862 i posteriors reglaments, especialment el de 1869, neix el notariat modern entès com una institució pública. Els protocols²³ que fins aquell moment pertanyien als notaris passen a ser propietat de l'Estat i han de ser traspassats als arxius històrics provincials que es creen aleshores.

Des de 1862 els protocols del districte de Girona es concentren a casa del notari arxiver del districte. Durant la Guerra Civil es van traslladar i custodiar en una dependència del Palau Episcopal fins que el 1952 s'instal·len a l'Arxiu Provincial de Girona.

Tots aquests trasllats també els visqueren els volums de la **Notaria de Caldes i Llagostera (1322-1899)**. No els venia de nou, ja havien patit un trasbals considerable quan el notari Tomàs Vidal de Llobatera i Llobet²⁴ va salvar-los de la destrucció que els amenaçava. A causa de desplaçaments o altres circumstàncies adverses, es degueren perdre bona part dels protocols de la notaria de Llagostera del s. XIV, mentre que la de Caldes de Malavella els conserva des de 1322.

Un altre fons que pot ser complement del fons notarial és el de la **Comptadoria d'hipoteques de Girona (1768-1862)**, ja que sovint s'utilitza com a índex del registre notarial. Els registres de la Comptadoria resumeixen gran nombre d'actes: censos, convenis, debitoris, arrendaments, promeses, cartes de pagament, testaments, concòrdies, capítols matrimonials, establiments, permutes, vendes, embargaments, etc., i permeten localitzar-les als manuals dels notaris.

Els "oficios o contadurias" d'hipoteques van ser creats per la Real Pragmática Sanción de 31 de gener de 1768 amb la funció de garantir el dret de propietat. A la demarcació de Girona es varen crear diverses comptadories. La majoria de les anotacions referents a Llagostera provenen de la comptadoria de Girona amb llibres específics per a Llagostera, tot i que hi ha algunes anotacions als llibres de la comptadoria de la Bisbal i també en llibres procedents de la de Sant Feliu.

Les comptadories, predecessores dels actuals registres de la propietat, inscriuen en un primer moment únicament les propietats immobles afectades per alguna càrrega. A partir de 1774 s'obriren també a la inscripció de tots els contractes de compravenda d'immobles. La Llei hipotecària de 1861 va suprimir-les i va crear els actuals registres de la propietat.

Una altra documentació estretament relacionada amb els protocols notariais són els **Llibres de Cúria**, on es recullen les resolucions dels tribunals de justícia local, la Cúria o Cort del Batlle.

A l'Antic Règim els batlles són els encarregats de l'administració de justícia local amb jurisdicció en la majoria dels afers. El batlle, com a representant del senyor, és jutge de plebeus i presideix la Cúria o Cort ajudat pels altres oficials, els saigs i el pregoner i el carceller. A més de les funcions judicials, el batlle té assignades funcions governatives i policials (alçament de sometents i unions) i actua com a administrador dels béns i rendes del senyor, presideix i supervisava el consell municipal i aplica les ordinacions generals i locals mitjançant crides i bans.

El notari exerceix d'escrivà de la Cort i custodia els documents. Aquesta és la raó per la qual entre els protocols notariais de l'Arxiu Històric de Girona també hi trobem els llibres de les Cúries de Caldes i Llagostera datats entre el 1338 i el 1824. Com en el cas dels protocols, no s'han conservat els llibres de la Cúria de Llagostera del s. XIV. Els volums dels anys 1584 i 1753 es poden consultar a l'Arxiu Municipal de Llagostera, es degueren quedar barrejats amb la documentació del propi Ajuntament probablement perquè, molt sovint, el notari exercia també de secretari municipal (cf. Figura 1.23).

Per refer la història de Llagostera, tot i les limitacions que suposa la pèrdua de documentació medieval de la notaria, aquest fons continua essent molt valuós. En el present llibre en trobem un excel·lent exemple en l'article de Xavier Soldevila sobre l'organització social i política de Llagostera de mitjans segle XIV.

A través de les actes dels notaris també hem conegut com els obrers de l'Obra de l'església de Sant Feliu de Llagostera contractaven mestres de casa i artesans,²⁵ ens han permès dibuixar el perímetre de les muralles i ens han facilitat notícies sobre la vida política, econòmica i

AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera. Autor: Marta Alba

Figura 1.23. Llibres de cúria de del batlle conservats a l'Arxiu Municipal de Llagostera.

social de la vila al llarg dels segles XVI-XVIII,²⁶ i amb els bans dictats pels batlles a partir de 1756 hem vist com es sentenciaven els boscos comunals.²⁷

L'Arxiu Històric de Girona conserva també una petita part del fons del **Monestir de Sant Feliu de Guíxols (1313-s.XIX)**. El monestir benedictí de Sant Feliu de Guíxols va ser fundat el segle X i es va extingir el 1835 arran del procés de desamortització dels béns eclesiàstics. Al llarg dels segles va anar formant un important patrimoni amb el domini directe de gran quantitat de terres i del qual en depenien els camperols fins ben entrat el segle XIX. Entre les nombroses possessions hi havia bona part del veïnat de Panedes de Llagostera, com podem comprovar en el capbreu datat entre 1313-1588 que es conserva a l'AHG.

Però la major part de la documentació del monestir va tenir un altre destí. Amb la desamortització va passar a la delegació d'Hisenda de Girona, encarregada de la venda dels béns, i posteriorment a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), secció *Monacales*, on hi ha la part més important de la documentació juntament amb la d'altres institucions monàstiques i conventuals, algunes de les quals amb drets a Llagostera, com veurem.

AHG, Govern Civil, Policia rural i urbana, U.I. 262.

Figura 1.24. Plànol que acompanyava la queixa de Josep Noguera per la línia on construir cases en el paratge anomenat "sota la Doma", a l'actual carrer Migdia, just allà on hi ha un tram sensiblement més estret que la resta del carrer.

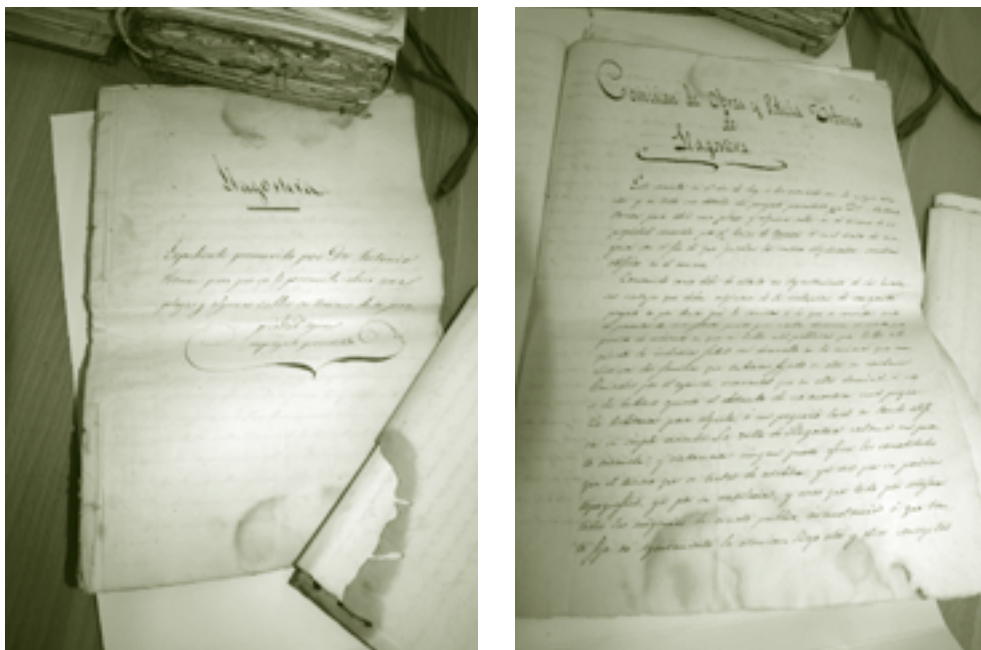
B. Fons contemporanis

Per estudiar els segles XIX i XX l'Arxiu Històric de Girona conserva uns fons, de consulta obligada, ens referim al fons del **Govern Civil de Girona (1772-2002)** i al de la **Diputació de Girona (1812-1984)**. El 1833 durant el Trienni Liberal, arrenca definitivament el nou marc jurídic de l'estat liberal. En el model centralista i homogeneïtzador del nou estat el Governador Civil en dirigeix l'administració a la província, presideix la Diputació i sobretot tutela i controla les administracions locals. També presideix les juntes i comissions d'àmbit provincial de beneficència, d'instrucció pública i de conservació de monuments. És una figura clau en el nou esquema de l'administració que, llevat curts períodes com durant la II República, és la primera autoritat de la demarcació. A partir de 1939 és també el cap provincial del Movimiento.

Entre els documents del Govern Civil i de la Diputació trobarem, doncs, nombrosos testimonis que donen fe d'aquesta tutela exercida sobre l'Ajuntament de Llagostera. La relació continuada entre les dues institucions deixa rastre documental en els respectius arxius, a vegades però, únicament s'han conservat en una de les dues institucions, aquest és el cas dels expedients relacionats amb l'eixample Romeu el 1859 que únicament localitzem a l'AHG (cf. Figura 1.25).

Juntament amb la documentació relativa a l'eixample Romeu, dins el que s'anomena **Policia rural i urbana**, trobem nombroses sol·licituds, recursos i reclamacions dels llagosterencs en desacord amb l'Ajuntament en temes d'expropiacions, alineacions, obertura de carrers, canvi de noms de carrers, etc. (1845-1920) (cf. Figura 1.24). També ha deixat rastre documental la relació amb l'oficina de l'arquitecte provincial, que és l'encarregat de redactar els projectes urbanístics o d'obres que el consistori vol executar.

El Governador Civil és també l'autoritat en matèria d'ordre públic i cossos de seguretat, de policia dels jocs i espectacles, en els processos electorals, i és qui autoritza i en definitiva exerceix el control sobre les associacions i entitats de la seva demarcació. Entre la documentació referida a les **eleccions** ens crida l'atenció la petició dels veïns de Llagostera per tal que s'anul·lin les eleccions municipals de 1891 i 1909, tal vegada trobarem aquí la res-

AHG, Govern Civil, Policia rural i urbana, U.I. 262.

Figura 1.25. Expedient de l'exemple Romeu, promogut per Antoni Romeu Raig per obrir una plaça i alguns carrers en els terrenys de la seva propietat, 1859

posta a la notícia de La Vanguardia que esmentàvem a l'inici d'aquest text. En relació a les **as-sociacions** podem consultar els llibres registre d'autoritzacions d'associacions (1888-1965) i els expedients d'autorització d'associacions (1854-1986).

Del fons de la **Diputació de Girona** cal destacar la **Secció de beneficència (1822-1931)** amb referències freqüents a l'Hospital de pobres de Llagostera i al conflicte per la titularitat de la institució que enfronta l'Ajuntament i Francesc Xavier Fonolleras entre 1850 i 1858²⁹. Les competències en beneficència pública de la Diputació es deriven de la Llei de beneficència de 1849, que declara públics els establiments que, provenint de l'Antic Règim, rebien ingressos públics, entre els quals hi ha l'Hospital de Santa Caterina (1009-1993) i l'Hospici de Girona (1228-1994) que alhora inclou l'Almoina del pa, Almoina dels vestits dels pobres, la casa de Misericòrdia i altres obres pies. Aquestes institucions benèfiques medievals havien anat adquirint per donacions o cessions testamentàries importants drets sobre terres i persones arreu de les comarques gironines, també a Llagostera.

Entre la documentació relacionada amb **Camins, carreteres i ferrocarrils (1847-1979)**, destaquen les referències al mal estat del camí entre Llagostera i Cassà de la Selva (1868-1874). Recordeu la notícia de *La Vanguardia* del dia 18 de febrer de 1881?

Altres vies de comunicació amb problemes són el camí entre Llagostera i Solius (1872), el camí de Llagostera a Tossa (1875) i el llit del torrent de la Banyolaca a l'altura de cal Gravat (1902), i molt més recentment el camí de Llagostera a Calonge per Romanyà a causa de la Guerra Civil (1944-1946). Es conserva també el projecte de camí veïnal de Llagostera a Caldes de Malavella (1881), l'expropiació de terrenys per a la construcció del ferrocarril (1889) o la construcció de la carretera de Llagostera a Caldes de Malavella (1892).

La Diputació també té competències en educació, cultura i esports, precisament un dels darrers treballs publicats ha utilitzat aquest fons per documentar l'Escola de Belles Arts creada el 1892 en conveni amb l'Ajuntament.³⁰

Per acabar aquest repàs a alguns del fons de l'AHG, cal esmentar el del **Centre Penitenciari de Girona**. Conté els expedients personals dels reclusos on hi consten les causes de l'empresonament i les incidències fins a la sortida del centre. Aquesta documentació té un interès especial per a la investigació dels períodes recents, mercats per la repressió, per exemple el 1939 i següents.

Aquesta és una petita, però significativa, mostra del que pot ser l'AHG per a la recerca. Per a una relació dels nombrosos fons que gestiona i preserva consulteu el web <http://cultura.gencat.net/arxius>.

3.2 ARXIUS ECLESIASTICS

Els arxius eclesiàstics catalans guarden un valuós patrimoni documental format al llarg dels segles, fruit de la presència de l'església en el territori, no només en el vessant espiritual, és a dir el relacionat amb la cura de les ànimes i tot el que se'n deriva, sinó també, i molt especialment, en el terreny material amb drets senyorials sobre terres i homes fins les desamortitzacions de 1835. Per a la història de Llagostera aquesta documentació és especialment interessant per la manca de documentació medieval en altres arxius.

A. L'Arxiu Diocesà de Girona i l'Arxiu de la Catedral de Girona

L'Arxiu Capitular o Arxiu de la Catedral de Girona (ACG) és el més antic dels arxius gironins, es va organitzar poc després de la conquesta franca de la ciutat i acredita el patrimoni que posseïa el Capítol, com l'administrava i tot el relacionat amb el culte a la catedral. El document més antic que es conserva és el de 818 i fa referència a la vila de Bàscara. Llagostera hi apareix el 881, és un dels límits de l'extens territori de la vall d'Aro que el rei Carlemany concedeix al bisbe Teuter de Girona. També lligat al patrimoni del capítol hi trobem la delimitació de l'alou de Solius el 1057 per part dels comtes Ramon Berenguer i Almodis, on es reconeixen les fites del tram comú entre Llagostera i Solius, entre elles la pedra d'Espoya.

Més referències a Llagostera les trobarem a l'Arxiu Diocesà de Girona (ADG), que comprèn la documentació relativa a l'administració de la diòcesi. L'arxiu també custodia fons incorporats com el de la Pia Almoïna de la Seu (s.X-XVII),³¹ el fons patrimonial casa Carles (s.XIV-XX), el del Seminari (s.XIV-XX) i el de la col·legiata de Sant Feliu de Girona (s.XIV-XIX), un dels senyors eclesiàstics del terme de Llagostera. Els documents més antics de l'arxiu fan refe-

rència a l'administració del patrimoni del bisbe “el patrimoni de la Mitra”(891-1835), que consistia en drets dominicals i senyorials situats en diverses poblacions de la diòcesi, i en lluïsmes i foriscapis sobre els delmes que laics i eclesiàstics percebien a les parròquies. La preocupació per salvaguardar la documentació acreditativa d'aquests drets fa que els bisbes ordenin la redacció de grans cartorals: Cartoral de Carlemany (891-1382), Cartoral de Rúbriques Vermelles (1318-1324) i el Llibre Verd dels Feus que, juntament amb els altres dos que es conserven a l'Arxiu de la Catedral, el Llibre Gran de la Sagristia major i el Llibre Verd, faciliten als investigadors un vast conjunt documental. La voluntat de facilitar l'accés a aquestes fonts ha fet que ja el 1993 es transcrigués i s'edités el Cartoral de Carlemany, tasca que ha continuat en col·laboració amb la Fundació Noguera³².

A partir del segle XIV s'inicien les importants sèries de registres, el “notularum”, actes davant notari i les “lletres” enviades pel bisbe. En aquests registres hi trobarem tot tipus de llicències i autoritzacions, referències sobre l'erecció de confraries, permisos de sepultura als temples o concessions d'indulgència. La documentació relativa a l'ordenació de sacerdots i l'assignació de beneficis eclesiàstics per al seu sosteniment és també un dels gruixos documentals de l'Arxiu.

L'Arxiu Diocesà ofereix la consulta de la majoria dels seus repertoris per web (<http://www.arxiuadg.org/arxiu>). De les moltes referències que localitzem si fem una ràpida consulta pel nom Llagostera, en mostrem un petit resum que il·lustra les possibilitats d'aquest Arxiu:

- Concessió d'altars i oratoris privats com les que obtenen a partir de finals del segle XVIII la majoria dels grans propietaris rurals de Llagostera: Fonolleras, Vidal, Prats, Boada, Codolar, Domènech, etc.
- Llicències per venerar relíquies com la que obté el 1845 Pere Boadas de la Veracreu i la taula del darrer sopar.
- Llicències per construir i ampliar capelles, altars, cementiris.. com les capelles de l'església parroquial de Sant Feliu de Sant Miquel (1446), Sant Jaume (a la part del migdia, 1503) Sant Llätzer (1552) i l'altar de Sant Roc (1665).
- La llicència per construir la nova església de Sant Feliu de Llagostera el 1632.
- Llicència per ser enterrat dins l'església, com la que es dona el 1418 al domer Bonanat Llorenç per haver enriquit l'església parroquial amb un retaule, una custòdia de plata, 12 aniversaris i haver fundat l'hospital amb 3 llits.

De l'ADG cal destacar també les visites anuals que el bisbe fa a cada parròquia de la diòcesi i en la qual inspecciona l'estat material i religiós del clergat, del poble, les dependències de l'església i els objectes de culte, els llibres sacramentals, les confraries i associacions pies, els convents i cases de religiosos, s'interessava per l'estat social i moral de la població i per les possibilitats econòmiques de la parròquia. Els historiadors n'han tret informació sobre la vida quotidiana, la història de l'art, i en general sobre aspectes de la realitat social i religiosa de les comunitats veïnals.

Des de principis del segle XIV se n'aixeca acta, que forma una de les sèries més interessants de l'ADG, les **Visites pastorals**. De Llagostera podem consultar 64 actes entre els anys 1323 i 1896

Finalment cal esmentar que l'Arxiu Diocesà de Girona conserva la còpia més antiga, de 1296, del Privilegi de Jaume I de 1241. Forma part de la documentació de l'antiga **Almoina del Pa**, institució benefica fundada el 1228 que depenia del Capítol de la catedral de Girona.

B. L'Arxiu Parroquial de Llagostera

El primer que ens cal esmentar quan parlem d'un arxiu parroquial són els registres parroquials o llibres sacramentals, és a dir els llibres registre de baptismes, confirmacions, matrimonis i òbits. Els primers registres parroquials a la diòcesi de Girona es produeixen a partir de 1502 quan els bisbe Berenguer de Pau obliga sota pena de 20 sous a registrar els baptismes de cada parròquia. El Concili provincial de Tarragona de 1555 n'urgeix la necessitat i proposa registrar baptismes i defuncions, però la practica no es generalitza fins el decret del Concili de Trento el 1563. A la parròquia de Llagostera els llibres de baptismes s'inicien el 1546, els de matrimonis el 1625 i els de defuncions el 1601. A diferència d'alguns pobles de la diòcesi que tenen els primers llibres en llatí, els de Llagostera són en català i fins ben entrat el segle XIX no es passa el castellà.

L'any 2007 els llibres sacramentals de la parròquia de Sant Feliu de Llagostera es van traslladar a l'Arxiu Diocesà de Girona per tal de garantir-ne la conservació i facilitar la consulta. En un termini breu l'ADG té el projecte d'obrir-ne la consulta a través del seu web.

La importància d'aquesta font és òbvia, fins l'any 1857 no es fa el primer cens general espanyol i no és fins el 1870 que comença a regir el Registre Civil. Les parròquies són l'única institució que des del segle XVI té dades continuades i homogènies sobre població. Per això no ens ha d'estranyar que durant bona part del segle XIX sigui el mossèn qui cada any facilita el llistat dels *quintos* per poder fer els allistaments per al servei militar obligatori. Però el seu interès no és només demogràfic, sovint els eclesiàstics, a més de registrar el moviments dels feligresos, anoten comentaris sobre les inclemències del temps, les males collites, els terratrèmols, les guerres i penúries o altres fets que sobresorten de la vida quotidiana de la parròquia. En aquest mateix llibre veurem com possibilita l'estudi de l'impacte de la guerra del francès a les nostres comarques³³ o com hi detectem la presència dels primers tapers.³⁴ Als arxius parroquials, a part dels llibres sacramentals, hi ha també documentació relacionada amb l'administració de la parròquia. Malauradament la parròquia de Sant Feliu de Llagostera n'ha conservat pocs testimonis, sembla que la major part es va perdre durant la Guerra Civil,³⁵ moment en què també es degué destruir l'arxiu de l'Obra de l'Església que, per un inventari de 1852,³⁶ sabem que contenia, entre altres, un llibre de comptes de debit i credit de 1660 i 8 lligalls de pergamins.

4. ELS ARXIS DELS SENYORS

No podem acabar aquest recorregut pels fons documentals referits als llagosterencs sense esmentar, ni que sigui breument, els arxius on es conserven els documents dels senyors de

Llagostera, els Comtes de Barcelona fins a 1324 i els Moncada i els seus successors a partir de 1324 i fins mitjans segle XIX.

4.1 ARXIU DUCAL DE MEDINACELI

L'arxiu dels que varen ser senyors i més tard barons de Llagostera avui és a la ciutat castellana de Toledo. Forma part del l'arxiu de la casa ducal de Medinaceli, secció Marquesos d'Aitona. La Casa d'Aitona va passar a formar part dels Medinaceli el 1727, quan mor Guillem Ramon de Montcada i hereta la seva filla, Maria Teresa, casada amb Luís Antonio Fernández de Córdoba y Spinola de la Cerda, Duc de Medinaceli, entre altres títols. A la Casa d'Aitona reverteria la Baronia de Llagostera procedent dels Cruïlles, després de nombrosos plets per la successió entre les cases nobiliàries que hi pretenien drets.

Actualment els documents originals es troben oficialment en la Sección Nobleza del Archivo Histórico Nacional amb seu a l'Hospital de Tavera a Toledo. No obstant això, per a qualsevol consulta és necessari dirigir-se primer a l'ADM amb seu a la Casa Pilatos a Sevilla. Els fons catalans de l'arxiu estan microfilmats i es poden consultar al Monestir de Poblet segons el conveni signat el 1989 entre el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya i la Fundació Casa Medinaceli, una altra còpia, en aquest cas de la secció Cabrera Bas (documents generats bàsicament per tres senyories feudals, lligades entre si històricament: els Vescomtats de Cabrera i de Bas i el Comtat d'Osona) està disponible per la consulta a l'Arxiu Municipal d'Hostalrich, on es poden localitzar referències a la baronia de Llagostera.

El gruix de la documentació de la baronia forma part del fons Aitona- Moncada, del qual s'en conserven 207 lligalls datats entre 1073-1891, tot i que bona part del fons es va perdre a causa de la Guerra Civil. Es tracta d'un arxiu patrimonial format per la documentació generada en la gestió de l'extens patrimoni de la casa, entre el qual hi ha la baronia de Llagostera. Al web de la Fundació Medinaceli (<http://www.fundacionmedinaceli.org>) es pot consultar la petita part del fons que està informatitzat i bolcat al web.

L'Arxiu Comarcal de la Selva, dins el fons Capdevila, conserva un llevantador que ens dóna una idea de la resta de documentació de caràcter patrimonial que pot contenir el fons Aitona-Montcada. Aquest llevantador de les rendes que el Marquès d'Aitona té a la vila de Llagostera, datat entre 1736-1737, descriu amb 226 registres i 332 pàgines els drets que percebia a mitjans del segle XVIII. Pot ser una font excel·lent per constatar l'expansió de les terres de conreus i l'augment de les uniats de població que es produeix el segle XVIII i primera meitat del segle XIX. Veiem-ne un parell de casos:

“peça de terra cultiva però la major part bruguerosa i en ella situada una caseta o barraca en la qual fan se habitació ... y fou de pertinences del mas Oller de la Bruguera en lo lloch anomenat La Pedrera”

“peça de terra que fou del mas Oller de la Bruguera en la qual [Miquel Masó] ha construït una casa en al qual fa sa habitació..”

4.2. ARXIU DE LA CORONA D'ARAGÓ

Diffícilment trobaríem ningú que no hagi sentit esmentar l'Arxiu de la Corona d'Aragó, fins i tot entre la població menys habituada a parlar d'arxius. És un dels centres més antics d'Europa, amb una gran diversitat de fons i que ha patit, com cap altre, les vicissituds polítiques del país i sobretot la pèrdua de poder polític de Catalunya a partir de 1714, la qual cosa n'ha desdibuixat el perfil, n'ha confós la finalitat i n'ha dificultat enormement la gestió. Només cal recordar que un dels articles de l'Estatut que ha estat recorregut al Tribunal Constitucional fa referència precisament a l'Arxiu de la Corona d'Aragó³⁶.

En origen és l'Arxiu Reial de Barcelona organitzat per Jaume II (1291-1327) quan ordena reunir al Palau Reial els documents que fins aquell moment eren dispersos en diferents dipòsits. Les referències sorgides dels registres de la Cancelleria Reial (IX-1727), dels Pergamins (889-1701) i del Reial Patrimoni (s. XII-XX) ha estat el que ha bastit en bona part la cronologia medieval coneguda sobre Llagostera des de fa força temps i que diferents articles d'aquest llibre recullen. Mentre Llagostera és una senyoria reial, l'arxiu dels comtes, després reis, és la principal font per conèixer-ne l'administració, però a partir de 1324 quan el domini reial s'afebleix a favor dels Montcada, les referències que hi podem localitzar també minven, precisament en un moment, mitjans segle XIV, en què a nivell europeu, i també a casa nostra, comença a fer-se més abundosa la documentació i s'inicien les grans sèries de registres. A més de l'Arxiu Reial de Barcelona, l'ACA custodia, entre molts altres, el fons del Consell d'Aragó (1494-1707), el de la Generalitat de Catalunya (1359-1714), el fons de la Governació General de Catalunya, el fons de la Reial Audiència de Catalunya (XIV-1900) i els fons dels ordes religiosos procedents de les desamortitzacions, entre ells el monestir de Sant Feliu de Guíxols, com ja hem esmentat, però també el de Santa Maria de Vilabertran, Santa Maria de Ridaura, el Sant Sepulcre, els Agustins, el de Santa Maria d'Amer o el del Sant Salvador de Breda, tots amb drets sobre terres i homes de Llagostera.

El portal d'arxius del Ministerio de Cultura (<http://pares.mcu.es/>) possibilita l'accés a la petita part dels fons de l'Arxiu de la Corona d'Aragó que disposa d'inventaris a la xarxa i d'imatges digitalitzades dels documents.

Fins aquí el recorregut per alguns dels centres arxivístics que hem ressenyat per a una primera aproximació als fons documentals per a la història de Llagostera. Aproximació que no hem volgut acotar, ni cronològicament ni temàticament, i que per tant és forçosament generalista i ofereix un ventall ampli de possibilitats i recursos per a la recerca.

Amb tot, qui s'acosti a la història de Llagostera, a més de les fonts documentals li serà útil una altra eina. Ens referim a la relació de referències bibliogràfiques de les obres i investigacions històriques existents sobre Llagostera que trobareu en aquest mateix llibre. El recull s'ha elaborat³⁸ amb la intenció de ser el més exhaustiu possible per tal de ser útil als investigadors i facilitar-los una guia de l'estat de la recerca.

La bibliografia, llegida amb sentit crític, ens descobrirà allò que al llarg del temps ha despertat l'interès dels estudiosos, i posarà en evidència que el coneixement històric és un procés

en construcció permanent, on mai es dóna per conclòs cap tema i on els fons documentals que hem descrit sumàriament en aquest text, són les fonts primàries essencials que ens han de permetre avançar.

APÈNDIX 1

RELACIÓ DELS FONS I COL·LECCIONS DE L'ARXIU MUNICIPAL DE LLAGOSTERA

FONS DE LA ADMINISTRACIÓ MUNICIPAL

Ajuntament de Llagostera (des de 1716)

FONS DE L'ADMINISTRACIÓ REIAL I SENYORIAL

Cúria del Batlle (1584/1753)

FONS JUDICIALS

Jutjat de Pau de Llagostera (des de 1836)

FONS D'INSTITUCIONS

Llar d' Infants El Niu (1979-1992)

Cambra Agrària Local (1958-1994)

Patronat Local de l'Homenatge a la Velleja (1946-1962)

FONS D'ASSOCIACIONS I FUNDACIONS

Casino Llagosterenc (1889-1992)

Agrupació Filatèlica i Numismàtica (1958-1964)

Cooperativa "La Regeneradora" (1872-1969)

Secció Local de la Falange (1939-1968)

Associació de Veïns 23 de febrer (1978-1991)

Centre d'Estudis de Llagostera (1967-1973)

Germandats de Santa Maria del Puig i Santa Anna i Sant Pere (1889-1964)

Centre d'investigacions culturals Lacustària (1983-1990)

Associació Cultural Papu Tisores (1995-2005)

Agrupació d'electors Independents per Llagostera (1991-1994)

FONS COMERCIALS I D'EMPRESES

Productos del Corcho Aglomerado (1923-2007)

Agujas, SA (1940-1982)

Joan Sabat Fullà (1870-1941)

Francisco Coris – Josep Raset (1881-1932)

FONS PATRIMONIALS

Família Rodas(1669-1959)
Can Romeu (1551-1806)
Can Borrell (1670-1918)
Can Llambí de Panedes (1248-1950)
Can Poch de Santa Seclina
Can Companyó de Santa Seclina
Can Darder de Sant Llorenç (1808-1921)
Família Font-Brujats (1661-1992)

FONS PERSONALS

Fons Artur Roig Raset (1933-1965)
Fons Sebastià Gispert Oliveras (1929-1989)
Fons Esteve Fa Tolsanas (1978-1989)
Fons Agustí Coll Planella (1910-1930)
Fons Concepció i Josefa Artigas Pol (1900-1970)
Fons Ramis - Coris (1900-1983)
Col.lecció Ramon Brugulat Pagès
Col.lecció Lenadre Calm Figueras
Col.lecció Josep Blanch Vall.llosera (1952-1989)

HEMEROTECA

Així Som!. Casal Parroquial Llagosterenc (1987-2008)
Així Treballem!. Revista del Col·legi Ntra. Sra. del Carme (1993-2005)
Butlletí d'Informació Municipal. Ajuntament de Llagostera / L'Ajuntament Informa.
Llagostera/ Informació Municipal (1980-2010)
Butlletí de Llagostera. Editat per Associació de Veïns (1980-1989)
Casinotícies. Notícies del Casino Llagosterenc (1998-1999)
Chantecler. Periodich de Juventud Autonomista (1910)
Diario de Barcelona (1972)
Diari del Casino (2004-2005)
El Autonomista. Gerona. Suplemento literario del año 1929 (1929)
El Brollador. Portaveu de els associacions de veïns de Caldes de Malavella, Cassà de la Selva i Llagostera (1979-1982)
El Butlletí de Llagostera. Associació Cultural El Papu Tisores (1995-2010)
El Full/ Full d'informació PSC Llagostera. (1992-2009)
El Punt. Especial Llagostera (1996-2007)
Fem Pinya!. Butlletí de l'Associació de Pares d'Alumnes de l'IES Llagostera (1997-2001)
Fulla Dominical / Full Parroquial. Parròquia de Llagostera (1921- 2006)
Gavarres. La revista de les Gavarres i d'Ardenya (2002-2010)
G.E. Bell-Matí (1976-1986)

Gerona Artística. Industrial, Comercial, Agrícola, Revista Gràfica (1928)
 Joventut. Periòdic redactat pels alumnes de l'Escola Graduada de la vila (1922-1923)
 La Rusca (2008-2010)
 L'Alternativa. Revista sobre política local (2008-2009)
 La Punta de L'Iceverd (1997)
 La Sembra. Periòdich jocós-serio de Cultura i Moralitat (1910)
 La Tortuga Xerraire. Diari del CEIP Lacustària (1997-2001)
 La Veu. La Veu dels Independents de Llagostera (1991-1995)
 Lacustaria. Boletín de la Agrupación Filatélica y Numismática Llagosterense (1961-1967)
 Parlem-ne. Convergència informa (1998-2008)
 Programa Festa Major (1914-2008)
 Revista de Gerona. Literatura, ciencias, artes (1876-1895)
 Revista de Girona. Publicación de la Excma. Diputación Provincial (1956-2010)
 Traca. La revista de l'IES de Llagostera (1997-2010)
 1 contra 1. C.B. Llagostera (2000-2002)
 Unión Deportiva Llagostera. Boletín quincenal informativo (1948-1954)
 Usted. Publicación gráfica Gerundense (1956-1983)

NOTES

- 1 PUJADAS, 1831: 1ª part, vol. 2, p. 128.
- 2 MAS, 1948; CALVET, 1984 i 1990. Vegeu també l'article de Mariàngela Vilallonga en aquest mateix llibre.
- 3 Vegeu el treball de Joan Llinàs en aquest mateix llibre.
- 4 Vegeu l'article de Jordi Bohigas en aquests mateix llibre.
- 5 BOADAS, 2006.
- 6 AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera, Llibre de resolucions, reg. 9645 (1842.04.24).
- 7 Vegeu l'article de Mariàngela Vilallonga en aquest mateix llibre.
- 8 Documents dels fons Ràdio Girona, Joan Boladera Roca, Jordi Bosch Mollera, Narcís Sans Prat i fons Carles Rahola Llorens: correspondència rebuda de Rafael Mas, Mn. Gelabert, Fermí Nohé i Francesc Falivene i Consol Roqueta.
- 9 ACA, Cancelleria, registre 202, fol. 177 (1304.11.13).
- 10 AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera, Llibres de resolucions, reg. 9820.
- 11 TURON, 1998.
- 12 ALVARADO, 2004. Vegeu també el seu article en aquest mateix llibre.
- 13 ALBÀ-GRAU-SOLÀ, 1989; ALBÀ-RAMIONET, 1993.
- 14 Es tracta de la documentació relacionada amb el concurs de dibuix infantil de la Festa Major.
- 15 El 8 de desembre de 1886 l'entitat va signar el contracte de lloguer d'una casa situada a la cantonada entre la plaça de la Indústria i el carrer Fivaller.
- 16 SOLÀ, 1985.
- 17 Existeix un reglament no datat però anterior a 1891, ja que la seu social és encara al carrer Sant Pere, 18, però s'esmenta la construcció d'un edifici i es regulen les funcions de la Junta Constructora.
- 18 SOLÀ, 1981 i 1988.
- 19 SCHMIDT, 2002.
- 20 FERRER, 1998.

- 21 Vegeu els articles d'Elvis Mallorquí i de Xavier Soldevila en aquest mateix treball.
 - 22 ALVARADO, 2004. Vegeu també el seu article en aquests mateix llibre.
 - 23 Volum anual que agrupa totes les actes d'un notari.
 - 24 ALBA-ADROHER, 1998. Vegeu també el treball de Jordi Bohigas en aquest mateix llibre.
 - 25 GRAU-PUIG, 1990, 1991, 1992 i 1997.
 - 26 CANTÓ-MASCORT, 1991, 2003 i 2006.
 - 27 CONGOST, 2002.
 - 28 Vegeu el treball de Xavier Soldevila en aquest mateix llibre.
 - 29 ALBA, 2000.
 - 30 SEGURANYES, 2009.
 - 31 La documentació en paper de l'Almoina es troba a l'AHG dins el fons de l'Hospici, tal com hem comentat, mentre que els pergamins es conserven a l'ADG.
 - 32 A <http://www.fundacionoguera.com> trobareu les publicacions que la Fundació edita, algunes de les quals es poden consultar en format PDF.
 - 33 BOHIGAS-MORALES, 2008.
 - 34 ALVARADO, 2004.
 - 35 AMLLA, fons Jutjat de Pau.
 - 36 AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera, Llibre d'actes de les sessions, reg. 9646 (1852.06.15).
 - 37 Per a un estudi detallat de la història del centre i dels seus fons, cf. PLANAS-PAGAROLAS-PUIG, 2003. Trobareu el text a l'apartat de publicacions de www.arxivers.com.
 - 38 Bona part de les referències es van recollir en el marc d'un projecte iniciat el 1982 que pretenia editar la bibliografia històrica de les comarques gironines, projecte que finalment no es va materialitzar. El grup de treball encarregat del projecte estava dirigit per Ramon Alberch i en formaven part Josep Matas, Isidre Prades, Miquel Casademont i Joan Boadas a qui agraïm les referències facilitades.
-

DE LA PREHISTÒRIA A L'ÈPOCA ROMANA

Els primers 100.000 anys d'activitat humana a Llagostera

JOAN LLINÀS I POL

JANUS, S.L.

L'extens terme municipal de Llagostera, de 76,61 km², es troba al racó sudoriental de la depressió selvatana i a l'extrem sud de l'actual comarca del Gironès. Comprèn al nord i a l'oest un sector de plana, que pot arribar a ser més o menys ondulada segons la zona, i un sector muntanyós a l'est i al sud, que s'enfila per les Gavarres i la serra de Cadiretes. Aquest territori fèrtil, de clima benigne i amb aigua abundant, es troba habitat com a mínim des de fa 100.000 anys de manera ininterrompuda i les troballes arqueològiques de totes les èpoques que s'hi han anat efectuant a les darreres dècades ho demostren de manera fefaent. Anem, a partir de les dades actualment disponibles, a donar un cop d'ull per la història d'aquests primers 100.000 anys d'activitat humana a les terres que avui conformen el municipi de Llagostera.

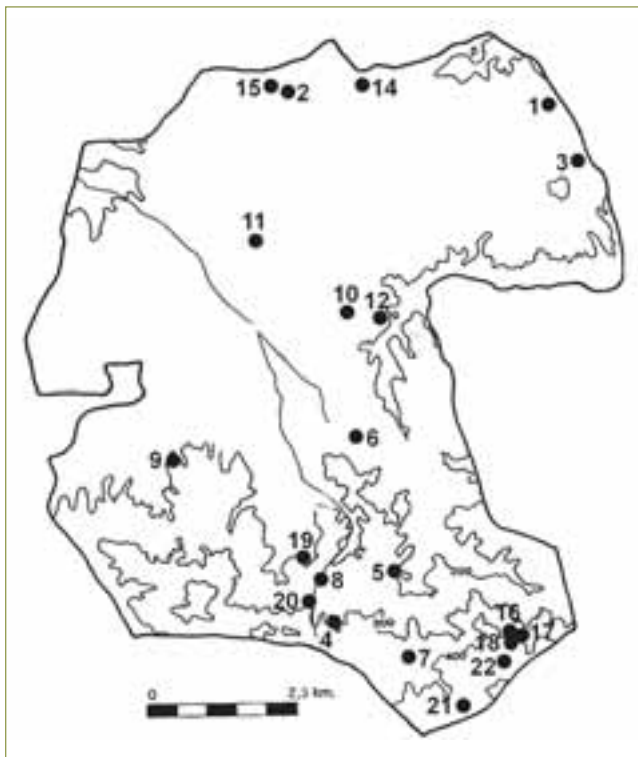
71

1. LLAGOSTERA PALEOLÍTICA

És acceptat per la major part dels prehistoriadors que la depressió selvatana és una de les regions més riques en troballes en superfície d'època paleolítica del sud-oest europeu. Es tracta en general de jaciments que han aportat una gran quantitat d'indústria lítica, recollida majoritàriament en prospeccions superficials, i que denoten una intensa ocupació humana d'aquesta zona des dels moments més reculats de la prehistòria. Aquestes troballes revelen el pas continuat i l'establiment a l'aire lliure de grups humans que, a Llagostera, detectem des de finals del paleolític inferior, al llarg del paleolític mig i, sobretot –a diferència de la major part de la comarca–, durant el paleolític superior (cf. Mapa 2.1).

Els primers humans documentats a Llagostera hi van arribar fa uns 100.000 anys, a finals del paleolític inferior o inicis del paleolític mig. Aquest moment correspon a l'aparició de l'Home de Neanderthal –*Homo sapiens neanderthalensis*–, i se n'han trobat vestigis en alguns punts del nord del terme, especialment en un sector del veïnat de Bruguera,¹ i també a Can Morató, a Panedes. Entre les peces recuperades en aquests jaciments destaquen els còdols tallats –*choppers*, *chopping-tools*– i les ascles –làmines primes i retocades–, abundants en aquests períodes de la prehistòria (cf. Figura 2.2).²

Però Llagostera, sobretot, destaca per la riquesa en jaciments del paleolític superior, molt especialment del període aurinyacià –fa entre 39.000 i 22.000 anys. Aquesta època es ca-

Jaciments: 1. Can Morató – 2. Bruguera-I – 3. Font de Panedes – 4. Tranquinell – 5. Can Crispins – 6. Puig Gros – 7. Carretera de Tossa – 8. Presa de can Rissec – 9. Can Vidal – 10. Can Nadal – 11. Hort d'en Pere Blanch – 12. Can Font-can Guardiola – 13. Quatre Camins – 14. Can Costa – 15. Bruguera (neolític) – 16. Pedra dels sacrificis de can Cabanyes – 17. Paradolmen de can Cabanyes – 18. Cova de can Cabanyes – 19. Roca d'Ivet – 20. Cova de can Rissec – 21. Menhir d'en Llach – 22. Menhir de Montagut

Mapa 2.1. Els jaciments prehistòrics de Llagostera

racteritza per l'arribada de l'*homo sapiens sapiens* –és a dir, l'espècie humana actual–, que va anar acompanyada d'una millora en les tècniques de caça i d'un major aprofitament dels animals caçats, amb les restes dels quals s'elaboraven eines d'os, materials per cosir i per lligar a partir dels teixits i objectes d'ornament o distinció social. A banda, entre les eines de pedra en trobem que són fetes de sílex, un material excel·lent i que a Llagostera era importat d'altres indrets.

De jaciments del paleolític superior se n'han trobat arreu del terme municipal de Llagostera: Bruguera I i la Font de Panedes al nord; Tranquinell, Can Crispins, Puig Gros, Carretera de Tossa, la Presa de Can Rissec i Can Vidal al sud, al massís de Cadiretes; Can Nadal, l'Hort d'en Pere Blanch i Can Font-Can Guardiola al centre, prop del poble.³ D'entre aquests jaciments, el prehistoriador Narcís Soler ha fet especial atenció a Bruguera I per destacar-ne la cronologia –més tardana que la resta– de l'aurinyacià evolucionat, és a dir, que tindria entre 22.000 i 21.000 anys d'antiguitat.⁴ Entre el material recollit a Bruguera I i publicat per Soler, hi ha 47 burins, 26 raspadores, 22 raspadors i 9 denticulats com a objectes més abundants (cf. Figura 2.3).

Autor: Lluís Úbeda

Figura 2.2. *Choppers* trobats a Can Morató.

Tranquinell es troba al sud del terme, en un coll del massís de Cadiretes. Al costat de vestigis més moderns, que es podrien relacionar amb el megàlit proper, s'hi van recuperar 308 eines de pedra del període aurinyacià, la majoria de sílex –raspadors, burins i laminetes, bàsicament. A Can Font-Can Guardiola, al pla i a 1 km al llevant del poble, s'hi van recollir 639 peces –sobretot ascles, raspadors i burins–, sembla que distribuïdes en dos moments d'ocupació dins del mateix període del Paleolític Superior. Pel que fa al jaciment de la Font de Panedes, conegut des de l'any 1905, hi destaca la troballa de perforadors, raspadores, làmines, burins i raspadors.⁵

Cal esmentar molt especialment el jaciment de Can Crispins, prop del mas del mateix nom, a la carretera de Sant Grau, també ben estudiat per Narcís Soler. D'aquest indret provenen més de 2.200 peces de quarsita, cristall de roca, pòfir i algun exemplar de sílex, entre les quals hi trobem ascles, làmines, pics, raspadors i burins. Aquest important conjunt de materials, pel seu nombre i per les seves característiques, ens documenta en aquell indret a mitja alçada del massís de Cadiretes un assentament humà d'importància durant el període aurinyacià típic, és a dir, fa uns 26.000 anys o poc menys (cf. Figura 2.4).

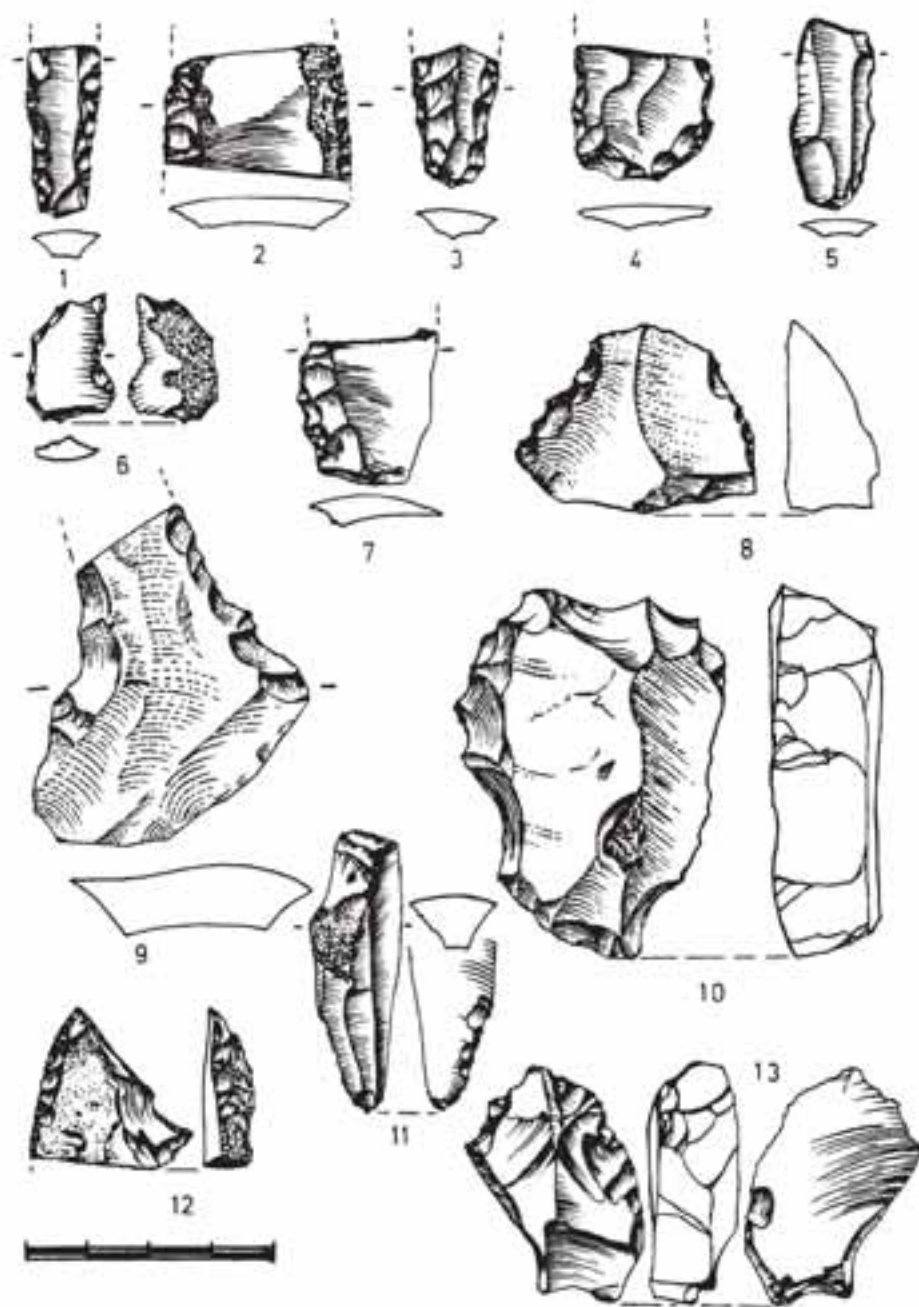

Figura 2.3. Làmina de material del jaciment de Bruguera I. Llevat del n. 10, que és un raspador, la resta són rascadores

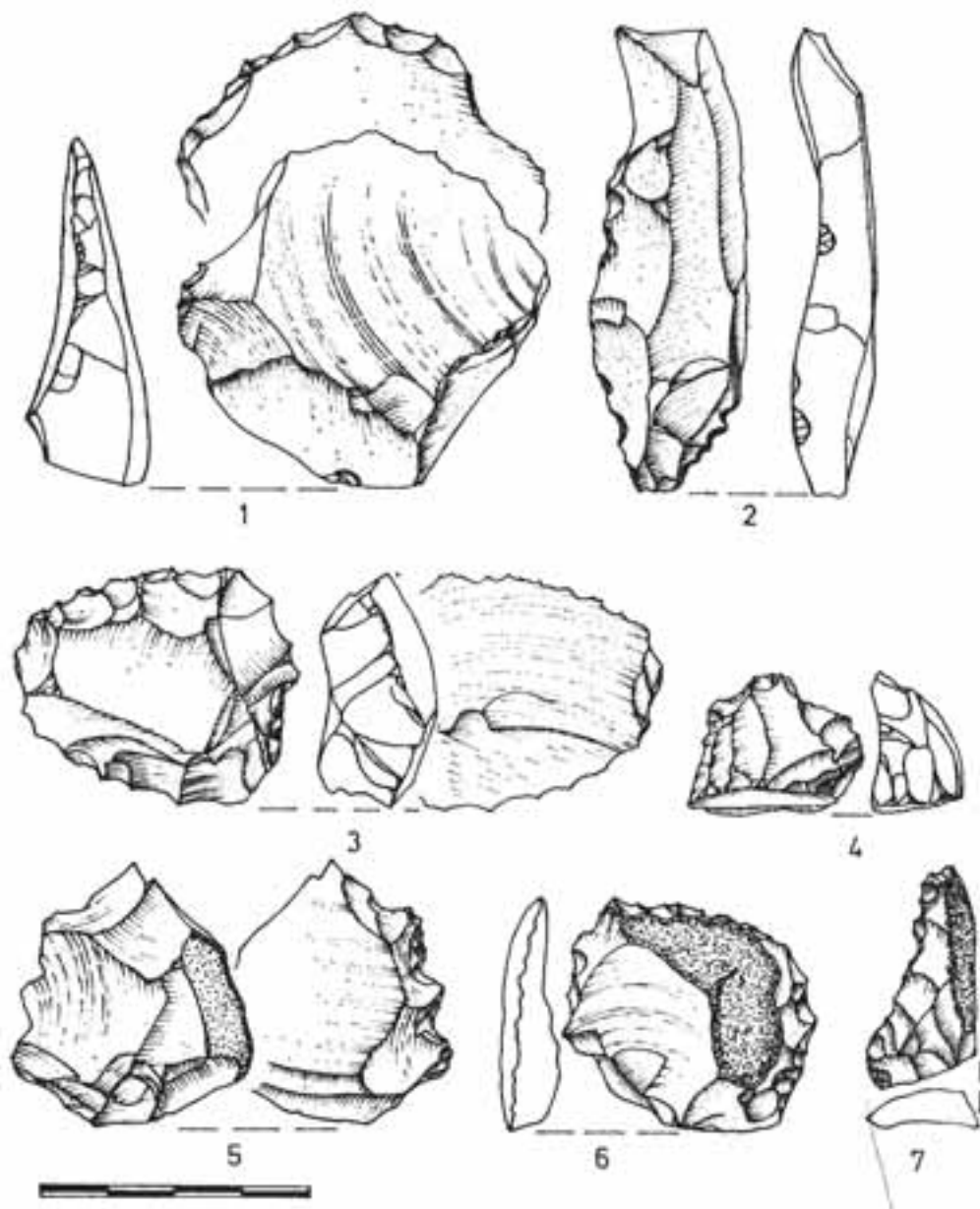
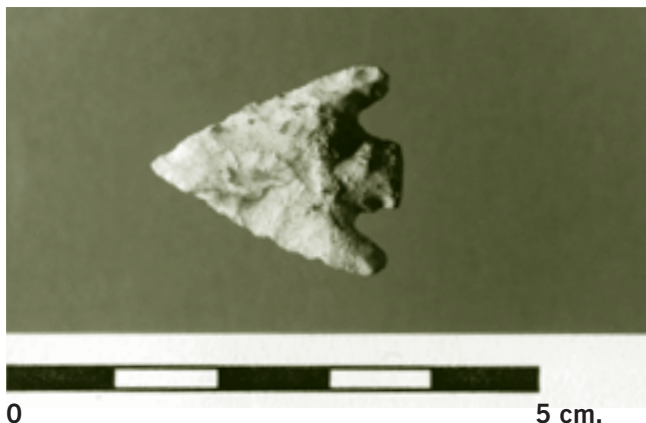

Figura 2.4. Làmina de material del jaciment de Can Crispins. Llevat del n. 3 i 4, que són raspadors, la resta són rascadores

Font: SOLER, 1977: p. 27.

Autor: Lluís Úbeda

Figura 2.5. Punta de fletxa de sílex procedent de Can Crispins

2. ELS PRIMERS AGRICULTORS I ELS MEGÀLITS DE LLAGOSTERA

En algunes d'aquestes zones habitades durant el paleolític superior s'hi van recollir també materials dels posteriors períodes del neolític i l'edat del bronze. Així, per exemple, a Can Crispins, al costat del destacat conjunt d'indústria lítica aurinyaciana que acabem de veure, també hi van aparèixer objectes de pedra clarament més tardans, com puntes de fletxa (cf. Figura 2.5), destrals polimentades, molins de mà barquiformes i, fins i tot, alguns fragments de ceràmica.⁶ Aquest conjunt evidenciaria que Can Crispins va ser habitat també almenys entre el neolític mitjà i el bronze antic, fa entre 4.700 i 3.800 anys.

Altres jaciments, menys rics en materials i de cronologies més difícils d'establir, també han proporcionat testimonis que van estar en funcionament entre el paleolític superior i el neolític-edat del bronze. Així, per exemple, al jaciment de Quatre Camins, ubicat prop de la font d'en Dalmau, s'hi van recollir un centenar d'objectes lítics que es van datar a l'epipaleolític o en un moment immediatament posterior, és a dir, fa entre 10.000 i 7.000 anys. Igualment, les 91 peces recuperades a Can Costa, al nord del terme, es dataren entre el paleolític superior i el neolític o l'edat del bronze.⁷ Tot i la relativa inconcreció i la laxitud d'aïtals cronologies, el que aquestes troballes apunten és que alguns dels indrets poblats a Llagostera durant les darreres fases del paleolític foren també ocupats a les èpoques immediatament posteriors i ens revelen la continuïtat de poblament a la zona al llarg d'aquests mil·lennis.

El període neolític va començar a les nostres terres fa aproximadament 7.000 anys, quan els humans van aprendre a conrear la terra i a domesticar determinats animals, la qual cosa va comportar un major sedentarisme i una societat més complexa, on sorgiren conceptes com la divisió del treball o la propietat comunal. Una de les novetats tecnològiques de l'època és l'aparició de la ceràmica. A banda dels fragments trobats a Can Crispins, ja comentats, a Llagostera cal remarcar la troballa fortuïta al veïnat de Bruguera de 6 o 7 petits vasos de

Autor: Joan Linàs

Figura 2.6. La Pedra dels Sacrificis

ceràmica d'aquest moment que potser podrien haver format part d' un enterrament, tot i que no es té constància de l'aparició de restes humanes.⁸

El major grau de sedentarisme que comportava la dedicació a l'agricultura va significar l'aparició de petits assentaments prop dels camps, fets de cabanes de materials vegetals, tot i que també s'aprofitaven encara les coves naturals per a viure-hi. Tot i que no s'ha documentat fins avui de manera clara a Llagostera cap poblat de cabanes, els materials de Can Crispins, per exemple, ens hi podrien fer pensar.

Una de les novetats destacables d'aquest període fou l'aparició dels megàlits, uns monuments fets amb pedres de grans dimensions que tenien un ús funerari –dòlmens, paradòlmens, cistes, coves artificials, sepulcres de corredor– o indeterminat –menhirs. Els megàlits ens revelen l'existència d'un grup cultural que fa entre 4.500 i 3.800 anys, aproximadament, s'estengué a ambdues bandes del Pirineu, entre el Rosselló i el Llobregat, i que va fer de les Gavarres i la serra de Cadiretes una de les zones megalítiques més destacables de Catalunya. A Llagostera un primer conjunt de megàlits el trobem prop de Can Cabanyes, a l'extrem sud-est del terme, a 450 metres d'alçada i en plena serra de Cadiretes. En primer lloc cal esmentar la Pedra dels Sacrificis (cf. Figura 2.6), un gran bloc de granit sobre la superfície plana del qual hi ha una insculptura ramiforme amb dues branques a la qual posteriorment

Autor: Joan Linàs

Figura 2.7. Paradolmen de Can Cabanyes

s'hi sobreposà una nova inscultura en forma de rectangle. Molt a prop hi ha un paradolmen (cf. Figura 2.7), un monument megalític que aprofita una cavitat natural davant de la qual hi ha diverses pedres col·locades artificialment amb l'objectiu de constituir un petit corredor. Finalment, una mica més allunyada hi ha la Cova de can Cabanyes, l'entrada a la qual està arranjada amb diversos blocs. Sobre aquesta entrada hi ha gravada una línia corbada amb dos punts situats simètricament a banda i banda.⁹

En un altre sector de la part muntanyosa del terme, més a llevant, hi ha la Roca d'Ivet, una construcció rectangular de lloses de granit col·locades verticalment formant una caixa que mesura 1,60 per 1,20 metres. Prop d'aquella zona s'hi troba el dolmen de Tranquinell, un alineament de pedres que semblen formar un arc, en el centre de les quals hi ha una llosa de dimensions més grans, que podrien ser les restes de la cambra del dolmen. És significatiu que molt a prop del megàlit s'hi trobessin diversos objectes lítics, alguns dels quals molt tardans, com una punta de fletxa i diversos fragments de ceràmica, que ens donarien una cronologia coincident amb l'època d'expansió del megalitisme.¹⁰

També va anar acompanyada de material arqueològic la Cova de Can Risseç, una cavitat artificial excavada en un aflorament de granit situat més amunt del mas del mateix nom i força

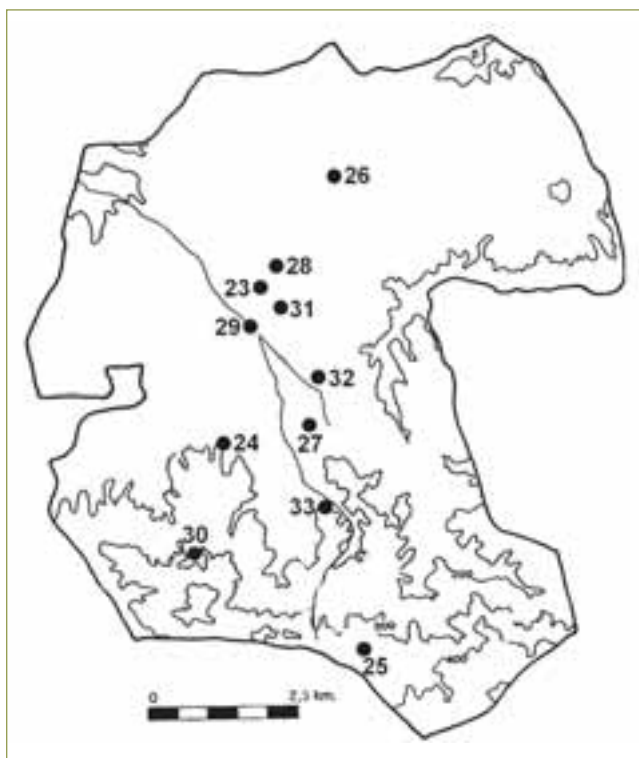

Autor: Joan Linàs

Figura 2.8. Menhir d'en Llach

a prop de Tranquínell. En aquest indret, a banda de raspadors de sílex, s'hi va recollir mitja destal polimentada, típica del neolític, i rierencs aportats pel grup humà prehistòric que va habitar en aquest indret.¹¹

Finalment cal remarcar l'existència de dos menhirs. Un, el menhir d'en Llach (cf. Figura 2.8), és de granit rosat-negrós i de tipus fal·liforme, i mesura 74 cm d'ample per 76 de gruix, amb una alçada de 265 cm. A la part superior té una escotadura i retocs de poliment, mentre que la part soterrada, en canvi, no està desbastada. S'ubica a prop de Can Cabanyes, la mateixa zona d'on procedia l'altre menhir, el de Montagut, que avui està col·locat en un carrer del nucli urbà de Llagostera. Mesura 2'21 m d'alçada, 86 cm d'amplada i 37 cm de gruix i, a la cara nord-est, mostra una inscultura en forma de meandre serpentiforme amb una cassoleta en el seu inici.¹²

Jaciments: 23. Turó de Llagostera – 24. Sureda – 25. Mercat dels Grecs – 26. Pineda del Rector – 27. Sant Llorenç – 28. Pla de Maiena – 29. Can Pere Pere – 30. Els Gresencs d'en Baulí – 31. Pocafarina – 32. Mas Sec – 33. Puig Morató

Mapa 2.9. Els jaciments ibèrics de Llagostera

3. L'ÈPOCA IBÈRICA

A partir del segle VII a.C., ara fa 2.700 anys, el país va començar a rebre amb força l'influx dels pobles que, per via marítima, arribaven d'altres zones de la Mediterrània. Primer van ser els contactes amb els fenicis, que es van produir de forma paral·lela a la introducció del treball d'un nou metall, més dur i més pràctic que el bronze: el ferro. Després, el segle següent, van arribar els grecs i van fundar Empúries.

L'influx del món mediterrani sobre la societat i la cultura dels pobles que habitaven el país des de l'edat del bronze fou decisiu a partir d'aquest moment. Les relacions comercials amb fenicis, grecs i cartaginesos van ajudar a transformar la societat gràcies a l'arribada de nous productes, nous coneixements i noves tècniques, i a la generalització del concepte de produir per comerciar. Especialització i jerarquització van comportar una societat més complexa. Els hàbitats dels grups humans van esdevenir sòlids i fermes, i centraven un territori que explotaven directament, tant per a l'autoconsum com per a la comercialització. La recurrència

Autor: Lluís Úbeda

Figura 2.10. La "Dama de Sant Llorenç"

de crisis de subsistència comportava enfrontaments entre els diversos grups humans i afavoria encara més la consolidació d'un nucli dirigent i la necessitat d'establir els assentaments humans en indrets aturonats i de fàcil defensa. Aquesta etapa històrica la coneixem amb el nom d'època ibèrica.

És comunament acceptat que al turó on s'assenta la part antiga del nucli de Llagostera fou ocupat per un poblat ibèric (cf. Mapa 2.9). Ben mirat, el lloc és ideal, ja que es tracta d'una elevació no massa gran, però amb els vessants considerablement abruptes, de fàcil accés però, alhora, de fàcil defensa, i que es dreça directament per sobre d'una magnífica plana agrícola. La pròpia erosió natural i, després, l'existència del poble medieval i modern haurien malmès aquest hipotètic poblat ibèric, del qual ara com ara no en tenim cap dada ferma més enllà d'alguns escadussers fragments de ceràmica. A banda, hi ha restes de construccions

Autor: Lluís Úbeda

Figura 2.11. Vas de ceràmica grisa de la costa catalana, de fabricació ibèrica, trobat a Sant Llorenç

al sud del terme, a Sureda i al Mercat dels Grecs, relacionades també amb ceràmica ibèrica, i també vestigis d'un petit assentament de plana a la Pineda del Rector, al nord del poble, on s'hi han identificat com a mínim una sitja i el que semblen alguns fons de cabanes.¹³ Però la manca d'excavacions arqueològiques en tots aquests indrets, de moment, no permet afirmar res amb seguretat.

A Llagostera els vestigis d'aquest moment es concreten, sobretot, en camps de sitges, alguns dels quals sí que han estat objecte d'excavació. L'emmagatzematge de la collita en sitges, conegut des del neolític, va assolir un moment àlgid en època ibèrica, molt especialment en els seus darrers segles, quan l'incipient domini romà incrementà les necessitats de l'exportació de cereals, ja fos amb finalitats comercials o com a pagament de tributs. L'existència de camps de sitges esparsos per la plana i quasi encerclant el turó de Llagostera és la prova més ferma de la intensa ocupació humana i de l'explotació agrícola de la zona en època ibèrica tardana. S'han trobat i excavat sitges en set indrets del terme: Sant Llorenç, Pla de Maiena, Can Pere Pere, els Gresencs d'en Baulí, Pocafarina, Mas Sec i Puig Morató. El jaciment de Sant Llorenç es troba just al peu del turó on s'alça l'ermita del mateix nom, en un petit pla conegut també amb el nom de Plaça Balladora. S'hi van excavar 11 sitges, la majoria escapçades ja d'antic, amb uns diàmetres superiors a 100 cm i unes profunditats que només en un cas arribaven als 2 metres. Les sitges eren de secció ovoide o cilíndrica i n'hi havia tres que presentaven un petit forat còncau al fons. Pel material arqueològic que s'hi va recollir, es va poder establir que dues sitges foren inutilitzades i colgades a finals del segle III a.C., sis en ple segle II a.C. i dues més entre el segle II a.C. i principis del segle I a.C. Entre el material recuperat hi havia ceràmiques d'importació itàliques – àmfores, campaniana A i B–, una llàntia d'oli, ceràmica ibèrica diversa, dues monedes de bronze –probablement dos asos d'*Untikesken*, de l'àrea indiketa– i una antefixa decorada amb forma d'un cap femení en relleu, coneguda popularment com la “Dama de Sant Llorenç” (cf. Figures 2.10 i 2.11).¹⁴

Autor: Lluís Úbeda

Figura 2.12. Urna de ceràmica feta a mà trobada al Pla de Maiena

Autor: Lluís Úbeda

Figura 2.13. *Kalathos* ibèric procedent de Pocafarina

Al Pla de Maiena, a prop de l'antiga carretera de Sant Feliu i a tocar mateix del nucli urbà de Llagostera, s'hi van excavar un total de 19 sitges, amb una cronologia i uns materials arqueològics pràcticament idèntics a les de Sant Llorenç. Eren sitges, però, una mica més grans, ja que quasi totes superaven els 150 cm de diàmetre màxim, i també es trobaven escapçades d'antic a causa d'anteriors rebaixos del terreny, de manera que tan sols dues sitges superaven els dos metres de fondària (cf. Figura 2.12).¹⁵

La resta de camps de sitges són molt menys coneguts, i el més fàcil és que en realitat es tracti de jaciments molt més grans, excavats d'una manera molt parcial. A Can Pere Pere, a la sortida del poble en direcció a Sant Llorenç, s'hi van excavar dues sitges que foren col·gades, segons el material arqueològic, a la segona meitat del segle II a.C. A Pocafarina, a llevant del poble, a l'actual carrer Ricard Casademont, s'hi va documentar una única sitja de dimensions força grans –220 cm de diàmetre màxim i 180 cm de profunditat–, amb força ceràmica ibèrica (cf. Figura 2.13) i també tapada a la segona meitat del segle II a.C.. Al Mas Sec –relativament a prop de Sant Llorenç– i al Puig Morató –ja pujant a Cadiretes– també s'hi localitzaren sengles sitges, en les quals cal destacar alguns materials de la de Puig Morató, com teula romana i un fragment de roda de molí. Finalment, als Gresencs d'en Bauler, al sud-oest del terme municipal, foren localitzades i excavades diverses sitges l'any 1987, de la mateixa època però més pobres en materials arqueològics.¹⁶

En conjunt, com hem dit, aquestes sitges foren utilitzades entre finals del segle III a.C. i el segle I a.C., és a dir, en el període ibèric final.¹⁷ És el moment de la conquesta i l'afiançament del domini romà, una època en què el país queda integrat dins del sistema polític i econòmic de Roma, però en la qual la cultura i la societat ibèrica continuen encara ben vius i el procés de romanització no s'ha deixat sentir amb força. Per això encara continuen funcionant la major part de poblats i camps de sitges ibèrics i per això els materials arqueològics que s'hi troben continuen essent majoritàriament indígenes.

4. LLAGOSTERA ROMANA

Al llarg del segle I a.C. s'afiança definitivament el procés de romanització. Conquerit i pacificat el país, l'estructura política i social ibèrica es desballesta; els romans reorganitzen el territori amb la fundació de noves ciutats –*Gerunda*, *Aquae Calidae* i *Blandae* són les més properes–, els hàbitats ibèrics es despoblen i es generalitzen les grans explotacions agropecuàries de plana, les vil·les. Podem dir que, vers el canvi d'era, el país està pràcticament romanitzat del tot. Fins fa pocs anys, l'època romana era un període mal conegut a Llagostera (cf. Mapa 2.14), ja que només a prop de Can Tibau, a uns 2 km a llevant del poble, s'hi havien realitzat treballs fermes d'aquest moment, consistents en les restes d'un forn, probablement de fabricació de ceràmica, de planta rectangular.¹⁸ Aquesta escassetat de restes romanes a Llagostera era una circumstància estranya, donades les característiques de l'indret, densament poblat en altres èpoques històriques i per on, en època romana, hi passava –com fins ara, de fet– la important via que comunicava la ciutat de *Gerunda* amb el seu port més proper i natural,

Jaciments: 34. Can Tibau – 35. Torre dels Moros
– 36. Caulès Vell. – 37. Can Pelet Ferrer – 36.
Caulès Vell

Mapa 2.14. Els jaciments romans i altmedievals de Llagostera

Sant Feliu de Guíxols. El recorregut d'aquest camí històric era en època romana molt probablement –tot i que no se sap amb total seguretat– el mateix que en èpoques posteriors, quan s'anomenava “camí ral”. Entrava a l'actual terme de Llagostera pel nord, pel veïnat de Bruguera, i travessava Panedes de nord-oest a sud-est, passant pels Hostalets, prop de Can Boig, el Molí d'en Llambí, el petit veïnat centrat avui per l'església de Sant Ampèlit i pels peus del Puig dels Lladres, des d'on s'endinsava ja a la vall del Ridaura.¹⁹ Evidentment, però, de cap d'aquests masos esmentats no en tenim cap evidència que existissin encara en un moment tan reculat com l'època romana.

La manca de coneixements sobre la Llagostera romana s'ha pal·liat darrerament gràcies a les excavacions arqueològiques que s'han efectuat entre els anys 2005 i 2007 a la Torre dels Moros.²⁰ Aquest jaciment, ubicat al centre de Panedes, al mig de la plana, prop de Can Llambí i a tocar de l'esmentat antic camí ral, està compostat ara per ara per les restes d'un petit conjunt termal pertanyent amb tota probabilitat a una vil·la romana que, tot i que encara no ha estat localitzada, és quasi segur que s'estén pels terrenys immediats.

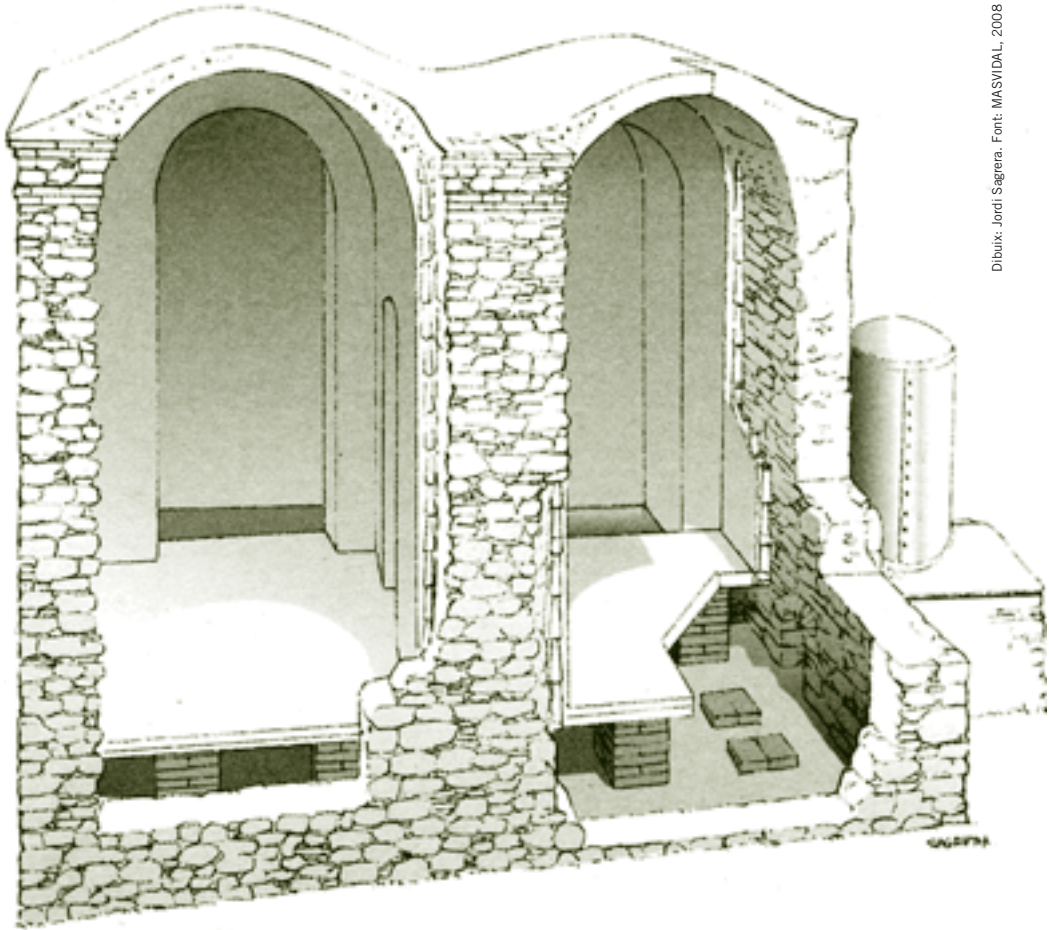

Autor: Joan Linàs

Figura 2.15. Les termes de la Torre dels Moros

Es tracta d'un petit edifici quadrangular, lleugerament trapezoïdal i amb un retranqueig al vèrtex sud-oest (cf. Figura 2.15). Mesura 5,74 per 6,18 m, és fet de pedres lligades amb morter de calç i està subdividit en 3 cambres (cf. Figura 2.16). La cambra que ocupa la meitat oest té comunicació directa amb la boca del *praefurnium*, per on entrava directament l'escalfor, i per això es pot deduir que es tractava del *caldarium*, la piscina d'aigua calenta. La cambra ubicada al nord-est podria ser el *tepidarium*, d'aigua tèbia, mentre que la tercera, més petita, al sud-est, sembla tractar-se de l'*apodyterium* o vestidor. Hom ha datat aquest conjunt termal a partir del segle III d.C. i amb una clara pervivència en els segles posteriors, tot i que, en bona lògica i tenint en compte el que passa arreu, la vil·la relacionada amb aquesta construcció hauria de tenir uns orígens més reculats, almenys del segle I d.C. Només el dia que aquesta vil·la es trobi i es pugui excavar podrem afirmar-ho amb seguretat.

De confirmar-se que ens trobem davant d'una vil·la romana amb tots els ells i els ells, podrem deduir que la Torre dels Moros podria haver centrat perfectament una gran propietat, un *fundus*, que explotaria directament i que s'estendria segur per tot el que avui és Panedes i, molt probablement, més enllà. Cal esperar que l'arqueologia ajudi en el futur a precisar aquesta qüestió.

Dibuix: Jordi Sàgrera. Font: MASVIDAL, 2008

Figura 2.16. Restitució de l'edifici termal de la Torre dels Moros

5. EL FINAL DE L'ANTIGUITAT

Com que, com acabem de veure, la Torre dels Moros estava situada molt probablement a tocar de la via romana que lligava la ciutat de *Gerunda* amb el seu port de mar més proper, a Sant Feliu de Guíxols, no és estrany tampoc que s'hi hagin trobat evidències que el jaciment va continuar funcionant en època tardoantiga i medieval.

La pervivència de la Torre dels Moros al llarg dels segles de l'antiguitat tardana queda provada per alguns materials arqueològics trobats –Terra Sigil·lata Lucente i Africana D, àmfores

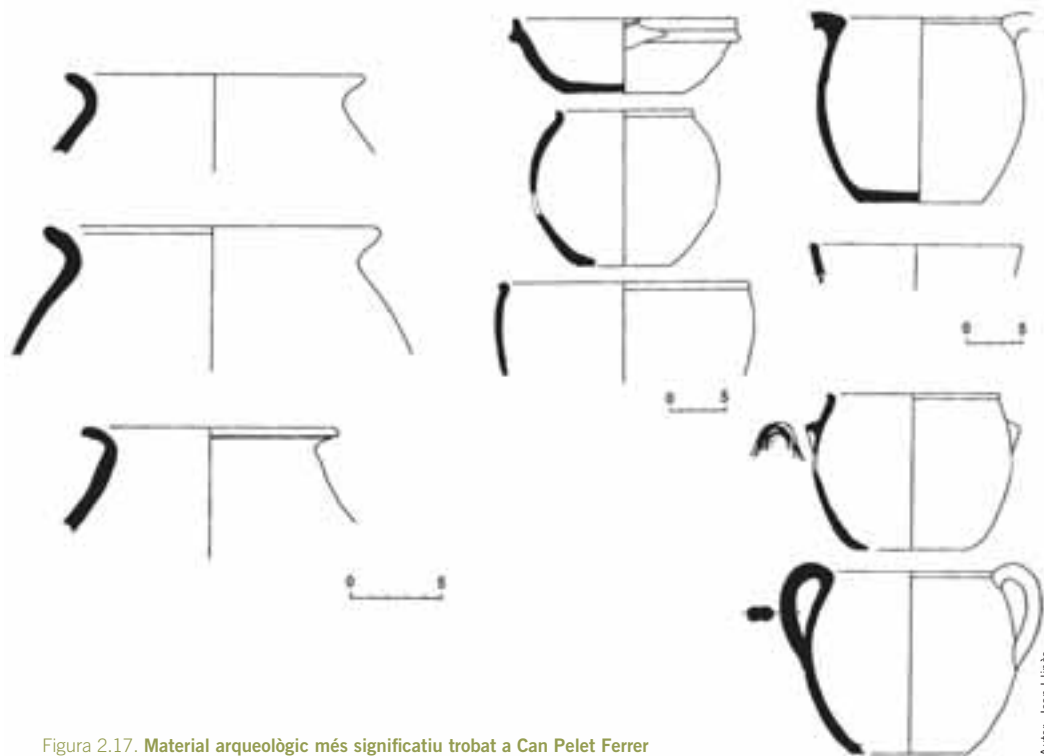

Figura 2.17. Material arqueològic més significatiu trobat a Can Pelet Ferrer

africanes, etc.–, i algunes peces de tall medieval sembla que podrien datar-se als segles VIII–X, la qual cosa ens indicaria una possible continuïtat de poblament més enllà, cap a l'edat mitjana.²¹

En tot cas, sí que al final de l'antiguitat, i sobretot després de la caiguda de l'imperi romà al segle V, es produïren algunes importants transformacions en el poblament del país, malauradament encara mal conegudes. Aquests canvis, bàsicament, es resumirien en l'abandó de moltes de les antigues vil·les i en una certa contracció de la població urbana,²² però sobretot en el sorgiment d'un nou poblament aturonat. Aquests nous assentaments es caracteritzen per uns trets materials bastant precaris –construccions fetes íntegrament de materials peribles i que quasi no han deixat restes, pèrdua de la qualitat tècnica i escassetat de la ceràmica, etc.–, sobretot si els comparem amb les esplèndides i sòlides vil·les del període anterior, per la qual cosa moltes vegades són bastant difícils de detectar arqueològicament.

A aquest tipus de poblament, sorgit als segles IV–V i bastant generalitzat entre els segles VI i IX, podria pertànyer el petit hàbitat de Caulès Vell, molt a prop de Llagostera, però ja dins del terme de Caldes de Malavella, que té una interessant església preromànica, diverses cases

i una petita torre,²³ i en el qual, durant les excavacions que s'hi van fer, es van recuperar diversos materials arqueològics tardoantics. També, per què no, podríem hipotetitzar entorn de la reocupació en aquests moments del turó de Llagostera, on es devia dreçar, abans del seu primer esment el 951, l'església de Sant Feliu.

Durant les obres de millora de la carretera de Tossa, l'any 1999, es va localitzar un interessant jaciment a tocar del mas de can Pelet Ferrer, just al final del pla. Es van posar al descobert 29 sitges, en el rebliment de les quals es va recuperar un interessantíssim conjunt de ceràmiques de factura molt basta, amb molt pocs paral·lels a la zona i que, pels seus trets tècnics i formals, s'haurien de datar entre els segles VII i IX (cf. Figura 2.17), als quals cal afegir una moneda de Lluís el Pietós (814-843), entre d'altres materials.²⁴ Desconeixem amb quin tipus d'assentament humà cal lligar aquestes troballes, ja que el fet d'haver-se pogut excavar tan sols l'estreta franja afectada per l'ampliació de la carretera va impedir conèixer si hi havia a tocar algun tipus de construcció que es pogués relacionar directament amb les sitges que es van poder documentar. En tot cas, no hem d'oblidar que Can Pelet Ferrer es troba tan sols a 1 km en línia recta a llevant de Caulès Vell i que aquests dos assentaments foren creats i van funcionar a partir de l'antiguitat tardana i al llarg de l'alta edat mitjana. Així doncs, sembla que aquesta part del sud-oest del terme de Llagostera fou considerablement activa en aquest moment històric encara tan mal conegut.

En tot cas, el moment final del jaciment de Can Pelet Ferrer, el segle IX, sembla coincidir a grans trets amb les primeres dades fermes de poblament medieval a dalt del turó on avui s'alça el nucli antic del poble. Al llarg dels darrers 100.000 anys, com hem vist, ha passat molta gent per aquesta zona, però mentre no apareguin noves dades no serà fins a partir d'aquest moment de l'alta edat mitjana que podrem començar a parlar, amb propietat, d'un indret anomenat Llagostera.

NOTES

- 1 SOLER, 1992: p. 23.
- 2 MERINO-CASELLAS-ROCAS, 1994: p. 6; ALBERCH-BURCH, 2002: p. 56; LLINÀS-MERINO, 2009: p. 108.
- 3 MERINO-CASELLAS-ROCAS, 1994: p. 14.
- 4 SOLER, 1992: p. 31.
- 5 CANAL-CARBONELL, 1989: p. 264.
- 6 SOLER, 1992: p. 10. L'autor aporta aquestes dades i corregeix algunes conclusions d'un seu propi treball anterior, cf. SOLER, 1977.
- 7 SOLER-FA, 1976: p. 23-25.
- 8 SOLER, 1992: p. 23; MERINO-CASELLAS-ROCAS, 1994: p. 15.
- 9 MERINO-CASELLAS-ROCAS, 1994: p. 15; LLINÀS-MERINO, 2005: p. 58-59.
- 10 SOLER-FA, 1976: p. 27-28.
- 11 SOLER-FA, 1976: p. 23-24.
- 12 MERINO-CASELLAS-ROCAS, 1994: p. 15.
- 13 MERINO-CASELLAS-ROCAS, 1994: p. 15 i p. 17.
- 14 BURCH, 1996: p. 5-7; MERINO-CASELLAS-ROCAS, 1994: p. 17; NOLLA-CASAS, 1984: p. 187.

- 15 BURCH, 1996: p. 7; MERINO-CASELLAS-ROCAS, 1994: p. 17; NOLLA-CASAS, 1984: p. 186-188. En aquesta darrera publicació són interessants les dues làmines on hi ha dibuixats els principals materials arqueològics que es van trobar al Pla de Maiena, alguns molt ben conservats.
 - 16 BURCH, 1996: p. 7-8; MERINO-CASELLAS-ROCAS, 1994: p. 17; NOLLA-CASAS, 1984: p. 187 i 189.
 - 17 BURCH, 1996.
 - 18 MERINO-CASELLAS-ROCAS, 1994: p. 17.
 - 19 MASVIDAL, 2008: p. 63-65.
 - 20 Tota la informació sobre la Torre dels Moros la trobem aplegada a: MASVIDAL, 2008.
 - 21 MASVIDAL, 2008: p. 43-49 i p. 78-79. L'autora parla d'un abandó a principis del segle VI i d'una posterior reocupació, tesi que tampoc es pot descartar. Malauradament, les evidències arqueològiques són encara massa dèbils per afirmar res amb seguretat.
 - 22 No és el cas, però, de la ciutat de Girona, molt activa durant tot el període visigòtic.
 - 23 Caulès Vell fou excavat els anys 70, cf. RIU, 1975. Per a una visió resumida i actualitzada, cf. LLINÀS-MERINO, 2002: p. 80-81.
 - 24 PALOMO-LLINÀS-AGUELO-TRESSERRAS, 2003: p. 463-467.
-

ELS TERMES DE LLAGOSTERA

L'ordenació del paisatge i de la societat tradicionals

ELVIS MALLORQUÍ

Si hi ha un motiu pel qual l'edat mitjana és un període fonamental per a la història dels nostres pobles és perquè fou aleshores que nasqueren els diversos elements que han configurat el paisatge tradicional que ha perviscut, en molts casos, fins ben entrat el segle XX. Quins són aquests elements? En un recent treball de síntesi, realitzat a partir de molts exemples catalans, se n'estudien uns quants: els límits i els espais dels pobles, les formes de poblament concentrat –sagres, castells, vilanoves– i dispers –masos i vilars–, els diversos usos de l'espai –camps, conreus, boscos, pastures–, la irrigació –sèquies, molins–, les vies de comunicació, etc.¹ Llagostera podria ser, per la gran extensió del seu terme, per la varietat d'elements que el componen i per la seva situació estratègica –en el camí de Girona al mar i entre els massissos de les Gavarres i d'Ardenya–, un magnífic observatori per a resseguir a llarg termini l'evolució del paisatge. El cas de les vies de comunicació és un exemple paradigmàtic: el desdoblament de la carretera de Vidreres a Platja d'Aro, la construcció de la variant de Llagostera pel mig dels veïnats de Gaià i Cantallops i la creació del carril-bici o via verda entre Girona i Sant Feliu de Guíxols són els darrers traçats que s'han afegit als que ja existien amb anterioritat. Aquestes infraestructures, però, no són noves del tot, sinó que són hereves d'un passat. El carril-bici, per exemple, recupera el traçat del carrilet i al seu pas encara són visibles les restes de basaments de ponts i talussos i les estacions,² reutilitzades per a d'altres finalitats. Mentrestant la carretera que enllaça Vidreres amb la vall d'Aro, a certa distància del nucli de Llagostera, ja està documentada al segle XVIII i, segurament, el seu traçat podria derivar de l'edat mitjana: el camí que el 1327 sortia del nucli de Vidreres en direcció al castell de Sant Iscle s'havia convertit, el 1760, en el camí de Vidreres a Sant Feliu de Guíxols.³ Finalment la construcció de la variant de Llagostera sembla acostar-se al traçat de la via medieval, documentada el 1322, que unia Girona amb Sant Feliu de Guíxols, la qual sortia del nucli de Cassà i creuava el veïnat de Panedes per dirigir-se a Santa Cristina d'Aro, sense passar pel centre de Llagostera.⁴

Ara bé, l'anàlisi dels diversos elements que conformen el paisatge i, sobretot, de la seva respectiva evolució al llarg del temps exigeix la col·laboració de molts especialistes –arqueòlegs, historiadors, palinòlegs, geògrafs, ambientalistes, biòlegs, informàtics, etc.–, la qual cosa s'escapa de la intenció de la present contribució. Per això, limitarem la recerca a les entitats a partir de les quals s'ha organitzat el territori rural de Llagostera i, de retruc, la societat que hi ha viscut des de l'edat mitjana ençà: el municipi, el castell termenat, les parròquies, els

veïnats i els masos. L'ordre en què els hem enumerat, que és també el que seguirem en la propera exposició, té la seva coherència: l'anàlisi partirà d'allò més conegut per tothom, els municipis actuals, per anar reculant fins allò més desconegut, les formes de poblament originades en els segles de l'alta edat mitjana. L'objectiu final és intentar entroncar amb l'estructura territorial de l'època romana, que a Llagostera es materialitza en la vil·la que hi devia haver a prop del jaciment de la torre dels Moros.⁵

1. EL MUNICIPI

En els darrers anys molts ajuntaments estan revisant els seus termes municipals i, quan s'han detectat errors o punts de dubte en els respectius traçats, s'ha procedit a fer canvis de comú acord amb els municipis veïns en els actes d'atermenament. En el cas de Llagostera s'han revisat els termes amb Caldes, Cassà de la Selva, Santa Cristina d'Aro i, en l'actualitat, queda pendent el de Tossa. Un dels motius d'aquestes rectificacions és el conjunt d'errors en els anteriors acords municipals sobre els respectius termes, dels anys 1924 i 1925 a Llagostera, que van ser cartografiats per l'exèrcit amb certes presses, amb poca cura i sense el suport i el consell de persones de les localitats implicades. Avui dia els mitjans tecnològics – fotografies aèries, imatges per satèl·lit, GPS, cartografia digital, sistemes d'informació geogràfica – permeten dibuixar amb total precisió qualsevol propietat i qualsevol terme municipal. De totes maneres la finalitat de la tasca continua essent la mateixa: definir amb la màxima precisió els límits dels terrenys i de les propietats per a sotmetre'ls a una tributació específica, l'impost de béns immobles, conegut antigament com la contribució rústica. Aquest impost es va implantar entre els anys 1840 i 1845, en el context de les reformes liberals que van acabar amb el sistema de propietats compartides vigent des dels segles de l'edat mitjana i durant tota l'època moderna. En aquest mateix procés els municipis també van substituir les divisions territorials locals existents amb anterioritat, parròquies, castells termenats, batllies i universitats.⁶

La instauració del municipi i de la contribució territorial va comportar uns canvis en la manera de definir el territori. Les modificacions, que s'aplicaren lentament, eren fruit de successives lleis i disposicions preses pel govern central i aconseguiren definir amb una creixent precisió el terme de Llagostera i les propietats que hi havia al seu interior. Per exemple, la publicació de la *Ley sobre medición del territorio* l'any 1859 va comportar, tot just un any després, l'aixecament de fites entre Llagostera i Cassà de la Selva; entre el 1870 i el 1872, després d'un llarguíssim plet pel control del sector de Llagostera al marge dret del Ridaura, al veïnat de Sant Llorenç, es van aixecar noves fites amb Romanyà i Solius; aleshores també es van delimitar els termes entre Llagostera i Santa Seclina. Un temps després el real decret de divisió dels termes municipals del 1889 va fer que es produïssin uns quants reconeixements de terme amb Santa Cristina d'Aro, que ja havia incorporat Solius i Romanyà, i amb Caldes de Malavella, que havia integrat Santa Seclina. Finalment la *Ley del catastro parcelario* del 1906 va originar un lent procés d'elaboració del cadastre a nivell de tot l'estat espanyol, que

Font: elaboració pròpia a partir d'ALBA-TORRES, 2000.

Mapa 3.1. El terme municipal de Llagostera, 1924-1925

va fer que no fos fins els anys 1924 i 1925 que es redactessin els actes d'atermenament i es dibuixessin nous mapes dels termes de Llagostera amb els municipis veïns de Santa Cristina d'Aro, Cassà de la Selva, Caldes de Malavella i Tossa de Mar, basant-se en la majoria, però no totes, de les fites de pedra aixecades anteriorment (cf. Mapa 3.1). No ha de sobtar, doncs, que a Llagostera es continués utilitzant el mapa realitzat per Agustí Bragat entre el 1863 i el 1879 per a situar les informacions recollides per a l'amillament del terme de Llagostera.⁷

2. EL CASTELL TERMENAT I LA JURISDICCIO

La solidesa dels límits del municipi de Llagostera s'havia originat molt abans de la instauració definitiva dels municipis liberals, el 1845, perquè coincidien tant amb els de la parròquia, la unitat territorial bàsica de l'organització eclesiàstica del bisbat de Girona, com amb els del castell termenat, característic només de les poblacions més importants. L'any 1324 es va fixar,

Font: elaboració pròpia a partir d'ALBA-TORRES, 2000.

Mapa 3.2. El terme del castell de Llagostera, 1324

precisament, el termenal del castell de Llagostera mitjançant 32 afrontacions, segurament assenyalades amb unes fites, que separaven Llagostera dels termes de Tossa, Solius, Romanyà i Cassà de la Selva (cf. Mapa 3.2 i Figura 3.3).⁸ La delimitació va anar vinculada al canvi de titularitat del castell: el rei Jaume II va cedir el castell de Llagostera a Ot de Montcada, segurament per compensar el dot de la seva última muller, Elisenda de Montcada, germana d'Ot.⁹ El termenal erigit el 1324 es va mantenir al llarg de tota l'època moderna, tal com ho proven les còpies i traduccions al català que se'n van fer els anys 1561-1563, 1648, 1717, 1720, 1771 i 1785.¹⁰ El castell termenat de Llagostera, delimitat el 1324, era una entitat que s'acabava de crear i, tot just en aquells inicis del segle XIV, se'n començaven a definir les funcions. Això no vol dir, però, que no hi hagués un castell a Llagostera. Entre els anys 1288, en què fou venut a carta de gràcia pel rei Alfons II, i 1315, el castell de Llagostera va pertànyer als vescomtes de Rocafort. Però, en aquests documents, el castell era entès, no com un edifici, sinó com un conjunt de drets i rendes que proporcionen els recursos suficients als senyors per poder viure i dedicar-se a la guerra i a la política.¹¹

AVALLA, fons Ajuntament de Llagostera. Autor: Lluís Torres

Figura 3.3. La fita de Matxacuca, aixecada al mateix indret des del 1324

La novetat de la cessió del castell de Llagostera a Ot de Montcada el 1324 es troba, d'una banda, en el traspàs de drets jurisdiccionals del rei al noble i, de l'altra, en el fet que la cessió acabaria essent perpètua, de manera que el rei no va recuperar mai la jurisdicció sobre la localitat. De quins drets es tractava? Segons el text del document del 1324, la cessió del castell de Llagostera, amb tots els drets i rendes associades procedents de terres, masos, homes i dones, forns, molins, aigües, muntanyes, prats, pastures, boscos, etc., anava acompanyada del mer i mixt imperi, de la jurisdicció civil i criminal, alta i baixa, amb el districte de fer sortir al so del corn i de dirigir l'exèrcit local.

De totes maneres també coneixem les funcions del castell termenat de manera indirecta a través dels plets generats a partir d'aquest moment. En efecte, la cessió de Llagostera va anar seguida a inicis del 1326 de la dels castells de Caldes de Malavella i Cassà al mateix senyor, Ot de Montcada.¹² El traspàs preveia que el batlle de Caldes continuaria exercint la jurisdicció criminal als termes de Tossa i Lloret, mentre que els respectius senyors d'aquests indrets, l'abat de Ripoll i la pabordia de Novembre de la seu de Girona, respectivament, s'encarregarien dels afers civils. Però una cosa era que el batlle de Caldes fos un agent del rei, com abans del 1326, i una altra que depengués d'un noble feudal com els Montcada. Per això els senyors de Ripoll i Tossa, en tant que eclesiàstics, van sol·licitar la intervenció del bisbe al

seu favor. Els plets van durar una colla d'anys, fins el 1348 a Tossa i fins el 1357 a Lloret,¹³ i encara no es van acabar de solucionar les diferències. Però aquests documents recullen els drets corresponents a la jurisdicció civil, exercida per l'abat de Ripoll a Tossa i pel paborde de Novembre a Lloret, i els de la jurisdicció criminal, a càrrec dels agents dels Montcada. Mentre els primers administraven justícia en cas de deutes, embargaments, tutories d'orfes, emancipacions, vendes, subhastes, robatoris, baralles, perjudicis en horts i vinyes, ús de mesures il·legals i naufrags, els segons jutjaven homicidis, lesions i ferides amb perill de mort i robatoris importants en cases i camins públics.¹⁴

Els drets pertanyents al castell termenat de Llagostera van ser confirmats pels reis Alfons III el 1324 i Pere III el 1339, el qual els va ratificar altre cop el 1375 quan va erigir la baronia de Llagostera formada pels dominis gironins dels Montcada –els castells de Llagostera i Malavella, la vila de Caldes, els llocs de Franciac, Santa Seclina i Caulès i els drets jurisdiccionals sobre Tossa i Lloret.¹⁵ Els barons de Llagostera, des d'aleshores, esdevingueren el principal referent de la societat local des del segle XIV al 1865 (cf. Taula 3.4). En relació al fet que la cessió als Montcada de Llagostera fos perpètua, cal dir que des del 1324 apareix la figura del baró de Llagostera com a principal referent per a la societat local. En total 28 nobles pertanyents a les famílies dels Montcada, dels Cruïlles, dels marquesos d'Aitona i dels ducs de Medinaceli, se succeïren –a vegades amb llargues disputes judicials– com a barons de Llagostera fins que l'any 1865 Lluís Tomàs Fernández de Córdova va vendre les seves propietats a Llagostera.

Tanmateix ben pocs dels barons de Llagostera devien trepitjar la població i residir-hi durant alguna temporada. Per això ja tenien els seus representants a la població, dels quals tenim una primera descripció el 1341 gràcies a l'ordenació dictada per Ot de Montcada. Aleshores hi havia un sol jutge –Guillem d'Abadia– encarregat de les causes civils a Llagostera, Cassà i Caldes, quatre saigs establerts segurament a la vila de Caldes i al “*podio de Lagusteria*”, tres notaris –Jaume Albertí a Caldes, Jaume Buïga i Pere Buïga a Llagostera i Cassà– i tres batlles –Arnau de Colomers a Caldes, Arnau de Santa Cecília a Llagostera i Bernat Mateu, com a lloctinent del batlle llagosterenc, a Cassà.¹⁶ Quines eren les seves funcions? Les que apareixen citades al document fan referència, essencialment, a l'administració de la justícia: el jutge havia de dirigir els plets, recollir deposicions dels testimonis, dictar sentències, nomenar tutors i curadors de béns, reparar instruments i encarregar-ne noves còpies; els saigs havien d'arrestar els acusats de crims i mantenir-los empresonats; els notaris redactaven tota mena d'instruments; i els batlles dictaven multes als diversos crims d'acord amb el procurador del baró.

A l'època moderna, d'entre els oficials dels barons de Llagostera sobresurt la figura de Pere Albertí, procurador del senyor que fou nomenat cavaller el 1541 i que obtingué el permís per aixecar la torre de defensa al costat de la seva casa.¹⁷ Al seu darrere hi havia el batlle, el representant del senyor a la població, i els jurats i consellers de la universitat local. Quines eren les principals funcions dels agents senyorials establerts a Llagostera i dels jurats? La primera, derivada dels drets jurisdiccionals adquirits al segle XIV, era l'administració de justícia. L'any 1566, poc després de ser nomenat batlle, Guerau Rovira àlies Balell anunciava que cada

LLINATGES	PERÍODE	SENYORS
Montcada	1324-1423	Ot de Montcada (1324-1341) Pere de Montcada (1341-1385) Gastó de Montcada (1385-1419) Roger de Montcada (1419) Elionor de Montcada (1419-1423)
Cruïlles	1423-1576	Pere Galceran I de Cruïlles (1423-1447) Martí Guerau I de Cruïlles (1447-1474) Pere Galceran II de Cruïlles (1474-1497) Francesc de Cruïlles (1497-1512) Martí Guerau II de Cruïlles (1512-1564) Jerònima Beneta Descoll (1564-1576)
Disputes	1576-1595	A) Dalmau de Rocabertí-Tagamanent B) Elisabet de Vilarig-Cruïlles
Disputes entre Montcada i Cruïlles	1595-1670	A) Cruïlles: Guerau I de Cruïlles de Santa Pau (1595-1611) Guerau II de Cruïlles de Santa Pau (1611) Hug II de Cruïlles de Santa Pau (1611-1625) Galceran II de Cruïlles de Santa Pau (1625-1670) B) Montcada: Gastó II de Montcada (1595-1626) Francesc II de Montcada (1626-1635) Guillem Ramon IV de Montcada (1635-1670)
Montcada (Marquesos d'Aitona)	1670-1756	Miquel I de Montcada (1670-1674) Guillem Ramon V de Montcada (1674-1727) Maria Teresa de Montcada (1727-1756)
Ducs de Medinaceli	1756-1865	Lluís Antoni Fernández de Córdoba (1756-1768) Pere Alcántara Fernández de Córdoba (1768-1789) Lluís Maria Fernández de Córdoba (1789-1806) Lluís Joaquim Fernández de Córdoba (1806-1840) Lluís Tomàs Fernández de Córdoba (1840-1865)

Font: *Els castells*, 1971, p. 235-242; CANTÓ-MASCORT, 2003, p. 15-18.

Taula 3.4. Els senyors de Llagostera, 1324-1865

divendres tindria judici a la plaça pública del poble i advertia tothom que no es podia “*jurar de Déu ni de Santa Maria*”.¹⁸

Un segon àmbit de l'exercici de l'autoritat del senyor i dels seus agents era el manteniment de l'ordre públic a la localitat i, específicament, la protecció dels mercaders i del comerç. L'estratègica situació de Llagostera, a mig camí de Girona i Sant Feliu de Guíxols, facilitava el control del senyor sobre el comerç local. Per això, després que el rei cedís la seva jurisdicció sobre Llagostera, Cassà i Caldes als Montcada, els anys 1327 i 1328 els jurats de la ciutat de Girona van protestar enèrgicament en contra; a més Ot de Montcada havia prohibit als habitants de Llagostera i de Cassà de la Selva tota mena de comerç i de contractació amb els habitants de Girona.¹⁹ Fins i tot es produïren incidents armats entre cassanencs i gironins que van realitzar invasions i ocupacions del castell de Cassà. Al segle XVI la conflictivitat s'havia apaivagat, però el batlle de Llagostera continuava concedint guiatges per sortir de la baronia a tothom qui ho demanés. Pel que fa, pròpiament, a l'ordre públic, el 1564 la

nova baronessa, Jerònima Beneta, va dictar un ban prohibint portar ballestes i pedrenyals carregats sense llicència, va prohibir les baralles, les injúries i les bregues, va prohibir als francesos i gascons immigrants portar més d'un ganivet i va obligar tothom, en cas de toc de viafora per les campanes, a sortir amb ballestes, pedrenyals o arcabussos.²⁰

L'aprovisionament d'aliments també era una atribució rellevant dels batlles i agents senyoriais. Podien dictar, sobretot en moments de males collites, comprar i acaparar forments, ordís, civades i altres virtualles i, sobretot, extreure'ls de la població, tal com es va dictar el 1564 i el 1597. A més el senyor gestionava, a través dels seus homes a Llagostera, uns quants monopolis vinculats amb l'alimentació i la venda d'alguns productes: la carnisseria, la peixateria, la fleca, la taverna i la gavella, és a dir, la mesura per al petit comerç.²¹

Finalment hi havia dues atribucions més dels senyors del castell termenat de Llagostera i dels seus agents: d'una banda, la gestió dels boscos i dels espais incults, manifestada en els bans dictats prohibint la cacera de perdius, faisans, francolíns i altres animals, els anys 1524, 1564 i 1566; de l'altra, l'organització del cobrament del delme, atès que tant el 1564 com el 1597 els barons van prohibir que ningú tragués el gra, els raïms, el cànem i el lli de les eres abans que no passessin els arrendadors del delme. Segons es diu en un d'aquests documents, les prohibicions responien al dret de castellatge del senyor de Llagostera, cosa que confereix un significat especial a la nova fitació del terme entre Llagostera i Tossa l'any 1799, promoguda per l'abat de Ripoll, senyor jurisdiccional de Tossa.²² De totes maneres el delme ens porta a parlar d'una altra entitat territorial que convivía amb el castell termenat, la parròquia.

3. LA PARRÒQUIA

Amb tota seguretat la parròquia de Llagostera tenia el mateix terme que el castell,²³ però segur que era molt més antiga que el castell. De fet quan aquest es va erigir el 1324, amb les fites amb els termes de Tossa, Solius, Romanyà i Cassà, es va deixar sense delimitar els termes entre Caldes i Llagostera perquè es dividien igual que les parròquies respectives – “*prout utriusque loci parrochie dividuntur*” – (cf. Mapa 3.5).²⁴ Això indica que ja existien amb anterioritat i que, com que els senyors de Llagostera i de Caldes havien estat tradicionalment els mateixos, no calia cap marca física sobre el terreny.

La parròquia de Llagostera, però, no té la mateixa història que l'església que n'era el centre. Suposem que, per la dedicació a Sant Feliu, l'església llagosterenca devia ser força més antiga: Feliu fou un màrtir gironí, mort a inicis del segle IV, que donà nom a la primera gran església de la ciutat de Girona i a un monestir benedictí de la costa – Sant Feliu de Guíxols – ja implantat al segle X. Llagostera es troba just a mig camí entre ambdós llocs. Però de l’ “*ecclesiam Sancti Felicis in villa Lacostaria*” només en coneixem l'advocació, la ubicació – dins el *pagus* o comtat de Girona i la vil·la de Llagostera – i la pertinença al monestir llenguadocià de Santa Maria de Lagrassa, reconeguda el 951 pel papa Agapit II.²⁵ Ara bé, la llunyania d'aquesta institució va fer que, en realitat, fos la família comtal barcelonina la que posseís

Font: elaboració pròpia a partir de CANTÓ-MASCORT, 2003 i de les informacions del Grup La Bomba facilitades per Marta Alba i de les proporcionades per Xavier Soldevila.

Mapa 3.5. La parròquia i els veïnats de Llagostera

efectivament el control sobre Llagostera. Ho prova el fet que el comte Borrell de Barcelona, en el seu testament del 993, va deixar a la seva muller Eimeruda, de manera vitalícia, “*ipse alods de Llagostera*”, si bé també va comprometre’s a retornar-lo a Lagrassa després.²⁶ Segurament els comtes barcelonins van acabar apropiant-se dels drets sobre el terme de Llagostera. Entre els anys 1052 i 1058 la comtessa Ermessenda va restituir a la seu de Girona una colla d’esglésies, entre elles l’*“ecclesiam Sancti Felicis de Locustaria cum suis pertinentiis omnibus”*.²⁷ No es parla pròpiament de parròquia, però en faltava ben poc: el 1066 Arnau Ramon va donar, segons el seu testament abans de marxar de peregrinatge a Roma, l’alou que tenia “*in Mata uel in parrochia Sancti Felicis de Lacustera*” a la seva mare.²⁸ En aquest moment el districte parroquial era ja el referent fonamental per situar les persones, els fidels que havien d’anar a missa a l’església corresponent. Tot i que, en origen, el delme havia de servir per al manteniment del culte al temple que esdevenia la seu de la parròquia, es tracta d’una renda imposada als comtats catalans per les autoritats carolíngies a finals del segle IX.²⁹ Potser per això el delme va seguir el mateix camí que d’altres drets corresponents

UNITATS DELMERES	PRODUCTES DELMATS		
	Gra, raïm, lli, cànem, llana, hortalissa	Altres animals	Polls i xais
A) DELMES MENORS			
Masos de la pabordia de Tordera (St. Feliu de Girona)	Domers		
Masos i honors de St. Feliu de Guíxols	Abat		
Terres i honors de Sta. Maria de Vilabertran	Abat		
Masos i possessions de Sta. Anna de Barcelona	Prior		
Masos i honors de la casa del Temple d'Aiguaviva	Comanador		
Masos i honors de Lluís Estruç, ciutadà de Girona	Lluís Estruç		
Mas Gotarra i terres de Sta. Maria de Riudaura	Prior		
Masos i terres de l'altar de St. Pere i St. Pau (seu de Girona)	Clergue beneficiat		
Possessions del benefici de la capella de la torre de Cartellà	Clergue beneficiat		
15 terres i possessions	Parcers del delme de Sta. Seclina		
Mas Torró i les terres del monestir de St. Salvador de Breda	Abat	Domers	
B) DELME MAJOR			
Resta de la parròquia de Llagostera (150 lliures)	Noble Gastó de Montcada		Domers

Font: ADG. Mitra, *Llibre Verd dels Feus*, f. 128r-129r (1362-1371).

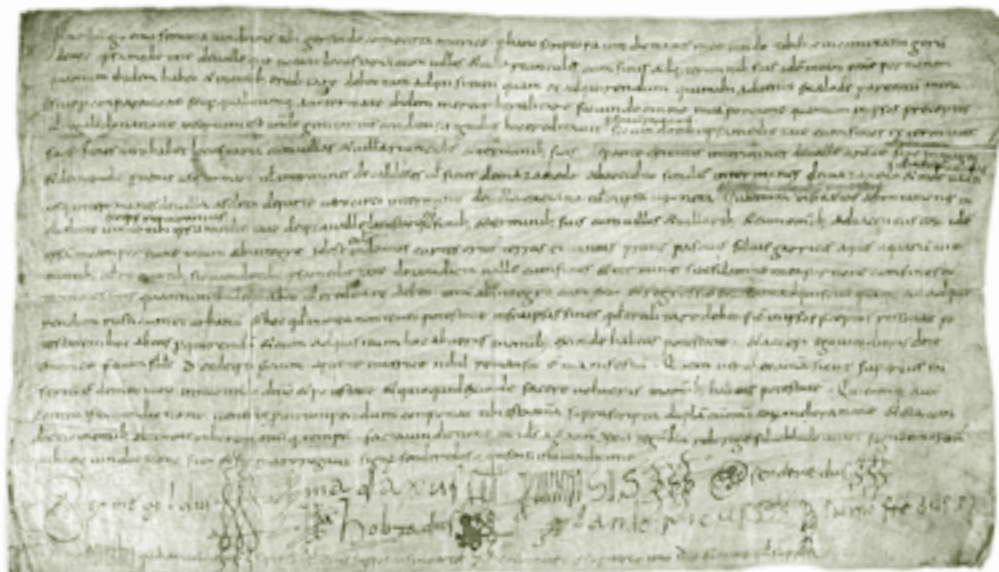
Taula 3.6. El delme de Llagostera, 1362-1371

a l'autoritat pública, com el control dels canvis i dels espais incults, que van ser privatitzats pels senyors feudals en el transcurs –o abans– del segle XI. A Llagostera, en concret, els senyors de la localitat eren els mateixos comtes de Barcelona, però no tenim cap evidència textual que els relacionin amb el delme abans del 1151, en què obtenien el delme de 169 masos de Llagostera i 115 de Caldes, entre altres drets senyorials.³⁰ No és fins la segona meitat del segle XIV que, gràcies al *Llibre Verd dels Feus* del bisbe de Girona, podem descriure amb precisió el repartiment del delme al terme de Llagostera. La part més important, el delme major, que sumava unes 150 lliures anuals, se'l quedava tot Gastó de Montcada. Però hi havia uns quants delmes menors que anaven a mans del ciutadà gironí Lluís Estruç, dels diversos obtentors del delme de Santa Seclina i de 8 institucions eclesiàstiques forànies a la parròquia: els monestirs de Sant Salvador de Breda, Sant Feliu de Guíxols, Santa Maria de Vilabertran, Santa Anna de Barcelona i Santa Maria de Riudaura, la casa del Temple d'Aiguaviva, un altar de la catedral gironina i la capella de la Torre de Cartellà (cf. Taula 3.6). Com es posa en evidència a Llagostera, el delme no servia per sufragar el culte i mantenir l'església local. Per a aquesta finalitat, els clergues de Llagostera ja obtenien de manera exclusiva les primícies, el valor de les quals equivalia a la meitat del delme, i unes porcions menors del delme que procedien, d'una banda, dels masos de la pabordia de Tordera de l'església de Sant Feliu de Girona i, de l'altra, dels polls i dels xais de tot el terme llagosterenc.

A l'església de Llagostera al segle XIV hi havia uns quants clergues. L'any 1317, gràcies a un arbitratge per aclarir les tasques que pertocaven al claver –Ponç Serra–, coneixem el nom dels quatre clergues que administraven la cura d'ànimes a la parròquia: el sagristà –Arnau Benet– i tres domers –Berenguer de Santa Coloma, Jaume Vidal i Arnau Boada.³¹ L'interès del cas, però, no és tant l'elevat nombre de domers de Llagostera, cosa que evidencia que es tractava d'una parròquia rica i poblada, sinó el fet que cadascun d'ells tenia atribuït una part del terme parroquial o, concretament, un conjunt de cases i de les persones que hi vivien. Igual com a Cassà de la Selva, on el 1362 es mencionen els *“ebdomedarius de Scleto et ebdomedarius de Verneta”*, i com a Maçanet, on el 1385 els domers de Guàrdies i del Puig rebien unes quantitats fixes de forment i ordi de cada casa del seu territori, a Llagostera tenim que en el *Llibre Verd* dels anys 1362-1371 s'especificava que els domers de la parròquia rebien el delme del carnatge en els masos situats al territori de llurs respectives domes –*“quisque eorum in illis mansit qui sunt infra territorium sue ebdomade”*.³² Aquest repartiment territorial de la cura d'ànimes del terme de Llagostera continuà als segles moderns, en què els domers se'ls coneixia pel nom d'un veïnat: el 1671 Joan Francesc Cadarcet era domer de la doma de Ganix i Mata, la qual havia passat a Guerau Gotarra el 1717, any en què Joan Francesc Gironès tenia la doma del Pi.³³

4. ELS VEÏNATS

Els veïnats de Llagostera, però, no eren només unes unitats territorials en què es dividia internament la parròquia. De fet en molts casos eren anteriors al mateix naixement de les parròquies: les esglésies que rebien les funcions parroquials estaven aixecades en el centre d'unes vil·les altmedievals que, amb el nou temple consagrat, adquirien una major preponderància sobre altres vil·les i vilars escampades en el que havia esdevingut el temple parroquial. Per al cas de Llagostera, encara que no disposem de l'acta de consagració de l'església de Sant Feliu, disposem de documents anteriors i posteriors que permeten relacionar les vil·les i vilars dels segles altmedievals amb els veïnats dels temps centrals de l'edat mitjana. En efecte, des del 881 els termes de la vil·la de Llagostera solen figurar com a límits occidentals de la Vall d'Aro.³⁴ En aquesta època una vil·la era, segons els textos, una unitat administrativa sobre la qual es recaptaven els impostos públics i els representants del rei carolingi –comtes, bisbes, vescomtes, veguers– administraven justícia sobre la petita comunitat rural, de famílies pageses, que hi vivia. Els habitatges no hi apareixen gairebé mai descrits. Només sabem, gràcies a la venda efectuada l'any 919 per Emma, filla de Sisegut, a la comtessa Garsenda de la meitat de la vall de Llagostera,³⁵ que a l'interior del terme llagosterenc hi havia, d'una banda, una vil·la amb terme propi a Panedes –*“Penitese”*– i, de l'altra, unes quantes vil·les i vilars, de les quals desconeixem el nom, a l'interior de la vall de Llagostera (cf. Figura 3.7 i Mapa 3.8). Així doncs, els escassos documents dels segles IX i X només destaquen la dimensió territorial de les vil·les i vilars, circumstància que dificulta la comprensió de la relació que les vil·les d'aquest moment tenien amb les seves predecessores d'època romana.

ACA, Cancellaria, Miró, pergami n. 28.

Figura 3.7. Pergamí amb la venda de la meitat de la vall de Llagostera a la comtessa Garsenda l'any 919.

Per això les recents excavacions de la torre dels Moros i, en especial, la confirmació que es tractava de les termes de la vil·la romana de Panedes i que continuaven essent utilitzades a l'alta edat mitjana aporten una mica més de llum sobre l'obscura transició del món antic al medieval.³⁶

Mentre les excavacions arqueològiques no aportin més dades sobre les formes de poblament dels segles altmedievals, cal recórrer a totes les fonts d'informació disponibles. En aquest sentit, la toponímia pot ser de gran utilitat, pel fet que a molts indrets els topònims de les vil·les i vilars dels segles IX i X han perviscut fins a la baixa edat mitjana, l'època moderna i, fins i tot, l'actualitat per designar els veïnats amb què es dividia un terme parroquial, castral o municipal. A Cassà de la Selva, per exemple, els noms de Llebrers, Esclet i Sangosta ja existien abans de l'any 1000 i, a més, els veïnats de Mosqueroles i Mont-roig corresponen a un anterior territori conegut des del 887 com Perles.³⁷ A Llagostera degué passar el mateix amb alguns dels veïnats que també estan documentats almenys des dels segles XII i XIII, si bé molt probablement devien coincidir amb una vil·la o vilar dels que van ser citats el 919 (cf. Mapa 3.5 i Taula 3.9). Per exemple, abans esmentàvem la referència de l'any 1066 al lloc de Mata, que torna a ser citat el 1258 en el testament d'Arnau de Quarterol, possible cavaller resident en aquest sector de Llagostera perquè hi tenia uns quants homes –propis– dependents.³⁸ El 1151 es documenta la vil·la de Ganix, esmentada amb la d'Esclet, a Cassà, i convertida al segle XIV en el veïnat on residia Pere Cavaller el 1327.³⁹ Igualment a mitjan

Mapa 3.8. La vall de Llagostera, segles IX-X

segle XII es documenta el lloc del Vilar, un veïnat on s'assentà el llinatge de cavallers dels Vilar, titulars d'una part del delme de Santa Pellaia el 1196 i el 1252.⁴⁰

Una atenció especial mereix el veïnat de Panedes. No només perquè al seu interior s'hi ha localitzat les restes d'una part de la vil·la romana, ni tampoc perquè l'indret apareix documentat des del 919 com a límit de la vall de Llagostera, de la Vall d'Aro, de Solius i de Romanya.⁴¹ A part d'aquests, hi havia dos importants factors diferenciadors de la resta del terme de Llagostera. D'una banda, el senyor més important d'aquest sector era el monestir de Sant Feliu de Guíxols: el 1014 ja tenia alous a Panedes que formaven part del que s'anomenava "*Spanedat*" i que van ser reconeguts el 1163, juntament amb un altre alou a Llagostera format pel mas Prat, en una butlla del papa Alexandre III; els capbreus del segle XIV permeten documentar, almenys, 17 masos pertanyents al monestir de Sant Feliu de Guíxols.⁴²

De l'altra, Panedes era, gairebé, una parròquia independent de la de Llagostera. El clergue que servia a la capella de Sant Ampèlit era un curat, és a dir, tenia la cura d'ànimes dels habitants del veïnat, tal com queda reconegut en el registre de la prestació de la dècima

VEÏNATS			
	EDAT MITJANA	S. XVI - XVIII	S. XIX
Arenys	1 mas (1342: Esteve)		
Bruguera		→ ca. 1600	→ 1831, 1865, 1900.
Buades, les		→ ca. 1600	
Cabanyes	1 mas (1360, 1395-1396: Puig)	→ ca. 1600	
Cantallops		→ ca. 1600	→ 1900
Carbonera	3 masos (1335, 1342, 1347, 1348: Esteve, Ferrer, Miró)	→ ca. 1600	
Creu de Serra			→ 1865, 1900 Abans, part de Mata i, potser, el veïnat de Serra.
Esclet	1 mas (1336 : Dorca)		
Església		→ ca. 1600	
Fonalleras		→ ca. 1600	
Freixeneda	2 masos (1271: Bofill;1346: Ferrer)		Després, integrat a Llobatera
Gaià			→ 1831, 1865, 1900
Ganix	Vil·la de Ganix (1151). Lloc de Ganix (1324). 14 masos (1395-1396: Alou, Carbonell, Cavaller, Costa, Creixell, Font, Guardiola, Guerau, Jalbert, Nadal, Pellicer, Roure, Roig, Rouric) – Doma de Ganix (1393)	→ ca. 1600, 1671 (doma de Ganix)	→ 1831, 1865, 1900.
Lloreda	3 masos (1342, 1344, 1346: Darder, Daulina, Arbreda)	→ ca. 1600	
Llobatera	1 mas (1190, 1382: Vidal de Llobatera)		→ 1831, 1865, 1900.
Mata	Lloc de Mata (1066, 1258, 1287) – 5 masos (1322, 1346: Bernat Esteve, Ramon Esteve, Vingut, Llagostera, Font) – Possible residència del llinatge dels Quarterol	→ ca. 1600, 1671 (doma de Mata)	→ 1831, 1865, 1900.
Montagut	6 masos (1342-1347: Gomarell, Puigtàrrrech, Puigrourich, Palomera, Verdera, Garrofa)		
Palol	4 masos (1340-1344: Benaula, Esteve, Sabater, Vives)		Després, integrat a Llobatera
Panedes	Terme de Panedes (919) – 20 masos (1319, 1336-1343, 1360, 1395-1396: Boig, Bofill, Carbonell, Collell, Cornellà, Establit, Feliu, Ferrer, Font, Llorenç, Marcó, Martí, Mayença, Pou, Puig, Reixac, Riba, Ribot, Sagrera, Seguals) – Església sufragània de St. Ampèlit de Panedes (1279-1280, 1333, 1364, 1368), citada el 1364 com a parròquia	→ ca. 1600	→ 1831, 1865, 1900.
Pi	4 masos (1339, 1346, 1360: Blanc, Esteve, Marquès, Oliver).	→ ca. 1600, 1717 (doma del Pi)	→ 1865 Veïnat integrat a Cantallops
Pocafarina			→ 1865, 1900. Abans, part de Ganix

Ridaura	3 masos (1360, 1395-1396: Albertí, Boscà, Ridaura)	→ ca. 1600	Després, integrat a Sant Llorenç
Salelles	2 masos (1340, 1347: Bosc, Domènec)	→ ca. 1600. Torre de St. Llorenç o Salelles. Després, veïnat de Sant Llorenç	
Sant Llorenç	Capella de St. Llorenç de Salelles o Cabanyes (1247, 1348, 1364)	→ ca. 1600	→ 1831, 1865, 1900.
Serra	5 masos (1335-1343: Bartomeu, Benaula, Bru, Cristià, Martí)	→ ca. 1600	Després, potser veïnat de Creu de Serra
Sureda	3 masos (1331, 1341, 1343: Fàbrec, Ferrer, Saurina)	→ ca. 1600	
Vilar	Lloc de Vilar (1150 ca., 1196, 1252) – Possible residència del llinatge dels Vilar – 6 masos (1346, 1360, 1395-1396: Alou, Bonet, Borrell, Perera, Pich, Vingut)	→ ca. 1600,	1865 Potser esdevé el veïnat d'Estany Veïnat integrat a Cantallops

Font: CANTÓ-MASCORT, 2003; p. 35; informacions facilitades per Xavier Soldevila i Marta Alba.

Taula 3.9. Els veïnats medievals de Llagostera

eclesiàstica al rei d'Aragó els anys 1363 i 1364 i en una carta als obrers de Panedes per administrar el benefici l'any 1400.⁴³ De fet, des de gairebé un segle abans, els veïns de Panedes tenien la facultat de poder presentar al bisbe els clergues que hi havien de servir. Entre el 1305 i el 1342 els clergues Pere Sabater, Pere Cortada, Bernat Morell i Bonanat de Vilallonga van servir a Panedes després d'haver estat presentats pels feligresos del veïnat.⁴⁴ Això no impedia, però, que els bisbes gironins els controllessin estrictament perquè els nomenaven, els concedien llicències per absències i acceptaven les seves renúncies.⁴⁵

A partir de l'edat mitjana alguns veïnats han conservat el nom i el territori, mentre d'altres han sofert nombrosos canvis, la qual cosa dificulta, mentre no hi hagin més recerques sobre la qüestió, entendre com estaven organitzats a l'edat mitjana. Per exemple, Bruguera i Gaià són veïnats actuals que no existien a l'edat mitjana, igual com el de Pocafarina, aquest segurament nascut en temps de la “fam de terres” del segle XVIII, en el temps de la gran expansió agrícola en zones no gaire bones per al conreu.

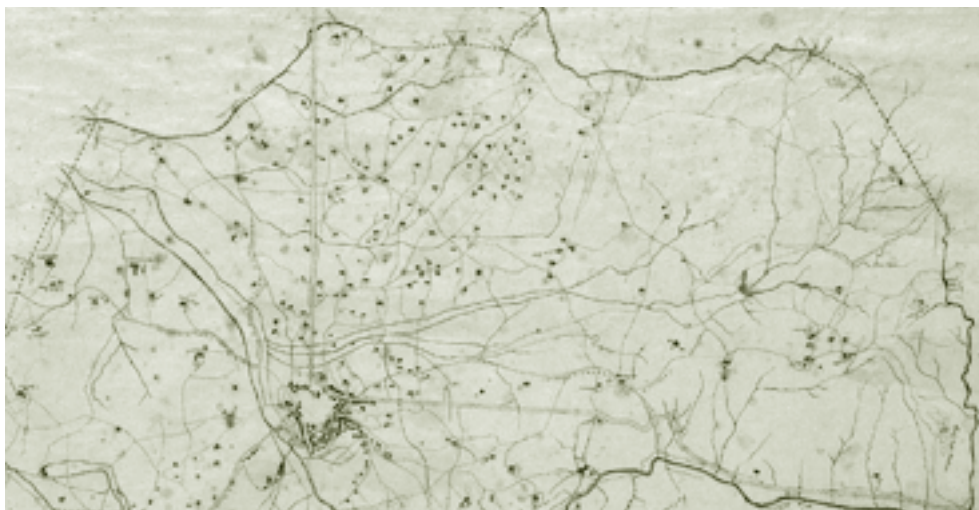
5. A L'INTERIOR DELS TERMES

El recorregut que hem seguit per sobre la història de les diferents institucions locals a les quals s'ha atribuït un territori definit, és a dir, el municipi, el castell termenat, la parròquia i els veïnats, no ens ha de fer perdre de vista que només eren els marcs on s'ubicaven els camps i els camins, els boscos i les rieres, les cases i els estables on es produïen les activitats econòmiques i on es produïen tots els actes de les vides de tots els llagosterencs i les llagosterenques que ens han precedit. Per a conèixer-los de més a prop i per a descobrir com han

anat modificant el territori on han viscut, cal recórrer a fonts d'informació com l'arqueologia i la documentació notarial.⁴⁶ Aquestes són les principals eines per descobrir les interioritats de cadascuna de les cases dels habitants de Llagostera del passat, però convé no oblidar que es trobaven dintre d'uns marcs que enquadraven les seves vides de diferents maneres. Per exemple, els 122 masos “vells” del terme de Llagostera i els 47 més que depenien de la batllia de Caldes l'any 1151, en l'inventari que va manar fer el comte Ramon Berenguer IV, li havien de prestar una colla de censos i parts de les collites pels drets que tenia el comte com a senyor de les terres i dels homes, però també com a senyor del districte territorial: per exemple, el llòçol per les ferreries del terme.⁴⁷ En aquest moment, a més, ja hi havia uns quants masos que no depenien del comte perquè havien estat traspassats a institucions eclesiàstiques. En el testament del comte Ramon Berenguer III l'any 1130 va deixar *“unum de melioribus mansis in Lagostera”*.⁴⁸ Potser el mas elegit va ser el mas Vidal de Llobatera, perquè l'any 1190 el rei Alfons I va intentar recuperar-lo a canvi d'unes terres situades a prop de Barcelona i d'unes cases a Lleida.⁴⁹ De totes maneres el priorat de Santa Anna de Barcelona, institució que succeí el Sant Sepulcre, va continuar posseint drets a Llagostera al segle XIV (cf. Taula 3.6). El mateix passa amb els masos del domini de Santa Maria de Vilabertran: els anys 1114 i 1127 el comte Ramon Berenguer III va empenyorar a la canònica empordanesa el mas que tenia Guillem Bernat de Gascons i, finalment, el 1194 el rei Alfons I va concedir tres masos situats a Caldes i a Llagostera a Santa Maria de Vilabertran.⁵⁰

Els masos, doncs, havien esdevingut les peces bàsiques dels dominis senyorials de Llagostera, tant dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó, com de les diverses institucions eclesiàstiques. També dels pocs senyors laics: els Estruç, ciutadans de Girona, disposaven d'uns quants masos a Llagostera, atès que els anys 1285 i 1289 en van vendre quatre –un d'ells, el mas Arnau Soler– a Arnau de Colomers, de Caldes, i tot i això, encara el 1362 els en quedaven alguns, de masos.⁵¹ Però també a partir dels masos s'organitzaven les parròquies: una de les proves més clara és l'estranya falca que dibuixen els actuals termes municipals de Caldes i Llagostera, que és una herència de la divisió parroquial perquè aquest territori està ocupat pels masos Companyó, Adroher i Cabanyils que, des dels anys 1271 i 1310, pertanyien a la parròquia de Santa Seclina.⁵²

Però, com eren aquests masos? Els capbreus medievals ens ofereixen la millor descripció del que era un mas, entès no tant com una casa, sinó com un conjunt de terres depenent d'una casa. En aquest sentit els del monestir de Sant Feliu de Guíxols dels anys 1319 i 1360 permeten constatar que el seu domini estava centrat al veïnat de Panedes i que consistia en els masos Riba, Ferrer, Pou, Bofill, Llorenç, Feliu, Saguals, Cornellà, Font, Sagrera i Boscà. Els habitants de cadascun d'aquests masos havien de pagar al monestir drets personals com a persones pròpies i sòlides, sotmeses a servitud, i drets per les terres. El mas Martí de Pujol, habitat per Elisenda Martina i pel seu marit Francesc, la casa del mas i les terres del seu voltant –quintanes, clos, era, farraginar, hort i vinya– i per un conjunt de 13 parcel·les disperses pel veïnat: 7 feixes als indrets de *“Saguals”*, Surell, *“Puluels”*, Salt del Llop, Sureda sobre el mas Font, *“Adelaxars”* i Garrofar, 4 camps als indrets de *“Saguals”*, Sant Ponç i *“çes Planes”*, 1 quadre a Aiguabona i 1 quadró a *“çes Ortas”*; pel mas i per les terres pagaven

AMLA, fons Ajuntament de Llagostera. Amillament de 1879, reg. 6570.
Autor: Agustí Bragat..

Figura 3.10. Fragment del mapa de l'amillament del 1879

“tascham et decimam” a l'abat de Sant Feliu de Guíxols, uns quants censos –12 diners per Nadal, 2 diners més *“pro porco valitorio”* i 1 parell d'ous en les quatre principals festes de l'any– i alguns serveis en treball –1 jova per sembrar, una tragina si tingués animal, 2 jornals per podar vinyes, 1 veremada i construir i rentar una tina per guardar-hi la tasca i el delme dels raïms de l'abat–; a més, encara pagaven els terços i lluïsmes quan el mas se cedia en herència o se n'alienava una parcel·la i, al batlle, un poll de trescol i una alberga.⁵³

D'aquests masos medievals, molt nombrosos i, per tant, molt reduïts de tamany, amb una estructura consistent en una casa voltada d'unes quantes terres i de moltes parcel·les disperses enmig d'un veïnat, molts van desaparèixer en temps de la crisi baixmedieval. Es tracta dels masos rònecs que haurien passat a engruixir les terres dels masos que haurien continuat habitats. Aquesta és la teoria, però encara manca, també per a Llagostera, un estudi detallat del destí de cada casa. Només tenim algunes dades puntuals: els Llambí, originaris de la Vall d'Aro, van comprar el mas Riba de Panedes l'any 1500 i van unir-li les terres de dos masos derruïts, el mas Pou i el mas Feliu, l'any 1532. Així es va fundar un patrimoni que ha perviscut fins l'actualitat i que, afortunadament, recentment el seu arxiu ha estat cedit a l'Arxiu Municipal de Llagostera per tal que els estudiosos el puguin utilitzar. Però entre els segles XVI i XVII, van ser molts els masos de Caldes i Llagostera, alguns d'ells derruïts, que van ser venuts i comprats, senyal que existia un actiu mercat de la terra.⁵⁴ Ara bé, no sempre se seguia aquest camí d'absorció de masos sencers per part d'altres. Una prova n'és el mas Vendrell de Llagostera –situat entre can Vidal de Llobatera i can Companyó de Santa Seclina–, el propietari del qual, Antoni Vendrell, per culpa dels deutes, va anar venent el seu

patrimoni –més de 355 vessanes, de les quals unes 80 eren terra campa– parcel·la a parcel·la –en total, 29– entre els anys 1593 i 1606.⁵⁵

A partir del segle XVIII es va encetar una dinàmica diferent: en lloc de la concentració de terres en uns pocs masos originaris dels segles medievals, es va procedir a la creació de noves explotacions agràries a partir de nous contractes emfitèutics concedits pels senyors útils dels masos més importants. És així com va néixer el veïnat de Pocafarina –en terres poc productives, com es desprèn del nom– i com es van multiplicar les cases, i els habitants, en les terres dels veïnats de Gaià i Bruguera. La importància del poblament dispers a Llagostera, queda perfectament plasmat en el mapa de l'amillament de Llagostera realitzat per Agustí Bragat entre el 1863 i el 1879 (cf. Figura 3.10). Les cases aïllades es concentren en els sectors de plana del terme de Llagostera, però gairebé són absents del sector meridional més muntanyenc, plenament bolcat a la producció de suro.

Les línies que hem esboçat sobre la història dels masos de Llagostera i de la seva gent volen ser, tan sols, una primera guia per a una recerca més aprofundida sobre la qüestió. Segurament és en aquest aspecte on es troben la major part de dinàmiques que contribuïren a alterar l'ordenament feudal que apareix perfectament descrit a partir del segle XIV fins a la imposició del règim liberal al segle XIX que va consolidar alguns dels grans propietaris del terme de Llagostera que, en realitat, eren descendents dels pagesos de remença medievals. Aquesta evolució històrica, però, també ha de comptar amb el paper que hi van desenvolupar els veïnats, la parròquia, el castell termenat i el municipi com a marcs d'enquadrament de la població i de les terres, des dels temps més reculats de l'edat mitjana fins al segle XX.

NOTES

- 1 BOLÓS, 2004. Per a cadascuna de les qüestions, l'autor recull molta bibliografia actualitzada sobre Catalunya i la resta d'Occident.
- 2 Sobre el pas del carrilet per Llagostera, cf. GRAU, 1987: p. 52-53; *Centenari*, 1992.
- 3 ACG, pergamins del segle XIV, s. n. (1327); AHG, Notaria, Vidreres, vol. 60 (1760-1762); cf. FORMIGA, 2002: p. 144-145.
- 4 MALLORQUÍ, 2008: p. 70-73.
- 5 MASVIDAL, 2008. Vegeu també el treball de Joan Llinàs en el present llibre.
- 6 BURGUENO-LASSO DE LA VEGA, 2002: p. 12-13.
- 7 ALBÀ-TORRES, 2000: p. 45-78.
- 8 ALBÀ-TORRES, 2000: p. 25-28.
- 9 ACA, Cancelleria, reg. 225, f. 226-228 (1324.03.27).
- 10 ALBÀ-TORRES, 2000: p. 28-29. Les diverses reiteracions del termenal van servir, els anys 1862-1872, per reivindicar la validesa del terme de Llagostera davant de les pretensions de l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro de quedar-se'n una part important; cf. ALBÀ-TORRES, 2000: p. 51-57.
- 11 *Els castells*, 1971: p. 236; *Catalunya*, 1991: p. 51-52. Vegeu també el treball de Joan Llinàs sobre el castell de Llagostera en aquest mateix llibre.
- 12 ACA, Cancelleria, registre 228, f. 49v-52v (1326.03.08).
- 13 ADM, Montcada, lligall 19, pergami n. 47 (1348.03.12; ZUCCHITELLO, 2001: p. 128-135); SAMLM, fons de la Universitat de Lloret, pergami n. 85 (1357.12.12; PONS GURI, 1989b: p. 134-136, i PONS, 2002: n. 2).

- 14 PONS GURI, 1989b: p. 123; ZUCCHITELLO, 2001: p. 111-115 i p. 120-121; LLINÀS-MALLORQUÍ-MERINO-MONTALBÁN, 2003: p. 48.
- 15 ACSE, fons patrimonial Capdevila (1375.02.26); cf. FERRER MALLOL, 1970-1971: p. 481.
- 16 PONS GURI, 1989a: p. 127-130.
- 17 GRAU, 1999: p. 100.
- 18 CANTÓ-MASCORT, 2003: p. 29-30, p. 36-37, p. 74-75 i p. 81-82. Sobre les funcions judicials dels representants dels Montcada a la Llagostera del segle XIV, vegeu el treball d'en Xavier Soldevila en aquest mateix llibre.
- 19 AMGi, Llibre Verd, f. 198v-199r (1327.12.16; GUILLERÉ, 2000: n. 77) i f. 200r-202v (1328.01.22; GUILLERÉ, 2000: n. 79). Per a una visió completa dels conflictes jurisdiccional originats a partir del 1324, cf. SALES, 2008: p. 49-54.
- 20 CANTÓ-MASCORT, 2003: p. 26-29.
- 21 CANTÓ-MASCORT, 2003: p. 26, p. 38-42, p. 51-52 i p. 79-81.
- 22 CANTÓ-MASCORT, 2003: p. 21-22, p. 26-27, p. 29-37 i p. 41-42.
- 23 Els anys 1862-1872, enfront de les pretensions de l'Ajuntament de Solius, els llagosterencs van demanar al rector que certifiqués que unes cases del marge dret del Ridaura eren de la parròquia i, per tant, del municipi de Llagostera; cf. ALBÀ-TORRES, 2000: p. 56. De fet, la intenció de l'Ajuntament de Solius d'apropiar-se de les terres a llevant del Ridaura tenien com a fonament històric l'existència de la batllia de Tapioles, una demarcació que incloïa bona part del terme de Solius i els sectors de Llagostera, a Panedes i Ridaura, sobre els quals el pagès del mas Tapioles, com a batlle del monestir de Sant Feliu de Guíxols, recollia les rendes per al seu senyor; cf. ALCART-AULADELL-VIVÓ, 2010: p. 71 i p. 84.
- 24 ACA, Cancelleria, registre 225, f. 226-228 (1324.03.27).
- 25 MAGNOU-NORTIER – MAGNOU, 1996: n. 66 (951.12...); cf. ESTEVA-PALLÍ, 1995: p. 31. Tradicionalment s'havia considerat com a menció més antiga del temple la d'un precepte del rei Carles el Calb a l'abadia de Lagrassa de l'any 855: certament hi figura l'"*ecclesia de Sancti Felicis de Locustaria, in pago Gerundense, cum suis decimis et primiciis*", però justament la referència anacrònica al delme, entre d'altres elements, ha fet que es consideri aquest text com a fals; cf. ADA, H 16 (855.06.28; MAGNOU-NORTIER – MAGNOU, 1996: n. 23).
- 26 ACU, *Liber Dotialorum Ecclesie Urgellensis*, n. 194 (993.09.24; UDINA, 2001: n. 5); cf. ESTEVA-PALLÍ, p. 41.
- 27 ADG, Mitra, Cartoral de Carlemany, f. 65b-67b (1052-1058...; MARQUÈS, 2003: n. 120). Els abats de Lagrassa a inicis del segle XII van intentar recuperar les seves possessions gironines: en primer lloc van intentar recuperar l'alou que tenien "*in Chacano et in Ascleto et in Valle Longa ... quod tollent milites in earum villulis*" i, després, el 1118 van intentar ocupar per la força el monestir de Sant Feliu de Guíxols; cf. MAGNOU-NORTIER – MAGNOU, 1996: n. 145 (ca. 1094-1111.09.09) i n. 202 (1118.08.29). Des d'aleshores ja no tenim més notícies de l'abadia llenguadociana als volts de Girona.
- 28 ACA, Monacals, Santa Maria d'Amer, pergamí n. 8 (1066.05.16; PRUENCA, 1995: n. 22).
- 29 PUIGVERT, 1992.
- 30 ACA, Cancelleria, Ramon Berenguer IV, pergamí n. 233 (1151 ca.; BISSON, 1984: n. 1g i 1h).
- 31 AMLLA, Col·lecció Ajuntament de Llagostera, s. n. (1317.10.13; MALLORQUÍ, 2007: n. 12b).
- 32 ADG, Mitra, Llibre Verd dels Feus, f. 128r-132r (1362-1371). Sobre Maçanet, cf. MARQUÈS, 1983: p. 168-171.
- 33 ALBÀ-TORRES, 2000: p. 29; CANTÓ-MASCORT, 2003: p. 90.
- 34 ACG, pergamí n. 5 (881.09.02; MARTÍ, 1997: n. 15). Llagostera també apareix com a límit occidental de la Vall d'Aro el 921 i el 939; cf. ACG, Pabordia d'Aro, vol. 3, f. 2105-2110, n. 454 (921.10.08; MARTÍ, 1997: n. 50); AHFF, pergamí s. n. (939.01.18; BLANCO, 1990: n. 2); cf. ESTEVA-PALLÍ, 1995: p. 13-21 i p. 24-25.
- 35 ACA, Cancelleria, Miró, pergamí n. 28 (919.08.11; UDINA, 1951: n. 63). Atès que el límit meridional de la vall de Llagostera era el mar, s'ha pensat que en aquest document el terme de Tossa correspondria a la meitat de la vall de Llagostera adquirida per la comtessa Garsenda; cf. ESTEVA-PALLÍ, 1995: p. 21-23.
- 36 En especial, cf. MASVIDAL, 2008. Per a entendre el desenvolupament de l'excavació, cf. LLINÀS-MERINO, 2004; LÓPEZ-MASVIDAL, 2006 i 2008.
- 37 MUNDET, 2006 i 2009.
- 38 ACA, Monacals, Santa Maria d'Amer, pergamí n. 8 (1066.05.16; PRUENCA, 1995: n. 22); ADG, Mitra, calaix 5, vol. 6, f. 45rv (1258.11.20).

- 39 ACA, Cancelleria, Ramon Berenguer IV, pergami n. 233 (1151 ca.; BISSON, 1984: n. 1h.); ADG, Monacals, Seu de Girona, Sagristà major, pergami n. 93 (1327.03.11).
- 40 ACA, Cancelleria reial, Pergamins de Ramon Berenguer IV, carpeta 41, extrainventaris n. 2501 (ca. 1150); ADG, Almoïna, Cassà de la Selva, pergami n. 644 (1196.02...), i Mitra, calaix 5, vol. 6, f. 1v (1252.06.02).
- 41 ACG, Sant Feliu de Guíxols, Liber Privilegiorum Maior, f. 23 i f. 15 (1057.05.02); cf. ESTEVA-PALLÍ, 1995: p. 57-62.
- 42 ACA, Monacals, Sant Feliu de Guíxols, pergami n. 1a (1014.05.07; BLANCO, 1990: n. 3); MARCA, 1688: n. 440 (1163.06.25); cf. ESTEVA-PALLÍ, 1995: p. 42-46 i p. 87-90.
- 43 ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, vol. 1802, f. 33v-34r (1364...); ADG, Lletres, vol. U-89, f. 48r (1400.07.06). El recurs als obrers de Panedes es va repetir sovint a inicis del segle XV; cf. ADG, Lletres, vol. U-101, f. 46v (1401.08.26), vol. U-102, f. 34v (1402.06.22), vol. U-103, f. 37rv (1403.06.08), vol. U-104, f. 59rv (1404.07.08), vol. U-105, f. 45rv (1405.06.11) i vol. U-107, f. 77v (1407.08.25).
- 44 ADG, Notaria, vol. G-2, f. 21r (1305.03.29), vol. G-3, f. 1v (1320.04.10) i f. 24r (1320.09.11), i vol. G-16, f. 98rv (1342.08.31). També Pere Jofró, el 1407, va ser presentat pels parroquians de Panedes; cf. ADG, Lletres, vol. U-107, f. 90v-91r (1407.10.15).
- 45 ADG, Notaria, vol. G-2, f. 7r (1305.01.08) i vol. G-3, f. 1r (1320.04.08), Lletres, vol. U-5, f. 112v-113r (1333.09.04) i f. 157v (1334.05.18), i Dotalies, vol. 154, f. 4r (1338.10.28).
- 46 En aquest sentit, vegeu les contribucions de Joan Llinàs i Xavier Soldevila d'aquest mateix llibre.
- 47 ACA, Cancelleria, Ramon Berenguer IV, pergami n. 233 (1151 ca.; BISSON, 1984: n. 1h).
- 48 ACA, Cancelleria, Ramon Berenguer III, pergami n. 316 (1130.08.19; UDINA, 2001: n. 12).
- 49 Arxiu Diocesà de Barcelona (ADB), Santa Anna, carpeta 6, pergami n. 19 (1190.10...; ALTURO, 1985: n. 559).
- 50 BC, Arxiu, pergami n. 9925 (1114.06.13), pergami n. 9080 (1127.06.20) i pergami n. 9643 (1194.11.26).
- 51 ADG, Mitra, calaix 5, vol. 6, f. 24r (1285.03.12) i f. 25r (1289.04.25); cf. MARQUÈS, 1994: n. 155 i n. 164.
- 52 ALBA-TORRES, 2000: p. 25-29 i p. 71-73.
- 53 AHG, Sant Feliu de Guíxols, vol. 7, f. 55r-56r (1319.11.30).
- 54 GIFRE, 2009: p. 267-272.
- 55 GIFRE, 2009: p. 272-275.
-

ESCRITORS I ARTISTES A LLAGOSTERA

Un recorregut per tots els racons del terme i pels relats i dibuixos que se n'han fet

MARIÀNGELA VILALLONGA

1. Preàmbul

Fa uns anys, la publicació de l'*Atlas literari de les terres de Girona* va portar una nova visió del paisatge i de la cultura d'aquesta part del país. És molt diferent passejar i moure's per un territori sense literatura, que fer-ho de la mà d'algun dels principals escriptors que l'han trepitjat i han cercat els millors mots per descriure'l. En aquest sentit, Llagostera és una població privilegiada, no només per l'extensió del seu terme ni per la varietat dels seus paisatges, sinó pel fet que molts artistes, escriptors i pintors, sobretot, hi han viscut i han intentat transmetre'n els seus principals valors.

No sabria expressar bé amb paraules el munt de sentiments diferents que s'apilonen en la meva ment, aquest vespre, aquí, a Llagostera. S'apilonen a la ment, però venen del cor. Per moltes conferències que hagi donat al llarg de la meva vida, per molts llocs que hagi trepitjat, propers o llunyans, Llagostera sempre serà per antonomàsia el meu lloc preferit, allà on tinc les arrels, ben enfonsades, per anys, sí, però també per voluntat dels meus. La meva mare no era nascuda a Llagostera, però es va fer seu aquest poble i aquí reposa en pau, per sempre, des de no fa encara ni un mes. Als meus pares, que em van fer de Llagostera, els dedico aquesta meva intervenció d'avui.¹

Perquè la meva intervenció d'avui ha de parlar de creació i paisatge, de la creació literària i artística i del paisatge de Llagostera. I tot això pertany al món de la subjectivitat, tot i que jo després ho intenti sistematitzar i mostrar-ho a tots vostès amb una certa objectivitat necessària. Els llocs no necessiten que ningú els descrigui amb el pinzell o amb la ploma, som nosaltres, les persones, els que necessitem descriure'ls de la manera que sabem. Perquè ens n'enamorem. Els llocs són; van ser abans, i seran després de nosaltres. Com diria Horaci, nosaltres només som amos breus d'un tros de bosc, d'uns quants arbres, d'una casa o d'un jardí. Els boscos, els arbres, els jardins, els camps ens sobreviuran. Però potser també sobreviuran les paraules precises i belles o les pinzellades justes d'un quadre o d'un poema, si el quadre és ben fet, i el poema és ben escrit, si els que viuen aquell paisatge es senten identificats amb la mirada de l'escriptor i del pintor que el van fixar. Totes les mirades són vàlides i valuoses, però n'hi ha que romandran en el temps i en l'espai, per circumstàncies a vegades clares, a vegades arbitràries, a vegades atzaroses. L'any 2003, sota la direcció de Narcís-Jordi Aragó i Mariàngela Vilallonga, vam publicar l'*Atlas literari de les terres de*

Girona.² Vam dividir l'obra per comarques. Un dels capítols del Gironès, la comarca de la qual em vaig ocupar jo mateixa, el vaig dedicar, sencer, a Llagostera. És d'aquest capítol que parteixo per a confeccionar aquest treball, que esdevindrà una versió augmentada d'aquell text, acabat d'escriure a finals de l'any 2002.

2. EL SEGLE XIX

A la segona meitat del segle XIX, Llagostera va experimentar una eclosió cultural. L'any 1862 Francesc de P. Franquesa va crear un *“Centro de instrucción”*, que impartia classes a les nits d'aritmètica, de dibuix, de correcció d'escriptura. L'any 1888 es crea la societat Casino Llagosterenc. Pocs anys després, el 1892, es crea l'*Escola Menor de Belles Arts* i s'inaugura el tren petit que uneix Girona amb Sant Feliu de Guíxols, el Carrilet. L'any 1895 una colla de joves del poble creen el diari humorístic *La Trompeta*. Abans d'entrar al segle XX, Llagostera comptava amb elements culturals que donarien al poble el caràcter que tindrà fins els nostres dies.

Perquè encara no ha estat estudiat, m'aturaré un moment en aquest personatge que, el primer, va posar Llagostera en el mapa cultural del moment. Francesc de Paula Franquesa, l'antic amo de can Franquesa, l'edifici que és ara el Museu Vilà, va ser notari i secretari de l'Ajuntament de Llagostera. Va publicar a Barcelona, l'any 1856 un llibre de 219 pàgines amb el títol *Flores de amistad: poesías*. Dels 58 poemes del recull, 22 tenen dedicatòries a dones i 17 a homes, la majoria porten data i lloc de creació, des de 1849 fins a 1856, la major part de les poesies les escriví a València (13), Barcelona (9), Girona (5), i una a Xàtiva, a Castelló de la Plana i al Montseny. Barcelona, Girona, València i el Montseny són també matèria literària, amb un poema que glossa cadascun d'aquests llocs. Dissortadament no hi ha cap poema ni dedicat, ni datat a Llagostera. El títol de l'obra li va inspirar Víctor Balaguer, a qui també dedicà un poema *“con motivo de su tomo de poesías Flores del alma”*. A la prosa que precedeix el recull de poemes, Franquesa es dirigeix als seus amics, destinataris del volum, amb aquesta pregunta retòrica: *“¿Y a quién mejor que a vosotros, mis queridos amigos, puedo dedicarme en estas horas de meditación y melancolía en que, apartado el pensamiento del ruido del mundo, busca la soledad para probar en ella otras dichas, otras creencias, otro mundo que el que acaba de dejar cubierto con el manto del engaño y mecido por una brisa emponzoñada?”*.³

No sé què devia haver causat aquest malestar interior a Franquesa. Potser va trobar la pau a Llagostera. Si més no, va desenvolupar al nostre poble una activitat cultural destacada. L'any 1862 va crear-hi el *Círculo de amigos de la instrucción* per a contribuir a la formació cultural de les *“clases trabajadoras, siguiendo las inspiraciones del artículo del 22 de junio, que apareció en ‘El Ampurdanés’, su autor el Sr. Dámaso Calvet, a quien el Centro de Instrucción de Llagostera piensa nombrar socio de mérito. [...] Reciba el parabien de la Redacción la villa de Llagostera, toda vez que se adelanta tanto y tanto en un camino que nosotros aquí en Figueras no podemos recorrer, a pesar de la buena voluntad de algunos y de haberlo señalado*

una pluma tan bien cortada como la del aprovechado joven, el ingeniero poeta D. Dámaso Calvet.” Aquesta és, si més no, la interpretació que en fa el diari *El Ampurdanés*, en una nota que publica el 27 de juliol de 1862.

Així devia ser. El senyor Franquesa es va inspirar probablement en aquest fragment de l'abrandat article de Calvet mencionat: *“Es preciso, pues, avivar en el pueblo ese deseo de instruirse, y à las municipalidades y en su defecto à las corporaciones, à los liceos y à los casinos, toca el establecer ó proteger, cuando no lo hace el gobierno, toda clase de instituciones que tiendan al desarrollo intelectual de los obreros en las industrias que estan en auge en la poblacion. Asi en Paris, en donde prosperan sobre todo las artes de la forma, la escultura, el grabado, el moldeado etc, las escuelas que prestan mayores servicios son las de dibujo, una anexa al conservatorio de artes y la otra en la calle de la Escuela de Medicina. Y es tan evidente la utilidad de dichos establecimientos, que la Inglaterra consagra ahora muchos millones para la enseñanza de las artes del dibujo, desde que la esposicion de 1851 le demostró que pecaban todas sus obras por falta de gusto”*.⁴

L'any 1863 el *Círculo* ofereix un regal als Jocs Florals de Barcelona. És a dir, el *Círculo* va exercir de mecenes i va promoure un dels premis, a imatge i semblança del que ja havien fet l'*Ateneu català* i l'*Ateneu de la classe obrera* de la ciutat. I, a més, segons llegim a *El Ampurdanés* del dia 1 de febrer de 1863, Llagostera va voler que el premi fos *“un arpa trabajada en corcho por el señor Carreró, tan conocido por los trabajos admirables que ha ejecutado, y la ofrece en corcho porque es la indústri de esta tierra, y porque con un producto de su indústri desea premiar al trovador que mas lo merezca, pues ya sabe el Círculo que se agradecerá su don como si fuese de oro ó de plata, que en él no se mirará el valor de la materia, sinó la riqueza de la buena voluntad con que se ofrece, y tambien el trabajo del artífice, que es conocido como único en su arte así entre nacionales como extrangeros.”* La carta del *Círculo* acabava amb aquest paràgraf, segons l'esmentat diari: *“Lo Círcol saluda al Consistori, y li desitja llarga vida pera mes honra de la pàtria y pera mes glòria de la terra catalana, que era un jorn mirada y tinguda per las naciones estranyas com spill de altas virtuts, com exemple de patriotisme, com càtedra de literatura y com semenza de nobles llibertats.”* El diari empordanès acaba el comentari amb aquests mots: *“Enviamos nuestros fraternales y cordiales saludes al Círculo de Llagostera, à cuya cabeza hemos visto con gusto como presidente al señor D. Francisco de Paula Franquesa, persona conocida ya por apreciables trabajos literarios y por su acendrado catalanismo.”* Cal afegir, com a curiositat, que l'arpa –flor natural– la va guanyar el poeta Damas Calvet per la poesia *“Los aires de la pàtria”*. Atzar?

El mes d'abril de 1863 apareixia una carta de Franquesa al diari empordanès que, pel seu interès, transcriu:

Llagostera 5 Abril 1863.

Muy Sres. mios y de mi mayor consideracion: El interés que demuestra esa redacción por el fomento de las Sociedades Corales que, con tanto acierto como abnegación, dirige el simpático Sr. Clavé, me obliga à hablarles de la de esta villa, cuyos individuos se hallan unidos con la de esa por un espíritu de compañerismo que, habiendo tenido origen en los Campos Eliseos de Barcelona en el pasado festival, no se ha borrado aun. Puedo asegurar à Vds. que estos jóvenes

coristas aguardan con cierta impaciencia el próximo festival, para reanudar mas, si cabe, los lazos de amistad que les une con los de esa, y ostentar juntos sus pendones entre los de los pueblos de la provincia vecina. El Circulo de amigos de la instruccion, del que aquellos forman parte, celebró el día 22 del pasado una de sus funciones extraordinarias, egecutándose por la sección lírica la sinfonía el topacio, bellisima produccion del Sr. Pujadas, un wals con variaciones de flauta, la americana la mascarita, las galas del Cinca. La barcarola ¡al mar! y el rigodon las ninas del Ter, piezas coreadas del Sr. Clavé. Ocioso seria cada vez que de estas funciones se habla, describir el éxito de las mismas y la aceptacion que en esta adquieren esta clase de espectáculos, aceptacion que se revela por la numerosa concurrencia que llena el magnífico salon principal del Circulo. En uno de los intermedios se leyó por el presidente de la Sociedad un discurso, en el que se propuso combatir la funesta pasion del juego, germen muchas veces de desuniones y disgustos en el seno de las familias, habiendo sido escuchado con religioso silencio. De este modo procura la Junta de Gobierno del Circulo hacerse digna de la confianza que la sociedad tiene en ella depositada, y cumple fielmente con el objeto de la asociacion, que á lo útil y provechoso sabe enlazar lo agradable; de modo que, sin olvidar la parte recreativa, no deja el Circulo de fomentar el importante ramo de enseñanza, teniendo abiertas ya las clases de lectura, aritmética, geometria y geografia, dibujo lineal, música y declamacion, pudiendo asegurar a Vds, que, vencidos algunos naturales obstáculos, quedaran establecidas algunas otras de no menos interés.

Soy de Vds. su afectísimo Q. B. S. M.

F. de P. F.

El mes d'abril de l'any següent el diari publicava un comunicat per donar les gràcies al *Círculo* que havia nomenat soci honorari el director del diari, en representació de l'empresa i de la redacció. El diari era del Partit republicà democràtic federal i el seu director era Josep Rubaudonadeu.

L'any 1872 Franquesa va guanyar el primer accèssit del *Certamen Literario de Granada*, amb la poesia "*A la Virgen María en su concepción Immaculada*", que va ser publicat a la tipografia de Manuel Llach de Girona, l'any 1873. Té 8 pàgines. I aquest mateix any va llegir un "*Discurso felicitándose de poder inaugurar los Certámenes de la Asociación*", es referia a la *Asociación Literaria de Gerona* que es van iniciar aquell any i van durar fins a 1901. Va llegir el discurs com a president que era de l'associació. Era el 3 de novembre de 1872 i l'esdeveniment va tenir lloc al Teatre Municipal de Girona. En aquell moment, l'Associació era presidida per Francesc de Paula Franquesa; mentre que Enric Claudi Girbal ocupava la vicepresidència; Joaquim Botet i Sisó n'era el tresorer; Joaquim Riera, el secretari general, i Celestí Pujol i Camps feia de vocal. Entre els socis s'hi podien comptar Albert de Quintana, Rafael Masó, Tomàs Salietí, Narcís Sambola de Brugués, Artur Vinardell Roig, Narcís Blanc i Illa i Vicenç Dorca. L'Associació Literària organitzava festes culturals i el setembre del 1876 va iniciar la publicació de la *Revista de Gerona*, subtitulada com "*Revista de literatura, de ciències i arts; Òrgan de l'Associació Literària de Girona*". En aquest primer número, Franquesa publicà el poema "*Fantasia*"⁵ i el mes de maig de 1877

publicà “A la memoria de nuestros queridos amigos D. Narciso Blanch e Illa, D. Fernando Pou y D. Norberto Guiteras”,⁶ un poema que l'autor havia llegit “en la velada literaria que en su honor celebró la Asociación el día 10 de abril de 1876”. L'any 1879 hi publicà el poema “La vellesa”⁷ i l'any 1881 participà en la “Velada literaria celebrada con motivo del segundo centenario de la muerte de Pedro Calderon de la Barca”, organitzada per la Asociación Literaria de Gerona.

L'any 1887 Franquesa encara n'era president, Joaquim Botet i Sisó n'era vicepresident i Emili Grahit tresorer. Són els homes de la cultura gironina de finals del segle XIX i Franquesa era un d'ells. Franquesa va traduir al castellà i es va publicar a Barcelona en edició bilingüe, *La serenata del gondolero: barcarola para barítono*, amb música de Carlo F. Mangiagalli Vitali (1842-1896) i sobre una poesia de E. Longoni, sense data. Una mostra més del gust que el nostre home sentia per la música.

No hi ha dubte que Francesc de Paula Franquesa va ser el precedent de tot el que, des d'un punt de vista cultural, va esdevenir-se després a Llagostera. El Círcol va durar poc, però degué inculcar el gust per la pintura, per la literatura i per la música, al poble de Llagostera. O dit d'una altra manera, a Llagostera hi havia el germen, el caliu necessari perquè aparagués una associació capdavantera, molt abans que en d'altres llocs fins i tot més grans de les nostres terres. Algun dia caldrà estudiar més a fons aquest Círcol.

2. EL SEGLE XX

115

Revistes com *Chantecler*, *La Sembra*, *La Selva* o *Renovació* són l'antecedent, a principis del segle XX, de les publicacions que encara avui existeixen al poble, el *Butlletí* i el *Programa de la Festa Major* (cf. Figura 4.1). Justament al *Butlletí de Llagostera* de novembre-desembre de 1984, Enric Marquès escrivia un article amb aquest títol: “*Quatre pintors de Llagostera*”. Hi deia el següent:

Res més normal que el paisatge d'aquest Gironès/Selva produeixi pintors. És un paisatge dens –adustes les suredes, bucòlics els conreus i els baixos del Ridaura, inconfusible el nucli urbà–, amarat de llum i de volums mediterranis, canviant, inesgotable. Com sempre, i és de norma que així sigui, cada artista se'l fa seu, el paisatge, el “veu” i el pinta a la seva manera.

La petita història de la relativa abundància de gent que es dedica a pintar a Llagostera ja ha estat contada moltes vegades. Hi ha l'il·lustre precedent d'Emili Vilà, concretat en la Fundació que duu el seu nom. La labor pedagògica, ja llunyana, però ben present, que exercí a l'escola local d'arts i oficis, el pintor i escriptor Rafael Mas. La petja, poc valorada, del pintor i investigador mossèn Josep Gelabert, format a Olot; mestratge fidelment recollit pel degà –i referència indiscutible dels pintors de Llagostera– Pere Mayol, sortosament en actiu, en el camp de l'ensenyament i davant el cavallet, a qui el poble acaba d'homenatjar, discretament.

Efectivament, aquesta Llagostera que abans pertanyia a la Selva i ara forma part del Gironès, és terra, sobretot, de pintors. Potser perquè en un moment determinat algun bon mes-

Figura 4.1. La capçalera de la revista *Chantecler*

tre de pintura va plantar la llavor; la llavor era bona i ha donat bones collites. Cal cultivar l'escola de pintura de Llagostera, perquè continuï donant bons fruits, generació rere generació.⁸ Potser, hauríem de convenir més aviat que Llagostera és terra de pintors-escriptors, i potser no tant d'escriptors-pintors, o d'escriptors sense més. Perquè alguns dels pintors protagonistes del volum suara esmentat han deixat també pàgines inoblidables sobre Llagostera. Un fenomen digne d'estudi. Endinsem-nos en la qüestió. Anem a recórrer ara uns quants racons del terme a través dels relats i dels dibuixos que se n'han fet, com anunciaven el títol i el descriptor de la meua intervenció, que he dividit en una sèrie d'apartats.

Col·lecció Família Mayol. Font: SEGURANYES, 2009; p. 152.

Figura 4.2. *Llagostera*, de Josep Mayol (ca. 1975)

3. DES DE L'EXTERIOR O DES DE LLUNY

Llagostera és un poble que no deixa indiferent, que es fa mirar per tot aquell que hi passa, vingui d'on vingui, vagi on vagi, encara que Llagostera no sigui el seu destí final. Qui no s'admirarà en contemplar allò que els anglesos en diuen *skyline*, el perfil de Llagostera. Ho va ben definir Josep Pla, ja fa anys, el 1968, *“la vila s'encastella cònicament a l'entorn del campanar de l'església”*. Aquesta és, ben segur, la primera visió del poble, la més estesa (cf. Figura 4.2). És així com vaig començar el capítol dedicat a Llagostera dins de l'*Atles literari de les terres de Girona*. Deia així:

El darrer poble del Gironès, fent via cap a mar, és Llagostera. “Damunt d'un puig”, diu Rafael Mas, “s'alça airosa la vila de Llagostera”. Segui quin sigui el camí que seguim per arribar-hi, la imatge que en conserva la retina del visitant és aquesta i la que va fixar Josep Mª Coris “sobre un penyal situada / que et toquen els quatre vents, / molt de lluny ets contemplada”. Efectivament, el perfil triangular de Llagostera s'albira ja des del mateix Cassà de la Selva, des de Panedes, des de la carretera de Tossa o de Vidreres, des del camí de Sant Llorenç o des de la carretera de Caldes de Malavella i li confereix un aspecte singular.⁹

Això era abans, quan la carretera passava pel centre del poble i s'havia de seguir obligatòriament per anar de Girona o de Caldes, o de Tossa, a Sant Feliu, aleshores Llagostera deixava aquesta imatge a les retines dels passavolants. Alguns s'hi aturaven per endinsar-se pels carrers de la vila, per visitar l'església o encuriosits per la torre i les restes de muralles que s'entreveïen des de la carretera. I, un cop allà dalt, s'admiraven d'un altre encant de la vila, el

mirador excepcional de la plaça de l'església, des d'on s'albira mig Catalunya, amb els límits muntanyosos dels Pirineus al fons. Ara, quan la major part dels pobles tenen una carretera de circumval·lació que els deixa de banda, cal anar expressament a Llagostera, cal saber dels seus encants per descobrir-la. És el preu que hem de pagar per no tenir tants cotxes a l'interior del municipi i llargues cues els caps de setmana d'estiu. Llagostera ja no és reclam obligat. Així és que Llagostera ha de treballar ara per ser reclam i lloc d'aturada. No és fàcil. Vegem quin era l'encís de Llagostera l'any 1948, tal i com el descrivia un d'aquests pintors-escriptors de la vila, el senyor Rafael Mas.

El conjunt de la vila té dos aspectes, que canvien de cara segons de quin costat hom se'ls mira. Contemplada pel cantó de ponent, veureu la vila com davalla suaument, tot escalonant-se amb les seves casetes arrencades, totes pulcres, totes blanques, que es destaquen de l'atzur del cel com una jocada de colomes tocades pel sol. És un joiell ornamentat amb bocins de margada per les calpes verdoses dels seus hortets, pels saüquers i mimoses que ombregen les seves eixides i pels eucaliptus senyorívols que branden pels patis pairals entre estibes de suro que, de lluny, semblen volves daurades.

Mirada amb ulls d'infant, té tot l'encís d'un pessebre nadalenc, amb el seu passeig de llarg a llarg afilerat amb arbres verds, el seu carril que va i ve i xiula i treu fum i fa molta fressa, el seu reguerot d'aigua clara que passa entre ponts i en el qual les dones renten la roba. Tot té una sentor de pau i poesia que encisa.

Si la mireu pel cantó de tramuntana, ja és una altra cosa. És la creu d'una medalla rovellada pels anys, que ens parla de coses reculades. És fosca, és freda i és ungida tota ella amb la patina de les coses antigues, que unifica les tonalitats. Mirada a certa distància, té encara l'aspecte d'un feude medieval aferrat al penyal de la costa com una au de presa. Al cim del puig, encimbellat sobre la roca viva, sobressurt la massa enorme de l'església parroquial, feixuga i pesant, voltada de massissos contraforts que s'enlairen per tal d'aguantar l'empenta de l'arcada gòtica. Té una façana llisa i severa que es remata amb la torre del campanar, alta i cairut, com un sentinella de pedra. Prop seu, hi ha un barri silenciós de cases aclofades que s'apuntalen per no caure. Campanes que retronen, parets alteroses recremades pel sol, espitlleres plenes de nius, llenques de mur, torres destrocades pels segles, records de lluita, trossos de llegenda on l'ànima batega amb fervorosa emoció.

*Això és la vila de Llagostera, l'encisera, la del cel blau, la que té sonoritats de tenora, la més bonica de totes les viles perquè és la nostra.*¹⁰

Mariàngela Vilallonga va recollir, l'any 1992, aquesta idea de Mas de la diversitat de vistes que ofereix Llagostera, segons des d'on la contemplem. Aquesta és la visió que li oferia el poble des de llevant:

A tots aquells que arriben a Llagostera des de Santa Cristina d'Aro, el poble els ofereix una imatge fal·laç: els fa creure que reposa als peus del Montseny. Superat el trompe l'oeil, el viatger comença a distingir les primeres cases del poble, un ramat de xais que s'estén i s'enfila pel turonet del cantó dret amb les masies enmig dels camps travessats per les Banyaloques. Al fons Cassà, coronat de fums, i a l'horitzó les ondulacions blanques dels Pirineus. Quan arribes al final de la baixada, s'ha

esborrat ja la muntanya d'amatista i el campanar dibuixa el seu perfil en la volta del cel, emparat per l'absis i els seus contraforts robusts. A l'esquerra del camí, abans d'enfilar cap al poble, el puig petit s'eleva cobert d'una mantellina gebrada: el bosquet del cim, els esglonats fèrtils, els fruiters comencen a ser acaronats per un sol esvanit de matí d'hivern, que encara no gosa brillar del tot; els camps lleugerament inclinats s'escolen pel pendís suau del putxet fins a una minúscula vall closa amb rierol i masia de teules velles i xemeneia fumejant. L'atmosfera bromosa destil·la vapor d'aigua. Aviat desapareixerà la blancor, però ara encara l'estampa és de pessebre.¹¹

L'any 1968, Josep Pla va escriure sobre Llagostera al *Viatge a la Catalunya Vella*, al capítol “De l'Empordanet a Barcelona”, quan parla de “La Selva”. El fragment sencer és preciós:

El pla de Llagostera –el nom evoca una geografia lacustre– és encara més delicat. La vila s'encastella cònicament a l'entorn del campanar de l'església; és voltada, a peu pla, de carretera i té un aspecte benestant i feliç. El pla que volta la vila és més fi –dèiem– que el de Vidreres, i és que de vegades s'hi veu una rastellera d'arbres blancs, de fulla dibuixada i sonora, que fan una guàrdia elegant al marge dels conreus. El bosc és pròxim i recull, sobre els camps, la llum a quatre vents. Cada vegada que travesso el país penso en la vida que faria a Llagostera, o a Caçà, si pogués residir-hi. Havent dinat –dic– prendria cafè i faria una estona la manilla. Després, amb algun element desvagat –potser el vicari (si no fes versos), potser l'apotecari (si no tingués manies), potser algun propietari (si fos petit)...–, aniríem a parar el sol un parell d'hores pels voltants de la vila, ara un pas ara un altre, amb el bastonet. La botànica és entretinguda, el cel és divers, la llum és jove i pueril, els possibles amics semblen discrets... Potser ens arribaríem fins en alguna casa de pagès. El gos lladraria, la lloca fugiria amb els polls, la mestressa deixaria un moment la roba del safareig, descobriríem en la mitja claror del racó més impensat de la casa el cap d'un conill, un gos que dorm, un vedell tendre de morro fi i d'ull fascinator. Les cases de pagès tenen sorpreses inefables. La mainada, passat el primer moment de basarda, s'acostaria amb els ulls baixos, les mans a la butxaca, sense dir res. ‘Com te dius, noi?’, faria el vicari. ‘Que no tens llengua?’ –contestaria impacient la pagesa, davant del mutisme recalcitrant del seu fill–. Digues: ‘Joan per servir-lo’.” “Joan!”, faria a l'últim, amb una veu blanca i una llàgrima imminent, el vailet. Després trencaríem una nou i una avellana, menjaríem una figa seca i mitja llesca de pa moreno, beuríem una mica de vi ranci del país. Veuríem, en agafar la carretera, la darrera llum de la tarda en una finestra de la casa de pagès. El primer estel del vespre faria l'aparició del no-res. Potser diríem, tot caminant, inconscients: Pâle étoile du soir, messagère lointaine... I així entraríem al poble amb un petit cansament, dolç com la mel.¹²

En aquest text, hi ha quasi tots els elements que anirem destriant i que he anunciat a l'inici, però no volia tallar el discurs de Pla i esmicolar-lo. Llagostera és en el centre d'una mena de rosa dels vents imaginària, que formen les carreteres que hi porten. I en el cim d'aquest centre: l'església.

També presenta aquesta idea de Llagostera, altívola dalt d'un turó, el poema que li va dedicar l'any 1937 Bartomeu Barceló.¹³ El va titular “*Llagostera*” i va ser publicat, en el volum pòstum que recull la seva obra poètica completa, a Mallorca l'any 1974.¹⁴

*Tots et diuen Llagostera
fada un temps d'un llac al sí,
la Ben Plantada ets per mi
i en dir-t'ho me'n ve cantera.*

*Ben Plantada! Ben Plantada!,
fou el sospir del meu cor
en descobrir-te dins l'or
encès de la capvesprada.*

*Recordes? Talment delira
ullprès un enamorat...
O ta noble majestat
que un paisatge immens admira!*

*Te'n rius? Jo en llangueixo encara...
Sí, sí, vaig sentir-me els ulls
de brasa de foc curulls
alabantents vers ta cara*

*s'obriren en voladúria
d'eixam d'abelles brunzents
o Vila d'encantaments
que atien del cor la fúria!*

*Que expliqui l'enigma? És cosa
que ningú no farà mai:
és l'esplai i és el desmai
del qui vol i mai no gosa.*

*Qui sap si pel teu imperi
dins aquell ponent diví
tu de l'etern femení
plasmaves l'alt encanteri...*

*Si sabies la recança
que m'envaï i que me'n du:
no poder quedar-me amb tu
per repartir cap a França.*

*Què era allò? Per una estona
en ta mirada feliç
entreveia jo l'encís
de Catalunya en persona,*

*de Catalunya que em deia
adéu des del teu balcó
quan me'n sentia plançó
i era ma sola tuleia*

*l'adherir-m'hi com a mare
i filla i promesa en flor?
En bandera sang i or
resplendia en l'alimara*

*d'aquell ponent de prodigi
on apuntava un estel...?
La nit deixà caure el vel
mes m'eclipsà ton prestigi.*

*I de llavors, Llagostera,
ton record em va al davant
superbament arborant
cel amunt nostra senyera:*

*Nostra senyera que exhala
vents de llibertat, perfums
de pau, de bonesa llums
i avença, avença a cops d'ala...*

*O Ben Plantada en l'altura,
obeeix el teu destí
menysprea l'odi mesquí
i eixampla el cor sens mesura.*

Vet aquí una bona imatge de reclam per al poble: “*Llagostera, la Ben Plantada*”. A mi personalment m'agrada arribar a Llagostera cap al tard per la carretera que ve de Cassà, quan el sol declina. T'hi vas acostant i el poble es retalla davant del decorat de muntanyes blaves de l'Ardenya. Més t'hi acostes, més alterosa esdevé l'església, encimbellada dalt del turó, sobretot quan el sol capvespral n'il·lumina la façana. S'hi posa bé la dama església i li agrada que el sol de la tarda la besí de ple. Ella sosté sense treva ni descans el mirinyac de l'absi. En aquella hora, és més que mai la “Ben Plantada” de Bartomeu Barceló, és la dama església. Al seu redós, com aquella “*jocada de colomes*” de Rafael Mas, s'hi agombola tot un poble que Josep Pla considerava “*d'aspecte benestant i feliç*”, amb aquella llum que va robar “*el cor i els colors*” de l'Enric Marquès. Els pintors també han volgut fixar aquesta imatge de Llagostera a les seves teles. Vegem, per exemple, els quadres de Rafael Mas “*Llagostera*” pintat pels volts de 1918¹⁵ o “*Llagostera*” de 1925.¹⁶ I, a més, el pintor Enric Marquès deixava descrita aquesta imatge en el text “*Emili Vilà una figura en perill*”, que publicà al *Butlletí de Llagostera* n. 8 de novembre de 1980:

Qualsevol persona que passa per Llagostera queda sorpresa per la majestuosa silueta de l'església i dels pocs elements que queden de l'important nucli medieval i, un xic més avall, per l'ostentosa retolació que anuncia la Fundació-Museu Emili Vila i els seus modiglianis.

Cada vegada que Josep Pla parla en les seves obres de la indústria del suro a les nostres comarques menciona Palafrugell, Palamós, Sant Feliu, Cassà i Llagostera. El fragment més extens que dedica als dos pobles veïns és el que apareix a *Tres guies*:¹⁷

Les poblacions sureres del país, Caçà de la Selva –la més gran de la rodalia–, Llagostera (pertanyents ambdues a la comarca del Gironès), tingueren, i sospito que continuen tenint, un altre caràcter. Caçà de la Selva és una població important. Lloc d'accés a les Gavarres, situada al peu mateix de la muntanya, però amb una gran influència sobre el país, té una indústria pròspera que els últims anys s'ha projectat principalment sobre el mercat nacional. En aquest aspecte, Llagostera té un caràcter més crepuscular. Però totes dues poblacions tenen molta simpatia, són molt obertes, tolerants i d'una agradable hospitalitat. Són, d'altra banda, les més ben urbanitzades i ben tingudes dels encontorns i saben treure profit del fenomen turístic.

Vet aquí que Llagostera és vista per Pla “més crepuscular” que Cassà, volem creure que només en el sentit de la indústria surera, és clar.

4. DINS DEL POBLE

Un cop a dins del poble, el caminant no es pot perdre: tots els camins porten al punt més enlairat perquè *“al cim del puig, encimbellat sobre la roca viva, sobressurt la massa enorme de l'església parroquial, feixuga i pesant”* com recorda Mas. Podem il·lustrar aquest text amb el quadre del mateix Mas titulat *“Església de Llagostera”* de 1927,¹⁸ que serví per a la portada de l'edició moderna del seu recull de proses, *Coses de Llagostera*.

Així és que, situats entre l'església, l'ajuntament i la torre medieval, en aquell “mirador natural des d'on s'albiren planes i muntanyes, boscos i valls, amb un horitzó tan dilatat com les blavors del mar”, com deia Rafael Mas, podrem contemplar totes aquelles muntanyes blaves que de lluny decoren el poble, perquè des del seu privilegiat mirador: “allà lluny del lluny, embolcallat amb les boirines que pugen del nord, surt el Canigó, en la blanca cadena pirinenca. Més cap al Gironès, Roca-Corba i la serra de les Guillerries; a ponent, el Montseny tot sol, com un tità gegantí que ha fet rotlle; a garbí, el puig de la Ruirà amb les seves muntanyes escalonades fins a Solius; i pel cantó de llevant Romanyà i puig Galdric units a la serralada de les Gavarres” com detalla Rafael Mas. Potser seria una bona idea de posar en aquest mirador un mapa amb el perfil de l'horitzó dibuixat i els noms de totes les muntanyes i de tots els indrets que s'hi poden contemplar.

Si baixem per les escales a tocar de la muralla entrarem rere-mur, barri que per a Rafael Mas *“s'interna sobtosament en un fons de cases revellides i aclofades que formen els seus alts carrers”*, on vivia el protagonista de la narració de Josep Calvet, L'últim dels Ramalleres *“prop de l'antic castell, en una casassa ferma, però mig ensorrada”* i que conserva el trepig dels avantpassats de Pompeu Pascual, el qual en el penúltim poema del seu poemari *Consol de tardor* ens demana que *“preservem el passat, / la terra, / de Llagostera / que farà la mateixa olor / avui i demà / i quan s'acabi demà.”*

Col·lecció Pompeu Pascual i Maria Gifre. Font: SEGURANYES, 2009; p. 96.

Figura 4.3. **Carrer Olivareta**, de Josep Gelabert (ca. 1930)

Aquests carrerons del barri vell de Llagostera i les seves cases han servit sovint de motiu pictòric, sols o amb el fons de l'església. Podem veure, per exemple, els quadres de mossèn Gelabert *"Els jardins de can Barceló, Llagostera"* de 1909, *"Llagostera"* de 1924, *"Carrer Olivareta"* de 1930, *"Carrer"* i *"Carrer de Llagostera dedicat a Pere Mayol"* (cf. Figura 4.3).¹⁹ I també les aquarel·les del pintor gironí Jaume Roca Delpech *"Llagostera"* i *"Carrers de Llagostera"* de 1965.²⁰

Pompeu Pascual escriu a la falda de l'església, prop de l'antic casino de Can Caldes, al carrer de Santa Anna, on va viure, pintar i escriure Enric Marquès. En el pregó de la *Festa Major* del poble de 1994, tres mesos abans de morir, Marquès evocava una altra Festa Major, de quan tenia vint anys i *"llavors, la llum d'aquí, els sembrats que comencen a groguejar, ja em robaren el cor i els colors"* (cf. Figura 4.4).

Enric Marquès va viure una temporada a Llagostera l'any 1968 i s'hi va instal·lar definitivament l'any 1975, a la casa de Can Caldes. Tenia una vista privilegiada, des de Can Caldes. I així, és l'únic pintor que ha pintat Llagostera des de dins i des de dalt. La majoria dels quadres de Llagostera de Marquès presenten una perspectiva de dins cap a fora, els teulats de les cases i els carrers del poble són vistos per Marquès diferentment dels altres pintors. Ho

Col·lecció Mariàngela Vilallonga.

Figura 4.4. *Camp de roselles*, de Pere Mayol (1985)

Col·lecció Pompeu Pascual i Maria Gifre.
Font: SEGURANYES, 2009: p. 148.

Figura 4.5. *Teulats de Llagostera*, d'Enric Marquès (1969)

podem comprovar en els quadres “Antena de Llagostera”, “Llagostera” i “Teulats de Llagostera”, tots tres de 1969 (cf. Figura 4.5).²¹

Al *Butlletí de Llagostera* de maig de 1985, Enric Marquès escrivia un article amb aquest títol “Dos artistes gironins i el cementiri de Llagostera”. Marquès donava a conèixer una pintura de Narcís Comadira²² que es podia contemplar en l'exposició que l'artista havia fet a Expoart, a Monjuïc. Deia Marquès:

Font: Narcís Comadira..., 1987: p. 16.

Figura 4.6. **Cementiri de Llagostera**, de Narcís Comadira (1977)

En l'esmentada exposició em cridà l'atenció un quadre geomètric i auster, inspirat precisament en el cementiri de Llagostera. L'autor ja m'havia fet verbalment l'elogi d'aquest espai municipal, del seu acurat enjardinament i de l'atractiu estètic del conjunt.

El quadre és una síntesi pictòrica del piramidal panteó –una peça singular– situat a mà esquerra immediatament a l'entrada del recinte. A la placa principal hi ha gravada la següent llegenda: “Sepultura perpetua para D. José Tarré y Compañó y sus descendientes. 1863”.

És més que centenari, doncs, però el que interessa és la interpretació plàstica que n'ha fet un artista actual, espontàniament, atret per la rotunditat de les formes i per la textura dels materials emprats, que el temps ha anat marcant, implacablement.

El quadre de Comadira al qual es refereix Marquès és un acrílic sobre tela, de l'any 1977, que porta per títol “*Cementiri de Llagostera*” (cf. Figura 4.6). Als anys vint, també mossèn Gelabert havia pintat un quadre que va titular “*Cementiri de Llagostera*”. Reprodueix un banc amb una filera de nínxols al fons i uns quants xiprers frondosos escapçats per dalt.²³

L'altre artista del qual parla Marquès en l'article suara mencionat és l'escultor gironí Francesc Torres Monsó que va fer els “*dos alts relleus de l'entrada de la neoclàssica capella mortuòria*” del cementiri de Llagostera. Marquès la defineix així:

un disseny vigorós, una acurada realització tècnica fonamentada en volums densos, gràvids, emparentats en allò que d'una manera àmplia i general se n'ha dit mediterranisme. Un art clar, sense boires, estàtic i humanista. Els dos relleus han estat picats en pedra sorrenca lleugerament ocre, que els diferencia del gris plom de la resta de la construcció on són instal·lats.

Narcís Comadira va descriure Llagostera en el catàleg de l'exposició que Enric Marquès va fer a la Casa de Cultura de Girona de l'any 1970:

Un migdia d'aquesta passada primavera, la Dolors i jo enfilàvem els carrerons que pugen cap a l'església de Llagostera. Buscàvem la casa de l'Enric i, com sempre, no la trobàvem. El poble estava quiet i el dia era clar. [...] la primavera estava esplèndida i els camps i els arbres oferien un verd optimista i tendre. Quan vam trobar la casa (un casalot antic i atrotinat, amb terracotes a la façana i tot ell recobert d'aquest líquen groc tan peculiar que al país es fa damunt les pedres i les teulades), l'Enric ja ens esperava. [...]

La casa de l'Enric Marquès, recordada aquí per Comadira, va acollir tertúlies amb escriptors i pintors, periodistes i lletraferits, erudits locals i foranis, joves i vells, però sobretot amb gent que tenia coses a dir i que mantenia un compromís cívic paral·lel al de l'Enric. El periodista Lluís Bassets, un dels assidus a les tertúlies d'aquells anys, en qui l'Enric “*va deixar una petja duradora i profunda*”, segons les seves pròpies paraules, fa poc reclamava “*Enric Marquès, pintor, hauria de dir la placa que recordés la seva vida a Llagostera*”, perquè Marquès “*va saber trenar la seva nova ciutadania llagosterenca amb el present i el passat del poble, fins a convertir-se ell mateix en peça imprescindible*”.²⁴

Un altre dels contertulians de Marquès era Esteve Fa, un home que va contribuir a recuperar pas a pas la memòria històrica del poble, tal com li ha estat reconegut pòstumament amb la creació de la Beca Esteve Fa Tolsanas per part de l'Ajuntament. Joan Ventura a la seva secció del *Butlletí de Llagostera*, “*Reflexions d'en Ventura*”, precedent de la seva següent secció “*Des de ca l'àvia Lola*”, ressaltava de Fa que “*coneixia el territori i la natura a la perfecció*”.

Els carrers de Llagostera es van fer més amples a mesura que ens endinsem en l'eixample. Algunes de les cases i dels jardins de la part plana de Llagostera, són també motiu d'inspiració pictòrica. En algunes d'aquestes cases sembla que el temps s'hi ha aturat, d'altres, però, malauradament ja no existeixen. Podem veure, per exemple, el quadre de Rafael Mas, “*Jardí*” de 1917,²⁵ o el de Pere Mayol “*La capella del Roser de la torre Albertí*” de 1940.²⁶

De l'eixample, ens aturarem a la metamòrfica plaça que al final dels anys quaranta era per a Rafael Mas “*plaça Romeu, ampla i quadrada, voltada d'acàcies; aspecte de passeig ciutadà*” i als anys vuitanta, dita ja *Plaça Catalunya*, era vista així per Mariàngela Vilallonga “*les mores envolten i delimiten educadament i civilitzada la plaça principal*” fins arribar a la plaça dels noranta que Enric Marquès descriu així “*la plaça de Llagostera és com la desgraciada plaça de la Constitució de Girona. D'on surt aquesta grandiloqüència? És necessària?*”. Es tracta del centre neuràlgic de la població, de la plaça per antonomàsia de Llagostera, de la plaça de davant del casino. La plaça d'avui és rectangular i a un cantó té dues fileres de magnòlies. Si els arbres han canviat amb el pas dels anys, el casino, un altre dels edificis

que donen personalitat al poble, continua presidint la plaça i, com diu Pompeu Pascual al poema²⁷ que porta aquest títol “*El Casino*”:

*aplega sempre tothom,
en les tardes grises i humides,
en vesprades fosques i fredes,
i en els migdies alegres de la florida,
des de fa un segle. Tothom.
Totes les famílies
alguna vegada s'hi han assegut.
Seure-hi: festa.*

I efectivament el record de la Festa Major i les sardanes a la plaça apareix també a Mas i a Vilallonga, com veurem al capítol següent.

5. COSTUMISME

El pintor i cartellista Emili Vilà, nascut a Llagostera l'any 1887, es va instal·lar definitivament a Llagostera a la que havia estat la seva casa natal, que va comprar l'any 1965 i va transformar en museu l'any 1967. Aquella casa i museu els veurem evocats per Enric Marquès, més endavant. Ara em volia aturar en un quadre de Vilà de l'any 1920 titulat “*Sardanes a Llagostera*”, que descriu bé allò que en aquest apartat vull assenyalar: els costums del poble, les tradicions llagosterenques (cf. Figura 4.7). Vilà fixa en la seva pintura una de les imatges més característiques, encara avui, de la Festa Major del poble, per la segona Pasqua: les sardanes a la plaça.

Mariàngela Vilallonga al capítol dedicat a “*La morera*” del seu llibre *Els arbres*,²⁸ evoca la mateixa imatge de la Festa Major de Llagostera amb aquestes paraules:

Però, recordar el diumenge de la Festa Major de Llagostera és sobretot recordar les sardanes ballades a la plaça al costat de les moreres empolsades, observadores mudes d'aquella dansa que és el vertader ritual de la nostra raça. I és recordar aquell ventijol primaverenc que s'emporta i ens torna la música i que produeix un so determinat en les branques de les moreres, i que aixeca la sorra de la plaça, i que esbullia els cabells, i que fa voleiar les faldilles, mentre dels instruments de la cobla surten les tonades de “Girona aimada”, “Tossa bonica”, “La Maria de les trenes” o “L'Empordà”, sardanes de Festa Major que omplen tots els nostres sentits de música.

També Pere Mayol va pintar un quadre sobre la Festa Major. Es fixava en un altre aspecte que ha sofert canvis molt més visibles que el tema que havia triat Vilà. Mayol va pintar “*L'envelat de Llagostera*”. Era l'any 1970 i encara es muntava un gran tendal que servia de sala de ball davant de la torre Albertí.²⁹

Hi ha costums que ja han desaparegut i d'altres que, com hem vist, han experimentat transformacions notables. Ens en podem adonar quan veiem els quadres de Pere Mayol “*Sortint*

Museu Emili Vilà. Font: SEGURANYES, 2009, p. 115.

Figura 4.7. *Sardanes a Llagostera*, d'Emili Vilà (1920)

de missa" de 1925 i "Plaça del mercat" del mateix any.³⁰ I també en les pintures de Rafael Mas "Noia amb gallines" i "Nen i oques", ambdues de 1920.³¹

Rafael Mas va descriure unes quantes escenes costumistes al seu imprescindible recull *Coses de Llagostera*. Gràcies a les paraules de Mas, coneixem bé el que s'esdevenia a Llagostera durant l'any: sabem com es vivia la vigília de Reis, com era el carnaval, què s'esdevenia per Setmana Santa, com es desenvolupava la festa del Corpus, com se celebrava la nit de Sant Joan, en què consistien les Gales de Sant Llorenç, quines eren les manifestacions culturals o populars que tenien lloc durant la Festa Major, com les sardanes a la plaça i les exposicions de pintura, en definitiva, tota la vida del poble passa per les pàgines de Mas. Algunes de les escenes que evoca el nostre pintor-escriptor ja han desaparegut, com és el cas de la que titulà "*La pesquera dels tapers*", que podem evocar aquí o en el capítol dedicat als entorns del poble, perquè Mas descriu bellament el camí fins a arribar al riu:

Travessàrem silenciosos els carrers del poble i ja a fora la vila, la llum esmorteïda del nou dia deixava veure el bosc, difuminat per les boirines nocturnes, com claparades terenyinoses, que esborraven el perfil del paisatge. Tots anàvem contents i animats; com més camí avançàvem, l'alegria de la gent tapera es feia més expansiva, més encomanadissa i es desfeia tot sovint en franques riallades d'un esbargiment platxeriós i picant que els engrescava: eren com l'ocell escapat de la gàbia, que canta i refila en trobar-se lliure en l'ample espai de la Natura.

Travessant suredes i boscos de pins arribàrem al Ridaura quan ja el sol daurava els conreus xops de rosada, i ens vam parar en una salzereda, encatifada d'herbei, en la tebior de l'hora

matinal. Feia un dia esclatant de primavera. L'oreig brandava la fronda i la saturava de perfums. I per entre el brancatge que s'obria albiràvem clapades d'un cel tan blau, tan lluminós, que omplia el nostre cor d'una joia inefable i feia bategar la nostra sang en onades de vida. No era estrany, doncs, el dinamisme d'aquella gent plena de joventut i ardidesa, que sentia afany de posar-se tot seguit a la feina.

De primer antuvi, cercàrem per la vorera un gorg profund on l'aigua fos abundosa, algun recó enteixinat de falgueres i fulleraca on poguessin trobar refugi els peixos grossos. Comprovat això, un parell d'homes repartits a banda i banda de la ribera, pararen les enfiles estrebant-les fortament en els jonquers de la riera. Llavors començà la batuda formal. Alguns d'ells, arreplegades les calces cuixes amunt, s'havien ficat a l'aigua i furgaven despietadament pels cataus i els matolls, cridant i fent fressa, a fi que el peix, espaordit, fes cap a la gorga, on l'esperava el parany de la xarxa.

Al cap de poca estona, les estiragones de l'ormeig ens indicaven que hi havia bona pesca; i creieu que feia bo de veure quan, treta l'enfila de l'aigua, sortien tants caparrons de la malla. Les boquetes obertes es movien angunioses amb el vaivé de la seva cua llustrosa, que lluia al sol l'escata d'argent. Era una enfilada atapeïda de llises i barbs, tan molsuts i plens, que ens tenien admirats.

Agafant-los per la ganya, els deslliuràvem d'un a un i els tiràrem a l'herbei del marge, entre un panteix persistent i tiragones desenfrenades, que feien que ens afanyéssim a collir-los i ficar-los al cove, per tal que no tornessin a l'aigua.

El vailet que havia estat xipollejant per damunt del rec tot palplant dins els cataus de la vorera, arribava amb una joncada de granote, que mostrava triofalment, a fi de lluir la seva perícia. Era de veure en tots els rostres la satisfacció plaent produïda pel goig intern que sentíem i que ens feia esclafir en crits i rialles, com infants esbojarrats.

Tot seguit cercàrem un lloc adequat per a l'àpat amb tanta ànsia esperat, ja que el camí i la mollesca ens havien obert la gana, amb afany de famolencs.³²

Josep Calvet també va fer el Ridaura protagonista d'un relat, "Un dia de pesca a Ridaura", amb l'argument de la pesca: "vàrem sortir avall cap a la Fullaca, després amunt cap a can Funallers i tot seguit a les envistes de can Nadal i finalment pel corriol de la drecera de can Guardiola sortírem a la mateixa resclosa. Deixant el fardell a la casa del molí, ens emportàrem el que calia per pescar. Allà baix, al gorg fondo, l'oncle va començar a treure algun peix maco".³³

6. ENTORNS

Llagostera és voltada de boscos, especialment de boscos de suros, tot i que el massís boscós de les Gavarres besa només d'esquitllentes el terme de municipal de Llagostera. Ja ho deia Pompeu Pascual Carbó, als seus *Escrits*:

L'arbre dominant a la comarca és l'alzina surera.... Té un color d'ala de mosca sofert i monòton, no té esplendor vegetal, és sord i pobret. L'operació a què hom sotmet la fibra de l'arbre –la pela

del suro— té una violència terrible i les suredes queden com si les haguessin ferit... De vegades, les suredes s'obren i deixen veure un camp, un goret, un pla de conreus. Aquestes aparicions tenen una dolcesa fina i a la Selva són singulars fins a un grau indicible.

Josep M. Espinàs també havia descrit les seves impressions dels boscos de la comarca. No podem oblidar que, abans de la creació de la comarca del Gironès, Llagostera pertanyia a la comarca de La Selva.

La base, en la meua opinió, és el bosc d'alzines sureres. Un bosc d'alzina surera no és un bosc "agermanable" al bosc de pins... L'alzina surera té un caràcter tan independent, una presència tan esquerpa, que d'aquesta manca d'amabilitat n'ha sortit, potser, el nom de "la selva"... Un suro és una cosa... viva i apassionant... [...] té un cos treballadíssim, d'una qualitat tàctil i visual molt rica... És rugós, cantellut i sovint dispara les branques en un gest ridícul... L'aprofitament del suro obliga a aquests arbres tan soferts a fer un "striptease" lamentable. Quan perden l'es-corça perden la força... El suro viu en una ganyota perpètua...

Possiblement perquè Llagostera conserva *"alguns dels ritmes plàcids i antics"*, l'escriptor i crític literari Ponç Puigdevall va viure un temps al poble. Se'l podia veure passejar amb el seu gos Book pel camí que va fins al bosc de la Torre, el mateix que resseguia Mariàngela Vilallonga al capítol del seu llibre d'arbres titulat *"L'alzina"*,

Després del caminet, el bosc. El trobava d'un aire misteriós, tan frondós i espès, especialment quan hi entràvem per la banda de baix, on era més bac i ombrívol. Esperava sempre que d'algun dels seus racons, o de sota d'algun ciureny, o de darrera d'algun bruc aparegués un nanet, o un follet, i em donava la impressió que les fades havien anat estenent un vel transparent, humit i flonjo pels corriols estrets i laberíntics per on anàvem transitant, i on pressentia la subtil presència dels éssers imaginaris.

El bosc de la Torre ha estat durant anys escenari de berenades, de sortides festives, d'excursions a buscar bolets per a moltes generacions de llagosterencs que ja no hem conegut l'atractiu d'un altre bosc semblant dels rodals de Llagostera, avui desaparegut anomenat *la Roureda*, que feia exclamar a Rafael Mas, *"Roureda, Roureda bella: tu ets el lloc predilecte de la gent qui somnia, dels artistes i dels enamorats, de tots aquells qui cerquen el seu goig amb la il·lusió del pensament que els aparta de la ruta feixuga de la realitat."*

Aquests arbres i aquests paisatges boscosos han estat plasmats en múltiples teles dels nostres pintors. Potser els dos boscos amb xais representats en les teles *"Paisatge"* i *"Paisatge"* de 1930,³⁴ il·lustren la roureda idil·lica de Rafael Mas. Pere Mayol va pintar *"La roureda de can Galceran"* l'any 1935,³⁵ qui sap si en homenatge a Mas.

Un dels quadres de Mas representa *"El suro del cabo"* (cf. Figura 4.8). El va pintar l'any 1911 i encara als inicis dels anys noranta el suro era recordat per Josep Calvet en una de les seves narracions *"El salvament d'en Roca"*, amb aquestes paraules:

Pel corriol de Sant Llorenç, en passar sota el suro de Cal Cabo, ens solíem llevar la gorra, no per respecte al gegant de la Selva (que prou ens en feia), sinó ja estàvem suats, i, allà, l'ombra era

Col·lecció Pompeu Pascual i Maria Gifre.
Font: SEGURANYES, 2009: p. 42.

Figura 4.8. *El suro del Cabo*, de Rafael Mas (1911)

*tupida i estesa com sota d'un paraigua colosal. A més, hi cantaven els ocells rovalitzant amb les cigales carrinclones. Era un moment d'alleujament a la nostra sobtada sofocació.*³⁶

130

Cal recordar també els quadres de mossèn Gelabert *"Carbonera"* de 1911, *"Boscatge"*, *"Paisatge"* de 1935, *"Paisatge"* de 1933 i *"Boscatge"* de 1930.³⁷ Em plau de resseguir també els paisatges boscosos dels quadres de Pere Mayol, amb títols i temes heretats dels seus mestres *"Boscatge"* de 1930, *"Alzines sureres"* de 1930.³⁸ Protegit pels boscos centenaris de Llagostera, també Joaquim Marco escriu sovint, encara avui, les seves cròniques periòdiques. Als anys seixanta, la periodista barcelonina Ana Nadal de Sanjuan feia estades estiuenques a la població. M'agradaria de trobar algun text, de l'un i de l'altra, que parlés de Llagostera.

Un altre atractiu de Llagostera són les planes que l'envolten i que combinen bé amb les zones boscoses. Pensem, per exemple, en el quadre de Rafael Mas *"Paisatge del pla de Sant Llorenç"* de 1914, en el de mossèn Gelabert *"Llagostera"* de 1933, o en el de Pere Mayol *"Can Codolar de Sant Llorenç"*, o *"Llagostera"* de 1935, i els quadres d'Enric Marquès *"Paisatge dels voltants de Llagostera"* de 1976 i *"Paisatge de Llagostera"* de 1976.³⁹

La riera Gotarra, més propera al nucli habitat que el Ridaura, ofereix també bones vistes per a ser fixades en pintures com els quadres de Rafael Mas *"Paisatge de la riera Gotarra a prop del pla de la Torre"* de 1914, o *"Riera"* de 1920.⁴⁰

Tot i que el Ridaura no és pas només el riu de Llagostera, ha acompanyat els llagosterencs una generació rere l'altra: n'han fet una pel·lícula, han donat el seu nom a una sardana i a una havanera, n'han parlat en articles i poemes als programes de les festes majors, l'han dibuixat, l'han pintat i l'han fet protagonista de relats, com el de Rafael Mas *"La pesquera dels tapers"* o el de Josep Calvet *"Un dia de pesca a Ridaura"*, suara esmentats. Esteve Fa

en una recopilació dels molins llagosterencs del Ridaura n'enumera set que Enric Marquès va dibuixar: el molí de can Cabanyes, el molí de Mes Amunt, el molí de can Carreras, el molí d'en Muné, el molí d'en Nadal, el molí de cal Xorrac i el molí d'en Mariano. Resten només vestigis de les antigues edificacions. Alguns molins han desaparegut ja irreversiblement; d'altres romanen abandonats, soterrats gairebé per les heures errants que s'han apoderat de parets i finestres, moles i llindars. Són records de temps llunyans, d'oficis ja inexistents. El Ridaura és un riu senzill, de mides reduïdes i esquifit. L'any 1932 mossèn Josep Gelabert va escriure un opuscle titulat *Etimologia* de la Vall d'Aro, publicat a Girona, en el qual es fa ressò de l'etimologia del nom del Ridaura que va donar el polític i historiador Sanpere i Miquel, nascut a Barcelona l'any 1840, en la seva obra *Un estudi de toponomàstica catalana*, publicat l'any 1880. Sanpere considerava que el nom del Ridaura prové “*del avellanar qual nom vulgar es aura*”. Mossèn Gelabert considerà que aquesta hipòtesi era “*inverissímil tant per raó de les plantes, que no han existit a la vall, ni per raó de la regió poc favorable en el seu desenrotlló*”. Contràriament, mossèn Gelabert arribà a la conclusió que el nom del riu deriva etimològicament del seu poc cabal d'aigua i creu que Ridaura és sinònim de “riu sec”. Avui hi ha d'altres teories sobre l'origen de la denominació del riu, i també una doble denominació, Ridaura i Riudaura. Sigui com sigui, el Ridaura forma part del patrimoni cultural i natural de Llagostera.

D'atractius aqüífers n'hi ha alguns més a Llagostera: les fonts. Rafael Mas va descriure “*La font de Panedes*”, una de les més conegudes i concorregudes:

És una font humil, manyaga, mig perduda entre les cloterades de les altes serres que formen els vessants de la immensa cadena de les Gavarres. L'aigua brolla al fons d'una fondalada oberta a la terra com una esgarrapada de la Natura que ha esberlat la muntanya entre Romanyà i Panedes i que forma una frau pregonia i ombrívola, plena de solitud i misteri. [...]

Agosarats, pugen muntanya amunt amb l'afany de l'artista que sospita una bella vista i, amunt sempre, fins a arribar dalt de tot de la mola abrupta on reposa, mig encantat, el poblet asolellat de Romanyà de la Selva. Des d'aquell lloc tan enlairat s'albira un escenari de meravella que ens reconforta l'esperit i ens dóna per ben esmerçada la fatiga de l'ascensió.

[...] Per la banda de sol ixent, ens sorprèn la gran boscúria surera de les Gavarres, que s'ondula per cingleres i turons cantelluts, amb clapades de pins que es van fonent en la boirina blavosa del mar. L'ànima es commou davant de tanta grandesa i l'esperit reposa com en un oasi de pau.

Pere Mayol va pintar “*La font d'en Garriga*” l'any 1935.⁴¹ I, tot i que avui ja no és el que era, Mariàngela Vilallonga va deixar fixat el paratge de “*La font d'en Dalmau*”, al capítol “*El castanyer*” del seu llibre *Els arbres*, tal i com havia estat, l'any 1985:

O com la mateixa font anomenada d'En Dalmau, prop del Puig de les Cadiretes, a les rodalies de Llagostera. El camí per accedir a la font és una drecera abrupta i montuosa. Al final de tot i en una fondalada de la muntanya es dreça, verd i fosc, el paratge de la font. El doll d'aigua fresca i límpida que brolla constantment és voltat de castanyers alts i ombrosos, que ofereixen una fresca obaga a tot aquell que arriba al seu costat, las, acalorat, i assedegat, sobretot a l'estiu, l'època més adequada per anar a fer berenades a la font.

Entre el paisatge i la llegenda, Rafael Mas va descriure un altre indret aigualós, que s'inscriu en el món de les mítiques dones d'aigua i que veurem tot seguit, en el següent apartat.

7. LLENDARI

Efectivament, les dones d'aigua també apareixen en el llegendari del poble. Em refereixo a l'indret anomenat *"El gorg de les goges"*, que dona també títol a sengles narracions de Rafael Mas i Josep Calvet. La llegenda em permet de fer memòria de Josep Calvet, pintor i assidu col·laborador dels mitjans locals. Va publicar, el 1990, *El mestre de Fenals i altres contes*, amb un pròleg en el qual Mariàngela Vilallonga emmarca la seva obra entre la "vitalitat" i el "progressisme", atributs de la joventut que Calvet va saber mantenir al llarg de la vida, i defineix els seus contes com l'espai on engalzen la memòria col·lectiva d'un poble, Llagostera i la seva àrea d'influència, i la memòria personal de l'autor.

"El gorg de les goges" té com a protagonistes *"unes dones mig peixos que dansen dins de l'aigua"*, com recorda Josep Calvet al seu primer recull de proses *Llagostera en la intimitat*, i situa el lloc *"entre la propietat de la Font de Panedes anomenada del salt del lloc i la del Sr. Cama de Romanyà, a la fondalada del torrent, poc després de Rocallisa, [...] aquest pou-gorg misteriós i llegendari; al bell mig d'un lloc solitari i feréstec"*.⁴² Rafael Mas el va descriure amb aquests mots:

Seguirem un camí fressat entremig de suredes i masies blanques, amb claps de camps i pinedes, i, amunt sempre, arribarem al veïnat de Panedes: quatre cases enlairades besades constantment per la tramuntana. Allà, al fons, prop d'un torrent ple de còdols i xaragalls, hi ha una font d'aigua picant i miraculosa com un taumaturg bíblic.

*En aquest lloc podràs descansar i sadollar-te d'aigua, tanta com en vulguis, sense por, ja que té la virtut de no fer mal, per acalorat que estiguis. Després pujarem enllà, vers la carena, per la part de llevant, apartant les branques dels brucs que es revincen per la cara i, obrint-nos pas per entre esbarzers i mòdegues, trobarem un camí escabros i aspre, vorejat d'alzinots i arboços, cobert d'arrels i branques creuades. Més cap al fons, entre còdols plens de molsa, entrarem de ple en un paratge feréstec i misteriós, d'esquerpa melangia. Allà, a mà dreta, prop d'un espadat, veuràs un gorg d'aigua negrenca plena de fulleraca i troncs de roure. És el gorg de les goges.*⁴³

L'aigua és ben present en el llegendari llagosterenc. La llegenda vol creure que, segles en-rere, la plana que envolta Llagostera havia estat coberta d'aigua tal com apareix al poema de Bartomeu Barceló que enllaça la llegenda amb l'etimologia popular del nom del poble, Lacustària o àrea de llacs: *"Tots et diuen Llagostera / fada un temps d'un llac al sí."* Rafael Mas i Ripoll a *Coses de Llagostera*, dedica un capítol ben explicatiu a *"El desguàs dels llacs"*:

Era un dia de festa de l'any 1600. [...] El Comte Huc de Montcada [...] s'aixecà i parlà: [...] "Aquest nom denigrant de Lacust-àrea (àrea dels llacs) que fins ara ostenta el nostre poble, constitueix per a tots un estigma que cal esborrar; hem de treure de les nostres terres aquesta aigua enllotada que ens assetja i amb honor podrem anomenar-lo Lacust-era (era llac). Això,

doncs, és el que us vinc a proposar: fer desaparèixer els llacs del pla, obrint un vall, cercant el desnivell de l'aigua perquè s'escorri. Com és natural haurem de dirigir el corrent cap al cantó de Girona, puix al costat de la marina altes muntanyes ens barren el pas. Aplanarem, doncs, el Puig de Ponent." [...]

Al cap de pocs dies un formigueig humà feia desaparèixer el Puig de Ponent. L'esforç fou gran i la voluntat heroica. Però abans d'arribar al nivell de l'aigua es prengueren moltes precaucions per a evitar desgràcies.

El dia dels desguàs havia arribat. Pels camins emboscats de la Baronia de Caldes, alguns prohoms, acompanyats de ballesters, feien via cap al Castell, pujant per la costa; i, entrant per l'estret portal de Can Caciques, eren conduïts a les sales del palau feudal.

D'altres que venien del Castell de Cassà, feudalía del Comte Gascó de Montcada, passaven l'estany amb una barca i s'internaven pel mateix camí. Tot era moviment i entusiasme. Els capataços donaven ordres que eren executades tot seguit. Sobre el mur de contenció que formava el puig aplanat, alguns veïns, amb teies fumejants, esperaven el senyal per a calar foc a la metxa que havia de fer esclatar la barrinada de sacs de pólvora i donar pas al desbordament de la gran quantitat d'aigua estancada. [...]

Per fi arribà l'hora. El so estrident de la campana de l'antiga església donà el senyal i tot seguit un tro paorós retroní per l'espai i féu tremolar la terra; i un núvol de fum embolcallà la plana. Tot quedà fosc, de moment. Però un cop esvaïda la negra fumera, hom veié com glops enormes d'aigua s'empenyien per a passar l'obstacle i minaven el mur que els barrava el pas. [...]

El gran llac de Bruguera baixà en massa i marxà cabalós per la terra baixa de la Selva. El moment fou imponent. Tot el poble, apinyat, a la gran muralla del Castell, assistí a l'espectacle. També el llac de Maiena es començà a escórrer i poc a poc es veieren sortir del seu fons petits illots de color verdós i negre, com carcasses de balena.

Ganix era un formigueig de ramades de cabres i bous que, emmenades per llurs pastors, es refugiaven pels alts en evitació del perill. Solament restaven isolades, destacant-se de la llum del cel, com un advertiment, les tres forques del Puig.⁴⁴

Tradicionalment, a l'escut de Llagostera s'hi representava el poble encimbellat dalt d'un turó amb un llac als peus, ben bé com ho descriu Rafael Mas en la llegenda.

He decidit d'incloure dins d'aquest capítol un element històric que, després dels anys, quasi ha acabat sent una llegenda: el Carrilet. El tren petit que va fer el camí de trenta-nou quilòmetres que separen Girona de Sant Feliu de Guíxols, des de 1892 fins a 1969, representa en la distància alguna cosa més que un mitjà de transport. L'escriptora gironina Aurora Bertrana el recorda així en les seves *Memòries* fins el 1935:

A Girona hi havia quatre trens en miniatura: el d'Olot a Girona, el de Girona a Sant Feliu de Guíxols, el de Girona a Palamós i el de Girona a Banyoles. Aquestes línies ferroviàries no representaven únicament un eficaç mitjà de transport al servei d'homages de negocis o de turistes apressats. Més aviat eren una mena d'institucions d'utilitat sentimental i romàntica.

Sentimental i romàntica és la gloriosa història d'aquests carrilets anacrònics. Per dissort no han sobreviscut al progrés mecànic d'aquest segle, han desaparegut després de lluitar corat-

josament, heroicament, amb l'escandalosa competència de les potents locomotores modernes mogudes per l'electricitat, capaces d'arrossegar càrregues humanes i mercaderies a velocitats vertiginoses. La maquineta dels trens gironins, talment una joguina, i els vagonets on, ben premudes, devien cabre unes vint persones entre dretes i assegudes, no havien somiat mai a comparar-se als Talgo, als Taf, als Ter, d'aire pretensions i monstruosa figura, ben sospesos, embutacats, encoixinats, amb aire condicionat, que no grinyolen ni sotraguegen, però que tampoc no són bons per a aturar-se a les estacions dels pobles i esperar-hi un viatger ressagat o permetre al maquinista fer un tragueta o conversar amb un company ocasional. [...]

En el de Girona a Sant Feliu de Guíxols, també hi vaig pujar, però molt més tard. D'aquest carrilet tothom en parlava sense gaire respecte. Deien que, a les pujades, els viatgers, quan n'hi havia, havien de baixar i empènyer-lo costa amunt. A les dones, als vells i a les criatures, hom els permetia restar dintre el cotxe, mentre eren empesos pels braços, pels flancs i per les espatlles dels propis parents i companys de viatge. La locomotoreta feia també facècies més o menys pesades. Al fum i a les flames que perbocava la xemeneia, s'hi afegien sovint trossos de llenya encesa. Entraven per les finestres i calaven foc als vestits i als cabells dels viatgers. Alguns, escarmentats, diu que viatjaven amb un càntir ple d'aigua. [...]

El viatge de Girona a Sant Feliu de Guíxols no era tan perillós i, sobretot, molt més curt. A més a més, el carrilet guixolenc oferia al viatger divertiments imprevistos sense perill. El temps més recomanable per a les aventures ferroviàries en aquesta línia era la tardor. Podia succeir, entre altres coses, que el maquinista i el fogainer, havent acabat la provisió de llenya, aturessin el tren entre dues estacions i es dediquessin a cercar-ne pel mig del bosc. Els viatgers col·laboraven gentilment a la recollida de combustible i entretant cercaven bolets. Altres cops eren els boletaires els que demanaven al maquinista d'aturar una estoneta el tren, i tots plegats anaven a la caça de tan apreciat comestible.

Aquestes aventures, que jo coneixia només d'oïda, em semblaven ben dignes de ser viscudes o, almenys, presenciades. Però a casa no estaven per viatges ni tan sols per viatges tan modestos. Qualsevol mitjà de locomoció que no fos les cames era considerat, pels meus pares, com una diversió dispendiosa i inútil.⁴⁵

Ara, l'antic camí de ferro del Carrilet s'ha convertit en les Vies verdes, per on es pot passejar i desplaçar-se amb bicicleta. També per les Vies verdes es pot seguir un itinerari literari, creat per la Càtedra M. Àngels Anglada. Un itinerari que inclou, per exemple, aquesta corranda popular, que abans se sabia de memòria:

*Tant a l'hivern com a l'estiu, surt cofoi de Sant Feliu
i amb cendres de cenicero, ja arriba a l'apeadero.
El mira un pagès que llaura, passant pel pont de Ridaura
fins que diu: aquí jo em paro, l'estació de Castell d'Aro.
Per un camp de sorra fina, ja n'és a Santa Cristina
i després, pitant, pitant, fa l'entrada a Font Picant.
Enmig d'una gran fumera, ja el tenim a Llagostera
i on veus cantines de llet és la parada d'Asclet.*

*Ben de pressa ara sí va, que l'esperen a Cassà.
Però no pot córrer en excés, que deu parar-se a Llebrés.
Com qui menja galetilles, s'atura un xic a Llambilles
i amb un segon de retard ara és al poble de Quart.
Guaitant per la finestra, veus que som a la Creueta
i al cap de ben poca estona ja arriba, per fi, a Girona.*

Ja forma part de l'imaginari popular i de la llegenda llagosterenca la resistència que el poble de Llagostera va dur a terme contra les torres d'alta tensió que es van plantar al pla de Panedes. Així ho vaig descriure Mariàngela Vilallonga en aquesta peça titulada “*Els resistents llagosterencs*”, en l'*Atlas literari de les terres de Girona*:

La pócima de Postigo, així titulava Antoni Puigverd un dels articles que va dedicar a la línia de les Gavarres. La metàfora de Llagostera el titulava al seu torn Pilar Rahola. “En Llagostera acaso podría simbolizarse [la protesta] con un casco alado como el de Astérix, que resiste valientemente al invasor. Están locos estos romanos”, era com acabava la seva crònica Agustí Fancelli. “Como la última viñeta que culmina el triunfo de Astérix ante la locura de los romanos, el pueblo de Llagostera celebraba su festín” deia també Ponç Puigdevall a la crònica del darrer dia de setembre del 2001. Les torres de la línia d'alta tensió de les Gavarres, erigides desafiadament al pla de Panedes, van ajuntar el poble enfront del poder. Com mai, Llagostera va ser portada de diaris, revistes i telenotícies, protagonista per uns dies de plomes il·lustres i objectiu de totes les càmeres. “Els veïns de Llagostera no se'n sabien avenir d'aquella passivitat tan contrària als seus ideals; i, amb un exaltament que ningú no s'explica, acordaren en comú de fer front al cabdill”: era l'any 1874, el cabdill era el general Savalls i ho explica Rafael Mas que no comprenia “com els nostres avis, coneixent qui era en Savalls, es disposessin a atacar-lo tot fent-se forts en una vila gairebé indefensa per a rebre l'investida de les aguerrides tropes carlines”.⁴⁶

De la llegenda a la història o de la història a la llegenda, entre la història i el mite, les representacions del mite, la literatura, és a dir, la ficció: perquè no explica el que és o el que fou, sinó el que podia haver estat.

8. PERSONATGES

L'any 1909 va néixer a Llagostera August Vidal, traductor al castellà de les obres cabdals de la literatura russa, des de Txékhov a Tolstoj, i especialment Dostojevskij, de qui escriví una aproximació biogràfica. Exiliat a Rússia després de la guerra civil, Vidal va ser professor de literatura de la Universitat de Moscou, i sempre va enyorar Llagostera. D'ell recordava Enric Marquès l'any 1994: “*entenc com mai que es fes enviar ginesta florida de Llagostera quan era tan lluny de casa*”. No tinc constància de cap text de Vidal publicat que evoqui Llagostera. Un altre llagosterenc que va haver de marxar fou Emili Magrià. Als programes de la Festa Major, podem trobar poemes que Magrià enviava des de Nova York. Un dels que mostra

l'enyorament que sentia des de l'altre costat de l'oceà és aquest que es va publicar en el programa de la Festa Major de l'any 1963:

Les gràcies de Llagostera⁴⁷

*Oh!, bella vila encantada,
paradís d'eterna joventut,
a tu, que ets tan ben plantada
gràcies mil per haver-hi nascut.*

*Vessant del turó, ran de fina plana,
amb brodat de muntanyes, coronada,
que esbandeix la tramuntana,
amb la ira furiosa de sa alenada.*

*Els aires del Montseny, fins,
passen ran de tes teulades,
després de lliscar entre pins,
bàlsam sanitäts, són ses besades.*

*Oh! I tu, altiu i bell cloquer
que esquinces el cel, amb gallardia,
que guardes la vila, al teu recer,
la més bella pubilla, de la rodalía.*

*La mística veu de ta sonora campana,
engega al vol l'Angelus de la matinada,
i l'eco, vibrant de l'última batallada,
repetirà, Toc d'Oració, a la capvesprada.*

*Les verdes planes de Sant Llorenç,
de Panedes i les Brugueres,
obertes als quatre vents,
paisatges són de vius pessebres.*

*Per ses amples feixes de conreu,
com mosaic de coloraines,
la guatlla gelosa aixeca sa veu,
entre blats tendres i rou de matinades.*

*Per tos boscos i suredes,
laborioses abelles petonegen
el dolç fistó de les farigoles,
entre els brucs que es balancegen.*

*Sota els matolls de ginesteres,
hi canta la perdiu esquerra,
sap de son niu les tresqueres,
amb l'ull viu i sempre alerta.*

*La prolífera i gaia primavera,
esclat de flors, d'idil·lis camperols,
t'ofereix, joiosa i riallera,
cants de cadernerres i de rossinyols.*

*Donzelles i fadrinets, com bé de Déu,
festegen al ritme de la nostra dansa,
fent sardana a la plaça d'en Romeu,
guardant al cor una esperança.*

*I jo, enllà dels mars, terres llunyanes,
te saludo, oh vila, pres de nostàlgic enyor,
memòries de bells temps, altres anyades,
pensant en tu, i en ta Festa Major.*

August Vidal va tornar al nostre país, però es va instal·lar a Barcelona. No tenim notícies que Emili Magrià tornés a Catalunya. Sí que va tornar al país Mercè Rodoreda, l'escriptora barcelonina que va triar Romanyà de la Selva per passar els darrers anys de la seva vida, des de 1972 fins a 1983, i per reposar per sempre en el petit cementiri de la carena.

Romanyà de la Selva és quasi la muntanya màgica dels encontorns de Llagostera. Des de sempre, els habitants de Llagostera han pujat a Romanyà per esplaïar-se, per contemplar la

bellesa de la vista que s'hi albira, per sentir, amb paraules de la mateixa Rodoreda, “*aquestes muntanyes segures, sempre verdes, que em donen grans quantitats de pau*”. Encara que formi part del terme municipal de Santa Cristina, a Llagostera ens sentim i ens fem nostre Romanyà.

Així ho veiem en l'obra de Rafael Mas, el qual va descriure el dolmen a “*La barraca d'en Daina*”:

Si algun dia, amic lector, et trobes en el poblet assolat de Romanyà de la Selva, allí en aquella alta carena que mira cara a cara el Canigó i rep la besada de la tramuntana del Pirineu, decantant cap al cantó de llevant i travessant suredes i roures baixaràs per un corriol de pastor i veuràs entre les branques la costa llunyana de Palamós.

Per allí a prop, cobertes de gatoses i mòdegues, veuràs unes pedres grosses i solitàries, abandonades, sobreposades algunes i d'altres caigudes a tort i a dret. Descobreix-te amb respecte davant d'elles: és el primer temple que construí l'home; és un Dolmen.

La gent de la rodalia li diu “la barraca d'en daina”.⁴⁸

El dolmen ja restaurat i amb totes les pedres al seu lloc, va ser evocat també per Mercè Rodoreda, en un text que va escriure l'any 1976 sobre les raons d'haver triat Romanyà per viure:

Les Gavarres, fa tres o quatre anys, van ser per a mi un descobriment. Feia molt de temps un metge va dir-me que per acabar amb la meua anèmia havia de passar una temporada a la muntanya. I vaig pensar: On és la muntanya? Què s'ha de fer per anar a la muntanya? I em vaig quedar quieta a casa perquè els problemes m'esgarriren i anar a la muntanya equivalia a un problema. Però en refer amistat amb unes amigues d'anys vaig ser invitada a passar uns dies a casa seva a Romanyà de la Selva. Com per art d'encantament, em vaig trobar al bell mig de moltes muntanyes d'alzines, a dintre d'un xalet situat a vora del dolmen de Romanyà.

Amb una mà damunt de la pedra mil·lenària per veure si podia copsar-ne la influència màgica dels corrents tel·lúrics i dels corrents aeris, vaig evocar les pedres blaves de Stonehenge, tanta pedra misteriosament traslladada de lloc per convertir-la en monument megalític. Pedres d'una tonelada, de dues tonelades, de tres tonelades, alçades enlaire per posar-les planes per l'eternitat damunt d'altres pedres i voltar-les del cercle encantat. Del dolmen de Romanyà a pensar en els druides –segons Robert Graves druida vol dir “home d'alzina”–, el camí és curt.⁴⁹

Romanyà, ja se sap, té aproximadament “*dotze cases i un hostal*”, com diria Rodoreda. Així és que Rodoreda havia de baixar a comprar a les poblacions veïnes: Santa Cristina d'Aro, Sant Feliu de Guíxols i Llagostera eren els indrets triats, segons les necessitats. Mercè Rodoreda va tenir una presència a Llagostera els anys que va viure a la muntanya.⁵⁰ La recorden els qui la van conèixer i ho recorda ella en la seva correspondència, en tres de les cartes que va adreçar a Joan Sales, el seu editor. No he sabut trobar referències a Llagostera en l'obra de creació rodorediana. Ja m'hauria agradat! Però sí que n'hi ha a la seva correspondència. Aquestes tres.

Des de Romanyà de la Selva, Mercè Rodoreda escrivia al seu editor Joan Sales, el 16 de juny de 1979, i li deia:

Estimac amic Sales: ahir a la tarda vaig rebre la vostra del 13. Podeu escriure a casa encara que no hi hagi nom (em penso que en un dels pilans de pedra de l'entrada del terreny hi faré posar simplement les meves inicials) perquè el carter ha llegit tots els meus llibres i me'ls ha fet dedicar tots. El carter és de Llagostera, té mitja dotzena d'autocars, organitza excursions, és transportista, recader i té dos taxis. A Llagostera té molt prestigi. En fi és un senyor molt ben situat a la Renfe i per això tot acompanyant criatures a les escoles i portant-les després a les cases llurs, reparteix correu.⁵¹

Hi ha una altra carta també escrita a Sales des de Romanyà el 12 de novembre de 1981, on li diu:

Aquest matí he anat a Llagostera i en un quiosc-llibreria tenien dos exemplars de l'edició que fa vint-i-dues de la Plaça. I m'han dit, compungits, que ja feia dos mesos que no en tenien.⁵²

Encara en una tercera carta a Sales, escrita també a Romanyà el 5 d'abril de 1982, Rodoreda torna a esmentar Llagostera:

Sí, la Plaça té èxit. A Girona la fan a tres cinemes (sempre plens). La setmana entrant l'estrenaran a Llagostera i el dia disset a Platja d'Aro. Suposo que l'aniran passant per tot Catalunya. Tot i que a mi no va ni m'hi ve res, vull dir que estic al marge de la pel·lícula, sempre val més que a la productora li vagi tot vent en popa.⁵³

Recentment hem pogut assistir a un viu debat, en el qual la literatura va tenir un paper destacat. Parlo de l'any 2009, quan Llagostera va tenir la possibilitat de triar el nom de la nova escola Puig de les Cadiretes. Va guanyar el nom geogràfic, el nom d'un element característic i ben present entre els habitants del nostre poble, no en va fou el més votat. Però és interessant de recordar que hi va haver una campanya intensa pels noms de tres persones: Mercè Rodoreda, August Vidal i Isabel Vilà. Vet aquí la simbologia literària del territori, que es va mostrar amb força. Dos d'aquests personatges van ser escriptors i la seva vinculació amb el poble es va valorar ben positivament.

En el pregó de la Festa Major de Llagostera que l'Enric Marquès va fer l'any 1994, pocs mesos abans de morir, i que es va publicar a la *Revista de Girona* de març-abril de 1995, podem llegir:

Si repasso els noms dels carrers, encara em trobo en un desert, o en un endogàmic recel, gasiu i mesquí, de convilatans que són poc generosos en honorar els seus fills més destacats. Dos mestres (dels d'abans): el nom de Julià Cutillé està associat a la biblioteca de la Casa de les Vídues, inaugurada en el 82; Abelard Fàbregas no existeix. El músic Josep Aguiló s'ha merescut un carrer; d'Antoni Varés, el cineasta, només se'n parlà en unes diades de cinema amateur que em sembla que no han tingut continuació. Emili Vilà, indiscutible pintor i cartellista cosmopolita, continua essent aquest museu-fundació privada i confusa. Josep Gelabert, el polifacètic capellà científic i pintor, està mig oblidat a Llagostera, on visqué una trentena d'anys.

Pere Mayol, un pintor neo-impressionista de primera fila, es va esvaint en la seva inoblidable bonhomia i exemplar modèstia. Un altre oblidat i de talla: August Vidal, potser la figura més

“universal” que Llagostera ha donat mai; ensenyant, home conseqüent en les seves conviccions ideològiques, exiliat a la Unió Soviètica, traductor i estudiós de la gran literatura russa de retorn a Catalunya, mort prematurament el 76, als 67 anys.

Bé, aquí m'aturo. Com ja he dit abans no serveixo per fer un pregó de festa; de Festa Major. Aquesta festa –la de Llagostera, maig o juny?–, a la qual venia des de Girona, quan tenia vint anys. Tinc una pintura de les barraques, tal com s'instal·laven, tal com s'instal·len avui encara, al passeig, amb gent que es passeja, amb una parella amorrada.

*Llavors, la llum d'aquí, els sembrats que comencen a groguejar, ja em robaren el cor i els colors. Penso amb l'August Vidal; entenc com mai que es fes enviar ginesta florida de Llagostera quan era tan lluny de casa.*⁵⁴

Si avui fem una ullada als noms d'escriptors i pintors als carrers de Llagostera, ens adonarem que s'ha avançat i que algunes de les reivindicacions de Marquès ja s'han assolit. L'any 1994, quan es va publicar la *Crònica* sobre els noms dels carrers, només n'hi havia tres de dedicats a escriptors, els carrers Àngel Guimerà, Joan Maragall, Santiago Rusiñol. Ara trobem els carrers dedicats a Rafael Mas, a Mossèn Gelabert, a Isabel Vilà i a Jacint Verdaguer. L'Ajuntament ja ha aprovat de donar el nom de Pere Mayol a l'escola de belles arts i el d'August Vidal a la placeta del futur centre cultural que s'està rehabilitant a l'antiga fàbrica de suro de can Roig.

I, és clar, també voldria recordar que ara tenim tota una colla de carrers dedicats a romans il·lustres a la urbanització Llagostera residencial. Enumeraré només els d'escriptors. Em plau trobar-hi Ciceró, Juli Cèsar, Sèneca i Virgili. No és en va que Llagostera té un grup de manies amb una llarga història i ja fa tres anys que celebra un *“Mercat romà”*. Potser falten, però, algunes plaques literàries per recordar els personatges il·lustres de Llagostera.

A Llagostera sempre s'ha escrit, prosa i poesia, i sempre s'ha pintat. I a Llagostera també sempre s'ha fet teatre, amb autors locals com Pere Parés o Kim Planella, per mencionar-ne dos d'èpoques diferents. *Les filles del taper*, de Pere Parés, deu ser l'obra que s'ha representat en més ocasions al poble. L'any 1911 l'autor teatral Francesc Lorenzo i Gàcia naixia a Llagostera on va viure durant uns set anys i d'on conserva imatges clares de la infantesa, que apareixen fugisserament a alguna de les seves més de trenta obres publicades i estrenades, com *Quan els records parlen*. Potser seria bo que algú, algun dia, gosés emprendre una història del teatre a Llagostera.

Sortosament, un treball de les característiques del que ara cloc és inacabable i sempre està “en construcció”. Perquè ara mateix en algun punt de Llagostera algú trasllada a la tela els colors primaverencs d'un racó del poble i algú altre deixa córrer la seva ploma en contemplar uns suros clapejats de sol o les pedres de les muralles retallades sobre un cel blau d'abril, ventejat. Llagostera, la Ben Plantada, ha estat, és i serà motiu de creació, literària i artística. Per molts anys!

NOTES

- 1 El text reproduceix la conferència que va ser pronunciada el dia 5 de febrer de 2010.
- 2 ARAGÓ-VILALLONGA, 2003. L'obra, en part, es pot consultar des del 2007 en el portal web creat des de la Càtedra M. Àngels Anglada de patrimoni literari de la Universitat de Girona, cf. <http://www.atlesliterari.cat>.
- 3 FRANQUESA, 1856: p. 5.
- 4 *El Ampurdanés*, 22 de juny del 1862.
- 5 *Revista de Gerona*, vol. 1, 1876, p. 57.
- 6 *Revista de Gerona*, vol. 1, 1877, p. 229 i ss.
- 7 *Revista de Gerona*, vol. 3, 1879, p. 225.
- 8 Una mostra d'aquesta riquesa pictòrica de Llagostera es pot trobar al recent llibre sobre 80 anys de pintura a Llagostera, cf. SEGURANYES, 2009.
- 9 ARAGÓ-VILALLONGA, 2003: p. 766.
- 10 MAS, 1948: p. 25-27.
- 11 VILALLONGA, 1992.
- 12 PLA, 1968: p. 97-98. L'expressió "*Pâle étoile du soir, messagère lointaine*" és el primer vers del poema "*Le saule*" d'Alfred de Musset.
- 13 Bartomeu Barceló era un prevere, nascut a Felanitx l'any 1888, que durant els anys trenta va ser capellà de S'Agaró. Vivia a Sant Feliu de Guíxols, quan va esclatar la guerra l'any 1936. Va haver-ne de marxar i es va refugiar a Perpinyà. El poema a Llagostera porta la data de 1937 i evoca la fugida a França. Barceló va ser Mestre en Gai Saber. Va morir l'any 1973.
- 14 BARCELÓ, 1974: p. 91-92.
- 15 SEGURANYES, 2009: p. 52.
- 16 SEGURANYES, 2009: p. 53.
- 17 PLA, 1976: p. 767.
- 18 SEGURANYES, 2009: p. 59.
- 19 SEGURANYES, 2009: p. 77, p. 79 i p. 96-97.
- 20 SEGURANYES, 2009: p. 156.
- 21 SEGURANYES, 2009: p. 146-148.
- 22 El quadre de Comadira és reproduït en un recull dels vint anys de la seva pintura, just abans d'un text d'Enric Marquès; cf. COMADIRA, 1987: p. 16; MARQUÈS, 1987.
- 23 SEGURANYES, 2009: p. 85.
- 24 BASSETS, 1999.
- 25 SEGURANYES, 2009: p. 51.
- 26 SEGURANYES, 2009: p. 141.
- 27 PASCUAL, 1998.
- 28 VILALLONGA, 1986: p. 116.
- 29 SEGURANYES, 2009: p. 145.
- 30 SEGURANYES, 2009: p. 135-136.
- 31 SEGURANYES, 2009: p. 48.
- 32 MAS, 1948: p. 177-180.
- 33 CALVET, 1990: p. 279-283.
- 34 SEGURANYES, 2009: p. 49-50.
- 35 SEGURANYES, 2009: p. 140.
- 36 CALVET, 1990: p. 207.
- 37 SEGURANYES, 2009: p. 75, p. 83, p. 86 i p. 100.
- 38 SEGURANYES, 2009: p. 136 i p. 138.
- 39 SEGURANYES, 2009: p. 44, p. 93, p. 139, p. 144 i p. 149-150.
- 40 SEGURANYES, 2009: p. 45 i p. 52.
- 41 SEGURANYES, 2009: p. 139.

- 42 CALVET, 1960: p. 40.
 - 43 MAS, 1948: p. 36.
 - 44 MAS, 1948: p. 17-22.
 - 45 BERTRANA, 1973.
 - 46 ARAGÓ-VILALLONGA, 2003: p. 772.
 - 47 MAGRIÀ, 1963.
 - 48 MAS, 1948: p. 29.
 - 49 RODOREDA, 1996: p. 108-109.
 - 50 Llagostera es va afegir als actes d'homenatge a l'escriptora amb la celebració d'activitats diverses durant l'Any Rodoreda. Es va programar una obra de teatre al Casino Llagosterenc, el Butlletí va elaborar un dossier sobre la seva figura, la Biblioteca Julià Cutillé va acollir una conferència i un recital de fragments de la seva obra amb acompanyament musical. Rodoreda va ser present a Llagostera durant el seu centenari. Des de l'any 2008, a Romanyà es pot fer l'itinerari literari Rodoreda Romanyà.
 - 51 RODOREDA-SALES, 2008: p. 810.
 - 52 RODOREDA-SALES, 2008: p. 936.
 - 53 RODOREDA-SALES, 2008: p. 953.
 - 54 MARQUÈS, 1995: p. 91.
-

SEGONA PART:

LA FORMACIÓ DE LA LLAGOSTERA MEDIEVAL

Segona part:

LA FORMACIÓ DE LA LLAGOSTERA MEDIEVAL

“Ha arribat lo joglar! ... Ha arribat lo joglar!”.

Així començava Joaquim Arbusé el seu article, l'any 1967, sobre la Llagostera d'inicis del segle XIV.¹ Amb aquests crits, s'imaginava ell, tota la gent de la població es devia reunir a la plaça del Castell, inclosos el notari, l'escrivà i el rector, per escoltar les històries i les cançons d'un joglar que, molt probablement, devien tenir a veure amb les freqüents fetes bèl·liques que, entre la fi del segle XIII i inicis del segle XIV, es van produir a les terres de Girona per les lluites entre els comtes d'Empúries –també vescomtes de Cabrera– amb els reis catalans i els bisbes gironins.

Llagostera aleshores no va ser escenari de cap fet d'armes digne de ser recordat, si bé els seus senyors, vescomtes de Rocabertí, eren fermes enemics dels comtes emporitans. De fet, més que senyors, eren feudataris dels reis catalans que rebien les rendes dels dominis de Caldes i Llagostera per uns anys i com a recompensa d'algun servei, militar o econòmic, prestat per aquests nobles. No només els Rocabertí van rebre els dominis reials de Caldes i de Llagostera, sinó que abans d'ells van ser-ne beneficiaris Guerau de Cabrera i Guillem de Cervera al llarg de la segona meitat del segle XIII. En efecte, l'any 1260 Guerau de Cabrera, vescomte, va obtenir del rei Jaume I les rendes dels llocs de Caldes i Llagostera, durant sis anys, a canvi de fer-li un servei –militar– d'acord amb els furs i les lleis del regne d'Aragó.² A la fi d'aquest termini, el 1266, Jaume I va concedir la batllia d'ambdues poblacions a Guillem Sunyer i, el 1267, les rendes d'aquests dominis a Guillem de Cervera, per dos anys.³ Més tard, el 1288 el vescomte Dalmau de Rocabertí va comprar a carta de gràcia la vila i el castell de Llagostera al rei Alfons II, potser perquè li havia servit de lloc de repòs durant la croada del rei francès, Felip l'Atrevit, en contra de Pere II el Gran.⁴

D'aquests feudataris, n'hi ha un que convé destacar: Guillem de Cervera. Era poeta, trobador, fidel servent dels reis Jaume I i Pere II el Gran i, a partir de la donació dels dominis de Caldes i Llagostera, conegut com a Cerverí de Girona.⁵ D'ell s'ha conservat, precisament, una pastorella ambientada *“entre Caldes e Penedes, pres de Santa Seglina”*: una pastora plora mentre es pregunta on deu ser en Cerverí, a qui havia rebutjat en l'anterior pastorella que tenia lloc a les proximitats de la localitat lleidatana de Bellví; en sentir el seu nom, el trobador Cerverí apareix davant la noia, la qual li explica que el seu promès, pastor també, l'havia apallissat per haver estat parlant amb el trobador; per això ara estava disposada a complir l'antiga promesa de la qual a Bellví s'havia desdit. Però els papers havien canviat: Cerverí no només no va acceptar l'oferiment, sinó que va aprofitar l'ocasió per sermonejar la jove sobre els infinits canvis de parer de les dones.⁶

Menys poètiques són les aproximacions a la Llagostera dels segles XIII i XIV que proposem en els articles que segueixen. En el primer, Elvis Mallorquí i Montse Varas plantegen una nova, i més completa, aproximació a la carta de franqueses i llibertats que va concedir el rei Jaume I als habitants de Caldes, Llagostera i Santa Seclina l'any 1241. El punt de partida, a part del privilegi, són els treballs de l'historiador nord-americà Thomas N. Bisson sobre els conflictes que es produïen a aquests indrets al segle XII, en el moment en què els comtes-reis catalans van reformar la seva administració i van engendrar els primers òrgans de govern estatal. L'estudi del contingut del text i de les circumstàncies concretes de la concessió i la comparació amb altres documents similars de les terres de Girona permet entendre millor tant les demandes dels governats, els habitants de Caldes i Llagostera, com els interessos del governant, el rei Jaume I.

A continuació Joan Llinàs ens ofereix una visita exhaustiva al nucli medieval de Llagostera a partir de les restes arquitectòniques, conservades i encara visibles, dels estudis realitzats amb documents escrits dels segles moderns i dels resultats de les primeres excavacions arqueològiques dutes a terme en aquest nucli, en concret a can Caciques. I és que Llagostera, a diferència de la majoria de pobles veïns, formats al voltant de l'església parroquial, és un poble clarament encastellat: al cim del turó hi ha el castell i l'església parroquial, encerclats per un primer recinte de muralla; en un nivell inferior hi ha el nucli medieval, també envoltat per una segona muralla; i més avall hi ha tota l'expansió moderna dels segles XVIII i, sobretot, XIX.

La tercera contribució, a càrrec de Xavier Soldevila, tracta sobre les persones que vivien a Llagostera a la primera meitat del segle XIV. Després d'una descripció del medi que habitaven, l'autor ressegueix exhaustivament les cases on vivien, els aliments que consumien, els vestits que portaven, les feines i activitats a què es dedicaven, els drets que havien de satisfer als seus senyors, les institucions comunitàries –la universitat i l'obra parroquial– que permetien organitzar millor la vida dels llagosterencs d'aleshores i, sobretot, les dificultats que tenien per poder anar sobrevivint i que els portaven a endeutar-se força sovint. La font d'informació són els primers llibres conservats a la notaria de Caldes-Llagostera, a l'Arxiu Històric de Girona, que, si bé no són pròpiament de Llagostera, contenen nombroses referències als seus habitants.

NOTES

- 1 ARBUSÉ, 1967b: p. 12.
- 2 ACA, Cancelleria, registre 10, f. 129 (1260.02.03); cf. MIRET, 1918: p. 298; ARBUSÉ, 1966d: p. 16; SOLER, 1985a: p. 65.
- 3 ACA, Cancelleria, registre 13, f. 288 (1266.02.03), registre 14, f. 91 (1267.08.10) i registre 15, f. 63 (1267.08.10); cf. MIRET, 1918: p. 382 i p. 400.
- 4 Els castells, 1971: p. 236 i p. 241; ARBUSÉ, 1967a: p. 17.
- 5 RIQUER, 1975: vol. 3, p. 1556-1564. Sembla que Cerverí de Girona obtenia 300 sous anuals de les rendes de Caldes i Llagostera; cf. CABRÉ, 1999: p. 7.
- 6 CERVERÍ DE GIRONA, 1988: vol. 2, p. 162-166; RIQUER, 1946: p. 9-10.

EL PRIVILEGI DEL REI JAUME I (1241)

Contingut, context i permanència

ELVIS MALLORQUÍ – MONTSE VARAS

En els primers anys de la recuperació de la democràcia al nostre país, es va produir una revifalla de l'interès dels llagosterencs per un document medieval que ha esdevingut, des que va ser escrit, una peça essencial per a entendre una part de la història de la població. Es tracta del privilegi que va concedir el rei Jaume I als habitants de Llagostera, Caldes i Santa Seclina el 23 de febrer del 1241.¹

L'any 1981 el secretari del primer ajuntament democràtic, Gervasio González Díaz, d'origen asturià però interessat, per raons de la seva feina, en el coneixement de la història de Llagostera, va publicar uns petits articles en el *Butlletí d'Informació Municipal de Llagostera* destacant la importància del privilegi.² Per ell havia estat tot un descobriment, si bé el text ja era conegut per d'altres llagosterencs, com a mínim pels que havien creat uns anys abans l'Associació de Veïns 23 de Febrer, data de concessió del privilegi, que s'encarregava, entre d'altres activitats, de publicar el *Butlletí de Llagostera*.³ El resultat d'aquests múltiples interessos pel privilegi va ser el monument que s'alçà l'any 1983 a la plaça del Castell i que conté la següent inscripció: "*Els amics de la història de Llagostera, amb el suport de la Generalitat, l'Ajuntament i per subscripció popular van erigir aquest monument commemoratiu de l'atorgament de privilegis per Jaume I al poble (1240-1983)*" (cf. Figura 5.1).⁴

Com és que aquest document ha merescut el reconeixement dels llagosterencs materialitzat en forma d'escultura? La resposta a aquest interrogant és, evidentment, un dels objectius d'aquesta contribució. Però no és l'únic. També volem rellegir, un altre cop, el contingut del text per intentar descobrir com era la Llagostera del segle XIII i quins interessos van portar el rei Jaume I a concedir unes franqueses als seus habitants, juntament amb els de Caldes de Malavella i Santa Seclina. I és que aquest privilegi no és un document únic ni excepcional, ans al contrari: si bé les cartes de poblament i franquesa havien escassejat a la Catalunya Vella abans del 1200, a partir del segle XIII van començar a multiplicar-se al nord del Llobregat.⁵ Ara bé, el que sí té d'excepcional el document de Jaume I és el fet que part del que conté escrit va perdurar durant segles i segles: en concret, la referència al dret de dur els ramats a pasturar a les muntanyes de Tossa, Caulès i Solius i d'aprofitar-ne els boscos, va ser recordada i reclamada sis-cents anys després d'haver estat escrita.

AMILLA, Fons Ajuntament de Llagostera. Autor: Fdts Vall-lloera

Figura 5.1. El monument dedicat al privilegi de Jaume I

1. LA LLARGA HISTÒRIA DEL PRIVILEGI

Malauradament no es conserva cap original del privilegi concedit per Jaume I als habitants de Caldes, Llagostera i Santa Seclina. Ni als arxius del rei, l'emissor, ni al de les comunitats receptores. En el cas de Llagostera, és probable que una còpia autèntica es conservés a l'arxiu de la universitat, almenys fins a la Guerra del Francès, però hauria estat cremat amb gairebé tota la documentació que s'hi conservava.⁶ De totes maneres, se'n conserven unes quantes còpies que han permès conèixer-ne el contingut i, a la vegada, descobrir els usos que ha anat tenint al llarg de la seva història. A més, hi ha hagut confirmacions del privilegi

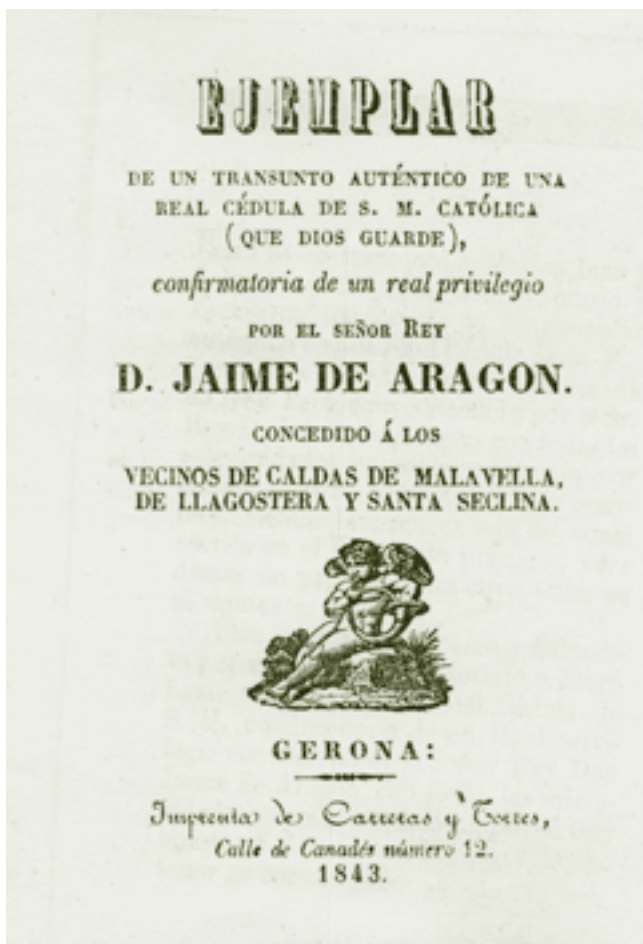
per part dels reis i dels barons de Llagostera que han permès que no es desdibuixés mai el record del text de Jaume I.

La còpia més antiga que es conserva és la que va realitzar Pere Bohiga, escrivà, el 30 de desembre de l'any 1296 per ordre del notari públic i reial de Caldes.⁷ S'ha conservat a l'arxiu de l'Almoina del Pa de la seu de Girona, una institució eclesiàstica que s'encarregava d'oferir pa als pobres de la ciutat i que, per pagar-ho, disposava d'uns quants dominis, entre ells uns quants masos a Cassà de la Selva, Campllong, Riudellots de la Selva i Caldes. A més, obtenia una quarta part del delme de la parròquia de Caldes de Malavella,⁸ circumstància que pot explicar l'interès dels pabordes que dirigien l'Almoina per conèixer de primera mà el contingut de les franqueses concedides als caldens i, sobretot, per aclarir si això afectava els seus drets.

Al cap de poc, el 1304, el rei Jaume II va confirmar els privilegis, les franqueses i les immunitats dels habitants de Llagostera, Caldes i Santa Seclina que els havia concedit el seu avi, Jaume I.⁹ Ho va fer a petició d'Arnau de Colomers, Berenguer de Llagostera i, fet que és molt rellevant, dels nuncis i síndics de la universitat de cadascun d'aquests llocs. Es tracta de la primera menció de la universitat llagosterenca i el fet que la seva primera menció coneguda sigui, justament, per reclamar la confirmació dels seus privilegis ens adverteix de dos fets: primer, que el privilegi, ja a inicis del segle XIV, era percebut com a important per a les vides dels habitants de Llagostera i, segon, que molt probablement ja existia una còpia a Llagostera del privilegi inicial o, com a mínim, de la confirmació efectuada per Jaume II.

Al llarg de la resta de l'edat mitjana i de l'època moderna, les autoritats locals i els veïns van continuar defensant el privilegi: els batlles, quan prenen possessió del càrrec, juraven respectar-lo i aplicar-lo, mentre que els jutges de la baronia i els procuradors dels nous barons, quan venien a prendre possessió del castell i baronia, gairebé el primer que feien era confirmar-lo i jurar que el defensarien. Tal com encara es recordava a finals del segle XVIII, el privilegi *"fué recibido y confirmado por los exmos. Sres. Otón de Moncada en Barcelona en diez de las chalendas de mayo de mil trescientos veinte y quatro y después por Roger de Moncada con su privilegio dado en Barcelona en quinze de febrero de mil quatrocientos diez"*. Això ho coneixem pels documents amb què 15 llagosterencs, l'any 1788, concedien poders notariais a uns lletrats de Madrid i Barcelona per defensar el privilegi davant del rei. El plet, qui sap si generat per l'oposició d'alguns propietaris dels boscos del terme a permetre-hi algunes activitats reconegudes per les franqueses medievals, va acabar l'any 1793 amb la sentència dictada pel rei Carles IV, des de San Lorenzo del Escorial, que fou favorable als veïns.¹⁰

Ja entrat el segle XIX els llagosterencs van haver de recordar un altre cop el contingut del privilegi del 1241. Quan es va publicar el reial decret que dictava la creació dels partits judicials, l'any 1820, es va establir que Caldes de Malavella formaria part del partit judicial de Santa Coloma de Farners, mentre que Llagostera correspondria al de la Bisbal. Les protestes dels habitants dels dos termes, invocant la seva llarga història comuna, no van acabar evitant la separació, que encara dura ara amb la pertinença a dues comarques

AMLLA, fons Poch de Santa Seclina, reg.8578.

Figura 5.2. Còpia del privilegi del 1241 publicada el 1843

diferents.¹¹ Més endavant, entre el 1842 i el 1854, el privilegi del 1241 no només va ser invocat a Llagostera, sinó que va ser justament la raó de fortes polèmiques –i de certs moments de violència– entre els grans propietaris de boscos i els menestrals i veïns de la població, que pretenien, d'acord amb el privilegi, preservar els drets d'accedir lliurement als boscos per al consum propi, per pasturar els porcs de la família, per collir glans d'alzines i suros i per tallar fusta. Deixant de banda les motivacions, els episodis i els resultats d'aquest conflicte, que han estat objecte d'estudis més aprofundits, enmig de l'enrenou es va difondre per mitjà de la publicació impresa la traducció castellana del privilegi que

s'havia fet el 1793 (cf. Figura 5.2).¹² És gràcies a aquest text que molts llagosterencs del segle XIX van arribar a conèixer el contingut del privilegi, però, com que al final no els va servir per garantir cap dret, el degueren acabar oblidant. Algunes còpies, però, anaren a parar a les biblioteques on, dècades més tard, les trobaren els primers historiadors interessats en aquesta qüestió.

El primer de tots va ser el gironí Enric Claudi Girbal en un estudi de l'any 1884 sobre Tossa de Mar.¹³ Enmig del recull documental que li va servir de base, ja hi consta la còpia del privilegi realitzada l'any 1296 i conservada, aleshores, a l'Arxiu de la Delegació d'Hisenda de Girona, tal com era freqüent amb els fons documentals de les institucions eclesiàstiques desamortitzades unes dècades abans. De totes maneres Girbal també coneixia la versió impresa l'any 1843 de la traducció castellana del privilegi feta el 1793. Aquestes dades les degué aprofitar Joaquim Botet i Sisó per confeccionar els resums històrics dedicats a Llagostera i a Caldes de Malavella per a la *Geografia General de Catalunya*, dirigida per Francesc Carreras i Candi a inicis del segle XX.¹⁴ Igualment Joan B. Torruella va passar una nota informativa del pergamí conservat a l'Arxiu de l'Hospici de Girona –aleshores, dins la Delegació d'Hisenda–, a Joaquim Miret i Sans, que estava redactant l'itinerari de Jaume I.¹⁵ I també uns quants estudiosos locals de Llagostera, com Artur Rissech, coneixien la referència al privilegi del 1241.¹⁶

Probablement el fet que no es conegui cap còpia medieval del privilegi conservada en arxius barcelonins va ser la causa que la carta de franqueses de Caldes i Llagostera no arribés a les mans de Josep M. Font i Rius, de tal manera que no el va poder incloure en la magnífica col·lecció de cartes de poblament i franquesa l'any 1969.¹⁷ Més recentment el privilegi del 1241 ha estat utilitzat per historiadors interessats, d'una banda, en la servitud catalana i en els orígens de la remença i dels altres mals usos i, de l'altra, en les activitats econòmiques desenvolupades al camp i, sobretot, als boscos medievals.¹⁸ Finalment entre l'any 1999 i el 2000 es van publicar els primers treballs monogràfics sobre el privilegi concedit per Jaume I als habitants de Caldes, Llagostera i Santa Seclina.¹⁹

Tanmateix potser els treballs que més han contribuït a poder entendre com s'organitzava la societat local de Caldes i Llagostera són els de l'historiador nord-americà Thomas N. Bisson, si bé ell no parla mai del famós document del 1241. Efectivament el seu objecte d'estudi és la societat catalana del segle XII, en la qual detecta unes profundes transformacions de la naturalesa i de les formes del govern dels comtes de Barcelona, esdevinguts reis d'Aragó. D'entre els seus treballs, els que es refereixen més sovint i de manera més detallada a Caldes de Malavella i Llagostera són un article sobre la crisi de les franqueses catalanes, l'edició dels documents de l'administració dels comtes-reis del segle XII i un assaig sobre els escassos testimonis de les veus del poble contra els excessos dels seus governants.²⁰ Recentment ha ampliat les seves consideracions al conjunt de l'Europa Occidental i ha detectat fortes coincidències entre els canvis polítics que es produïen a Catalunya i els d'altres regions més o menys properes.²¹ És gràcies a aquestes aportacions, perfectament contextualitzades en l'evolució política produïda al segle XII, que podem conèixer les característiques dels llocs de Caldes i Llagostera en aquest moment històric.

2. ABANS DEL PRIVILEGI: CALDES I LLAGOSTERA A LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XII

D'entre els diversos documents que Thomas N. Bisson ha tret de la foscor dels arxius, n'hi ha dos que es refereixen a Caldes i Llagostera i que permeten obtenir-ne un complet retrat de la situació social, econòmica i política de mitjan segle XII. A la vegada permeten entendre la natura d'una crisi política esdevinguda als dominis reials i les característiques dels canvis que originarien el naixement de la primera administració i burocràcia dels comtes-reis catalans.

A) L'INVENTARI DE BÉNS DEL 1151

El primer document és un extens recull dels censos i usatges que el comte Ramon Berenguer IV percebia l'any 1151 als dominis comtals de la Catalunya Vella, entre els quals s'hi comptaven els de Caldes i de Llagostera.²² Estratègicament situats al costat de la principal via de comunicació entre Barcelona i Provença, que era la principal via d'entrada a la península Ibèrica utilitzada des d'èpoques remotes, aquests dominis comtals estaven perfectament as-sentats en el territori en uns punts ocupats, tal com proven les termes romanes de Caldes de Malavella, des de feia molts segles. A mitjan segle XII el comte barceloní Ramon Berenguer IV va decidir fer un inventari de tots els seus dominis. La tasca, la va encarregar a Bertran de Castellet amb un objectiu prioritari: fer un memorial de rendes i honors per tal de poder pagar deutes i garantir préstecs per als seus projectes polítics i les seves campanyes militars. L'inventari, doncs, s'emmarcava en un context de reacció de la monarquia per afermar el seu poder.

L'inventari de 1151 ens esmenta per la batllia de Caldes un total de 115 masos i per la de Llagostera, d'una banda, 122 masos vells i, de l'altra, 47 masos més que depenien de la batllia de Caldes. La varietat d'exigències que havien de pagar entre tots era important:

- drets d'origen pre-feudal, que consistien sobretot en censos fixos i parts proporcionals de la collita, com les tasques i els delmes;
- albergues, convertides en prestacions fixes en espècie pagades en porcs, gallines, pernes de porc i civada;
- l'host i la cavalcada, prestacions militars per als comtes;
- antics drets públics patrimonialitzats, com la utilització dels boscos i les rendes que se'n derivaven fruit d'allò que se n'obtenia, entre elles, una part de totes les bèsties salvatges que apareguessin mortes a cada terme;
- rendes derivades de monopolis senyorials, com la taxa del llòçol sobre les ferreries –tres a Caldes i dues a Llagostera, com a mínim– i, potser, les gallines que es pagaven pel dret de trescol, relacionat amb l'elaboració o la venda del vi;
- censos en treball, com les joves, tragines, batudes i obres a la reserva comtal; rendes arbitràries, concretades en la quèstia, la tolta o la força.

Així doncs, els 284 masos existents a les batllies de Llagostera i Caldes estaven habitats per una família pagesa que tenia l'obligació i la responsabilitat de complir amb les seves obligacions respecte al comte i d'altres senyors menors del terme.²³ En total en l'inventari es

compten 270 porcs i 136 parells de gallines pagades al comte, la qual cosa ens indica que la ramaderia era present a cadascuna de les cases dels dominis comtals. Més dades sobre l'economia d'aquests indrets: el pagament de tasques i delmes, juntament amb les mencions a la vinya i a la civada, assenyalen que l'agricultura devia ser la principal activitat a què es dedicaven els llagosterencs i els caldens del segle XII. A més, l'existència de les ferreries posa de manifest la importància d'aquesta infraestructura rural destinada a confeccionar i reparar les eines bàsiques del treball del camp. Això sí, també s'aprofitaven els boscos per a la caça i la recol·lecció de fruits.

B) EL MEMORIAL DE QUEIXES DE MITJAN SEGLE XII

El segon document no presenta, com el primer, un balanç quantitatiu dels elements que integraven el domini comtal de Caldes i Llagostera, sinó unes valoracions qualitatives valuósíssimes per tal d'entendre tant la conflictivitat real existent a l'interior d'aquests termes com les apreciacions que en feien els seus habitants. Com ha assenyalat Thomas N. Bisson, aquests darrers no tenien mai, als segles medievals, l'opció d'expressar els seus punts de vista i, molt menys encara, que quedessin enregistrats per escrit. Per aquest motiu té tant de valor la llista de queixes dels habitants de Caldes i Llagostera de mitjan segle XII,²⁴ i d'altres textos similars referits als dominis de Terrats, Gavà, Terrassa, Font-rubí, Viladecans i Sant Climent, que han servit de base per a un complet repàs a la visió que tenia la gent del poble dels canvis socials i polítics produïts al segle XII.²⁵ A més, existeix un altre document, de menor extensió i riquesa, referent als llocs d'Esclet i Ganix, estretament vinculats amb el domini comtal de Llagostera.²⁶ Abans que res, situem-nos. El segle XII és un moment de lenta recuperació del poder comtal que coincideix, segons Bisson, amb una segona revolta feudal caracteritzada per l'augment de les violències de la petita noblesa feudal. Les franqueses, comunitats pageses lliures dels dominis comtals i episcopals que havien sobreviscut a l'aixecament feudal del segle XI, entren en crisi. Caldes i Llagostera serien un exemple d'aquestes comunitats pageses lliures amenaçades per petits senyors feudals, a vegades els mateixos batlles i veguers representants del poder comtal, que intenten apropiari-se de les rendes.

El memorial de greuges de Caldes i Llagostera, escrit a mitjan segle XII per Arnall Granell, batlle de Caldes, és el registre d'aquest tipus més extens de la Catalunya del segle XII. Els protagonistes són els pagesos de les dues batllies i la seva bèstia negra, el veguer reial Arnau de Perella, el causant de totes les seves desgràcies. Aquest formava part de l'organització comtal: era el representant del poder reial a la vegueria amb funcions de justícia i de control sobre l'excedent agrícola (cf. Figura 5.3). A canvi d'aquesta funció havia rebut en feu personal alguns masos i rendes. A Caldes, per exemple, tenia infeudats els diversos pagaments en espècie que constituïen les albergues i tenia diverses terres en nom del comte. A Llagostera rebia les albergues dels 122 masos vells i tenia en feu un mas que pagava dos porcs de cens i una vinya que va fer plantar; a més, cobrava les gallines de trescol i les joves corresponents als 47 masos que pertanyien a la batllia de Caldes. Com a veguer del rei, i a diferència dels batlles amb mentalitat d'administradors, Arnau considerava els feus com una recompensa

AWCM, arxiu d'imatges Antoni Vila.

Figura 5.3. Entre les restes medievals de Caldes, hi ha les que haurien estat l'antic palau reial dels temps de Jaume I

pel seu servei envers el comte i, fidel a aquesta idea, anava descuidant cada cop més la seva funció d'exercir la jurisdicció veguerial i de supervisar els batlles i les terres del domini comtal. Pretenia esdevenir ell mateix un senyor.

Així, en comptes de complir amb les seves obligacions, Arnau de Perella va protagonitzar tot un seguit de transgressions de la seva funció que davant de la comunitat pagesa van ser motiu de queixa davant del comte. Es dedicava a extreure grans quantitats de gra dels pagesos del comte per al seu consum propi. Negligia els dominis comtals i en lloc d'obtenir excedents els malbaratava. Abusava del dret sobre les collites i arribava a enviar dos jovers als camps i vinyes per emportar-se més quantitat del que li pertocava. Feia vi blanc selecte de les parts de les vinyes que cobrava l'església de Santa Maria i Sant Esteve –de Caldes–, un vi blanc que després consumia amb la seva extensa família. S'apropriava del vi negre de qualitat del comte. Desviava els ingressos judicials del comte. Malversava els drets censitaris derivats de la cria dels porcs i gastava en un any el que pertocaria en dos. Substituïa els batlles del comte pels seus acòlits. En definitiva, negligia les seves granges, exprimia els pagesos més enllà del que permetien les rendes consuetudinàries, utilitzava els batlles per explotar la justícia en benefici propi i es retirava a casa seva per viure en la disbauxa.

Era un clam unànim de tota la comunitat pagesa, amb persones de diferents realitats socials, totes víctimes d'un personatge que presentaven com una ofensa, ja no contra ells, sinó contra la senyoria, contra el mateix comte ja que li feia perdre ingressos en manipular al seu favor terres i rendes. Els pagesos es van presentar, juntament amb el comte, com una comunitat que patia un ultratge col·lectiu.

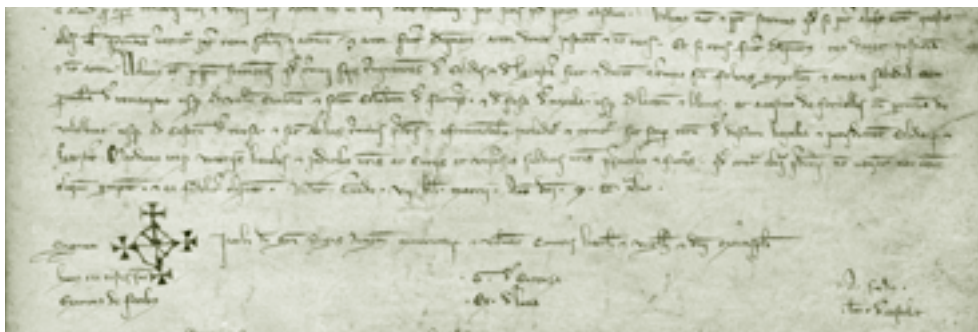
C) ELS DOMINIS COMTALS DE CALDES I LLAGOSTERA A LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XII

Ja hem dit que els greuges recollits per boca dels habitants de Llagostera i Caldes no constitueixen un cas aïllat, sinó que n'hi ha d'altres al llarg del segle XII. Una hipòtesi que planteja Bisson és que aquests memorials fossin el resultat d'una campanya orquestrada per restablir l'autoritat comtal a través de la justícia. En aquest sentit, l'inventari del 1151 seria l'eina escollida pel comte Ramon Berenguer IV per regular la comunicació entre el comte-rei i els agents locals, per delimitar les porcions de senyoria assignades a batlles i veguers i, en definitiva, per distingir aquells drets que fins aleshores només sortien als capbreus, tots barrejats, sense distingir els jurisdiccionals dels banals. És clar, doncs, que, enmig de les violències feudals del segle XII, apareixen prou indicis clars de la reconstrucció del poder públic.

A la segona meitat del segle XII les actuacions arbitràries per part dels representants dels comtes ja no tindrien continuïtat, almenys a Caldes i a Llagostera. Arnau de Perella no va aconseguir que el seu fill Bernat el succeís com a veguer. I fins i tot sembla observar-se com el comte de Barcelona, ja esdevingut rei d'Aragó, intenta modificar les estratègies de gestió dels seus dominis. En efecte, els servidors comtals i reials van aconseguir incrementar les rendes del seu senyor a Caldes i Llagostera, no pas exigint més als pagesos, sinó posant cura en la correcta gestió dels dominis. Així ho proven alguns altres documents més conservats en els arxius comtals i reials de Barcelona.

La prova que les rendes inventariades el 1151 havien de servir per utilitzar-les com a garantia a l'hora de pagar deutes i de garantir préstecs —a l'hora de finançar els projectes polítics dels comtes-reis— es troba en el fet que, en realitat, els dominis de Caldes i Llagostera van ser cedits a creditors del comte que volien recuperar els préstecs concedits. Per exemple, l'any 1160 el comte va vendre a Berenguer Mir de Llagostera i Pere Tossa la batllia de Llagostera per 26 modis de blat i forment per tal de pagar un deute; dos anys després el comte va utilitzar el domini de Llagostera, amb tots els seus esplets, com a garantia d'un deute contret amb Guillem Leteric.²⁷ L'esforç efectuat pels agents dels comtes després dels excessos d'Arnau de Perella havia començat a donar fruit: posant cura en la correcta gestió dels dominis, els servidors havien aconseguit incrementar les rendes dels comtes i reis d'Aragó. Als volts del 1165 el gironí Bernat Bou deia que havia aconseguit que els dominis de Caldes i Llagostera passessin de donar 11 i 12 modis de gra anuals, respectivament, a 26 modis cadascun.²⁸

De resultes, la situació de la pagesia en aquests llocs devia millorar sensiblement. Després de les amenaces d'individus com Arnau de Perella, a mitjan segle XII les comunitats pageses dels llocs haurien recuperat part de la seva antiga independència i fortalesa. Entre 1185 i 1196 els

ADG, Almoina, Cassa de la Selva, pergamí 648.

Figura 5.4. Detall del pergamí amb el privilegi del 1241

bons homes de Llagostera van aconseguir fixar per escrit, i davant del batlle reial, “els drets i antics usatges que el senyor comte i el senyor rei, fill seu, solien tenir i rebre a la parròquia de Llagostera”.²⁹ D’aquesta manera s’aclaria que els masos que l’església de Sant Feliu de Girona tenia a Llagostera pagaven el llòçol i feien tragines i batudes a l’era per al rei; per la seva part, els masos del difunt Pere Arnau també pagaven el llòçol i feien hosts i cavalcades per al rei; finalment, altres masos havien de donar diverses quantitats com a quèstia al rei. En aquest moment, doncs, potser es van fixar per primera vegada les exaccions dels agents del comte en el que hauria estat el primer antecedent de la carta de franquesa del 1241.

3. EL CONTINGUT DEL PRIVILEGI DEL 1241

El 23 de febrer de l’any 1241 Jaume I, “per la gràcia de Déu rei d’Aragó, Mallorca i València, comte de Barcelona i senyor de Montpeller”, emprant el plural majestàtic propi dels monarques, establia en disset apartats, o estatuts, els termes precisos de les franqueses concedides als habitants de Caldes, Llagostera i Santa Seclina, que aleshores formaven una sola batllia (cf. Figura 5.4). Cada apartat comença d’una manera solemne: “Nós i els nostres successors, per vosaltres i els vostres, perpètuament...”. El rei, doncs, s’adreçava directament a la comunitat pagesa deixant clar que el document havia de tenir vigència per als habitants d’aleshores i aquells que els succeeïssin, i també havia de ser observat per ell mateix i pels seus successors. A la vegada que s’enregistren cadascuna de les franqueses, anem coneixent les normes de la vida social, econòmica i política dels habitants de Llagostera i Caldes. S’hi defineix el règim senyorial de la vegueria, la relació entre el rei i la seva comunitat, detallant els diferents drets i càrregues que pesaven sobre les persones, les terres, els elements claus de l’economia rural i la justícia.

En primer lloc, d’entre els drets sobre les persones, que potser són els més nombrosos, convé destacar les referències als mals usos i a la remença, d’una banda, i a les prestacions

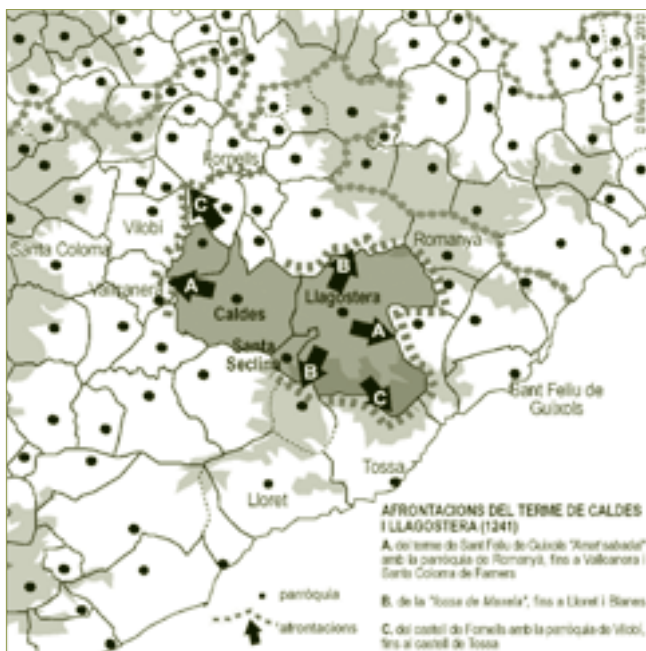
en treball, de l'altra. Els anomenats mals usos, rendes arbitràries característiques del règim feudal, són un dels aspectes de la servitud que queden abolits en el privilegi de 1241. En concret, els habitants de Caldes, Llagostera i Santa Seclina queden eximits de pagar l'eixòrquia –en cas de morir sense descendència–, la intèstia –en cas de morir sense dictar testament– i la cugúcia –en cas d'adulteri de la dona–;³⁰ pel que fa a la remença, l'adscripció a un mas, quedava abolida només en algunes situacions: si els homes i dones es casaven amb persones de Llagostera, Caldes i Santa Seclina i si es tractava de noies verges que es casaven amb algú de fora de les tres parròquies.

Pel que fa a les obligacions en treball dels pagesos respecte al seu senyor, els pagesos quedaven exempts de les obres i tragines del celler; tot i així les tragines de raïm i de blat per aportar les rendes a part de fruits que pertocaven no queden abolides. En treuen una avantatge malgrat tot, ja que a partir d'ara els homes i les dones de Llagostera, Caldes i Santa Seclina rebran dos sous de manutenció per les obres i tragines de raïm cap al celler del rei i de blat, segurament cap al graner.³¹

En segon lloc, la regulació de les transaccions de masos i terres va ser tractada de manera específica. El mas, com a unitat econòmica, era la referència de les obligacions pageses ja que cada pagès estava adscrit a un mas. L'objectiu era que produís, que no quedés desocupat i que, en definitiva, no deixés d'aportar rendes. Els mals usos i la remença, de fet, tenien com a finalitat permetre als senyors dels masos controlar estretament les famílies que els habitaven per tal de procurar que mai quedessin deshabitats.³² A partir del 1241 es va regular com fer la transmissió patrimonial dels masos dins la vegueria de Caldes i Llagostera en el cas, potser freqüent, de morir sense descendència directa. En aquest supòsit, s'establí que es podien "deixar masos i honors a germans, germanes, nebots, cosins o altres parents sense haver de pagar lluïsmes ni acaptes". Això sí, havia de quedar especificat en el testament. El lluïsmes, una taxa que es pagava cada vegada que un mas canviava de mans, torna a ser citat en el cas que es venguessin terres, masos o altres honors: els senyors només podien cobrar un sol lluïsmes i no pas cap altre dret similar. Finalment, pel que fa als aprofitaments de les terres no conreades, el rei va concedir als habitants dels seus dominis la possibilitat d'utilitzar les muntanyes de Tossa, Caulès i Solius per obtenir-ne llenya i fusta i per dur-hi a pasturar els porcs, deixant clar que els senyors d'aquests indrets, com el monestir de Ripoll a Tossa, conservarien íntegres delmes, primícies i parts de fruits. Com sabem, aquest és el punt del privilegi que més cua va dur: a mitjan segle XIX els llagosterencs s'enfrontaven, uns a favor i els altres en contra, d'aquest apartat del privilegi.

En tercer lloc hi ha dues altres activitats econòmiques que podem considerar monopolis del rei i dels seus agents fixades amb la carta del 1241. Per un costat, el monarca es reservava la venda exclusiva de vi a Caldes i Llagostera des de Sant Joan, el 24 de juny, fins a Sant Feliu, el 30 d'agost. L'altre monopoli era el de les ferreries, i d'aquest monopoli se'n derivava el llòçol o impost a pagar entre tots els masos dels termes per tal que poguessin utilitzar la ferreria senyorial.

Finalment el darrer gran aspecte tractat en el privilegi és l'administració de la justícia, administrada de manera gratuïta als veïns de Caldes, Llagostera i Santa Seclina pel batlle reial

Mapa 5.5. Els termes de Caldes i Llagostera, 1241

i pels saigs. El batlle tenia plens poders per rebre queixes, querelles, injúries i demandes que afectessin els habitants dels tres llocs, entre ells, i també amb habitants de parròquies veïnes, sempre dins dels termes fixats.³³ El document també deixa clar qui es farà càrrec de les despeses del judici: si el demandat era trobat culpable se'n faria càrrec ell mateix, en canvi si era innocent, les despeses anirien a càrrec del demandant. Fins i tot una qüestió com l'embargament queda establert en el document: en cas d'haver d'embargar es prendrà primer la llavor de tot l'any, i a continuació les armes, els vestit i els llits.

El rei Jaume I acaba el document demanant als seus “veguers, batlles i jutges, a totes les cúries i els seus súbdits, presents i futurs, que no vagin en contra dels estatuts anteriors i que els observin fidelment”. Però també queda delimitada la batllia de Caldes i Llagostera, l'àmbit territorial en el qual el batlle podia i havia d'administrar justícia: els termes anaven en primer lloc des del terme de Sant Feliu de Guíxols i del lloc “*Amat sabadal*” amb la parròquia de Romanyà fins a Vallcanera i Santa Coloma de Farners; en segon lloc anaven de la “*fossa de Maxela*” –potser el curs de la Verneda– fins a Lloret i Blanes; i en tercer lloc anaven des del castell de Fornells amb la parròquia de Vilobí fins al castell de Tossa (cf. Mapa 5.5). Comparant aquests límits, no del tot precisos, amb les donacions dels castells de Caldes, Llagostera i Cassà de la Selva a Ot de Montcada, entre el 1324 i el 1326, observem com en pocs anys la definició territorial de les jurisdiccions s'ha incrementat notablement.

4. LES CIRCUMSTÀNCIES DE LA CONCESSIÓ DEL PRIVILEGI

Per alguns autors locals el privilegi concedit pel rei Jaume I va ser el resultat de la participació dels habitants de Caldes i Llagostera a la conquesta del regne de València.³⁴ L'afirmació, però, no es basa en cap certesa: no hi ha cap indicació en el text del document que permeti deduir que havia estat una compensació per una participació dels llagosterencs i caldens en cap campanya militar. De fet, aleshores, la guerra era cosa dels nobles que podien armar-se i disposar de cavalls i escuders i també de soldats mercenaris, com els almogàvers, no pas dels pobres pagesos de la llunyana Catalunya Vella.³⁵ A més, aquesta idea neix d'un error: el privilegi no es va concedir a inicis de l'any 1240, en què el rei encara estava batallant al regne de València, sinó en els primers mesos del 1241 –segons el nostre còmput–, en què el rei ja no era als seus dominis meridionals. Efectivament, resseguint l'itinerari del rei Jaume I en els primers mesos de l'any 1241, ens adonem que el monarca havia deixat les terres de València per viatjar cap al nord dels seus regnes. Això, doncs, obre la porta a imaginar que Jaume I devia concedir el privilegi als habitants de Caldes i Llagostera després d'una negociació entre el batlle i els representants de les comunitats aprofitant el seu sojorn a la ciutat de Girona. Les úniques pistes provenen de les accions empreses pel rei Jaume I les setmanes anteriors i posteriors a la concessió del privilegi als habitants de Caldes, Llagostera i Santa Seclina.³⁶ Aquest document, signat del 23 de febrer del 1241, va ser atorgat pel rei a Girona. Feia almenys 13 dies que el rei s'hi havia establert: el 10 de febrer el vescomte de Cabrera, Guerau, li va prometre que no causaria danys ni greuges “*ni mortificaria*” els vassalls i els llocs reials i el dia 17 de febrer el rei va aprovar els comptes que li va presentar Romeu Durfort, batlle de Piera, de Caldes i de Llagostera.³⁷ Potser aquest dia, amb la presència del batlle d'aquests dos darrers indrets, hi havia els prohoms del lloc que devien demanar al rei una millora de les condicions de vida i, sobretot, una limitació dels drets senyorials. Després d'aquesta negociació, que devia acabar el 23 de febrer amb la concessió del privilegi, el rei es va preocupar dels jueus: el dia 25 el rei va reglamentar les usures, o préstecs amb interès, que podien concedir els jueus i el 26 el rei va enviar al justícia de València la fórmula del jurament que havien de fer els jueus davant dels cristians.³⁸ Al mes de març, però, el rei abandonà Girona per creuar els Pirineus fins arribar al Llenguadoc: el 12 de març establí una concòrdia amb el bisbe de Magalona i el 18 d'abril va signar un tractat amb el comte de Tolosa.

Segons l'itinerari de Jaume I, doncs, sembla que el rei no va trepitjar ni Caldes ni Llagostera el 1241 i, per tant, tant la negociació prèvia com la redacció final de la carta de franqueses es devia produir a la ciutat de Girona. De totes maneres, com a mínim a Caldes hi havia alguna residència per al rei. Dos anys després, el 21 de juliol del 1243, el mateix rei Jaume I va sojornar-hi tal com queda provat per la concessió a l'abat de Banyoles de la llicència per poder celebrar una fira per Sant Martí, que fou signada “*apud Calidas de Malaveya*”.³⁹ De fet, a Caldes no només hi havia un Palau per albergar el senyor del lloc, el rei, sinó també uns banys d'aigua calenta: ho sabem gràcies al fet que, més de vuitanta anys després, el bisbe de Girona va decidir no anar a un concili a Tarragona per quedar-se uns quants dies “*ad balnea Calidarum*” d'acord amb el “*consilium medici*”.⁴⁰

5. EL SIGNIFICAT DEL PRIVILEGI DEL 1241

Fins ara hem resseguit la llarga història que ha tingut la carta de franqueses de Caldes i Llagostera, així com la situació d'aquestes comunitats al segle XII, el contingut precís de les concessions de Jaume I i també les circumstàncies concretes que envoltaren la redacció del text. Queda, però, una pregunta per respondre: quin és el significat de la concessió del privilegi del 1241? Es tracta, com s'ha dit,⁴¹ d'una mostra d'afebliment del poder feudal, en aquest cas, dels propis monarques? O, qui sap, potser el mateix Jaume I esperava treure uns beneficis d'aquestes concessions?

Si la carta del 1241 fou producte d'una negociació entre el rei i les comunitats de Caldes, Llagostera i Santa Seclina, cap de les dues parts havia de sortir-ne perdent. Com hem explicat, els homes dels llocs damunt dits i de Santa Seclina van aconseguir fixar per escrit alguns dels seus drets, com el d'aprofitar-se de les muntanyes de Tossa, Solius i Caulès, que no pertanyien específicament als termes de Caldes i Llagostera; a més, l'enfranchiment de la intèstia, l'eixòrquia i la cugúcia, i també l'alliberament de pagar redempcions en certs casos concrets, suposaven una situació jurídica dels habitants dels dominis reials ben diferent de la de les parròquies veïnes a les quals no afectava el privilegi. També es van fixar i limitar les exaccions del rei, senyor seu, i dels agents que tenia a Caldes i Llagostera. Això és perceptible en la regulació de la protecció dels serveis en treball –tragines de gra i raïm– en benefici del rei, en la fixació del que havia de pagar cada mas en concepte de llòçol per utilitzar les ferreries senyorials, en el cobrament d'un sol lluïsmen –i no més– en les vendes de terres i béns i, finalment, en la limitació del privilegi reial de venda de vi als probables mercats locals de Caldes i Llagostera.

Paral·lelament el rei Jaume I va aconseguir enfortir els mecanismes que li havien de permetre consolidar i estendre el seu poder per sobre de la noblesa feudal del territori, especialment forta a les terres de la Catalunya Vella. Els instruments principals que utilitzava eren el veguer, l'agent reial que administrava la justícia en una àrea determinada i que tenia capacitat militar per a garantir la pau, i el batlle, un funcionari més especialitzat en la gestió dels dominis però que sovint prenia també atribucions de caire judicial. En el cas de Llagostera i Caldes, el 1241, el batlle va rebre la capacitat de jutjar els delictes menors en un districte territorial concret, la batllia. Uns anys després, el 1264, sabem que els sots-vegues i saigs de Caldes i Llagostera tenien potestat per exigir albergues dels monestirs i esglésies del bisbat, ni tampoc recollir blat o d'altres béns ni exigir altres serveis; aleshores, però, el rei va prohibir que ho fessin a tot el seu regne.⁴²

Així doncs, podem considerar les cartes de franquesa com una eina, emprada sovint per la monarquia catalana, per tal d'assentar les bases del seu poder en els diversos territoris del seu país, especialment els que, com és el cas de les terres gironines, estaven fortament feudalitzats. No ha d'estranyar, aleshores, que fins ben entrat el segle XIII es coneixin ben poques cartes de franquesa en aquesta àrea del nord-est català (cf. Taula 5.6). Una de les més antigues, però ja dintre el comtat d'Osona, és la carta que Ramon Berenguer IV va concedir, el 1144, als habitants d'Osor, Santa Creu d'Horta i Sant Daniel de Matfrè. Entre d'altres

SENYORS I LLOCS		ANY	FRANQUESES CONCEDIDES			
			Mals usos	Drets banals	Defensa	Altres
Comtes de Barcelona – Reis d'Aragó						
	Osor, Santa Creu i Maifré	1144	C, R	F		RJ
	Girona	1190	I			
		1194	E			
		1206		VV		N, RJ
		1232		Q		DM
		1284			E, O	GM, I, J, PF, PM
		1286				LL
		1315		Q		DM, UB
	Caldes i Llagostera	1241	C, E, R	M, VV, ST		LT, UB
	Palamós	1277	C, E, I	Q, ST	E	
		1279	C, E, I, R	Q, F, M		CP, ES, DM, LT, PM, PF, PT, RJ
		1282				DM
Senyors eclesiàstics						
- Abat de Ripoll						
	Tossa de Mar	1158		C, T		RJ
		1187	C, I, E	Q, F, PT, DP, VV		CP, DM, RJ
- Abat de Sant Feliu						
	Sant Feliu de Guíxols	1181	I, E	Q, PT	E, G, O	DM
		1287		VV	O	CP, M
- Abat de Banyoles						
	Banyoles	1226				DM, N, RJ
		1263	C, E, I			LT
		1303				GM, I, DM, RJ
		1326				LT
- Abat d'Amer						
	Amer (Abat d'Amer)	1336	E, I, R			
Senyors laics						
- Senyor de Torroella						
	Torroella de Montgrí	1237		B, P		EB, UB
		1265		B, F, P, Q, ST	O	EB, UB
- Vescomtes de Cabrera						
	Hostalric	1243	C, E, I, R	F, M, Q, ST, VV	E	CP, DM
	Blanes	1260	C	Q, ST		CP
	Calella	1327	C, E, I, R	Q, ST		CP, LT, PM
- Comtes d'Empúries						
	Castell d'Empordà	1301				LT, RJ
- Senyor de Cruïlles						
	Peratallada	1301				PF
	Cruïlles i Peratallada	1312	R	Q		RH

Taula 5.6. Les cartes de franquesa de les terres gironines, 1144-1336

Abreviatures: MALS USOS: **C** (cugúcia), **E** (eixòrquia), **I** (intèstia), **R** (remença). DRETS BANALS: **B** (bestiar), **C** (cacera), **DP** (delme del peix), **F** (form), **M** (moli), **P** (palla), **PT** (peix de tall), **Q** (quèsties, fòrcies, tolles, albergues i cenes), **ST** (serveis en treball), **T** (trescol), **VV** (venda de vi). DEFENSA: **E** (exèrcit, host i cavalcada), **G** (guàrdia), **O** (obres). ALTRES: **CP** (carta de poblament), **DM** (drets de mercat), **EB** (extracció de blat), **ES** (extracció de sal), **GM** (govern municipal), **I** (impostos), **J** (jueus), **LL** (lluïsmes i foriscapis), **LT** (límits del terme), **M** (matrimonis), **N** (notaria), **PF** (privilegi de fira), **PM** (privilegi de mercat), **RJ** (regulació de la justícia), **UB** (ús dels boscos), **RH** (reformes dels habitatges). Font: MALLORQUÍ, 2007: p. 501; FÀRIAS, 2007; MARTÍNEZ, 2008.

aspectes, s'hi regula la justícia veïnal dels llocs, que seria administrada pel batlle comtal “*en el banc de l'església d'Osor*”. Els següents privilegis que coneixem, just de la fi del segle XII, són els de la ciutat de Girona. En un d'ells, del 1206, s'hi establia que el veguer i el batlle reials eren els encarregats d'administrar la justícia a la ciutat. Finalment, també a Palamós, amb la carta de poblament i de franqueses del 1279, el rei va dictar algunes mesures en matèria judicial: es va limitar la taxa que cobraven el senyor i el batlle en els processos de la cúria i es va capacitar el batlle de Palamós per resoldre els conflictes entre els veïns.

De la dècada dels anys 1230 i 1240 conservem diverses cartes de franqueses concedides per Jaume I que s'assemblen força a la de Caldes i Llagostera. Com havia assenyalat Josep M. Font i Rius, estaven dirigides a comunitats ja existents, situades a la Catalunya Vella, que es veïen beneficiades amb nous privilegis i franqueses per tal que poguessin desenvolupar-se. Terrassa i Igualada, els anys 1228 i 1235, van encetar aquesta política de promoció reial que va continuar, el 1243, amb les cartes de Puigcerdà Bellver de Cerdanya i Vilafranca de Conflent, a les terres pirinenques.⁴³ Aquests tres darrers privilegis tenen moltes similituds amb la de Caldes i Llagostera. A Puigcerdà, els habitants van ser alliberats dels tres mals usos més corrents, s'hi confirmava la fira anual i el veguer local rebia unes quantes atribucions judicials. A Bellver i a Vilafranca, mentrestant, els pobladors quedaren alliberats dels mals usos, van obtenir el dret d'utilitzar boscos, muntanyes, aigües i pastures del terme i la possibilitat de celebrar un mercat setmanal i una fira anual; el batlle del lloc, a més d'assegurar el pas lliure pel camí de la Seu d'Urgell a Puigcerdà, havia d'administrar justícia.

Enfranchiment parcial dels mals usos, concessió de drets d'ús dels boscos, limitació de les exaccions senyorials i assignació de facultats judicials al batlle, tot això és present a la carta de franqueses de Caldes i Llagostera. Potser hi manca la referència expressa a la celebració d'un mercat setmanal o d'una fira anual. Tanmateix sabem que l'any 1267 es comptava el mercat de Caldes de Malavella entre els més antics de les terres gironines: Girona, Banyoles, Besalú, Bàscara, Peralada, Castelló d'Empúries, Torroella de Montgrí, Peratallada i Monells.⁴⁴ De totes maneres, a les terres selvatanes es va reproduir, amb extrema precisió, el que succeïa a la resta del país, on els senyors jurisdiccional laics i eclesiàstics van reaccionar a les iniciatives reials imitant-les, amb més o menys retard, i concedint als habitants dels seus dominis franqueses i llibertats.⁴⁵ En efecte, les mesures dictades per Jaume I en favor dels habitants de Caldes i Llagostera el 1241 van tenir una resposta, gairebé immediata, dels vescomtes de Cabrera: un any després el rei Jaume I va concedir al vescomte Guerau V el privilegi de celebració de mercat a la vila d'Hostalric i el 1243 aquest darrer va intentar atreure nous pobladors a la vila nova que volia crear al puig d'Hostalric, prometent-los l'exempció de quèsties, toltes, fòrcies, eixòrquies, intèsties, cugúcies i redempcions, amb la supressió del monopoli senyorial sobre la venda del vi i amb la garantia de permetre la llibertat de moviments a la població –salvant el pagament del lluïisme–; tanmateix, els habitants d'Hostalric encara haurien de pagar censos i serveis, com l'host i la cavalcada, els monopolis del forn i dels molins i els impostos indirectes –lleudes– sobre les transaccions comercials que tenien lloc al mercat setmanal.⁴⁶

En resum, la carta de Caldes i Llagostera s'emmarca clarament dintre d'un projecte de Jaume I de concessió de franqueses a diverses comunitats rurals de la Catalunya Vella. El seu objectiu era, a banda de millorar la condició jurídica dels habitants dels llocs per tal de dinamitzar-ne el poblament i l'economia, potenciar l'administració de la justícia per tal de penetrar en unes àrees fortament feudalitzades. La naturalesa del règim feudal, entre la primera meitat del segle XII i els anys centrals del XIII, havia patit una transformació radical: es va passar d'unes formes d'explotació basades en la violència dels poderosos sobre els febles a una nova situació en què l'activitat econòmica, el comerç i el capital adquirien un pes creixent i en què el monarca consolidava el seu pes polític sobre el conjunt de la societat catalana. La carta de 1241, molt més enllà del seu valor per als habitants dels llocs de Caldes, Llagostera i Santa Seclina, és una peça més en aquest llarg i essencial procés històric.

NOTES

- 1 En el text del document, l'any que figura és el 1240, però aleshores el canvi d'any es produïa cada 25 de març. Per tant, per al nostre còmput, es tracta de l'any 1241.
- 2 GONZÁLEZ DÍAZ, 1981d i 1982a.
- 3 BOU, 1982a; SOLER, 1983, p. 64; GRAU, 1989: p. 15.
- 4 GRAU, 1989: p. 14.
- 5 FONT RIUS, 1969: vol. 1, p. XVIII-XX.
- 6 Vegeu també la contribució de Marta Albà en aquest mateix llibre.
- 7 ADG, Almoïna del Pa, Cassà de la Selva, pergami n. 648 (1241.02.23); cf. MALLORQUÍ-VARAS, 1999: p. 109; VARAS, 2000: p. 13-14.
- 8 L'any 1362 l'Almoïna rebia la quarta part del delme de Caldes, que suposava unes 25 lliures anuals; cf. ADG, Mitra, Llibre Verd dels Feus, f. 130r-132r (1362-1371); cf. MALLORQUÍ, 2010: n. 207.
- 9 ACA, Cancelleria, registre 202, f. 177 (1304.11.13).
- 10 CANTÓ-MASCORT, 2006: p. 180.
- 11 MAS, 1948: p. 14; GRAU, 1987: p. 15.
- 12 *Ejemplar*, 1843; BOU, 1982a: p. 15-19; CONGOST, 2002: p. 309-310; MALLORQUÍ, 2008. Vegeu també la contribució de Rosa Congost en aquest mateix llibre.
- 13 GIRBAL, 1884: p. 15.
- 14 BOTET, 1913-1918: p. 359.
- 15 MIRET, 1918: p. 147.
- 16 RISSECH, 1928.
- 17 FONT RIUS, 1969.
- 18 FREEDMAN, 1993: p. 129, p. 133 i p. 140; TO, 2000: p. 851-852; MALLORQUÍ, 2000: p. 100; BOLÓS, 2009: p. 253.
- 19 MALLORQUÍ-VARAS, 1999; VARAS, 2000.
- 20 BISSON, 1984, 1997 i 2003.
- 21 BISSON, 2010.
- 22 ACA, Cancelleria, Ramon Berenguer IV, pergami n. 233 (1151 ca.; BISSON, 1984: n. 1g i 1h).
- 23 Uns documents del 1194 certifiquen l'estret vincle existent entre homes i masos: Tomàs, Guillem Sifrè i Guillem Benjamí es van lliurar a un senyor determinat juntament amb els seus masos situats a Caldes i Llagostera; cf. BC, pergamins n. 9074, 9650 i 9643; cf. TO, 1997: p. 204.
- 24 ACA, Cancelleria, Extrainventari, pergami n. 2501 (1150 ca.).
- 25 BISSON, 2003: p. 10-25.

- 26 ACA, Cancelleria, Ramon Berenguer IV, pergami sense data n. 29 (1152 ca.-1160).
- 27 ACA, Cancelleria, Ramon Berenguer IV, pergami n. 347 (1160.10.20; BISSON, 1984: n. 10e) i apèndix n. 9 (1162.02...; BISSON, 1984: n. 13).
- 28 ACA, Cancelleria, Extraintentari, pergami n. 3132 (1165 ca.; BISSON, 1984: n. 18).
- 29 ACA, Cancelleria, Extraintentari, pergami n. 3422 (1185...-1196.04.25; BISSON, 1984 : n. 101).
- 30 Hi havia dos altres mals usos, l'arsina i la ferma d'espoli, que no apareixen al document del 1241, la qual cosa era molt freqüent des del segle XII; cf. FREEDMAN, 1993: p. 128-131.
- 31 Per notícies posteriors, existia un graner a Caldes que disposava de mesures de gra pròpies; cf. AHG, Manuals de Comptes dels Pabordes de l'Almoïna, n. 4, f. 119v-120v (1336-1337).
- 32 TO, 1991: p. 170-174.
- 33 Arreu de la Catalunya Vella els batlles tenien facultats judicials, cf. FARÍAS, 2000: p. 893-894.
- 34 BOU, 1982a: p. 14.
- 35 GRAU, 1989: p. 14.
- 36 MIRET, 1918: p. 147-148.
- 37 ACA, Cancelleria, Jaume I, pergami n. 829 (1241.02.10) i pergami n. 832 (1241.02.17).
- 38 El 25 de febrer del 1241 el rei va reglamentar la usura, o l'interès, dels préstecs concedits pels jueus i l'endemà, el dia 26, va enviar al justícia de València la fórmula del jurament que havien de fer els jueus contra cristians; cf. MIRET, 1918: p. 147-148; BLASCO, 2009: p. 105.
- 39 CONSTANS, 1985-1993: vol. 2, n. 271 (1243.07.21); cf. MIRET, 1918: p. 162.
- 40 El bisbe estigué a Caldes entre el 16 d'abril del 1326 fins a abans del 30 d'abril en què ja havia deixat els banys i era al castell d'Anglès; cf. ADG, Lletres, vol. U-2, f. 61v (1326.04.16) i f. 68v-69r (1326.04.30).
- 41 ARBUSÉ, 1966c i 1966d: p. 14-15; BOU, 1982a: p. 14; GRAU, 1989: p. 14-15.
- 42 ACG, pergamins del segle XIII, s. n. (1264.10.08).
- 43 FONT I RIUS, 1969: p. XVIII i n. 253, 263, 278, 279 i 280.
- 44 El cavaller Ferrer de Cruïlles, en el seu testament, va manar fer pregonar en tots aquests mercats la venda d'un camp per pagar injúries i deutes i per comprar llibres; cf. AHG, Hospital de Santa Caterina, pergami n. 102 (1267.11.14; MALLORQUÍ, 2000: n. 93).
- 45 FONT I RIUS, 1969: p. XIX-XX.
- 46 ADM, fons Cabrera i Bas, registre 3327, lligall 12 – lligall n. 19, rotlle 981, fotograma 381 (1242.10.18) i registre 3326, lligall 12 – lligall n. 18, rotlle 981, fotograma 377 (1243.01.02); cf. MARTÍNEZ, 2008: p. 10-12 i n. 1 i 2.

.....

EL CASTELL I LES MURALLES DE LLAGOSTERA

Història i evolució del nucli antic de la població

JOAN LLINÀS

El nucli antic de Llagostera s'estén al cim i pels vessants d'un turó que es dreça uns 40 metres per sobre de l'extensa plana circumdant. Fàcil de defensar, amb un excel·lent domini visual i a tocar del camí de Girona a Sant Feliu de Guíxols, a inicis de l'edat mitjana hi trobem instal·lada una comunitat humana, tal com ens revela la menció documental de l'església de "*Sancti Felicis de Locustaria*", de l'any 951.¹ És molt probable que aquest temple centrés ja en aquells segles reculats un petit nucli de població arrecerat al seu voltant que, amb el temps, acabaria protegit amb una doble muralla concèntrica i sota el poder civil i militar d'un castell.

Encara avui, església, muralles, castell i una retícula fossilitzada de carrers són els testimonis més eloqüents del passat medieval de la vila. Tanmateix, si bé la preservació d'aquests elements –més o menys íntegra i més o menys alterada segons cada cas– ha despertat des de fa anys l'interès d'erudits locals i d'historiadors, no serà fins a la dècada dels 80 del segle XX que hi haurà un primer intent de dibuixar la fesomia de la Llagostera medieval a partir de les dades disponibles.²

Una gran part del que avui sabem sobre aquest tema ho devem al treball de Josep Cantó i Antoni Mascort que, a la dècada dels 90, van reconstruir minuciosament una bona part de les muralles i de la trama urbana de la Llagostera medieval i moderna a partir d'un examen detallat i precís de la documentació dels segles XVI, XVII i XVIII conservada en diversos arxius, molt especialment l'Arxiu Històric de Girona. El seu treball és una eina de primera mà a l'hora d'intentar restituir com degué ser el nucli urbà en aquella època i una referència ineludible a l'hora d'abordar qualsevol estudi i investigació que es vulgui fer sobre el tema.³ D'aleshores ençà, tan sols una única intervenció arqueològica, realitzada l'any 2008 a can Caciques, a l'extrem occidental del segon recinte emmurallat, ha aportat alguna novetat sobre el tema, prou interessant d'altra banda.⁴ En aquest article exposarem l'estat de la qüestió sobre el que avui sabem sobre la Llagostera medieval. Ho farem a partir de les escasses referències documentals directes, de l'estudi de Cantó i Mascort i d'un examen visual de les construccions i les estructures que avui encara es conserven. Finalment remarcarem aquells punts que encara queden foscos o dubtosos i que, per tant, han de constituir objectius preferents a l'hora d'escometre futures investigacions.

1. DADES DOCUMENTALS DIRECTES

La primera dada documental directa, ja referida, sobre la fesomia urbana de la Llagostera medieval pertany a l'any 951, en què s'esmenta per primer cop l'existència de l'església de Sant Feliu de Llagostera. Tornem a trobar-ne referència a principis del segle XI i l'any 1103.⁵ L'any 1130 el comte de Barcelona Ramon Berenguer III assigna Llagostera com a lloc de residència de la seva filla Berenguera en cas que aquesta, casada amb Alfons VII de Castella, enviudés i retornés a Catalunya.⁶ És una referència molt inconcreta, però podria implicar l'existència d'un mínim nucli urbà consolidat i, especialment, d'un hipotètic edifici noble prou adient per acollir una persona tan significada com la mateixa filla del comte i reina de Castella. En tot cas, Berenguera va morir l'any 1149 sense haver tornat a Catalunya.

Els primers esments coneguts del castell de Llagostera daten dels anys 1288 i 1315, i fan referència a l'adquisició i a les rendes de l'esmentat castell, respectivament, per part dels Rocabertí.⁷ És molt probable, doncs, que en aquests moments ja existís físicament un edifici que exercís de castell, si més no pel que fa a la seva accepció com a centre administratiu del terme. Tot i així, cal remarcar que en aquests documents, el mot castell s'empra com a sinònim de terme i, més exactament, de conjunt de rendes que anaven a benefici dels Rocabertí. Un temps després, l'any 1332, sabem que Ot de Montcada –senyor de Llagostera des de l'any 1324 gràcies a la donació del rei Jaume II de la jurisdicció del terme– havia reforçat i fortificat els murs de l'església, que amenaçaven ruïna, i l'havia voltada de fortificacions.⁸ Les reformes sembla que foren d'importància, ja que els clergues de Llagostera es queixaren més endavant que Ot de Montcada, en posar la seva residència damunt de l'església, havia empetitit el cementiri i no s'hi podien fer les absoltes. L'any 1357, des del bisbat, hom comminà el senyor de Llagostera, Pere de Montcada, el fill d'Ot, de demolir tot el que hagués bastit damunt l'església,⁹ fet que sembla que es degué complir l'any 1360, seguint les últimes voluntats d'Ot i Pere de Montcada de derruir la fortificació construïda pel segon damunt l'església.¹⁰ És evident, per tant, que a les dècades centrals del segle XIV, coincidint amb l'arribada dels Montcada a Llagostera, es van fer importants obres de reforç i fortificació de l'església –i potser també de la vila, tal com podria indicar el document de 1332– fins al punt que el propi senyor sembla que hi va arribar a instal·lar la seva residència.

De l'any 1392 coneixem algunes capbreuacions de propietats en el nucli urbà, com la de Bernat Ferrer, on actualment hi ha la Casa de les Vídues,¹¹ la de Pere Oliver, a l'actual cantonada entre el carrer Major i la plaça del Mercat, on almenys al segle XVI hi havia una de les torres del portal d'en Saura,¹² i la de Pere Benjamí prop d'on a l'edat moderna s'hi documenta el portal d'en Nicolau, entre els actuals carrer Sant Pere i del Fred.¹³

L'any 1416 Bernat de Cruïlles declara que Jaume Vidal i els seus successors, del mas Vidal, no estan obligats a satisfer els impostos posats per la universitat de Llagostera, excepte per a la construcció dels murs “de la fortalesa”.¹⁴ Desconeixem exactament a què fa referència aquesta fortalesa, si al castell o a les muralles.

A partir de mitjan segle XV les referències a edificis, fortificacions, carrers i places de Llagostera es multipliquen, des de la capella de Sant Miquel que s'aixecà el 1446 a la façana est

Mapa 6.1. El nucli antic de Llagostera

de l'església¹⁵ fins a la “*plaça del castell*” on l'any 1448 foren reunits els pagesos de remença del terme,¹⁶ passant pel protagonisme que va tenir la vila fortificada arran dels successos de la guerra civil catalana de 1462-1472 i de les revoltes remences.¹⁷

Les abundantíssimes dades documentals posteriors, dels segles XVI a XIX, conformen el que podem anomenar “dades de segona mà”. Com hem vist, estan ben estudiades i publicades, i les utilitzarem a continuació per restituir l'estructura urbana medieval de Llagostera, tot confrontant-les, sempre que sigui possible, amb els vestigis físics que se'n conserven.

2. EL PRIMER RECINTE

Llagostera té dos recintes emmurallats que es conserven parcialment. Un, que podem anomenar primer recinte o recinte interior, englobava la part més enlairada del turó, on hi havia l'església, el cementiri, el castell i, amb tota probabilitat, un nombre indeterminat d'habitacles. L'altre, el segon recinte, discorria a una cota més baixa i protegia les cases, els carrers, els patis i els horts que s'estenien als peus i a l'exterior de la primera muralla (cf. Mapa 6.1).

Autor: Joan Llinàs

Figura 6.2. La part nord i nord-est del primer recinte des de l'exterior. En primer pla veiem la torre de la Presó i, a l'extrem de la dreta, part de la que hi ha darrere l'Ajuntament.

2.1. LA MURALLA INTERIOR: LA PART CONSERVADA

Del primer recinte emmurallat en conservem bé la part oest i nord-oest, composta per dos llenços de mur i dues torres. Comencem el recorregut a la torre situada al nord-oest, a l'extrem més oriental d'aquest tram conservat de muralla, que es coneix amb el nom de torre de la Presó. Es tracta d'una estructura de planta més o menys circular, que s'obre a migdia, al nivell de circulació de la plaça del Castell, mitjançant una porta i al pis superior amb una finestra, totes dues amb llinda i brancals de pedra treballada. A simple vista es pot veure clarament com la part de la torre que dona a la plaça —on hi ha la porta i la finestra— és feta amb posterioritat a la resta de l'estructura, i podria estar relacionada amb un document de l'any 1671 que parla de l'enderroc d'una torre i l'aprofitament de la pedra per a la construcció de les “*presons novas*”.¹⁸ Per la part exterior, en canvi, la torre es troba ben imbricada amb els dos trams de muralla que la delimiten, tal com es pot veure bé des de fora muralles, a l'inici del carrer de la Processó, on s'aprecia la totalitat de l'obra conservada de la torre, uns 10 metres d'alçada (cf. Figura 6.2). Sembla, doncs, que originalment aquesta torre hauria estat una bestorre semicircular, totalment oberta a l'interior del recinte, i que fou tancada

Font: Els castells, 1971; p. 237.

Figura 6.3. Imatge antiga de la torre de la Presó des de l'interior del recinte. La part superior, amb les dues finestres i el rengle d'espitlleres, és un afegitò modern, potser del segle XIX, que fou enderrocat posteriorment.

posteriorment. A banda, en fotografies antigues es pot apreciar com fa uns cent anys la torre conservava encara un pis superior, avui perdut, i estava coronada amb un rengle d'espitlleres pensades per a arma de foc moderna (cf. Figura 6.3).¹⁹

De la part de llevant d'aquesta torre arrenca un llenç de muralla en direcció oest-est, del qual se'n conserven tan sols els primers 5 m del recorregut. A partir d'aquí, cap a llevant, la muralla està totalment perduda. Cap a l'altra banda, en canvi, de la torre de la Presó arrenca un llenç de muralla en direcció NE-SW, de 16 metres de llarg i ben conservat, que mor a una segona torre, actualment integrada dins de l'edifici de l'ajuntament, l'antic castell de Llagostera. Tal com passa a la torre de la Presó, aquesta torre és especialment ben visible des de fora, des del carrer de la Processó, on s'aprecien totalment els seus més de 10 metres d'alçada conservada.

Tota la part posterior del castell es troba adossada al següent tram de muralla, que arrenca d'aquesta torre i que discorre en direcció nord-sud al llarg de poc més de 14 metres (cf. Figura 6.4). Al final d'aquest tram la muralla es perd.

Autor: Joan Llinàs

Figura 6.4. La torre de l'Ajuntament des de l'exterior del primer recinte. A la dreta es veu part de la muralla aprofitada com a paret posterior del castell. La finestra fou oberta al segle XIX.

2.2. LA MURALLA INTERIOR: LA PART DOCUMENTADA

La resta del recinte no es conserva. Tanmateix, la documentació permet reconstruir-ne sense massa problemes els costats sud-oest, sud i est, des de l'extrem de llevant del castell fins al carrer Sant Pere, just darrere de la sagristia de l'església.

A l'extrem est del castell, allà on perdem la muralla, sembla que hi havia una altra torre²⁰ a partir de la qual començava un nou llenç, de 33 metres en direcció NW-SE, que girava cap a l'est a prop de l'actual extrem NW de la plaça de la Llibertat, l'antiga plaça de Dalt. A partir d'aquí la muralla delimitava per la part de tramuntana aquesta plaça i acabava, a l'est, rematada amb una altra torre, coneguda en els documents amb el nom de *"torre del Cementiri"*.²¹ Aquesta dada serveix, a més, per ubicar el primitiu fossar parroquial entre les parets del sud-est i del sud de l'església i la part interior de la muralla i de l'esmentada torre.

Des de la torre del Cementiri la muralla girava 90 graus i un nou tram de 25 metres en direcció sud-nord tancava per llevant el primer recinte i moria a l'alçada de l'actual carrer Sant Pere, just darrere la sagristia, a l'antic portal d'entrada al primer recinte. Aquest por-

tal, avui totalment perdut, està ben referenciat en un document de l'any 1724, que ens parla d'una *"bancalada de portal vell y molt antich, de tal manera que no hi ha memoria de homens lo hagen vist permanent, se troba en la muralla vella de dit castell, a la part de la Sagristia, per lo qual portal (segons se veu) se entrava i aixia, en temps antich, en el Castell"*.²²

Desconeixem si hi havia altres portals en aquesta muralla; els documents no ens en diuen res. Exclusivament a tall d'hipòtesi, podríem especular entorn de l'existència d'una porta a migdia, sobre l'actual plaça de la Llibertat, on a l'edat moderna hi havia el *"paviment"* (cf. apartat 3.3) i ara hi ha les escales d'accés a la plaça del Castell, i potser d'una altra al nord, davant per davant de la poterna que sabem segur que s'obria en aquesta zona en el segon recinte (cf. apartat 3.1).

2.3. LA MURALLA INTERIOR: LA PART DESCONEGUDA

Resta per conèixer la tramada nord del recinte, entre el portal vell que acabem de comentar a llevant i el trosset de muralla que surt de la torre de la Presó a ponent. Físicament no se'n conserva cap vestigi i l'anàlisi dels documents antics no aclareix res. Com a hipòtesi, Cantó i Mascort el fan passar, fent un retranqueig cap al sud, per sota del que seria la banda nord de l'actual plaça del Castell fins a la façana de la primera casa del costat nord del carrer Sant Pere, on empalmaria, davant per davant de la sagristia de l'església, amb l'esmentat portal vell.²³

Es tracta d'una hipòtesi ben plausible, però cal remarcar que els documents en cap cas parlen d'aquest tram de muralla, només d'un *"mur nou"* que l'any 1674 delimitava per ponent l'hort d'en Josep Gros i que ja existia l'any 1598.²⁴ No deixa de ser significativa la denominació de *"nou"* per a un mur que hauria de ser en realitat molt vell. Així, el que sembla més probable és que al segle XVI el tram de nord de la muralla del primer recinte ja no existís i que a la zona s'hi hagués construït l'esmentat *"mur nou"*, segurament de contenció a causa del fort desnivell del terreny.

Com que, a més, no és massa lògica –tot i que no impossible– la coexistència de dos trams de muralla amb torres tan properes entre si i funcionant alhora, fins i tot podem especular entorn del fet que la desaparició d'aquest tram nord del primer recinte fos anterior, o coetània, a la construcció del segon recinte; així, no se'ns faria gens estranya la ubicació de la torre de la Central i dels panys de muralla contigus (cf. apartat 3.1) en una zona tan propera a la fortificació precedent. Tot això, naturalment, sempre i quan el segon recinte fos en realitat construït amb posterioritat al primer.

Finalment no podem descartar tampoc la hipòtesi que en aquesta zona els dos recintes poguessin coincidir; és a dir, que la torre de la Central i les tramades més properes de muralla pertanguessin en realitat al primer recinte, de manera que el segon recinte no fos un cercle tancat, sinó una mitja lluna. No n'hi ha cap prova física ni documental, és cert, i és la tesi menys probable de totes, però tampoc podem descartar-la del tot. Més endavant reprendrem aquests temes.

Autor: Joan Linàs

Figura 6.5. Façana sud de l'església de Sant Feliu de Llagostera des de la plaça de la Llibertat. En aquesta banda hi va haver un tram de muralla amb una torre i el primer cementiri i, a la part inferior, a l'exterior d'aquesta muralla i delimitant la plaça pel nord, el "paviment".

2.4. L'ESGLÉSIA I EL CASTELL

Malgrat les incerteses que acabem d'expressar, tenim prou dades per dibuixar amb considerable fiabilitat un primer recinte de planta amb forma d'un polígon allargassat de tendència pentagonal, amb l'eix principal en direcció NW-SE, d'uns 57 metres de longitud per uns 40 d'amplada. Dins d'aquest espai sabem segur que a l'edat mitjana hi havia l'església i el castell —edificis encara avui conservats— i el cementiri parroquial.

Pel que fa a l'església, desconeixem del tot com era abans de les reformes integrals del segle XVII que la van convertir en l'immens edifici que veiem actualment (cf. Figura 6.5).²⁵ Una ullada als seus paraments visibles només ens permet apreciar reformes parcials i, en tot cas, sempre posteriors a la construcció del temple modern. Amb tota lògica, l'església anterior, possiblement el temple romànic que degué substituir el primigeni edifici del segle IX, era molt més petita, encara que ocupava el mateix indret i estava orientada igual que l'actual, amb un absis semicircular a llevant i una nau rectangular a ponent.

El gran temple bastit als segles XVII-XVIII anul·là del tot el temple anterior, el que devia quedar de les reformes d'Ot i Pere de Montcada, l'antiga capella de Sant Miquel, el pany de mu-

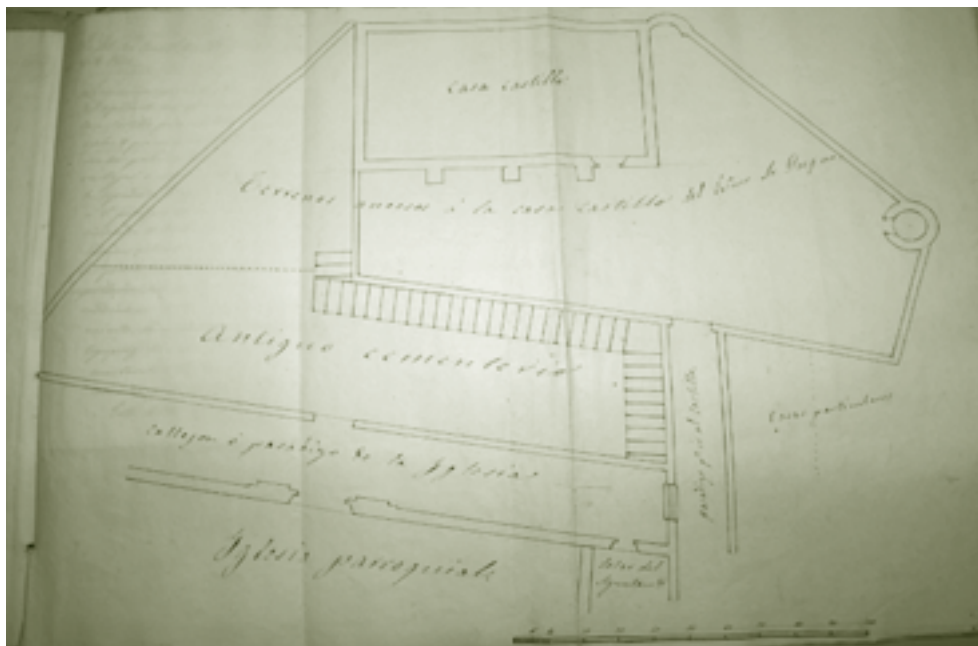

Figura 6.6. Plànol del castell de Llagostera de l'any 1865. S'hi aprecia el castell abans que fos ampliat, la muralla, les torres de la Presó i de l'Ajuntament i part del cementiri d'època moderna, aleshores ja en desús.

ralla del primer recinte que passava per darrera l'absis i bona part del cementiri, que –com hem vist al punt 2.2– es trobava a l'est i al sud de l'església. El nou cementiri fou traslladat a ponent del nou temple, davant de la façana principal, on encara figura en un plànol de l'any 1865 (cf. Figura 6.6).

Pel que fa al castell (cf. Figura 6.7), es tracta d'una construcció de planta rectangular d'uns 19 per 9 metres, amb l'eix principal en direcció nord-sud i adossat a la part interior del llenç occidental de la muralla del primer recinte. Rehabilitat al segle XIX per a hostatjar-hi les escoles i les dependències municipals, a l'actualitat és la seu de l'Ajuntament de Llagostera. De l'edifici antic se'n preserva molt bé l'estructura general –parets perimetrals i estructura interna–, encara que bona part del pis superior respon a les reformes del segle XIX, tal com es pot apreciar, sobretot, a la façana posterior. La ubicació de les dependències municipals ha comportat que, a l'interior de l'edifici, l'obra original quasi no sigui apreciable, llevat de la gran sala de la planta baixa sostinguda amb tres grans arcades de mig punt (cf. Figura 6.8). A l'exterior són visibles tres escuts encastats als contraforts de sosteniment de l'estructura que, tot i que han estat repicats, s'aprecia clarament que pertanyen als Cruïlles, barons de Llagostera als segles XV i XVI (cf. Figura 6.9).

Autor: Joan Linàs

Figura 6.7. El castell de Llagostera en l'actualitat

Amb les dades ara per ara disponibles, podem considerar aquest edifici com un dels habituals castells-palau d'ubicació urbana i origen baixmedieval.²⁶ La documentació no ho desmenteix, sobretot si tenim en compte que, com hem vist, a mitjan segle XIV els Montcada encara tenien la seva residència sobre l'església. Per la seva estructura, aquesta construcció podria molt bé datar d'un moment lleugerament posterior, de finals del segle XIV o la centúria següent.

No hi ha cap dada, ni documental ni arqueològica, que ens permeti assegurar l'existència amb anterioritat d'un castell que, en aquest context urbà, l'hauríem d'entendre com a edifici administratiu de la senyoria i residència del senyor. Pla Cargol parla de l'existència d'una casa forta al segle XII,²⁷ que no ha pogut ser verificada. De fet, ja hem vist com no és fins a les tardanes dates de 1288 i 1315 que trobem els primers esments del castell de Llagostera (cf. apartat 1) i, encara, cal tenir en compte que en aquests documents hem de prendre el mot castell com a sinònim de terme i no com a referència explícita a una construcció fortificada. Evidentment, però, no podem descartar l'existència real d'un antic castell en aquest indret. És cert que la presència del recinte emmurallat i el fet que Llagostera hagués estat lloc reial els segles XI-XIII haurien fet prescindible aquesta construcció. Però també és cert que, en no conèixer la datació de la muralla interior ni haver-se realitzat mai excavacions arqueològiques

Autor: Joan Linàs

Figura 6.8. Sala de la planta baixa del castell. Actualment és utilitzada com a sala d'actes.

Autor: Joan Linàs

Figura 6.9. Un dels escuts dels Cruïlles, a l'exterior del castell

a l'indret, no podem tampoc descartar que al capdamunt del turó de Llagostera s'hi hagués aixecat, prèviament a la construcció de les muralles, un castell fortificat, o també, per què no, que el recinte interior fos en origen la pròpia muralla d'aquest castell i no una muralla urbana, com va esdevenir després.

Pel que fa a la resta de l'espai encerclat pel recinte emmurallat interior, que actualment és la plaça del Castell, desconexim del tot quines construccions hi havia i quina era la seva

estructura urbana. Podem suposar que la ubicació d'un portal al cap de l'actual carrer Sant Pere, al costat de la sagristia, comportava l'existència d'un carrer que discorria entre la muralla nord –fos on fos– i l'antiga església en direcció cap al castell i la zona més alta del turó, i que aquest carrer hagués tingut cases a banda i banda o, com a mínim, adossades a la façana nord de l'església. Podem suposar també la presència d'edificacions al nord-oest i a l'oest del recinte, molt especialment abans del segle XIV, sempre i quan –tal com apuntàvem suara– no hi hagués hagut un castell pròpiament dit amb anterioritat a aquesta data. En definitiva, desconeixem del tot com estava distribuït urbanísticament l'interior del primer recinte de Llagostera durant l'edat mitjana. Les úniques dades certes que tenim ara com ara són el propi recinte emmurallat –llevat de la part nord–, l'existència de l'església de Sant Feliu de Llagostera, amb el cementiri entre el temple i el costat sud-est de la muralla, i la presència d'un castell a partir del segle XIV a la part de ponent. Tota la resta són suposicions i hipòtesis que només la troballa de nous documents o les investigacions arqueològiques podrien ajudar a certificar.

3. EL SEGON RECINTE

El primer clos murallat, que acabem de descriure, estava envoltat exteriorment per un segon recinte que, almenys fins a finals de l'edat mitjana, englobava la pràctica totalitat del nucli urbà de Llagostera. Les restes conservades i les investigacions documentals i arqueològiques fan que actualment tinguem un coneixement força precís d'aquest segon recinte, tant de la muralla pròpiament dita com de l'estructura urbana de les cases i els carrers que hi havia a l'interior.

3.1. LA SEGONA MURALLA: LA PART VISIBLE

La muralla que encerclava aquest segon recinte, de poc menys de 400 metres de perímetre, englobava un nucli urbà que mesurava 250 metres d'est a oest i 190 metres de nord a sud. Se'n conserva, perfectament visible, una llarga tramada al costat nord, mentre que, amagada per les cases que s'hi van adossar posteriorment, també es conserva de manera quasi íntegra tot el seu perímetre oest i sud-oest. Pel que fa als costats est i sud-est, la muralla sembla haver-se perdut del tot, però la tenim testimoniada gràcies a la documentació escrita.

Pel que fa a la part visible, en tenim dues tramades, molt properes entre si. El primer tram, de 50 metres de llargada, el trobem delimitant per migdia la meitat oest del carrer del Fred (cf. Figura 6.10). Es tracta del llenç nord de la muralla i, conservat en una alçada variable –generalment, una mica menys de 10 metres– segons la incidència dels edificis adossats que l'han afectat posteriorment, conté una torre de planta circular de 5,90 m de diàmetre exterior i 10 d'alçada conservada, coneguda com la torre de la Central (cf. Figura 6.11). L'obra, tant de la muralla com de la torre, és de pedres de mides diverses, desbastades per la cara vista i lligades amb morter de calç, disposades formant filades no massa regulars. A simple vista no

Autor: Joan Linàs

Figura 6.10. Tram de la muralla del segon recinte, al carrer del Fred

Autor: Joan Linàs

Figura 6.11. Torre de la Central

Autor: Joan Linàs

Figura 6.12. **Tram de muralla visible al carrer Olivareta. Ha estat malmesa per les cases que s'hi adossaren a partir del segle XVI.**

s'hi aprecien fases diferenciades de construcció, i els punts on s'hi detecta obra diferenciada responen a refeccions posteriors, relacionades amb les cases que s'hi construïren a la part externa de la fortificació.

Al nord-oest, a la confluència entre el carrers del Fred i Olivareta, aquest pany de muralla es troba interromput per deixar pas a l'escala moderna d'accés a la plaça del Castell i a l'extrem nord del carrer de la Processó. Es tracta d'un espai d'uns 15 metres on la muralla es troba totalment perduda i on, segons la documentació antiga, hi havia la "*porta falsa*", un accés de dimensions reduïdes, una mena de poterna que permetia la comunicació directa d'aquesta banda nord del nucli urbà amb l'exterior.²⁸ El que no sabem és si aquesta *porta falsa* existia a la muralla des del moment de la seva construcció o bé s'obrí més tard, a partir dels segles XVI-XVII, quan el poble començà a créixer a l'exterior del recinte emmurallat.

A l'inici del carrer Olivareta, al costat de migdia, retrobem de nou la muralla a llarg de 30 metres, en un sector on l'enderroc d'unes cases velles possibilita actualment la seva contemplació (cf. Figura 6.12). Tant per la tècnica constructiva, com per les dimensions, com per l'estat de conservació, aquest tram de muralla és quasi idèntic al que es pot veure al costat del carrer del Fred, que acabem de descriure.

AVILLA, fons Ajuntament de Llagostera. Autor: Institut cartogràfic de Catalunya, reg. 36.

Figura 6.13. Fotografia aèria del nucli antic de Llagostera. Les fletxes indiquen els trams de la segona muralla amagats per les cases del costat interior del carrer Olivareta.

3.2. LA SEGONA MURALLA: LA PART AMAGADA I LA TORRE GEMMA

En el moment en què el carrer Olivareta comença a girar en direcció sud-oest perdem la muralla, amagada per les cases del seu costat de migdia i ja no la retrobem. Tot i així, aquesta muralla es troba perfectament conservada en una longitud de quasi 150 metres, ja que la totalitat de les cases d'aquell costat del carrer Olivareta s'hi adossen, aparentment sense destruir-la. Aquest fet es fa ben patent si contemplem qualsevol fotografia aèria de la zona, on la línia de la muralla queda perfectament evidenciada darrere les cases (cf. Figura 6.13). Concretament les cases de la part interior del carrer Olivareta, que descriu una mitja lluna, amaguen tres trams sencers de muralla connectats entre si: un primer tram de 45 metres de llarg en direcció NE-SW, un segon tram de 55 metres de llarg en direcció nord-sud i un tercer tram de 50 metres de llarg en direcció NW-SE. És a dir que, amb un perímetre d'uns 220 metres, conservem pràcticament tota la meitat oest del segon recinte emmurallat de Llagostera. Al sector de contacte entre el primer i el segon d'aquests trams, just a l'extrem més occidental del recinte, treu el nas una de les parets de la torre que reforçava aquell angle de la muralla, la torre Gemma o de la Gemma, integrada dins de la casa número 28, coneguda

Font: JANUS SL Informe de l'excavació, 2009

Figura 6.14. Planta general de can Caciues, la part ombrrejada correspon a la torre i part dels murs de la muralla.

com can Caciues (cf. Figura 6.15). L'existència d'aquesta torre era coneguda d'antuvi gràcies a la documentació escrita²⁹ i hom la suposava –com totes les altres torres conegudes– de planta circular. Reforçava aquesta hipòtesi l'existència a l'interior de la casa d'un petit tram de mur corbat allà on, precisament, hi havia d'haver la torre.

L'any 2008 es va realitzar una intervenció arqueològica a l'interior d'aquest immoble.³⁰ Se'n va excavar el subsòl fins arribar a la roca mare i es van repicar tots els revestiments de les parets per tal de poder identificar allò que es conservés de la muralla i de la torre. Els resultats foren, si més no, sorprenents. Per una banda es va poder constatar com, dels dos llenços de muralla que hi devia haver, pràcticament no en quedava cap vestigi: el llenç nord-est estava literalment destrossat per una paret moderna i el llenç sud-est no va aparèixer: o bé havia estat desmuntat fins a la mateixa roca perquè el travessava el propi espai interior de la casa, o bé en aquest indret concret hi havia una porta, de la qual no n'ha quedat tampoc cap rastre. No passava, però, el mateix amb la torre Gemma que, un cop alliberada de revestiments i estructures adossades, es va poder constatar que s'havia conservat gairebé de manera íntegra. Tanmateix no es tracta d'una torre rodona, com s'havia dit, sinó quadrangular; el mur corbat no era res més que un afegit modern (cf. Figura 6.14).

La torre és una poderosa construcció quadrada, de 4'25 metres de costat, amb parets de 105 cm de gruix, oberta pel costat est a l'interior del recinte. Llevat de la seva paret SE –on s'obria aquest accés i que avui queda a l'interior de la casa–, que està molt malmesa, la resta de l'estructura es conserva en una alçada d'entre 5'25 i 6'20 metres, i la torre mostra una espitllera de defensa a la part superior central de cadascuna d'aquestes tres cares (cf. Figura 6.15). Les parets NE i NW de la torre només es poden apreciar des de l'interior de la torre, ja que a l'exterior s'hi adossa la casa veïna, però la cara SW és i ha estat sempre visible des del mateix carrer Olivareta (cf. Figura 6.15).

AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera. Autor: Foto Kim, reg. 1092.

Figura 6.15. Façana principal de can Caciques. La part de l'esquerra, on hi ha l'espitllera, és la cara SW de la torre Gemma i la dreta, amb la porta i la finestra, és la façana de la casa que s'hi va adossar a la segona meitat del segle XVI.

Una altra dada interessant que van oferir aquestes excavacions és la troballa del fossat al subsòl de l'estança ubicada al sud de l'habitatge, l'excavació del qual va restar inacabada, i també la de l'extens pati que hi ha darrere de la casa, a l'est. Amb tota probabilitat quan es reprenguin aquests treballs –que ja estan projectats– s'obtidran dades de primer ordre sobre les característiques i el moment d'inutilització del fossat, i també d'un extens sector del nucli antic de Llagostera comprès entre les dues muralles.

3.3. LA SEGONA MURALLA: LA PART PERDUDA

La meitat de llevant de la segona muralla no ha tingut tanta sort, ja que està perduda i enderroca-

Autor: Joan Linàs

Figura 6.16. Part superior de la torre Gemma de l'interior, amb les tres espitlleres

da de fa temps. Sense descartar que alguna casa encara pugui amagar-ne algun tram, la major part dels llenços i de les torres d'aquesta part del recinte els podem reconstruir només gràcies a la documentació escrita. Aquí la feina de Josep Cantó i Antoni Mascort ha estat primordial.

Perdem la muralla a la confluència entre els carrers Olivareta i Major. En aquest punt hi havia l'entrada sud del recinte, conegut amb el nom de portal d'en Saura. El carrer que, provinent de l'exterior, el travessava i entrava al nucli és l'actual carrer Major. Aquest portal estava flanquejat per dues torres, totes dues ben documentades: una, la del costat est, fou enderrocada al segle XVII, mentre que l'altra va aguantar fins a mitjans del segle XIX.³¹

Entre aquest portal i el portal est, el portal d'en Pi o d'en Nicolau, a l'actual carrer Sant Pere, tan sols ens revelen la muralla, el recorregut i la forma del carrer de Santa Anna i alguns documents dels segles XVII i XVIII.³² Tenim, per tant, totalment perdut i a l'espera d'hipotètiques troballes arqueològiques, tot el tram de muralla de 80 metres de recorregut que anava entre aquests dos portals tancant el nucli urbà pel costat sud-est.

El portal d'en Nicolau, l'entrada est al clos murallat de Llagostera, es trobava a la confluència entre els actuals carrers del Fred, Santa Anna i Sant Pere, que li passava per sota i entrava a la vila. Igual que el portal d'en Saura, aquest també tenia dues torres i el coneixem només gràcies a la documentació escrita.³³

Autor: Joan Linàs

Figura 6.17. Façana amb una finestra gòtica al carreró que hi ha al sud-oest de la plaça de la Llibertat

D'aquest portal en sortia el tram nord-est de la muralla que, seguint més o menys la part posterior de les actuals cases del costat oest del carrer del Fred, en dues tramades aniria a emplamar amb el sector de muralla que es conserva, que coneixem i que hem descrit a l'inici d'aquesta tercera part. Aquest sector nord-est de la muralla, que descrivia un recorregut aproximat de 50 metres, també s'ha perdut i només en tenim algunes referències documentals.³⁴

3.4. L'URBANISME ENTRE ELS DOS RECINTES: LA PLAÇA I ELS CARRERS

A l'espai en forma de mitja lluna que hi havia entre els dos recintes emmurallats –a l'est, al sud i a l'oest– s'estenia la major part del nucli urbà de Llagostera a finals de l'edat mitjana i a l'edat moderna. L'estructura urbana del nucli, que s'ha conservat en bona part fins a l'actu-

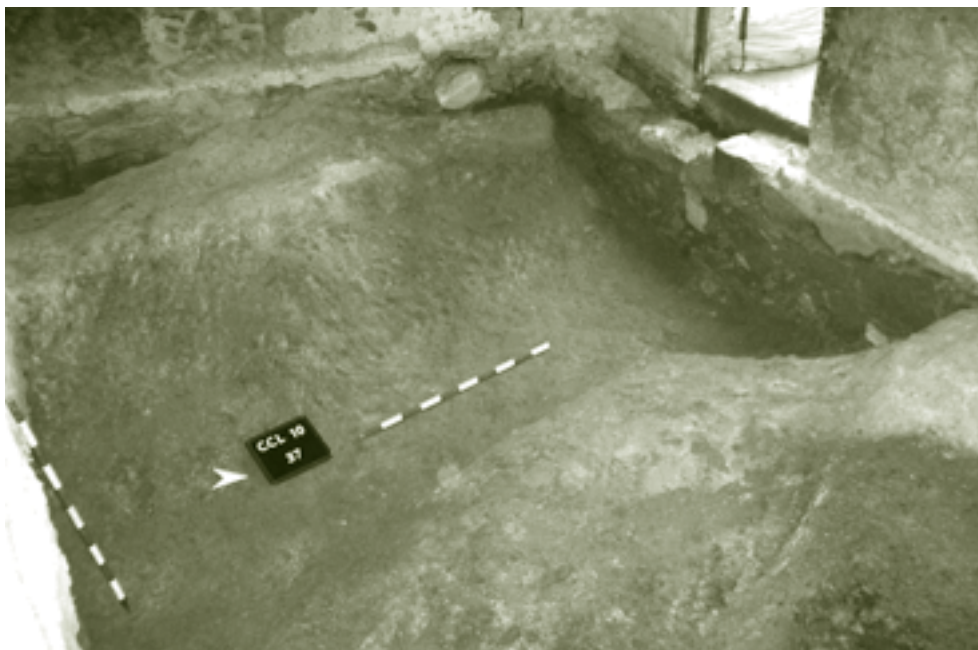
alitat, estava condicionada per l'orografia del turó i, sobretot, per l'existència de les muralles, i era ben senzilla.

En primer lloc hi havia tota una renglera de cases adossades a la part exterior del primer recinte i obertes a un carrer de circumval·lació que constituïa la principal via de circulació interna del nucli urbà. Aquest carrer es dividia en dues tramades separades per una plaça, la plaça de Dalt –actualment plaça de la Llibertat. A ponent de la plaça, aquest carrer s'anomenava, a l'edat moderna, de la Sagristia i actualment és el carrer de la Processó. A llevant era el carrer de l'Hospital, atès que hi havia aquest edifici, i avui és el carrer de Sant Antoni. A l'altra banda d'aquest vial de circumval·lació, en direcció a la segona muralla, com que la superfície era força més gran, hi sorgiren alguns carrerons transversals, perpendiculars a la muralla, que encara es conserven en part com el carreró que discorre paral·lel al carrer Major o el que hi ha a l'extrem sud-oest de la plaça de la Llibertat, que no té sortida i on s'hi pot veure una interessant finestra gòtica (cf. Figura 6.17). D'altres, situats a la zona de ponent, només en coneixem l'existència gràcies a la documentació, com el que a l'edat moderna discorria per l'actual pati de can Caciues.³⁵ Potser la projectada excavació en aquest indret, abans comentada, podrà aportar-ne alguna certesa.

A banda, dos grans vials transversals travessaven aquest nucli urbà, provinents dels dos principals portals: l'actual carrer Major –anomenat en algun document carrer de l'Església–, provinent del portal d'en Saura, i l'actual carrer Sant Pere –l'antiga via pública a Ganix–, provinent del portal d'en Nicolau. Aquest darrer entrava al primer recinte per l'antic portal que hi havia hagut prop de l'extrem nord-est de l'església. El segon duia directament a la plaça de Dalt i al paviment, una mena de rampa que coneixem gràcies a la documentació escrita i situada al nord de la plaça, on se solia reunir la universitat del poble i que va ser anul·lada al segle XVII amb l'ampliació de l'església, i substituïda més endavant per una escala. Sota la rampa hi havia una carnisseria.³⁶ Desconeixem exactament com era la part nord de l'espai urbà de Llagostera atès que no sabem, com hem vist abans, per on passava exactament el tram septentrional de la muralla del primer recinte. En tot cas, sembla que en aquesta banda del nucli hi havia majoritàriament horts, igual que en el sector nord-oest, on hi havia l'hort o l'era del Castell,³⁷ i estava travessat per un camí –no el podem anomenar carrer– que comunicava el sector del portal d'en Nicolau i de l'Hospital amb l'anomenada porta falsa.

4. L'EXPANSIÓ FORA VILA I LA FI DE LES MURALLES

Fins a inicis de l'edat moderna fora muralles hi havia el vall o fossat, una petita part del qual, com hem vist abans, fou documentat en l'excavació de can Caciues de l'any 2008 (cf. apartat 3.2). No s'hi té la certesa de l'existència de cases pertanyents al nucli urbà, que a la baixa edat mitjana estava quasi tot reclus dins les muralles. Tot i així, és possible que a partir de la concessió de l'any 1324 del rei Jaume II a Ot de Montcada,³⁸ davant del portal d'en Saura s'hi comencés a celebrar el mercat, en un espai obert que posteriorment seria la plaça de la Creu, del Lledoner, de Baix, de la Bomba o del Mercat.³⁹ Malgrat això, no podem estar segurs

Autor: Joan Llinàs

Figura 6.18. Tram del fossat localitzat a l'interior de can Caciques durant l'excavació de l'any 2008

que aquest fos l'indret de celebració del mercat des d'aquest primer moment, com fou més tard, ja que també es podria haver ubicat a la plaça de Dalt.

A la part baixa del turó i donant la volta al nucli hi havia tot un seguit de camins públics que comunicaven Llagostera amb l'exterior i que també s'intercomunicaven entre ells. A partir dels segles XVI i XVII, amb el creixement del poble fora muralles, la major part d'aquests camins esdevindrien carrers. Així, amb el temps, el camí públic a Ganix es convertí en el carrer de Sant Pere, el camí de Sant Llorenç en el carrer Major, el camí de reremur en els carrers Olivareta i del Fred, el camí de Caldes i Sant Feliu en el carrer d'en Fonalleras i després de Santa Anna, i el primer tram del camí de Girona en el carrer Alt de Girona.⁴⁰

Amb la generalització de les armes de foc i de l'artilleria a partir de finals de l'edat mitjana, les muralles esdevingueren, si més no, en bona part prescindibles. A banda, el creixement urbà de Llagostera va comportar que al segle XVI de bell nou la vila hagués de superar una altra vegada la barrera del recinte emmurallat. Les primeres construccions extramurs es realitzaren a partir de mitjan segle XVI adossades a la cara externa de la segona muralla, al seu costat sud-oest, entre can Caciques i la plaça del Mercat.⁴¹ La construcció d'aquestes cases comportà el colgament del vall, tal com es va documentar físicament a l'excavació arqueològica de can Caciques (cf. Figura 6.18).⁴²

A. T. V. — 2374 - ILAGOSTERA, Casa de la Vila

AVLLA, col·lecció Ajuntament de Ilagostera. Autor: ATV (Editorial Àngel Tòria Viazó), reg. 970.

Figura 6.19. Imatge antiga de l'incert sector nord del recinte emmurallat. En primer pla veiem les restes enrunades d'unes cases que havien estat bastides en aquest indret vers el segle XVIII i, a la dreta, el caminet que pujava des de l'extrem nord del carrer de la Processó aprofitant un tram en què la muralla havia estat enderrocada. Al fons es veu el castell abans de les últimes reformes i ampliacions i el tram de muralla associat, amb les torres de l'Ajuntament i de la Presó i els panys de muralla associats. Les cases que estan enrunades varen ser fetes enderrocar el 1908 perquè amenaçaven ruïna.

Al segle XVII ja hi havia cases al costat nord-oest de la mateixa muralla i s'havia format un petit veïnat entre l'extrem de llevant del carrer Olivareta i el primer tram del camí de Girona, a tocar de la plaça del Mercat, i també com a la sortida del poble en direcció a Ganix, a la zona dels masos Nicolau i Collell, prop del portal d'en Nicolau.⁴³ Al sector del mas Collell, edifici encara avui existent, a l'actual carrer Saragossa, hi havia hagut un segon hospital de pobres, que segurament va substituir el primer, que hauria quedat intramurs (cf. apartat 3.4).

Fins aquest moment, majoritàriament, s'havia respectat l'existència de les muralles, i per això es preserva tota la meitat occidental del segon recinte. Tanmateix, avançant el segle XVII i al llarg del segle XVIII el nucli urbà es va anar estenent cap a migdia fins al camí a la doma de Ganix –l'actual carrer Santiago Rusiñol–, en general es començà ja a prescindir dels condicionaments de muralles i torres, que foren en bona part enderrocats, i és aquesta la causa que s'hagi perdut quasi tota la part oriental del segon recinte i la totalitat dels portals, amb les seves torres. Igualment, dins del nucli antic, la construcció de la nova església comportà la desaparició de tot el costat de llevant del primer recinte. Per contra, el fet que a la banda

nord i nord-est de l'antic nucli quasi no es produís creixement urbà –ni durant aquests segles ni, de fet, més endavant– ha facilitat, fins als nostres dies, la preservació d'aquella part de la muralla (cf. Figura 6.19).

5. INCERTESES I DUBTES SOBRE LA LLAGOSTERA MEDIEVAL

En general, doncs, el que acabem d'exposar evidencia una mancança important de certes entorn de l'estructura i l'evolució urbanística de Llagostera al llarg de l'edat mitjana. Aquesta manca d'informació, és cert, està en bona part pal·liada, per una banda, per l'excel·lent estat de conservació d'alguns trams de muralla i de la retícula medieval de carrers, i per l'altra per l'estudi de la Llagostera dels segles XVI a XVIII efectuat per Josep Cantó i Antoni Mascort, que hem emprat a bastament en el nostre treball.

La solució és clara. Cal recercar més als arxius i, sobretot, cal recórrer a l'arqueologia. Actualment l'estudi arqueològic de la Llagostera medieval està a les beceroles. En aquest sentit ja hem vist com l'única i recent intervenció, efectuada l'any 2008 a can Caciques, ha servit per documentar perfectament la torre Gemma i corregir determinades hipòtesis entorn de les seves característiques, i també per localitzar una petita tramada del fossat. Són uns resultats molt bons tenint en compte la modèstia de la intervenció i, per tant, cal pensar que noves intervencions arqueològiques podrien aportar moltes dades que la documentació escrita no pot precisar. Vegem, resumidament, quines són les principals incerteses que ara tenim entorn del coneixement de la Llagostera medieval.

187

5.1. EL PROBLEMA DE LA MURALLA NORD DEL PRIMER RECINTE

En primer lloc, del recinte interior en desconeixem del tot la part nord, entre la torre de la Presó i la zona de l'actual sagristia, al carrer Sant Pere. Tenint en compte l'extraordinària proximitat d'aquest hipotètic tram nord amb el tram nord del segon recinte, que sí que es conserva perfectament, es plantegen diversos dubtes, molt interessants, però ara com ara irresolubles.

El més lògic és pensar que, si els dos trams van existir, difícilment funcionessin al mateix temps. Es fa estrany pensar en la construcció d'una llarga tramada de muralla de 60 metres de longitud a –més o menys– 5 metres d'una altra tramada paral·lela preexistent i, a més, en un indret on no hi havia cases per protegir ni pràcticament n'hi va haver fins molt avançada l'edat moderna. El més probable és que els constructors de la segona muralla haguessin lligat en aquest punt la seva construcció amb la preexistent, estalviant-se així haver d'aixecar 60 metres de fortificació, torre inclosa. No podem, per tant, descartar del tot la coexistència dels dos murs en ple funcionament en aquesta part nord del recinte, però sí titllar-la de poc probable.

Això implica dues possibilitats. La primera, i més lògica, és que en construir el tram de muralla del carrer del Fred, del segon recinte, l'hipotètic llenç nord del primer recinte es trobés

ja en molt mal estat o directament desaparegut, o que, fins i tot, fos desmuntat en aquest mateix moment, donat que havia esdevingut prescindible; això mateix va passar, per exemple, amb el portal que hi havia a la zona de l'actual sagristia, que els mateixos documents antics revelen com a arruïnat i inservible. El desnivell existent, tanmateix, hauria empès més endavant a construir a l'indret un mur de contenció que seria el mur nou de què parlen alguns documents dels segles XVI i XVII. És evident que si en aquest moment hagués existit la primera muralla, la mateixa fortificació –o el que en quedés– hauria pogut exercir ella mateixa de mur de contenció.

L'altra possibilitat és que, en realitat, la torre de la Central i els murs propers formessin part del primer recinte. La gran proximitat d'aquestes estructures amb el que coneixem del primer recinte i la certesa –de moment– que la torre de la Central és l'única torre rodona que tindríem a la segona muralla, podrien fer pensar en un primer recinte una mica –no gaire– més extens per la part nord que, en planta, no es veu gens estrany. En contra té la circumstància que els desnivells del turó farien que aquesta part del recinte deixés en part desprotegit aquell costat de la part més alta del nucli, i això és el que fa més improbable aquesta hipòtesi.

5.2. LA DATAció DE LES DUES MURALLES I DEL CASTELL

En tot cas, el que implica la improbable coexistència dels dos panys paral·lels de muralla és que els dos recintes emmurallats de Llagostera foren construïts en èpoques diferents, el primer abans que el segon. Estilísticament i tècnicament poca cosa es pot afirmar. L'obra dels murs i de les torres, de pedres de mida diversa lligades amb morter de calç, escairades per la cara vista i disposades formant a voltes filades molt irregulars i a voltes sense formar filades clares, no permet establir datacions precises ni diferenciades. En tot cas, el tipus de muralla amb torres o bestorres rodones força properes –com les de la Presó i de l'Ajuntament, per exemple– i sense talús, ens apropiarien a una obra medieval plena o de principis de la baixa edat mitjana, situable a grans trets entre els segles XII i XIV. Val a dir, en aquest sentit, que encara que si comparem l'obra dels trams ben conservats de muralla del recinte interior amb els del segon recinte les diferències físiques siguin poques, el dilatat lapse cronològic on es pot incloure aquest tipus de fortificacions és prou ampli per englobar-hi els dos recintes.

Així, l'evolució més probable de la Llagostera medieval podria ser la següent. En un primer moment, al segle IX, en què ja es documenta l'existència de l'església, tindríem un petit poblament al capdamunt del turó encara sense emmurallar o amb defenses construïdes de poca entitat, que desconeixem totalment. Més endavant el creixement del poble i l'afiançament de la feudalització, vers el segle XII, afavoririen la construcció d'un primer recinte emmurallat. A la baixa edat mitjana el creixement de la població fora del primer recinte afavoriria la creació d'un segon recinte, més extens, que deixaria el primer fora de servei i que, parcialment, començaria ja –com hauria passat amb el tram nord– a enderrocar-se. El castell sembla que no es construiria fins aquest moment, potser lligat amb el pas del domini reial al domini senyorial dels Montcada, tot i que no podem rebutjar la idea de l'existència prèvia d'un edifici noble que hauria pogut fer algunes de les funcions administratives i residencials pròpies dels castells.

Hom podria al·legar, arribats a aquest punt, que el primer recinte fos, en realitat, la muralla d'un castell primigeni, dels segles XI-XII, i que englobaria únicament les pròpies dependències castrals i l'església, mentre que la població, fora d'aquest primer recinte, s'acabaria protegint més tard amb una segona muralla. Això seria plausible sempre i quan poguéssim provar que el castell de Llagostera va néixer amb la feudalització, un fet que ara com ara, com hem vist, no podem demostrar de cap manera i que, a més, té indicis en contra.

Resumint. El més probable és que Llagostera hagués començat essent un petit nucli encimbellat al cim del turó i arraïmat al voltant de l'església de Sant Feliu, existent des del segle IX. En ser lloc comtal i reial i no haver-hi senyor feudal, no s'hi hauria bastit un castell pròpiament dit, sinó que simplement hauria acabat emmurallat –per qüestions de seguretat– pels volts del segle XII o XIII amb el que avui coneixem com a primer recinte. Al segle XIV l'obra dels Montcada hauria consistit primer en la fortificació de l'església –una obra provisional i amb tota seguretat conflictiva– i, immediatament després, en la construcció del castell senyorial i del segon recinte. És molt probable, també, que aquestes importants obres baixmedievales, que de fet van convertir l'antic primer recinte en una mena de ciutadella senyorial, haguessin esborrat del mapa el primitiu poblet altmedieval, potser organitzat –per què no?– entorn d'una cellera.

El doble recinte emmurallat i els condicionaments urbanístics que se'n deriven fan de Llagostera un exemple no gaire freqüent de nucli urbà medieval a les nostres comarques. L'únic paral·lel clar el trobem al nucli antic de Peralada, a l'Alt Empordà, també encimbellat dalt d'un turó enmig de la plana, on tenim un recinte emmurallat altmedieval que engloba l'església, el castell primigeni i diverses cases, places i carrers, i un segon recinte en forma de mitja lluna que a la baixa edat mitjana amplia la vila murallada cap al nord, l'est i el sud.⁴⁴ Com a Llagostera, un carrer perimetral discorre a l'exterior i a prop del primer recinte i d'ell en sorgeixen diversos carrers transversals en direcció a la segona muralla, situada més lluny. Veiem a Peralada, a més, com s'evita al costat oest la duplictat de dos panys de muralla, que com a Llagostera haurien hagut de ser molt propers entre si. Les diferències amb Llagostera rauen, per una banda, en el fet que Peralada té una extensió molt més gran –els dos recintes mesuren 300 per 150 metres el primer i 500 per 250 metres el segon– i que el castell té uns orígens que es remunten als segles VIII-IX, amb una ampliació en època feudal, vers el segle XI, relacionada amb els dominis feudals dels vescomtes de Rocabertí.⁴⁵

Tot el que hem exposat en aquest darrer capítol són hipòtesis el més versemblants possible, però evidentment indemostrades. Només la descoberta de documentació ara com ara desconeguda o inèdita i, sobretot, la realització d'excavacions arqueològiques podrà confirmar-les o desmentir-les i, sobretot, començar a dibuixar amb una mica més de precisió com era la Llagostera medieval. Cal aprofitar les obres de reforma que es facin en els diferents habitatges i edificis del nucli antic i programar excavacions en extensió en determinats llocs oberts de gran interès, com podria ser –molt especialment– l'extensa plaça del Castell, sobretot la seva banda nord i nord-est, entre les torres de la Central i de la Presó i la muralla del carrer del Fred per una banda i la façana nord de l'església per l'altra. Aquest és un dels punts més foscos i, per això, arqueològicament més prometedors del nucli antic de Llagostera.

NOTES

- 1 MAGNOU-NORTIER – MAGNOU, 1996: n. 66 (951.12...). Sobre la menció a Llagostera en un document del 855, vegeu l'article d'Elvis Mallorquí en aquest mateix volum.
- 2 GRAU, 1987: p. 16.
- 3 CANTÓ-MASCORT, 1999. Vegeu també els seus estudis sobre el nucli de Llagostera als segles XVII i XVIII; cf. CANTÓ-MASCORT, 2003: p.45-50, i 2006: p. 201-205.
- 4 LLINÀS, 2009.
- 5 *Els castells*, 1971: p. 235.
- 6 ACA, Cancelleria, Ramon Berenguer IV, pergamí n. 6 (1130.07.08; UDINA, 2001: n. 11); Ramon Berenguer III, pergamí n. 16 (1130.08.19; UDINA, 2001: n. 12)
- 7 *Els castells*, 1971: p. 236.
- 8 ADG, Notularum, vol. G-8, f. 26r (1332.06.04).
- 9 ADG, Lletres, vol. U-31, f. 116r-117v (1357.05.08).
- 10 ADG, Lletres, vol. U-37, f. 177r-178v (1360.03.09).
- 11 CANTÓ-MASCORT, 1999: p. 25.
- 12 CANTÓ-MASCORT, 1999: p. 25-26.
- 13 CANTÓ-MASCORT, 1999: p. 59.
- 14 CANTÓ-MASCORT, 1999: p. 72-73.
- 15 CANTÓ-MASCORT, 1999: p. 28.
- 16 HOMS, 2005: p. 131-132.
- 17 *Els castells*, 1971: p. 238-240.
- 18 CANTÓ-MASCORT, 1999: p. 53-54.
- 19 *Els castells*, 1971: p. 237.
- 20 CANTÓ-MASCORT, 1999: p. 75 i nota 109.
- 21 CANTÓ-MASCORT, 1999: p. 68-69 i nota 99.
- 22 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 442 (1724.09.05; CANTÓ-MASCORT, 1999: n. 14).
- 23 CANTÓ-MASCORT, 1999: p. 52 i 82.
- 24 CANTÓ-MASCORT, 1999: p. 56.
- 25 GRAU-PUIG, 1991.
- 26 LLINÀS-MALLORQUÍ, 2007: p. 41-43.
- 27 PLA CARGOL, 1953: p. 167.
- 28 CANTÓ-MASCORT, 2003: p. 61-62.
- 29 CANTÓ-MASCORT, 1999: p. 43-44.
- 30 LLINÀS, 2009.
- 31 CANTÓ-MASCORT, 1999: p. 25-27.
- 32 CANTÓ-MASCORT, 1999: p. 22-25.
- 33 CANTÓ-MASCORT, 1999: p. 21-22.
- 34 CANTÓ-MASCORT, 1999: p. 58-60.
- 35 CANTÓ-MASCORT, 1999: p. 40-41.
- 36 CANTÓ-MASCORT, 1999: p. 76-78.
- 37 CANTÓ-MASCORT, 2003: p. 42-43.
- 38 ALBÀ, 1990.
- 39 CANTÓ-MASCORT, 1999: p. 27 i 29.
- 40 ALBÀ-GRAU-SOLÀ, 1989: p. 8-10.
- 41 CANTÓ-MASCORT, 1999: p. 35-37.
- 42 LLINÀS, 2009.
- 43 CANTÓ-MASCORT, 1999: p. 60-65.
- 44 *Catalunya*, 1990: vol. 9, p. 609-610.
- 45 LLINÀS-MERINO-MIRÓ-PALAHÍ-SAGRERA, 1998, p. 89-94 i p. 112-114.

LLAGOSTERA SOTA ELS PRIMERS MONTCADA

Organització social i política a mitjan segle XIV

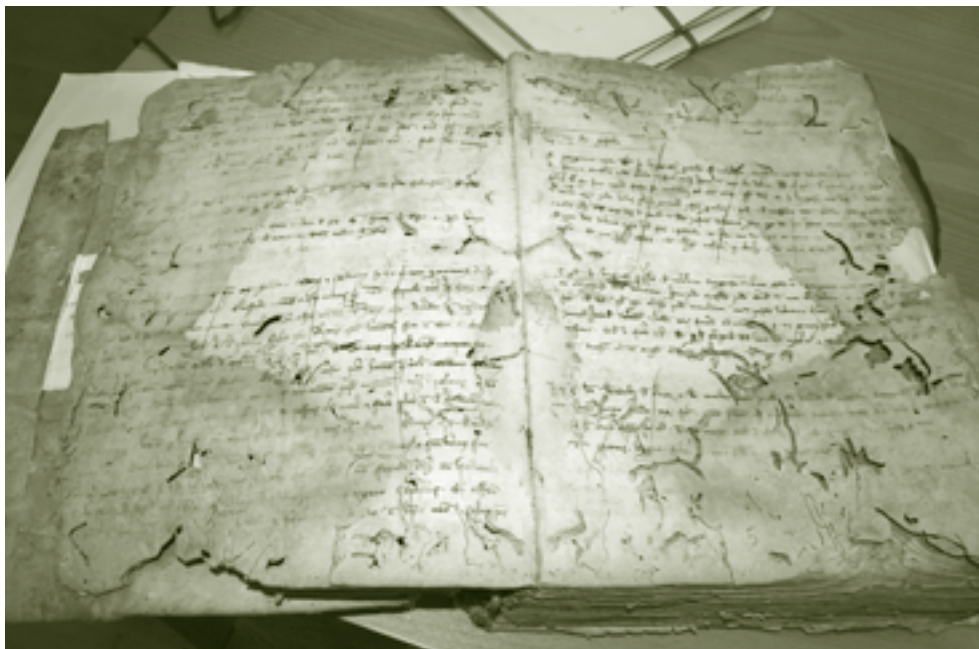
XAVIER SOLDEVILA

Ja és un tòpic afirmar que qualsevol període del passat constitueix alhora un punt d'arribada i un punt de partida dins l'evolució històrica i que, per tant, qualsevol etapa pretèrita té sempre un o altre interès per a l'historiador. En aquest cas el període treballat correspon, a grans trets, a la primera meitat del segle XIV. Un parell de factors justifiquen l'elecció. D'una banda, cap a la meitat d'aquesta etapa es va produir la fi del domini reial sobre Llagostera i el traspàs de la senyoria a la nissaga dels Montcada que, amb algun parèntesi, va ostentar-ne la titularitat fins a l'època moderna. I, d'altra banda, és en aquest període que es comença a disposar d'un gruix voluminós de dades referides a la població i als seus veïns. En efecte, i malgrat la pèrdua de la documentació medieval de la notaria de Llagostera, la possibilitat de consultar, d'una banda, els fons notariais de les notaries veïnes de Caldes de Malavella, Cassà de la Selva i Sant Feliu de Guíxols –dipositats a l'Arxiu Històric de Girona– (cf. Figura 7.1), i, d'altra banda, els fons eclesiàstics de l'Arxiu Diocesà de Girona, permet un repàs sistemàtic a la Llagostera d'ara fa set-cents anys.

191

1. EL PAISATGE DE LA LLAGOSTERA TRES-CENTISTA: ENTRE EL BOSC I EL CONREU

El primer tret distintiu del paisatge llagosterenc medieval era el contrast entre les zones feréstegues –brugueres, erms, garrigues i, sobretot, boscos– i els espais conreats. Les zones incultes i boscoses es trobaven a les partides més orientals i meridionals del terme. A Panedes el 1319 s'hi esmentaven el bosc del Sallent, el bosc de ses Cases i el *“camí públic que va al bosc”*, i també topònims com Arboredes, Surer de sa Pera, Surell, Garrofar, coll de l'Om, Castanyer o Verneda. La relació entre zones treballades i zones incultes, però, no es va mantenir estable sinó que al llarg dels segles XIII i XIV es va produir un procés sostingut d'artigament de superfícies de bosc i la seva conversió en zones de conreu. Al mateix veïnat de Panedes, els eixarts i els conreus es barrejaven amb els boscos i formaven part habitual del paisatge. Al puig Fossar, per exemple, hi havia *“una coma de terra amb bosc i conreu”*, al coll de Llagostera un *“camp de terra amb bosc”*, una *“terra amb eixart i bosc”* a la Valldemor i dues *“feixes amb bosc”* a ses Fontanelles. I d'eixarts se'n documenten a llocs com la Valldemor, ses Fontanelles, Vinyoles o Garsafreda, entre altres, i alguns de dimensions importants com un *“gran eixart”* que es descobreix a les Costes de Panedes.¹

AHG, Notariat, Caldes-Llagostera, vol. 1 (1322-1323).

Figura 7.1. Un dels primers llibres de la notaria de Caldes-Llagostera

Pel que fa a les zones cultivades, totes les fonts medievals destaquen, d'entrada, la importància de les terres destinades al conreu extensiu i de secà de cereals per bé que als camps també s'hi conreaven llegums –sobretot faves– i farratges com la melca (cf. Figura 7.2). El 1333, per exemple, un clergue de Llagostera arrendava per set anys part de les collites de forment, ordi, civada i mill, i també de llegums i de melca.² Aquesta varietat de conreus fa pensar en la pràctica d'alguna mena de rotació de conreus que reduiria els períodes de repòs forçat de la terra. Així, els “*blats grossos*”, és a dir, el forment, l'ordi i els llegums se sembrarien a la tardor i es collirien a la primavera, mentre que la sembrada de la melca o el mill –als rostolls o als guarets– es faria a la primavera per ser recollits a la tardor. Un segon element del paisatge agrari era la vinya. El 1256, per exemple, se'n venia una situada a l'indret anomenat, ben evocadorament, Vinyet de Llagostera i el 1319 els habitants de Panedes estaven obligats a portar una part del seu raïm a la tina de l'abat de Sant Feliu de Guíxols que, a més, ells mateixos havien de mantenir.³ I en la proximitat dels masos o dels nuclis de poblament, encara, s'hi desenvolupava una agricultura intensiva de regatge que es manifestava als closos i horts. El 1333, per exemple, un home de Cassà de la Selva era acusat d'haver tallat les cols i els naps d'un veí; i, el mateix any, un altre cassanenc “*de nit i furtivament*” havia entrat a l'hort d'un home d'aquesta població per endur-se'n hi cols i alls.⁴ I, finalment, dins d'algunes

AMLLA, col·lecció Ajuntament de Llagostera. Autor: Valentí Fargnoli, reg. 1864.

Figura 7.2. Pallers amb el poble de Llagostera al fons

peces de terra, hi havia arbres com les dues feixes “*amb arbres surers*” que s’identifiquen a Panedes el 1319.⁵

Espais incults i zones conreades eren els dos grans components que definien el paisatge de la Llagostera medieval, però no els únics. Torrents, rieres o punts de relleu, i també vies de comunicacions i recs, els travessaven i clapejaven per totes bandes. A Panedes hi havia una terra “*amb bruguera i penyals*” i una “*sureda amb garanys i torrents*”, i també els torrents de Garsafreda, sa Cuina, la Palma, Saguals, sa Deixesa, Valldemor, la Verneda, Fontanelles o el Llevador i les rieres del Sallent, Vilanova o la Vella.⁶ Pel que fa a les vies de comunicació, hi havia els camins públics com la “*via pública que va a Pi*”, la “*via pública que va cap a l’església de Llagostera*”, la “*via pública que va a l’església de Sant Empèlit*”, la “*via pública que va a Caçà*”, totes quatre a Panedes, i els innumbrables viaranys i corriols que menaven a masos i parcel·les aïllats.

Resseguir el paisatge de la Llagostera medieval obliga a plantejar la hipòtesi de l’existència al pla de Llagostera de zones humides més o menys permanents. No és aquesta una qüestió qualsevol perquè una de les etimologies del topònim “Llagostera” és, justament, la que el fa derivar del mot “llac”.⁷ Val a dir que Joan Coromines, referent obligat de tot estudi toponímic, ja fa temps que va refusar aquesta possibilitat al·legant, a més de qüestions lingüístiques,

la inexistència de dades històriques referides als suposats llacs, estanys o aiguamolls.⁸ I, per ara, la documentació medieval sembla donar-li la raó. Així, és cert que hi ha notícies –ni que sigui toponímiques– de l'existència d'aquestes zones humides a les poblacions veïnes. A Caldes de Malavella el 1333 s'hi documenta un indret anomenat s'Estany on, justament, dos veïns es posaven d'acord per obrir i mantenir un torrent de drenatge; i el 1341 es feia donació d'una terra a Sils al lloc dit Aigual que, a més, afrontava amb el torrent de l'Aigual.⁹ En el cas de Caldes de Malavella, fins i tot és possible documentar-hi l'existència d'aigües termals: el 1333 un matrimoni local venia a un fuster veí i a la seva dona *“tota l'aigua de banys i l'aigua calenta”* d'una terra tinguda sota el domini de l'abat de Sant Salvador de Breda.¹⁰ A Llagostera, però, l'única referència és més tardana: l'existència del veïnat d'Estany a l'època moderna. Així, encara cal repetir que, per ara, la interpretació de Joan Coromines és la més versemblant.

2. LA XARXA DE POBLAMENT: MASOS, VEÏNATS I EL PUIG DEL CASTELL

Igual que a altres zones del bisbat de Girona, la trama del poblament estava en part constituïda per habitatges més o menys aïllats anomenats masos. A finals del segle XIII i, sobretot, a principis del segle XIV la informació sobre els masos és abundant. D'entrada, en coneixem els noms de bastants. Alguns de localització imprecisa com els masos Jabert, Martí, Pellicer, Benjamí, Mestre, Revell, Aturagall, de Pedres, Frigola, Deuslomdè i Benet.¹¹ I altres més fàcils de situar com els masos Llorenç, Sabet, Bofill, Font, Cornellà, Saguals, de Nicolau Puig, Jaume, Feliu, Viader, Martí i Sagrera, tots ells situats a Panedes; també els masos Riba, Joan, Reixach, Collell, Carp, Morató, de Guillem Vinyes, Dalmau, Alegret, Ribot, Pujol i Boscà, possiblement ubicats també a Panedes.¹²

El centre d'aquests masos el constituïa, és clar, l'habitatge o capmàs. És difícil fer-se una idea de la seva morfologia però està clar que les cases estaven envoltades de closos, quintanes, horts i farraginars. Més enllà, cada mas disposava d'un seguit de possessions disperses i que incloïen, sobretot, terres de cereals però també horts i closos, vinyes i superfícies incultes o boscoses, com a mínim a les zones més orientals del terme. El mas Font, per exemple, disposava d'una *“gran possessió de terra i bosc”* a la costa de Borràs, de dues feixes boscoses a ses Fontanelles, d'una *“plana de terra amb bosc”*, d'una altra *“gran possessió amb bosc”* a la Deixesa, d'una sureda a la Deixesa així com d'una *“terra amb bruguer i penyals”* a la Fontllonga.¹³

A mig camí entre els nuclis de poblament concentrat i els masos dispersos existien els veïnats. Els veïnats de la Llagostera medieval eren les partides on s'ubicaven uns masos més o menys propers. De veïnats, també se'n documenten una bona colla. El més ben definit i amb una personalitat més clara era, sense cap mena de dubte, el de Panedes, esmentat ja, si més no com a territori, el 919.¹⁴ La presència de poblament a la zona de Panedes és datable ja a l'antiguitat i la seva vinculació –a través de la senyoria de l'abat guixolenc– amb la vall d'Aro i Sant Feliu de Guíxols el diferenciava de la resta del terme de Llagostera.¹⁵ I, està clar,

AVALLA, foris Ajuntament de Llagostera. Autor: Foto Kim, reg. 1152.

Figura 7.3. L'església sufragània de Sant Ampèlit de Panedes

l'església de Sant Ampèlit era el testimoni més eloqüent d'aquesta realitat (cf. Figura 7.3). Un altre dels veïnats documentats des d'abans del segle XIV és el del Vilar, topònim d'altra banda evocador de la seva antiguitat.¹⁶ Així, un document de mitjans del segle XII es refereix clarament als "*homes de Panedes i del Vilar*" i, a més, el 1340 la nissaga noble dels Llagostera hi disposaven d'una residència on tres dècades més tard el bisbe de Girona autoritzava de fer-hi missa amb un altar portàtil.¹⁷ De veïnats, però, n'hi havia d'altres: Arenys, Palol, Lloreda, Montagut, Mata, Serra, Cantallops, Esclet, Ganix, Sureda i Pi.¹⁸

I resta, finalment, el nucli de poblament concentrat del "*puig del castell de Llagostera*", origen, està clar, de l'actual nucli urbà de la població. Habitat ja des de l'antiguitat¹⁹ i urbanísticament crescut al voltant del castell senyorial –tal com el seu nom medieval evidència– era el centre de l'administració senyorial i parroquial i el punt des d'on, econòmicament, s'articulava la resta del terme. Malauradament, però, la manca de la documentació notarial llagosterenca fa que, fins a finals del segle XIV,²⁰ tan sols disposem d'algunes referències esparses sobre la seva configuració física. Cal suposar –perquè així es documenta a les poblacions veïnes de Caldes de Malavella i Cassà de la Selva– que els habitatges –designats amb el nom d'alberg i casa– disposessin d'un pis, anomenat soler, i que a les parets s'hi obrissin finestres i obertures que en facilitaven la il·luminació i la ventilació. Alguns disposaven de porxos sobre

la via pública i molts també tenien annexos com horts, cortals i espais d'ús agrari; on, en ocasions, fins i tot hi havia arbres. Pel que fa als elements constructius dels habitatges, poca cosa sabem més enllà de l'ús de pedres i calç per a les estructures, de bigues i cabirons de fusta i de teules per a les teulades. El 1358, per exemple, el bisbe de Girona ordenava una investigació sobre la pedrera que els veïns de Llagostera havien obert –segons ell– a unes possessions eclesiàstiques.²¹

I al costat dels habitatges també existien les edificacions singulars, bàsicament les esglésies i –no a tot arreu– els castells que simbolitzaven la jerarquia de la societat medieval i que destacaven enmig dels altres elements urbanístics. És, emblemàticament, el cas de la mateixa Llagostera on, situats al punt més alt del turó del mateix nom, església i castell semblaven disputar-se l'espai. Una notícia del 1357 informa que, en algun moment anterior, Ot de Montcada –antic senyor de la població i mort el 1341– havia bastit un habitatge –segurament ampliant el castell original– al damunt del mateix temple de manera que privava els clergues de la parròquia de realitzar les absoltes al cementiri annex a l'església. La resposta del bisbe de Girona era demanar-ne l'enderrocament sota pena d'excomunió.²² El conflicte, però, devia venir de temps enrere perquè sembla que ja el mateix Ot de Montcada al seu testament havia previst aquest enderroc. Ignorem com va acabar el contenciós perquè el 1360 el bisbe, invocant el testament del noble, encara exigia la demolició de l'obra.²³

3. UN MÓN FEUDAL

Si l'any 1241, amb la concessió de la carta de franqueses marca una fita en la història de la Llagostera medieval, és també ben sabut que l'any 1324 defineix un altre punt d'inflexió en aquesta història. Va ser aleshores que el rei Jaume II va lliurar al noble Ot de Montcada tots els seus drets a Llagostera i Caldes de Malavella, de manera que els veïns d'aquestes dues poblacions passaven a dependre d'una de les cases nobiliàries més puixants de la corona d'Aragó.

La donació del 1324, però, tampoc no va ser ni fet aïllat ni fortuït. Durant el regnat d'Alfons el Franc (1285-1291) les necessitats financeres de la corona varen obligar el monarca a vendre *“la força o lloc de Llagostera”* al noble Dalmau III de Rocabertí per la quantitat de 55.000 sous.²⁴ El 1289 a la cort general de Montsó la venda va ser declarada nul·la, però el 1301 el noble i el rei Jaume II varen arribar a un acord. D'una banda, el preu es reduïa a 30.000 sous; i, d'altra banda, es concedia de manera vitalícia a Dalmau de Rocabertí *“la força de Llagostera amb masos, bordes, homes, dones i rèdits”* de manera que, en morir el noble, el rei o els seus descendents cancel·larien el deute i recuperarien els drets sobre Llagostera.²⁵ Durant aquests anys es documenten tres redempcions –o alliberaments de servitud– d'homes de Llagostera dels anys 1290 i 1302 atorgades pels batlles dels Rocabertí, anomenats Arnau Menestral, Pere d'Agullana i Pere Codina respectivament: la primera a favor de Pere Aulina per 30 sous, la segona a favor de Bernat Vives per 80 sous i la darrera a favor d'Arnau, fill de Pere Fabrech, del veïnat de Sureda, per 20 sous.²⁶ El pacte del 1301, però, no

va ser respectat pels monarques perquè el 1314 –és a dir, catorze anys després de la mort de Dalmau de Rocabertí– els 30.000 sous no s’havien tornat i el mateix Jaume II concedia a Guerau de Rocabertí –fill no primogènit de Dalmau–, també de forma vitalícia, *“la jurisdicció civil i criminal”* del lloc de Llagostera.²⁷ El seu domini va durar fins a principis del 1324 quan el rei Jaume II comunicava als veïns de Llagostera que Guerau de Rocabertí havia mort a Sardenya –dirigint el setge de la vila d’Eslésies– i que, per tant, des d’aleshores tots els rèdits del lloc serien entregats al batlle reial.²⁸

El retorn de Llagostera al patrimoni reial va durar ben poc. De fet, amb prou feines uns quants dies perquè des de Barcelona a finals de març del 1324 el monarca va entregar a Ot de Montcada *“el castell i lloc nostre de Llagostera, situat al bisbat de Girona, amb els seus termes i pertinences”*.²⁹ La benvolença del rei Jaume II amb el casal dels Montcada pel que fa a Llagostera no es va limitar a la donació del març del 1324 sinó que pocs mesos després *“com a gràcia i favor al noble Ot de Montcada i volent afavorir al castell de Llagostera i als seus veïns”* va concedir a aquests el dret de celebrar una fira de quinze dies que havia de començar vuit dies abans de Sant Jaume i a favor de la qual el monarca atorgava tots els guiatges de costum.³⁰

Els membres de la casa de Montcada –immersos en la gran política de la casa reial d’Aragó– varen actuar sempre com a senyors absentistes. Primer va ser Ot de Montcada, el germà de la reina Elisenda i receptor de la donació del seu cunyat Jaume II, i, a partir del 1341, el seu fill Pere. La documentació és prou eloqüent per identificar els eixos bàsics dels drets senyoriais dels Montcada, arrendats sistemàticament a qui millor els pagués. D’entrada, i sobretot, els membres de la casa de Montcada eren senyors jurisdiccionals del terme del castell de Llagostera els límits del qual quedaven minuciosament detallats en la donació del 1324.³¹ Això significava, a grans trets, que eren els dipositaris de l’antiga autoritat pública –d’arrels carolíngies o encara més llunyanes– i que, per tant, era a ells a qui corresponia organitzar els aspectes bàsics de la societat llagosterenca. La seva autoritat s’exercia especialment sobre tres qüestions: la promulgació de lleis i normes, l’administració de justícia i la defensa. De la justícia se n’ocupava la *“cort”* o tribunal senyorial de l’actuació de la qual en tenim alguns exemples: el 1331 un home de Cassà de la Selva estava retingut al castell de Llagostera perquè un ciutadà de Girona l’havia denunciat per morós, i el 1332 prohibia a un home que sortís *“amb els seus peus o els d’un altre del terme del castell de Llagostera”*.³² Més enllà dels drets jurisdiccionals, els Montcada disposaven encara d’un ampli ventall de drets feudals. Així, gaudien de drets sobre múltiples immobles, habitatges i, sobretot, peces de conreu, pels quals els seus tinentes –d’acord amb els principis del règim emfitèutic– havien de satisfer un seguit de censos. El 1341, per exemple, el dot d’una dona, originària de Santa Seclina però casada a Llagostera, incloïa una feixa, dita Feixades, al pla de Benaula que era tinguda sota el domini del Pere de Montcada.³³ Les possessions que els veïns de Llagostera tenien a les parròquies veïnes, és clar, també podien estar sotmeses al domini dels Montcada com era el cas d’un camp amb arbres a Santa Seclina que el 1341 Bernat Vives, la seva dona i la seva mare, ambdues anomenades Berenguera, venien per 135 sous i salvant novament el dret de Pere de Montcada a rebre la tasca i el delme; o d’un quadró a la Coma Grossa de Caldes de

Malavella venut el 1343 per 100 sous per Pere Martí i Francesca, sa muller, a Pere Carrera, a la seva dona i a la seva mare, totes dues anomenades Ermessenda, i també sota el dret de Pere de Montcada.³⁴

Malgrat tots els seus drets, els Montcada no eren els únics senyors de Llagostera. Ni molt menys. D'una banda, durant els llargs anys de domini comtal i reial, els monarques catalans havien anat fent donacions puntuals dels seus drets a Llagostera a diferents senyors, especialment eclesiàstics. I, d'altra banda, la senyoria dels sobirans devia coexistir amb la de senyors de menys volada –bàsicament laics– l'origen dels quals es confon amb els de la mateixa població i que, qui sap si devien la posició a la seva participació en els desordres del segle XII.

Dels senyors eclesiàstics, els més ben coneguts són els abats de Sant Feliu de Guíxols, que gaudien d'un bloc compacte de possessions a Panedes. El cenobi guixolenc disposava de drets i possessions als límits entre Llagostera i la vall d'Aro ja als segles X i XI. Així, el 1014 els comtes Ramon Borrell i Ermessenda donaven al monestir de Sant Feliu de Guíxols *"l'alou que anomenen Hispanitat –és a dir, antigament tingut segons el dret dels "hispanos"–, que és al dit comtat –de Girona–, dins dels termes de la vall d'Aro o de Llagostera, i a Romanyà, i als Torns, o a Solius, i a Fanals, i a Calonge, i a Panedes"* i l'alou era cedit *"amb cases, casals, horts, hortals, arbres fructífers i infructífers, terres, vinyes, boscos i garrigues, molins, conreus i erms, pedres i fonts, arbres de glans grans i petits, prats, pastures, aigües"*.³⁵ I, encara, el 1057 el comte Ramon Berenguer I i la comtessa Almodis asseguraven els límits de l'alou de Llagostera propietat també del monestir de Sant Feliu de Guíxols.³⁶

Un segon senyor eclesiàstic que semblava tenir un lloc preeminent sobre molts llagosterencs era l'església de Sant Feliu de Girona, específicament la seva pabordia de Tordera. A finals del segle XII ja disposava de masos a Llagostera. Beneficiada, potser, no tant per la monarquia com pel llinatge cavalleresc dels Llagostera, des de mitjans del segle XIII disposava de varis masos i de les corresponents persones pròpies, és a dir, sotmeses a la servitud personal. Ja el 1269 Bernat Martí, del veïnat de Lloreda, s'asservia a favor de Sant Feliu en casar-se amb una dona del mas Martí i era Guillem Mestre, el batlle de la institució, qui rebia el sotmetiment.³⁷

Molts d'aquests asserviments explicitaven que es produïen al moment d'entrar en possessió d'un mas o de casar-se amb algú que ja hi vivia i que, per tant, podia ser-ne l'hereu. El 1315 ho feien Arnau Caner i la seva esposa, tots dos de Llagostera i invocant la seva condició lliure gràcies al privilegi de Jaume I, en convertir-se en possessors de la borda –o mas petit– que havia estat de Pere Esteve; el 1324 Brunissenda, filla de Pere Joan, del veïnat de Pi, i casada amb Pere Creixell, del veïnat de Ganix, s'asservia per raó del mas on s'havia casat; i el 1331 era un home de Caldes de Malavella, prèviament redimit pel paborde de Novembre de la seu de Girona, que, en casar-se al mas Revell, s'asservia a favor de l'Almoina.³⁸ La sagristia de la Seu gironina també es comptava entre els senyors eclesiàstics del lloc: ja el 1240 va ser necessari un arbitratge per aclarir quines eren les mesures amb què aquesta institució havia de rebre les seves rendes; i el 1323 Bernat Esteve, de la parròquia de Llagostera, junt amb la seva esposa i la filla d'aquesta i del seu primer marit, venien per 52 sous a un home

AMLLA. Fons Ajuntament de Llagostera. Autor: Foto Kim, reg. 1167

Figura 7.4. La Torre de Sant Llorenç podria ser la casa pairal dels Salelles, que a finals del segle XIV haurien emparentat amb els Llagostera

de Caldes de Malavella un camp al costat del camí públic de Llagostera sota el domini del sagristà de la seu de Girona.³⁹

Igualment era present a Llagostera l'abat del monestir empordanès de Vilabertran –beneficiat amb diverses donacions a la Selva durant el segle XII⁴⁰ el qual el 1250 redimia Berenguer Benjamí, home propi seu, de Llagostera, per 70 sous.⁴¹ Tot i que la base del domini a les terres gironines del priorat barceloní de Santa Anna era la vila de Palafrugell, aquell sembla que s'estenia fins la plana de la Selva. Els drets del priorat incloïen el sotmetiment servil de famílies de la població, tal com posen de manifest les redempcions atorgades els anys 1347 i 1348 per l'administrador de la senyoria a favor de Berenguer Buada, de Llagostera, i de Brunissenda, filla d'Arnau Buada, del mateix lloc, per 100 sous i per l'acostumada quantitat

de 2 sous i 8 diners respectivament.⁴² De fet, un veí de Llagostera, actuava el 1346 com a batlle del prior de Santa Anna, en nom del qual rebia seguretats d'un veí de Santa Seclina per un camp tingut sota el domini del priorat.⁴³ I, en darrer lloc, el monestir benedictí de Sant Salvador de Breda –la presència del qual a Llagostera es remuntava al segle XII– seguia disposant d'alguns drets a la zona, com posa de manifest que el 1311 es fes confirmar per Jaume II la donació que el rei Alfons el Cast havia fet al seu favor.⁴⁴

D'entre els senyors laics, en destaquen clarament els membres del llinatge cavalleresc dels Llagostera (cf. Figura 7.4). Els seus orígens, per ara, no poden resseguir-se més enllà de finals del segle XII quan el 1172 un cert Bernat de Llagostera tenia drets sobre un mas a Cassà de la Selva.⁴⁵ No és fins a principis del segle XIII que s'identifiquen membres de la nissaga ocupant càrrecs eclesiàstics d'importància mitjana a les principals esglésies de Girona. L'any 1211 Pere de Llagostera era esmentat com a sagristà segon de la Seu; i el 1220 Berenguer de Llagostera com a canonge de l'església de Sant Feliu.⁴⁶ A partir de 1270 comença a aparèixer a la documentació Arnau de Llagostera, també canonge de Sant Feliu però clarament lligat a la població. Així, el 1272 redactava una escriptura atorgada per Agnès de Vilar, de Llagostera, i el seu fill Pere; i, quatre anys més tard, ja actuava com a notari de Llagostera.⁴⁷ A partir del 1324, les relacions d'aquesta família i la casa de Montcada no devien ser gens problemàtiques perquè el cavaller Ferrer de Llagostera va actuar durant les dècades de 1330 i 1340 com a procurador dels Montcada a Caldes de Malavella i a Llagostera. Una darrera imatge de la puixança del llinatge ens la dóna el testament del mateix Ferrer de Llagostera de l'any 1348. No només hi esmentava tres filles monges –dues a Sant Pere de les Puel·les de Barcelona i l'altra a Vallbona de les Monges, tots cenobis de prestigi– sinó que llegava 3.000 sous a un dels seus fills.⁴⁸

4. ELS CONFLICTES

És cosa coneguda que la història medieval no es podria entendre sense les lluites que enfrontaven els senyors feudals entre ells. Les terres gironines no eren una excepció i des de ben aviat els Montcada varen enfrontar-se, d'una banda, amb la seu de Girona; i, d'altra banda, amb l'abat del monestir de Ripoll, per la jurisdicció sobre els habitants de Lloret i Tossa respectivament.⁴⁹ El conflicte –originat per la pretensió dels Montcada que les dues poblacions litorals pertanyien a la seva jurisdicció de Caldes de Malavella– no podia deixar d'afectar els veïns de Llagostera. Així, a principis del 1328 el bisbe de Girona denunciava que els oficials d'Ot de Montcada de Cassà de la Selva i Llagostera desafiaven la jurisdicció eclesiàstica a Lloret alçant forques i pretenent tenir el dret exclusiu sobre la notaria; poques setmanes després, el mateix prelat excomunicava Ot de Montcada invocant les agressions als drets de l'església a Lloret.⁵⁰ El 1334, en canvi, era Ferrer de Llagostera, actuant sempre com a procurador dels Montcada, que denunciava els atemptats del canonge gironí Guillem de Cornellà contra els suposats drets dels Montcada a Lloret.⁵¹ Els Montcada aviat varen buscar el suport de poders superiors: el 1335 l'arquebisbe de Tarragona demanava al bisbe

de Girona que no actués contra Ot de Montcada per l'afer de la jurisdicció de Lloret i el 1339 el rei Pere el Cerimoniós confirmava els drets del magnat.⁵²

Les lluites entre senyors, però, no eren els únics conflictes de la societat llagosterenca a l'edat mitjana. També es documenten lluites antisenyorials. D'entrada, alguns testimonis evidencien les dificultats que podia representar la satisfacció dels drets feudals. El 1292, per exemple, Pere Pellicer, de Llagostera, i les seves dues germanes, Ermessenda i Alamanda, renunciaven al mas Pellicer per causa dels "*censos excessius*" amb què els aclaparava el senyor del mas, l'església gironina de Sant Feliu.⁵³ L'existència de tensions entre els senyors de Llagostera i els seus sotmesos, doncs, no ens ha de sorprendre. El 1342, per exemple, un home de Caulers es negava a asservir-se a favor d'Huguet de Rials, clergue establert a l'altar de Santa Maria de Llagostera, tal com li exigia Guillem Sagrera, clergue de Llagostera i procurador d'Huguet de Rials, perquè l'home de Caulers, en casar-se, havia entrat a viure al mas Vilarzell, de Caldes de Malavella, tingut sota la senyoria de l'altar. La intervenció de la cúria, però, va obligar l'home a asservir-se.⁵⁴ L'exemple més contundent d'oposició al poder senyorial, però, prové d'un veí de Cassà de la Selva que el 1332 era empresonat –i posteriorment alliberat– perquè "*va trencar les forques i el costell posats al lloc de Cassà per ordre del noble senyor Ot de Montcada*" a més d'agredir el seu procurador que no era altre que Ferrer de Llagostera.⁵⁵

Amb tot, no sempre la contestació individual als drets feudals –o, més específicament, a un o altre dret feudal en particular– prenia formes contundents. El recurs als tribunals també està documentat i, a més, amb resultats no sempre favorables a la noblesa. Així, el 1330 Ot de Montcada renunciava a continuar endavant amb un plet que l'enfrontava amb Guillem Vengut, de Llagostera, pel lluíisme –és a dir, el dret que rebia el senyor quan un immoble era venut– d'un camp, dit Camp de Calç, al pla de Llagostera.⁵⁶ I també es documenten iniciatives col·lectives que, a través de demandes judicials o queixes al monarca, tenien per objectiu no subvertir el règim feudal en la seva totalitat sinó reformar-ne aspectes puntuals a fi de fer-lo més suportable. Així, està demostrat que el 1321 "*la universitat dels homes de Llagostera*" va fer saber al rei Jaume II que alguns veïns de la població que estaven sotmesos a senyors diferents de Guerau de Rocabertí –aleshores senyor jurisdiccional del lloc– es negaven a pagar a aquest darrer "*cenes, quèsties, remences i altres drets*". La resposta del monarca –absolutament ambigua– sembla que va ser limitar-se a demanar que cadascun pagués allò que era acostumat.⁵⁷ I, encara, sabem que el 1328 un home de la vall d'Aro i Ramon de Serra, de Panedes, com a procuradors dels homes sotmesos al monestir de Sant Feliu de Guíxols, varen presentar davant del bisbe de Girona una demanda –de resultat incert– contra l'abat del monestir guixolenc per unes –malauradament també desconegudes– exaccions.⁵⁸

Perquè seria, sobretot, al voltant de pràctiques quotidianes com l'ocultació dels productes sotmesos a gravàmens feudals o, directament, el frau en la satisfacció dels drets nobiliaris, on caldria buscar bona part de la conflictivitat social en les primeres dècades del segle XIV. Pràctiques com aquesta són difícils de documentar perquè aquells que les duïen a terme eren els primers interessats a mantenir el secret i la discreció. De tant en tant, però,

s'entrelluquen testimonis significatius com quan el 1317 Arnau Seguer, de Llagostera, es comprometia a no batre els esplets d'un camp, dit de la Fontanella, que tenia sota el domini de l'església de Sant Feliu de Girona, si no era en presència del batlle d'aquesta institució eclesiàstica.⁵⁹

5. LA COMUNITAT: PARRÒQUIA I UNIVERSITAT

El fet que la queixa, acabada d'esmentar, del 1321 contra les pretensions dels Rocabertí fos presentada per *"la universitat dels homes de Llagostera"*, evidencia l'existència d'una institució més o menys organitzada que representava els veïns de Llagostera. Un altre exemple no només de l'existència sinó de la potència d'aquesta organització veïnal ens el proporciona una carta del 1322 en què Ferrer de Lillet, batlle general de Catalunya, informava que *"l'exèrcit del homes de Llagostera"* –i invocant la carta de franqueses de Jaume I del 1241– havia atacat els de Tossa arran del conflicte sorgit per l'explotació dels boscos tossencs. La notícia –borrosa i de lectura difícil– sembla, però, que garantia a *"Pere de Fonelleres, del terme i lloc de Llagostera, i com a procurador de la universitat dels homes de dit lloc"* el dret de continuar amb l'explotació forestal. És veritat que tot plegat no és massa cosa. Així, ignorem quants "procuradors" hi havia, si eren càrrecs permanents i, sobretot, quina era la seva relació amb el poder senyorial perquè difícilment els veïns haguessin organitzat un "exèrcit" sense el seu vistiplau. En qualsevol cas, però, del que no hi ha dubte és de l'existència ja a principis del segle XIV d'una primera organització veïnal, precursora, és clar, del règim municipal posterior.

Igual que a altres poblacions del pla de la Selva, és molt possible que una de les funcions d'aquesta universitat fos la gestió de l'obra parroquial, és a dir, la institució encarregada de gestionar la construcció i el manteniment del temple parroquial, i que, malgrat no documentar-se fins el 1317, devia tenir orígens anteriors.⁶⁰ El temple de Sant Feliu de Llagostera i la parròquia llagosterenca s'esmentaven ja als segles X i XI respectivament. I al segle XIV l'estructura eclesiàstica de la població estava perfectament definida. Així, al costat de l'església de Sant Feliu hi havia la capella de Sant Ampèlit de Panedes i la capella de Sant Llorenç (cf. Figura 7.5), totes tres dotades dels corresponents servidors, altars i beneficis eclesiàstics. El 1329, per exemple, el claver del temple parroquial era autoritzat a absentar-se'n per causa dels seus estudis; el 1348 en el seu testament el cavaller Ferrer de Llagostera feia donació als altars de Sant Ampèlit i de Sant Llorenç de 5 sous a cadascun; i el 1349 el bisbe aprovava la fundació d'un benefici a la capella de Sant Llorenç que es mantindria amb les rendes del mas Contarell, de Llagostera.⁶¹ Dels clergues de la Llagostera medieval no en sabem massa cosa, tot i conservar-se la traducció d'una concòrdia del 1317 –que sembla que refeia un document anterior destruït anys abans– en què el sagristà, el claver i els domers es repartien les tasques parroquials i els corresponents ingressos.⁶² D'una banda, alguns posseïen drets feudals vinculats als seus càrrecs com Ramon, prevere establert a l'altar de Santa Maria de l'església de Llagostera, que el 1227 redimia una noia per 15 sous.⁶³ D'altra banda, i això

AVALLA, fons Ajuntament de Llagostera. Autor: Foto Kim, reg. 1152.

Figura 7.5. La capella de Sant Llorenç

s'il·lustrarà als punts següents, altres es dedicaven a diversos negocis, des del mercadeig de gra i bestiar fins al préstec de diners. I, finalment, encara és possible intuir la formació erudita que podia tenir algun d'ells. És el cas de Berenguer de Santa Coloma, mort ja el 1352, quan els seus marmessors enumeraven el llibres –litúrgics, teològics i bíblics– que havien estat del difunt: un Doctrinal, un “*Gracissimum*”, un Tobies, un “*Parciarum Minor*”, un “*De Civitate Dei*” de Sant Agustí, set llibres de sermons, un “*Computum*”, un Ferial de Cant, un Psaltiri i un altre fragment de Doctrinal.⁶⁴

L'existència tant d'unes institucions de marcat caràcter territorial com la senyoria jurisdiccional o la parròquia com el funcionament de la universitat local, de ben segur que ajudaven a crear un sentiment de col·lectivitat entre els habitants de Llagostera. Aquests, justament per això, quan atorgaven algun document no s'estaven mai d'indicar la seva procedència, afirmant que eren “de la parròquia de Llagostera”, “del terme del castell de Llagostera” o, simplement, “de Llagostera”. I, finalment, a nivell de veïnat, sembla que també existia un cert sentit de col·lectivitat. En el cas de Panedes això està clar: el 1305 els feligresos de Sant Ampèlit proposaven –i el bisbe aprovava– un clergue per servir a la capella; i –en una notícia molt més festiva– el 1340 s'esmenta un jove que “*havia de tocar la flauta i el tamborell al veïnat de Palol de Llagostera als homes que ballaven*”.⁶⁵

6. VIURE A LA LLAGOSTERA MEDIEVAL

Totes les qüestions resseguides fins ara –els condicionaments geogràfics, la xarxa de poblament, l'ordre social i els conflictes que podia generar o les institucions parroquial i veïnals– no són sinó els eixos que definien la realitat quotidiana de la gent que vivia a la Llagostera medieval. La primera impressió que podem tenir sobre aquestes condicions de vida de les famílies medievals ens la donen els interiors dels seus habitatges. I la documentació –tant estrictament de Llagostera com de la seva comarca en general– coincideix sempre en la senzillesa i modèstia d'aquesta imatge. El 1328 dins del mas Caner, a Cassà de la Selva, s'hi enumeraven quatre caixes –una de fusta de cirerer, una altra de roure i dues d'àlber–, una tina de roure, dos llits, una cadira trencada, un vaixell –és a dir, un recipient de vi– de fusta de roure, una taula, una pastera i un altre vaixell; els béns mobles que el 1333 un veí de Caldes de Malavella tenia al seu alberg es limitaven a una tina, quatre vaixells, una bóta, un arcó, dos escons de llit –és a dir, la carcassa de fusta– i un arcó petit a més d'algunes peces de parament de llit; i, en darrer lloc, quan, l'any següent, l'escrivent de Cassà de la Selva i el saig de Llagostera varen entrar al mas Dorca hi varen trobar tres caixes grans i tres de petites, tres llits amb els seus corresponents paraments –vànoves, coixins i llençols– a més d'una tina i un carretell buits al celler i un sacllit –una mena de sac de dormir.⁶⁶

L'alimentació medieval era un altre exemple en el mateix sentit. D'entrada, el pa i el vi eren la base de la dieta: el 1333 un home del mas Huluard de Caldes de Malavella es comprometia a mantenir el seu cunyat durant tres anys en menjar, vestit i calçat i especificava que per a l'alimentació del primer any li proporcionaria tres esquitllades d'ordi i quatre bótes de vi; i el 1343 el jutge de la vila amenaçava un matrimoni local si persistia a maltractar el pare d'ell i a *“amagar-li el pa i el vi”*.⁶⁷ L'altre component de la dieta era el companatge, és a dir, qualsevol altre aliment que servís d'acompanyament del pa i que sovint constava d'una bullida de llegums, col i carn –de porc, de xai o de vedella– condimentat amb una mica d'oli. Tot plegat devia bullir en recipients com l'olla de coure que el 1346 Guillem Vinyes, de Llagostera, comprava a un assaonador de Girona i li quedava a deure 20 sous.⁶⁸ Més complicat, en canvi, és saber com vestia la gent al segle XIV. Sabem, això sí, que els vestits que rebien les núvies com a part del dot constaven d'una capa i d'un cot, és a dir, una mena de brusa. Així, el 1344 una matrimoni de Santa Seclina lliurava a Elisenda, germana del marit i dona de Ramon Llorenç, de Llagostera, com a part del seu dot una capa i un cot cada cana dels quals valia 12 sous; i, dos anys més tard, Avinyeta, dona de Bernat Bonet, de Llagostera però originària de Caulers, rebia del seu germà també una capa i un cot tot i que, en aquest cas, cada cana es valorava en 16 sous.⁶⁹

Aquestes condicions de vida, per senzilles que fossin, havien de ser mantingudes amb els ingressos procedents de les diferents activitats que realitzaven les famílies medievals. I, en aquest sentit, cal tenir clares tres qüestions bàsiques. En primer lloc, que ningú sobrevivia gràcies a una sola activitat, el ventall de feines que podien realitzar les famílies

AVLLA, col·lecció Ajuntament de Llagostera. Autor: Valentí Fargnoli.

Figura 7.6. La presència de bestiar a les cases de pagès ja existia als segles medievals

era molt ampli i, a més, variable segons cada cas i cada moment. En segon lloc, que a aquesta pluriactivitat s'hi dedicaven tots els membres de les famílies, homes i dones, grans i petits. I, en tercer lloc, que dins del ventall d'activitats possibles, el treball de la terra i, molt especialment, l'aprofitament de les oportunitats que oferia el mercat hi tenien sempre un paper clau. I, en aquest sentit, és important emfasitzar la darrera qüestió. Si és que mai ho havia estat, al segle XIV l'economia medieval ja no era un sistema autàrquic. El dinamisme de les poblacions del bisbat de Girona –entre elles la mateixa capital i el port de Sant Feliu de Guíxols, una i altra directament comunicades amb Llagostera– n'era el testimoni més eloqüent; i, en qualsevol cas, deixa ben clar als nostres ulls que l'intercanvi i la conseqüent monetarització eren elements vertebradors de l'economia del tres-cents.

Així, a més de treballar la terra, tothom criava bestiar, gros o menut (cf. Figura 7.6). El 1343, per exemple, i a instàncies de Guillem Seguer, de Llagostera, s'emparaven un bou, una vaca i una vedella a una dona de Caldes de Malavella; i els censos pagats en gallines o ous que reconeixien alguns veïns de Panedes a l'abat de Sant Feliu de Guíxols el 1319 ens remetent a l'existència d'aviram domèstic.⁷⁰ En ocasions el bestiar era tingut en comanda, és a dir, se n'assumia la cria i custòdia –normalment durant un

any– i es pactava amb el propietari la partició dels beneficis –les cries, la carn o la pell– que proporcionés. El 1342, per exemple, un home de Caldes de Malavella encomanava a Bernat Riba, de Panedes una porcella i un porcell de pèl blanc; el 1344 Arnau Boer, de Llagostera, rebia en comanda una vaca de pèl roig; i el 1346 Arnau Fort, del veïnat de Mata declarava tenir un porc en comanda.⁷¹ Les comandes de bestiar, però, sovint amagaven situacions d'endeutament i no era estrany que qui rebia els animals en comanda prèviament els hagués venut a qui els hi lliurava. Així, el 1322 Dalmau Sagrera, de Llagostera, venia al servidor d'un draper de Girona una truja, tres porcells i la meitat de tres porcs de pèl blanc que tenia al mas Sagrera i, acte seguit, els rebia en comanda; igual que feia el 1344 Deuslomdè Llagostera, de Llagostera, d'una dona de Santa Seclina amb la vedella de pèl roig que li acabava de vendre; i el 1346 un veí de Cassà de las Selva venia cinc porcells de pèl blanc a Pere Flota, de Llagostera, i, immediatament, els tornava a rebre en comanda.⁷²

Per a moltes famílies les tasques agropecuàries es complementaven amb alguna forma de treball assalariat. Així, existia la possibilitat de llogar-se com a segador o veremador en el moment de recol·lecció o d'anar a treballar –a canvi d'un sou, menjar i vestit– com a minyona o mosso a una llar benestant o a algun mas. El 1342, per exemple, en Salabó, de Llagostera, reclamava a un home de Tossa els 47 sous i les dues canes de drap de lli que li devia pel lloguer de la seva persona; i, pocs mesos després, el jutge de Caldes de Malavella obligava una veïna de la vila a avenir-se amb un llagosterenc, cognominat Esteve, pel lloguer degut pels serveis que li havia realitzat.⁷³ La situació geogràfica de Llagostera i dels seus veïnats en la proximitat immediata del camí que menava de Girona a Sant Feliu de Guíxols oferia, a més, la possibilitat de realitzar feines de transport entre una i altra població. Algunes de les anotacions dels llibres de clavaria de Sant Feliu de Guíxols són ben evocadores. Sempre el 1361 s'hi enregistrava un pagament “*a-n Faliu de Panedes, per III sachs de caus que dux de Gerona*” i, seguidament, lliuraments similars a Bernat Llorenç, Arnau Alegret i Pere Safont, els tres de Panedes, per un, tres i dos sacs de calç –que eren emprats a l'obra de les muralles de la vila– respectivament.⁷⁴

I, com era habitual fins i tot als més petits nuclis de poblament concentrat, al puig del castell de Llagostera hi treballaven alguns artesans, com a mínim un fuster, un vidrier i, potser, un anaper o fabricant de copes i tasses. Així, el 1337 i a instàncies de Bernat Roger, vidrier de Llagostera, era emparada a un home de Santa Seclina tota la seva cendra; i, dos anys més tard, Bernat de Prat, fuster de Llagostera, feia procurador el seu nebot Pere de Prat a fi que reclamés tot el que li fos degut.⁷⁵ I, encara, el 1344 el lloctinent de Pere de Montcada concedia per quatre anys i a canvi d'un cens de 15 sous anuals els dret d'arrabassar i bosquejar al bosc de Lloret a un anaper a canvi que aquest s'establís a la vila de Caldes de Malavella o al puig de Llagostera.⁷⁶

I aquesta darrera referència ens porta a una de les activitats productives bàsiques per a moltes famílies de la Llagostera medieval: l'explotació forestal. No era en va que la carta de poblament del 1241 autoritzés els veïns de la població a aprofitar els boscos de les muntanyes de l'entorn. A banda de la recol·lecció, el pasturatge o la recollida de combustible per

Arxiu particular. Autor: Jaume Moré Alcalde.

Figura 7.7. La platja de Salionç l'any 1959

a usos domèstics, la proximitat de la ciutat de Girona i dels embarcadors del litoral oferia la possibilitat de fer llenya i carbó per als negociants que mantenien abastades les grans poblacions catalanes. El 1340, per exemple, un gironí es comprometia a indemnitzar els veïns de Llagostera als quals hagués perjudicat amb la carreta que usava per transportar fusta.⁷⁷ I l'abril del 1342 un negociant de Sant Feliu de Guíxols, Marimon Ponç, contractava tres carboners de Llagostera: d'una banda, Pere Dalmau; i, d'altra banda, Guillem Ferrer i Berenguer de Puigexerit. Tant el primer com els dos segons s'obligaven a proporcionar-li un modi de carbó, el primer al mes de maig, i els segons al mes de juny i a l'embarcador de Salionç (cf. Figura 7.7). I tant en un cas com en l'altre, el comprador avançava els 24 sous del preu.⁷⁸ Dos mesos després el mateix negociant guixolenc encarregava a Guillem Ferrer, del veïnat de Montagut, que li fes quatre modis de carbó per entregar el mas d'agost a l'embarcador de Salionç a canvi de 100 sous que ja s'havien pagat; el 1349 Pere Llorenç i Guillem Alegret, de Panedes, acceptaven lliurar dos modis de carbó a dos homes de Sant Feliu de Guíxols.⁷⁹ Els terminis de lliurament, és clar, no sempre es complien com quan el 1356 Bernat Taiarana, de Llagostera, entregava a un ciutadà de Girona el modi de carbó que li devia des del 1350!⁸⁰

7. ELS EQUILIBRIS QUOTIDIANS: ENDEUTAR-SE I VIURE ENDEUTAT

Amb totes aquestes activitats les famílies de Llagostera anaven guanyant-se dia a dia la seva subsistència. En ocasions, però, els ingressos no abastaven les despeses i la satisfacció de tota mena d'obligacions podia demorar-se. El juliol del 1333, per exemple, un veí de Llagostera pagava al seu cunyat de Caldes de Malavella 50 sous dels 100 que li havia d'haver pagat el Nadal anterior pel dot d'Alamanda, germana del primer i dona del segon; i, el 1343, un home de Franciac s'obligava a pagar en quinze dies els 100 sous deguts des de feia temps a Bonanat Pellicer, del puig de Llagostera, com a part del dot de la dona del darrer.⁸¹ Sovint, doncs, no hi havia cap més opció que recórrer a l'endeutament. Les formes del crèdit medieval podien ser vàries. En primer lloc podia atorgar-se un simple reconeixement de deute –de diner però també de cereals– davant d'un notari o –i normalment per una quantitat menor– davant del jutge. Així, el 1344 un home de Santa Seclina rebia 89 sous de Simó Venrell, de Llagostera, i es comprometia a tornar-los en tres anys a raó de dos pagaments anuals de 20 sous, un per Nadal i un per Sant Feliu, i un darrer pagament de 9 sous; i l'abril del 1343 Bernat Bru, del veïnat llagosterenc de Serra, s'obligava davant del jutge de Caldes de Malavella a pagar per Sant Pere i Feliu 7 sous i 4 diners a un ciutadà de Girona, i, de fet, el mateix document inclou un afegit posterior on consta que el compromís va ser satisfet dins del termini.⁸²

Una segona opció era rebre els diners o el gra en comanda tot fent la ficció que qui els rebia els usaria per negociar i que els guanys generats es partien entre debitor i creditor. Així, en un mateix dia del 1346 Pere i Berenguer Gasconell, cal suposar que parents i ambdós de Llagostera, rebien 20 sous cadascun de Bernat Sunyer, negociant de Girona; i, pocs mesos després, era un home de Santa Seclina que reconeixia una comanda de 19 sous de Ramon Ferrer, del puig de Llagostera.⁸³ En les operacions de crèdit era freqüent que els deutors presentessin algun fiador que donés garanties al prestamista. El 1343, per exemple, Arnau Buer, de Llagostera, declarava deure 30 sous a un home de Caldes de Malavella i un altre llagosterenc, Pere Esteve de Mas, li feia de fiador; i, el mateix any, Pere Gasconell, de Llagostera, amb un fiador de Caldes de Malavella s'obligava a pagar set mitgeres de forment a un altre caldenc.⁸⁴

L'adquisició de tota mena de béns a crèdit –és a dir, rebent el producte però postposant-ne el pagament– era igualment una pràctica creditícia habitual. El 1339 Ramon Sagrera i la seva esposa, de Panedes, havien lliurat 460 dels 500 sous pels quals compraren un camp a Solius però encara devien els 40 sous restants; i el 1343 els llagosterencs Guillem Seguer i Guillem de Puig, junt a dos altres homes de Caldes de Malavella, declaraven haver cobrat d'un matrimoni d'aquesta darrera vila tot el que els devia per un alberg que varen comprar, també a Caldes de Malavella⁸⁵. La compra a crèdit de cereals era molt freqüent: l'any 1339 Pere sa Font, de Panedes, venia blat a dos homes de Solius els quals li quedaven a deure 42 sous i 33 sous respectivament.⁸⁶ Amb tot, és l'adquisició de drapades el que aporta el gruix de referències a aquesta mena d'operacions. Els exemples abunden: el juliol del 1333 Arnau Port, de Llagostera, i el seu fill

Arnau, reconeixien deure a un draper de Girona pels draps que li havien comprat 17 sous que es pagarien en tres terminis per Sant Miquel, Nadal i Pasqua; i, l'any següent, Bernat Déuslovol, de Llagostera, devia, també per draps, 25 sous a dos drapers gironins i es comprometia a pagar-los-els en quatre mesos.⁸⁷ I, finalment, és interessant observar que cap a les acaballes del període estudiat una nova operació creditícia que s'obria pas. Es tractava del violari, és a dir, la venda que feia qui estava necessitat de diners d'una pensió que es pagaria durant un període més o menys llarg, que solia ser la vida d'una persona concreta. El 1340, per exemple, quatre veïns de Santa Seclina –dos d'ells marit i muller–, un home de Caulers i Pere Douçana, de Llagostera, venien a un home de Vilanna, per tota la vida del comprador i per tota la vida del fill d'un dels venedors de Santa Seclina, un cens de 71 sous i 5 diners anuals de què se'n pagaria una meitat per Pentacosta i una altra meitat per Sant Miquel, i que un clergue de Brunyola es cuidaria de recollir. El preu era de 500 sous i la venda es feia, això sí, amb el pacte que si en els propers deu anys el preu era retornat, aleshores es cancel·laria el contracte.⁸⁸

L'observació de les operacions creditícies també permet adonar-se que els creditors no formaven, ni de lluny, un grup homogeni. D'entrada hi havia els drapers de la ciutat de Girona els quals monopolitzaven les vendes a crèdit de drap però que també atorgaven altres tipus de contractes crediticis com deutoris o comandes. Així, el draper Pere Tortosa de Queixàs, venedor habitual de draps, també deixava diners: el 1343 Pere Torró i Guillem Marquès, ambdós de Llagostera, reconeixien tenir d'ell 24 sous en comanda; i, tres anys més tard, un altre actiu draper, Bernat Cervià, deixava 28 sous a Guillem Beuda, de Llagostera.⁸⁹ Junt als drapers, tampoc hi mancaven altres negociants de Girona així com artesans que devien disposar de modestes quantitats de diners. Ja el 1323 Jaume de Campllong, mercader de Girona, havia cedit 62 sous a Bernat Esteve, del veïnat de Mata, i a un home de Santa Seclina; i el 1343 Bernat Marcet, del puig del castell de Llagostera, devia 6 sous i 8 diners a un flassader gironí.⁹⁰ També originaris de Girona eren els prestamistes jueus, els únics autoritzats a practicar el préstec amb interès. Així, el 1323 Brunissenda Revella, vídua d'Arnau Revell, de Llagostera, es comprometia a pagar en sis mesos a Bonjudà Cresques, jueu de Girona, 70 sous de capital més 6 sous d'interès –és a dir, amb un interès del 8'5%– però s'acordava que si el termini no s'acomplia, aleshores l'interès seria del 20%; i, pocs mesos més tard, Arnau Guillem, del veïnat de Cantallops, de Llagostera, rebia 50 sous del mateix jueu i acceptava tornar-los-hi en un any amb 10 sous d'interès.⁹¹ Al costat dels creditors gironins, també n'hi havia d'altres originaris de la veïna vila de Caldes de Malavella i que devien pertànyer als seus sectors més benestants. Aquest és el cas de Pere Andreu, actiu venedor de bestiar i negociant de carbó que el 1343 encomanava 63 sous a Arnau Ruïra i Martí de Miragall, tots dos de Llagostera.⁹² Un altre grup entre els creditors selvatans era el format pel clergat parroquial. Arnau Simó, clergue de Llagostera, per exemple, va desenvolupar una intensa activitat entre 1320 i 1340. Ja el 1323 Bernat Esteve, del veïnat de Mata, i un caldenc tenien d'ell 18 sous en comanda; el 1334 lliurava a un home de Caldes de Malavella un ase de pèl blanc en comanda; el mateix 1334 un veí de Viladesens s'obligava a pagar-li 25 sous; el 1336 dos altres caldencs li devien 18 sous

i 130 sous respectivament; i el 1341 cobrava 100 sous d'un altre clergue de Caldes de Malavella com a pensió d'un violari que li havia venut.⁹³

I, finalment, encara resta un darrer grup de prestamistes, més difícil d'identificar de forma individualitzada però clarament perceptible i que correspon a qui practicava el que podríem dir-ne crèdit popular o solidari. L'integraria aquella gent que, puntualment, disposava d'un grapat de diners o d'unes petites reserves de gra, i que ho feia arribar a parents, amics o veïns que ho poguessin necessitar. El 1323, per exemple, un home de Caldes de Malavella havia deixat 110 sous en comanda al seu gendre, Pere Ferran, de Llagostera, i en recuperava 50 sous.⁹⁴ I no ha de sorprendre, per tant, identificar personatges que al llarg dels anys podien actuar puntualment tant de deutors com de creditors, per bé que sempre en operacions de curta volada. Així, Pere Ferrer, de Llagostera, el 1334 feia segrestar el mill i la melca d'un debitor morós però el 1341 ell mateix comprava draps a crèdit; i el 1343 rebia 52 sous en comanda. I, d'altra banda, Bernat Esteve, també llagosterenc, el 1323 manlljava 62 sous i en rebia 18 més en comanda; i, en canvi, el 1342 reclamava 15 sous i una esquitllada de forment.⁹⁵ No podem saber exactament ni el volum ni la complexitat d'aquest crèdit popular –i més tenint en compte que molt sovint devia ser contractat de paraula o, potser, garantit amb el lliurament de penyores, de manera que escapa al record documental–, però no ens ha de quedar cap dubte ni de la seva existència ni de la seva importància.

Si no tots els creditors responien a unes mateixes característiques, no hi ha dubte que la majoria dels deutors compartien unes condicions de vida humils i modestes. Un parell d'indicis ho confirmarien. D'una banda, les quantitats degudes eren normalment baixes, entre els 25 i els 35 sous. Si tenim en compte que el 1350 –en el context de manca de mà d'obra posterior a la Pesta Negra del 1348 i, per tant, de salaris elevats– a les possessions del bisbe de Girona cap segador havia de cobrar un jornal superior a 2 sous i cap espigadora més de 16 diners, aleshores el valor mitjà de les operacions creditícies amb prou feines arribaria al que cobrava un jornaler treballant poc menys d'un mes.⁹⁶ Si, a més, considerem que durant el període estudiat el preu de la mitgera de forment va oscil·lar entre els 9 i els 10 sous i la d'ordi entre 3 i 4 sous; i que el consum anual de cereal per persona adulta girava al voltant de les deu mitgeres; de tot plegat en resulta que el valor mitjà dels diners manllvats i deguts correspondria al preu del gra consumit per un adult entre mig any i un any. I si, és clar, el càlcul es fa no per individu sinó per una família de quatre o cinc membres, aleshores el valor dels préstecs correspondria a l'alimentació cerealícola de quatre o cinc mesos. És possiblement aquesta migradesa el que explica que uns mateixos personatge s'endeutessin una i altra vegada. Així, Arnau Reixac, de Panedes, el 1342 rebia el maig 20 sous i l'agost 38 sous en comanda d'un home de Caldes de Malavella; i, l'any següent, rebia 16 sous, també encomanats, d'un veí de la mateixa vila.⁹⁷

I, encara, un segon element que parla a favor de la condició humil dels deutors és el fet que amb molta freqüència haguessin d'associar-se entre ells per atorgar operacions de poc valor. El 1346, per exemple, Guillem Marquès, de Panedes, i Guillem Vibó, de Llagostera,

tenien set quarteres de forment en comanda d'un veí de Caldes de Malavella; i, el mateix any, Bernat Verdera, del veïnat de Montagut, i Arnau Bofill, de Llagostera, s'obligaven a pagar 30 sous a un prestamista caldenc.⁹⁸ El fet de viure en poblacions diferents no era, en absolut, un obstacle per a aquestes pràctiques: el 1337 Vingut Hualguer, de Llagostera, s'obligava a pagar 15 sous i 9 diners a un veí de Caldes de Malavella junt a un altre debitor d'aquesta darrera vila.⁹⁹ En ocasions els crèdits col·lectius eren atorgats per gent d'una mateixa família: el 1343 Bernat Vives, del veïnat de Palol, junt a la seva muller i a la seva mare, s'obligaven a pagar a un home de Santa Seclina tres esquitllades i cinc punyeres de mill; i, tres anys després, Jaume Fuià, de Llagostera, i el seu fill Arnau devien 16 sous a un prestamista de Caldes de Malavella.¹⁰⁰

Que la immensa majoria de les famílies de Llagostera en una o altra etapa de la seva existència haguessin de recórrer al crèdit sembla, per tant, un fet provat. Què passava, però, amb aquests deutes? És a dir, eren tornats? I en quines condicions? Molts, certament, devien cancel·lar-se segons els pactes acordats. El 1337 Arnau Simó, per exemple, el ja esmentat clergue de Llagostera, declarava haver cobrat dins del termini pactat els 130 sous que li devia un home de Caldes de Malavella.¹⁰¹ També hi ha, però, testimonis d'impagament i de morositat. El 1347 els marmessors testamentaris del mateix Arnau Simó varen trobar-se que li eren deguts un total de dinou crèdits, entre préstecs –en diners i en gra– i comandes, la majoria dels quals dataven de la dècada de 1330, és a dir, de feia més de deu anys!¹⁰² I res fa pensar que aquesta situació fos excepcional. Davant de la insolvència, alguns creditors intentaven renegociar els deutes però molts altres decidien acudir als tribunals i denunciar el debitor morós. El 1342, per exemple, Guillem de Prat, de Llagostera, denunciava un veí de Santa Seclina per un deute impagat de 20 sous; dos anys després, Arnau Saurina, també de Llagostera, reclamava a un debitor de Santa Seclina 110 sous; i un tercer llagosterenc, Guillem Seguer, es queixava d'una dona de Caldes de Malavella per les dues mitgeres de forment que li devia.¹⁰³ Si l'impagament persistia, el jutge ordenava el segrest dels béns de debitor morós i la seva posterior subhasta. Així, el 1342, i davant les queixes de Bernat Esteve, de Llagostera, es varen segrestar les collites de mill, melca i raïm de dos homes de Santa Seclina que li devien 15 sous i una esquitllada de forment respectivament; i, pocs mesos després, a un veí de Caldes de Malavella li eren penyorats dos vaixells i una tina a instàncies d'Arnau Flota, de Llagostera.¹⁰⁴ En ocasions el procediment no acabava sinó amb la subhasta dels béns del debitor morós. El 1335, per exemple, i a instància de diversos creditors, es varen segrestar i subhastar quatre porcs a un home de Santa Seclina que varen ser venuts per 84 sous. D'aquests diners, 12 sous, 2 diners i 1 òbol se'ls va quedar el batlle de Caldes de Malavella en concepte de censos endarrerits; 4 sous varen servir per pagar l'escrivent que, temps enrere, havia redactat el contracte nupcial de la filla del morós; 20 sous varen ser retornats a Bernat Deuslomdè, de Llagostera, per una garantia que havia hagut d'assumir en nom del penyorat; i uns altres 20 sous els va rebre Arnau Simó, el clergue de Llagostera diverses vegades esmentat, al qual eren deguts per un préstec. De la resta, en cobraren pel seu salari el jutge de Caldes de Malavella 3 sous, 18 diners el saig i 4 diners l'escrivent de la cort.¹⁰⁵ Quan els clams dels

creditors es presentaven davant la cúria d'un senyor eclesiàstic, una ulterior conseqüència per als deutors morosos era l'excomunió. És difícil valorar l'efecte que podia tenir aquesta sanció espiritual i si, com a mínim en vida dels deutors, afavoria que anessin cancel·lant els seus deutes. En el llibre de mort, en canvi, sí que molts prenen mesures per arranjar els afers pendents amb els creditors. Era el cas de Guillem Buada de Llagostera que el 1348, excomunicat per deutes i patint una malaltia de la qual creia morir –potser la pesta–, lliurava tots els seus béns a un oficial episcopal i al sagristà de Caldes de Malavella a fi que els fessin vendre i paguessin tot el que devia.¹⁰⁶

Per a la gent de Llagostera d'ara fa set-cents anys, doncs, no només era habitual recórrer al crèdit sinó viure endeutat. Això, de fet, ajuda a entendre que molts deutes circulessin d'unes persones a altres, sovint garantint la satisfacció de vells o nous crèdits. Així, el 1342 Guillem Rouric, de Llagostera, assumia els 120 sous que un home de Caldes de Malavella devia al draper gironí Pere Tortosa de Queixàs, es comprometia a pagar-los-hi en dos anys, i, acte seguit, el caldenc i el seu fill es declaraven satisfets pels 120 sous que Guillem Rouric els devia pel dot de la seva filla.¹⁰⁷ Alguns creditors, per la seva part, també podien desprendre's dels seus crèdits perquè la venda de drets sobre deutes –ni que fos parcial– era una manera ràpida d'obtenir diners en efectiu. El 1346, per exemple, Pere Flota, del puig de Llagostera, venia a Arnau Flota, del mateix lloc i indubtablement parent seu, els drets que tenia contra la seva sogra, una dona de Santa Seclina, pels 50 sous que li havia d'haver pagat la passada festa de Sant Vicenç com a part dels 450 sous del dot de la dona del mateix Pere Flota; i, un any després, Pere Flota venia a un home de Santa Seclina –segurament parent de la seva dona– els seus drets sobre 20 sous dels 50 sous que, igual que abans, es devien des de l'anterior Sant Vicenç.¹⁰⁸ Un cas semblant és el de Bonanat Pellicer, també del puig de Llagostera, que havia rebut d'un home de Cassà de la Selva els seus drets contra un veí de Riudellots pels 650 sous que li devia i que, de mica en mica, els anava cobrant, això sí, per ordre de la cúria: 100 sous el 1347 i 100 sous més l'any següent.¹⁰⁹

Quin era l'efecte que aquest endeutament de llarga durada i, sobretot, la intervenció de la justícia podien tenir sobre els patrimonis de les famílies mal pagadores? La resposta no sembla ser del tot dramàtica. En primer lloc, cal tenir present que l'actitud de les autoritats, en ocasions, podia ser flexible i benvolent. Els senyors, conscients que una pressió excessiva sobre les economies dels seus sotmesos podia fer perillar la satisfacció dels propis drets feudals, sovint atorgaven moratòries a favor dels deutors morosos. El 1344, per exemple, el rei d'Aragó havia concedit una moratòria per "*totes fermances, préstechs, e totes demandes de tots deutes e comandes*" a qui participés en l'expedició contra el rei de Mallorca.¹¹⁰ És per això que alguns creditors prenen precaucions addicionals en el moment d'establir els acords com quan el 1343 un prestamista de Cassà de la Selva obligava a cinc deutors –entre ells a Guillem Seguer i Guillem de Puig, de Llagostera– a pagar-li tot el que li devien –i que pujava a 300 sous– i a renunciar a qualsevol moratòria que poguessin concedir tant el rei com el noble Ot de Montcada.¹¹¹ I, en segon lloc, és difícil sostreure's a la imatge que, fins i tot quan els procediments judicials

acabaven en la subhasta de béns del debitor morós, aquesta no comprometia seriosament la continuïtat del seu patrimoni. Així, els llibres de cúria coincideixen a mostrar que a les subhastes de béns –de lluny molt menys nombroses que els segrestos– rarament afectaven béns immobles i mai explotacions senceres. Així, de les quasi cent empires que recull el llibre de cort de Caldes de Malavella els anys 1334 i 1335 tan sols cinc acabaren amb la venda de béns i aquests varen ser una vànova, una caixa, una gonella, quatre porcs i, finalment, una gramalla.¹¹²

8. CONCLUSIONS

A partir de totes les qüestions que s'han anat desgranant als punts anteriors, és possible destil·lar les característiques bàsiques que definien la realitat de la Llagostera d'ara fa set-cents anys. Està clar que algunes no seran altra cosa que trets comuns a la majoria de les poblacions del bisbat de Girona del segle XIV, però és possible que algunes altres constitueixin especificitats pròpies de la vida de la gent de la Llagostera medieval.

D'entrada, la societat llagosterenca era una societat feudal en la qual un grapat de senyors –encapçalats pel llinatge dels Montcada des del 1324– controlaven la vida i el treball de la immensa majoria de la població. La satisfacció dels drets feudals podia arribar a ser onerosa per a alguns patrimonis i els conflictes al voltant d'aquests drets es documenten al llarg de tot el període estudiat. Més que en episodis de violència antisenyorial –com els que esclataran cent anys més tard– la conflictivitat social es va manifestar en queixes i plets –normalment col·lectius– que més que qüestionar l'ordre feudal en la seva totalitat intentaven llimar-ne els aspectes més ofensius i carregosos. I tot plegat, és clar, sense oblidar la pràctica capil·lar i sempre difícil de documentar de fraus, retards i ocultacions en la satisfacció de qualsevol obligació feudal.

En segon lloc, la Llagostera tres-centista era un món obert al mercat i a la monetarització. El dinamisme general de les terres gironines medievals i la seva estratègica situació, a mig camí entre la ciutat de Girona i el litoral, en són les causes. El mercadeig amb tota mena de productes –encara que sobretot queviures i draps–, el recurs a diversos tipus de crèdit –debitoris, comandes o violaris– per obtenir liquidesa, i, en darrer lloc, les possibilitats que oferia el treball assalariat, constitueixen factors essencials per entendre no només l'economia de Llagostera en termes abstractes, sinó les subsistència quotidiana de la gent que hi vivia.

I les estratègies i els equilibris domèstics que garantien aquesta subsistència són, justament, la tercera qüestió que definia la realitat dels veïns de la Llagostera medieval. Així, la immensa majoria de les famílies –és a dir, tots i cadascun dels seus membres– es dedicaven a un bon grapat d'ocupacions. Tothom, certament, treballava la terra, però les oportunitats que oferia la ramaderia domèstica, el treball assalariat, l'explotació forestal i –en una mesura menor– les feines artesanes de ben segur eren aprofitades per molta gent per arrodonir els seus ingressos. Tot plegat garantia unes condicions d'existència modestes i segurament molt trencadis-

ses, és a dir, sempre amenaçades per circumstàncies alienes com la mort del cap de casa o una mala collita. Unes condicions, doncs, humils, però ni miserables ni desesperades. Quan les circumstàncies es complicaven sempre hi havia un marge per a l'adaptació –empobrint la dieta, alienant alguna feixa o enviant els fills a servir altres cases– i, si calia, es podia recórrer a l'endeutament, ja fos comprant a crèdit o, directament, manllivant un grapat de diners o gra. I en el cas, sembla que gens infreqüent, que els deutes no es poguessin cancel·lar, això tampoc portava a la ruïna i la desaparició dels patrimonis, perquè la pèrdua d'algun moble o –com a molt– d'alguna reserva menor de gra o d'algun cap de bestiar eren atzars que l'adaptabilitat d'aquestes famílies podia suportar.

Totes i cada una de les conclusions que fins ara s'han anat exposant són fonamentals per apropar-nos a la Llagostera medieval però, alhora, cap és privativa dels veïns del lloc. Resseguint les estratègies de subsistència d'aquesta gent, però, sí que trobem en la importància de l'explotació forestal un element, potser no exclusiu del tot, però sí que diferenciava clarament Llagostera d'altres poblacions del pla de la Selva. En efecte, l'explotació dels productes forestals –llenya i carbó– per part dels llagosterencs anava molt més enllà de la satisfacció de les simples necessitats domèstiques. Constituïa una peça fonamental per a l'articulació de l'economia local dins les xarxes comercials que travessaven la Catalunya medieval i, tal com ja s'ha dit, devia ser la clau de volta de la supervivència de moltes famílies de Llagostera.

NOTES

- 1 Tots aquests topònims i indrets figuren en les capbreuacions de Guillem Ponç, Nicolau Puig, Pere Font, Elisenda Martina, Pere Carp, Ramon Carp, Dalmau Sagrera, Jaume Saguals, Berenguer Carbonell, Pere Bofill, Pere Viader, Pere Mascorda, Pere Carbó i Berenguer de Cornellà al monestir de Sant Feliu de Guíxols, cf. ACA, Monacals, Sant Feliu de Guíxols, carpeta 4, pergamins n. 89, 90, 91 i 92 (1319.11.28-30 i 1319.12.01-03).
- 2 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 7 (1333.09.08).
- 3 ADG, Almoina, Tordera, pergami n. 126 (1256.09.24).
- 4 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 4 (1333.01.22 i 1333.07.07).
- 5 ACA, Monacals, Sant Feliu de Guíxols, carpeta 4, pergami 90 (1319.12.01).
- 6 ACA, Monacals, Sant Feliu de Guíxols, carpeta 4, pergami n. 89 (1319.12.03), pergami n. 90 (1319.11.30), pergami 91 (1319.11.29) i pergami n. 92 (1319.11.28).
- 7 D'aquesta etimologia, n'ha nascut la llegenda del desguàs dels llacs; cf. MAS, 1948: p. 17-23.
- 8 COROMINES, 1989-1996: vol. 5, p. 33.
- 9 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 7 (1333.07.19) i vol. 21 (1341.07.05). També havien existit estanys al veïnat de Llebrers de Cassà de la Selva i a Riudellots de la Selva; cf. MALLORQUÍ, 2000: p. 26; MUNDET, 2006: p. 15.
- 10 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 7 (1333.11.15).
- 11 ADG, Pia Almoina, pergami s. n. (1267.09.18), Tordera, pergami n. 118 (1269.05.18), pergami n. 309 (1292.03.19), pergami s. n. (1311.02.14), pergami s. n. (1318.01.07), pergami s. n. (1331.12.31), pergami s. n. (1335.02.08), pergami s. n. (1344.11.14); AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 3 (1329.02.09), vol. 31 (1347.04.11) i vol. 33 (1348.07.15).
- 12 ACA, Monacals, Sant Feliu de Guíxols, carpeta 4, pergami n. 91 (1319.11.29).
- 13 ACA, Monacals, Sant Feliu de Guíxols, carpeta 4, pergami n. 90 (1319.11.31).
- 14 ACA, Cancelleria, Miró, pergami n. 28 (919.08.11; UDINA, 1951: n. 63).

- 15 MASVIDAL, 2008.
- 16 El topònim “Vilar”, molt freqüent entre els veïnats del bisbat de Girona, sembla relacionat amb els vells “villares” de tradició carolíngia, cf. MALLORQUÍ, 2009: p. 365-368.
- 17 ACA, Cancelleria reial, Pergamins de Ramon Berenguer IV, carpeta 41, extrainventaris n. 2501 (ca. 1150); ADG, Lletres, vol. U-60 (1370.03.09).
- 18 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 1 (1322.11.08 i 1323.10.28), vol. 3 (1329.02.09), vol. 4 (1334.08.19), vol. 7 (1333.08.14), vol. 11 (1336.04.28), vol. 13 (1336.08.10), vol. 23 (1342.09.16 i 1342.12.13) i vol. 574 (1344.02.03 i 1344.02.14). En relació als veïnats de Llagostera, cf. l'article d'Elvis Mallorquí en aquest mateix llibre.
- 19 MERINO-CASELLAS-ROCAS, 1994.
- 20 CANTÓ-MASCORT, 1999.
- 21 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 8 (1334.12.01), vol. 12 (1335.10.16) i vol. 13 (1335.11.20); ADG, Lletres, vol. U-32, f. 250v-251r (1358.01.31).
- 22 ADG, Lletres, vol. U-31, f. 116v-117r (1357.05.08).
- 23 ADG, Lletres, vol. U-37, f. 177r-178v (1360.03.09).
- 24 *Els Castells*, 1971: p. 236.
- 25 ACA, Cancelleria, vol. 198 (1301.09.02).
- 26 ADG, Almoina, Cassà de la Selva, pergami n. 580 (1290.08.28) i pergami n. 581 (1302.08.15). I encara s'hi podria afegir: ADG, Cabiscol Major, pergami n. 72 (1294.08.29).
- 27 ACA, Cancelleria, vol. 210 (1314.09.06).
- 28 ACA, Cancelleria, vol. 288 (1324.03.14).
- 29 ACA, Cancelleria, vol. 225 (1324.03.27).
- 30 ACA, Cancelleria, vol. 226 (1324.11.06).
- 31 Per a un documentadíssim estudi sobre la qüestió dels termes esmentats a la donació del 1324, cf. ALBÀ-TORRES, 2001: p. 25-29.
- 32 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 4 (1331.10.31 i 1332.04.08).
- 33 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 21 (1341.07.28).
- 34 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 21 (1341.09.16) i vol. 25 (1343.06.07).
- 35 ACA, Monacals, Sant Feliu de Guíxols, pergami n. 1a (1014.05.07; BLANCO, 1991: n. 3). De fet, ja el 968 el rei carolíngi Lotari havia confirmat al monestir el seu alou d'Hispanitat, cf. ACA, Cancelleria, Borrell II, apèndix (968.05.17; UDINA, 1951: n. 169).
- 36 ACA, Cancelleria, Ramon Berenguer I, carpeta 13, pergami n. 13 (1057.05.07; FELIU-SALRACH, 1999: n. 490); cf. SEVILLANO, 1953, p. 161.
- 37 ADG, Sant Feliu de Girona, Tordera, pergami n. 118 (1269.05.18). També formaven part del domini de la pabor-dia de Tordera de l'església de Sant Feliu de Girona els masos Pellicer i Dalmau; cf. ADG, Sant Feliu de Girona, pergami n. 309 (1292.03.19) i pergami n. 117 (1297.11.14).
- 38 ADG, Sant Feliu de Girona, Tordera, pergami s. n. (1315.01.19), pergami n. 288 (1324.05.09) i pergami s. n. (1331.12.31).
- 39 ADG, Almoina, Cassà de la Selva, pergami n. 649 (1240.11.22); AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 1 (1323.04.18).
- 40 BC, pergamins de Vilabertran, núm. 9.080 (1127.06.20) i 9.074 (1194.11...).
- 41 ADG, Sant Feliu de Girona, Tordera, pergami n. 125 (1250.12.17).
- 42 ADG, Notaria, vol. G-19 (1347.10.01), i Almoina, Cassà de la Selva, pergami n. 781 (1348.11.04).
- 43 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 29 (1346.01.04).
- 44 ACA, Cancelleria, vol. 203 (1306.07.13).
- 45 ADG, Almoina, Cassà de la Selva, pergami n. 162 (1172.10.27).
- 46 ADG, Sant Feliu de Girona, Xungla, pergami n. 91 (1211.07.14) i Tordera, pergami n. 519 (1220.08.13).
- 47 ADG, Almoina, Girona, pergami n. 119 (1272.04.03) i Cassà de la Selva, pergami n. 245 (1276.02.12).
- 48 ADG, Testaments, pergami n. 93 (1348.06.11).
- 49 PONS GURI, 1989b; ZUCCHITELLO, 2001.
- 50 ADG, Lletres, vol. U-3 (1328.01.14), i Notaria, vol. G-6 (1328.02.08).

- 51 ADG, Notaria, vol. G-8 (1334.02.05).
- 52 ADG, Lletres, vol. U-6 (1335.02.28); cf. ZUCCHITELLO, 2001.
- 53 ADG, Sant Feliu de Girona, Tordera, pergami n. 309 (1292.03.19).
- 54 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 23 (1342.10.25).
- 55 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 4 (1332.06.13).
- 56 ADG, Almoina, Girona, pergami n. 232 (1330.06.16).
- 57 ACA, Cancelleria, vol. 246 (1321.06.05).
- 58 ADG, Lletres, vol. U-3 (1328.09.06).
- 59 ADG, Almoina, Vestuari, pergami n. 97 (1317.06.20).
- 60 ADG, Lletres, vol. U-102 (1402.08.29).
- 61 ADG, Lletres, vol. U-4 (1329.10.14), Testaments, pergami n. 93 (1348.06.11) i Notaria, vol. G-22 (1349.07.08).
- 62 AMLLA, Col·lecció Ajuntament de Llagostera, sense número (1317.10.13).
- 63 ADG, Almoina, Cassà de la Selva, pergami n. 548 (1227.08.23).
- 64 ADG, Notaria, vol. G-27 (1352.08.03).
- 65 ADG, Notaria, vol. G-2 (1305.03.29); AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 17 (1340.06.12).
- 66 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 3 (1328.09.12), vol. 7 (1333.07.29) i vol. 4 (1334.09.15).
- 67 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 7 (1333.10.16) i vol. 23 (1343.04.30).
- 68 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 28 (1346.06.01).
- 69 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 27 (1344.09.28) i vol. 28 (1346.05.19).
- 70 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 23 (1343.04.31); ACA, Monacals, Sant Feliu de Guíxols, carpeta 4, pergami 92 (1319.09.28).
- 71 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 24 (1342.11.22), vol. 27 (1344.08.30) i vol. 28 (1346.08.12).
- 72 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 1 (1322.09.10), vol. 26 (1344.02.13) i vol. 28 (1346.07.31).
- 73 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 23 (1342.09.02 i 1343.11.11).
- 74 AMSFG, Llibres de clavaría, anys 1361-1362 (1361.08.16). En relació a la producció de calç a la Girona medieval, cf. MALLORQUÍ, 2008: p. 161-170.
- 75 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 12 (1337.01.28), i Sant Feliu de Guíxols, vol. 1 (1339.03.16).
- 76 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 27 (1344.12.30).
- 77 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 17 (1340.04.05).
- 78 AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 627 (1342.04.09 i 1342.04.25).
- 79 AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 627 (1342.06.12) i vol. 3 (1349.11.22).
- 80 AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 10 (1356.09.04).
- 81 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 7 (1333.07.29) i vol. 23 (1343.03.05).
- 82 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 27 (1344.10.15) i vol. 23 (1343.04.01).
- 83 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 28 (1346.04.28) i vol. 30 (1346.10.10).
- 84 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 23 (1343.03.13 i 1343.08.13).
- 85 AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1 (1339.04.08), i Caldes-Llagostera, vol. 25 (1343.06.07).
- 86 AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 1 (1339.04.10 i 1339.05.01).
- 87 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 7 (1333.07.19 i 1334.01.08).
- 88 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 20 (1340.12.11).
- 89 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 24 (1343.04.19) i vol. 29 (1346.01.04).
- 90 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 1 (1323.09.15) i vol. 25 (1343.09.03).
- 91 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 1 (1323.03.14 i 1323.10.28).
- 92 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 25 (1343.06.07).
- 93 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 1 (1323.05.09), vol. 7 (1334.01.18 i 1334.06.04), vol. 12 (1336.12.07 i 1336.12.10) i vol. 20 (1341.03.25).
- 94 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 1 (1323.08.19).
- 95 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 1 (1323.05.09 i 1323.09.15), vol. 4 (1334.08.19), vol. 23 (1342.09.14 i 1342.09.16), vol. 26 (1341.02.27) i vol. 25 (1343.09.22). I sempre amb el benentès, és clar, que les referències corresponen a una mateixa persona i no a un homònim o un parent, extrem que és impossible de demostrar o descartar amb total certesa.

- 96 La realitat que hi havia al darrera d'aquests càlculs aparentment tan senzills, però, podia ser infinitament més complicada. D'entrada, els ingressos procedents dels salaris no eren, ni de molt, els únics que podia tenir una família medieval i això ens obliga a relativitzar-ne la importància. I, en segon lloc i sobretot, les dades de què disposem sobre salaris són tan escasses i disperses que és gairebé temerari voler-ne treure cap conclusió segura
- 97 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 22 (1342.05.29 i 1342.08.03) i vol. 24 (1343.02.14).
- 98 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 28 (1346.01.09) i vol. 29 (1346.02.06).
- 99 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 14 (1337.05.13).
- 100 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 23 (1343.04.22) i vol. 29 (1346.12.05).
- 101 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 12 (1336.12.10).
- 102 ADG, Notaria, vol. G-19 (1347.02.09).
- 103 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 23 (1342.12.05) i vol. 574 (1344.01.12).
- 104 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 23 (1342.09.14, 1342.09.16 i 1342.09.22).
- 105 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 8 (1335.01.02).
- 106 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 33 (1348.07.07).
- 107 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 24 (1342.09.13).
- 108 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 28 (1346.08.26) i vol. 31 (1347.05.19).
- 109 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 31 (1347.05.19) i vol. 33 (1348.05.09).
- 110 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 569 (1344.03.13).
- 111 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 23 (1343.04.25).
- 112 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 8 (1334.05.24, 1334.06.04, 1334.11.15, 1335.01.02 i 1335.01.23).
-

TERCERA PART:

ELS FONAMENTS DE LA LLAGOSTERA ACTUAL

Tercera part:

ELS FONAMENTS DE LA LLAGOSTERA ACTUAL

Qui ho havia de dir, que la Llagostera actual degué tantes coses a França i als francesos? I això que en l'arrencada de l'època contemporània, a inicis del segle XIX, precisament els francesos són els que causen la mortaldat més gran i la destrucció més enorme de la història de Llagostera. Això és el que ens explica Jordi Bohigas en el seu article sobre la Guerra del Francès i la població de Llagostera, un complet repàs als fets que afectaren la localitat i els seus habitants durant els anys del conflicte, del 1808 al 1814, relacionats amb el que passava en el conjunt d'Europa, en la resta de Catalunya i d'Espanya i, sobretot, en la plana de la Selva.

Abans d'aquest conflicte els francesos ja havien començat a incidir en la vida local de Llagostera. Almenys això és el que es dedueix de la llegenda del primer taper que, tal com es contava entre els llagosterencs, s'havia establert a la casa de *"can Cassicas"* –can Caciques– del carrer de Reramur del centre de Llagostera.¹ Es diu que això passava a final del segle XVIII: el *"gavatx"* anava a buscar llenya pels seus menesters, per fer foc i escalfar-se durant l'hivern, però també recollia trossos de pelegrí per fer ruscs per les abelles. Estant a casa, i després d'un petit accident que li féu bullir el suro al foc, va descobrir la seva gran utilitat per tapar recipients amb líquids. L'endemà, *"a primera hora del matí, en lloc d'acudir al treball com de costum, s'encaminà al bosc a recollir pelegrí i a cercar suro de la segona escorxa ja gruixuda"*. Amb el suro que anava recollint, es dedicava a fer taps, que venia a francesos de la zona de la Xampanya. *"Els veïns, intrigats, al veure que el gavatx cada dia millorava la seva situació, varen indagar el motiu, descobrint que anava a recollir suro a bosc i que tancat a casa feia taps. No calia saber res més. Tot seguit va tenir imitadors. Així va néixer la indústria del tap de suro, del que, fins avui dia, no s'ha trobat un substitut millor"*.

Dos detalls de la llegenda tenen una especial rellevància a Llagostera. Un és la manera com el taper francès s'apropriava de la matèria primera: anava a bosc, recollia trossos de pelegrí, primer, i de suro de la segona escorxa, ja més gruixuda, després. No hi ha notícia de cap contacte amb els propietaris del bosc, com si no n'hi haguessin. Aquest fet contrasta amb la conflictivitat derivada de la propietat i dels usos dels boscos de Llagostera un cop entrat el segle XIX, que estudia Rosa Congost en el seu treball. El lliure accés als boscos, garantits per un antic privilegi reial del 1241, xocava amb els drets de propietat dels grans hisendats

llagosterencs, els quals els havien adquirit gràcies a bans dictats per les autoritats locals i per la Reial Audiència que els permetien tancar les seves terres i els seus boscos. El conflicte entre els llagosterencs pels boscos esclatà l'any 1842 en plena implantació de la revolució liberal a l'estat espanyol i en plena discussió de quins “drets de propietat” havien de prevaldre i ser considerats, d'acord amb la nova definició de “propietat” pels il·lustrats i revolucionaris francesos, com a legítims pel nou règim sorgit de la revolució liberal espanyola.

El segon detall és el fet que el gavatx feia els taps de suro *“tancat a casa”*. Tal com destaca Joaquim Alvarado, els primers surers llagosterencs treballaven en petits tallers establerts a Llagostera durant el segle XIX, a partir dels quals van néixer, més tard, algunes indústries sureres més grans que ja incorporaven màquines i dones. El progrés d'aquesta activitat econòmica a la població va estretament lligat amb la proximitat a les suredes de les Gavarres i de l'Ardenya, però també amb una forta demanda exterior, també de França, del país d'on procedia aquell llegendari primer taper.

La prosperitat de la indústria del suro, en bona part, explica la gran activitat cultural desenvolupada a Llagostera des de la fi del segle XIX, amb la creació i construcció del Casino Llagosterenc, i a inicis del segle XX, amb la publicació de quatre revistes locals –*“Chantecler”*, *“La Selva”*, *“Renovació”* i *“La Selva”*– gairebé a la vegada, entre els anys 1910 i 1911.² Rafael Mas recordava l'època dels tapers del 1900 com d'aquell temps en què *“es guanyava molt i es treballava poc”*, en què *“l'obrer feia vida regalada i el fabricant es construïa la casa”*.³ Ell mateix explica les sortides, sempre amb àpats inclosos, que es muntaven els diumenges i, fins i tot, els dilluns a Sant Llorenç, a la font de Panedes o a la “pesquera dels tapers”, a les ribes del Ridaura.⁴ Darrera de totes aquestes activitats segurament també hi havia motivacions polítiques, que acabaren motivant algunes vagues dels obrers del suro a la darrera dècada del segle XIX i a principis del XX. Els orígens de tot plegat, segurament, cal cercar-los en els convulsos anys de la implantació del règim liberal a Llagostera. Genís Barnosell, partint del mateix conflicte sobre els boscos del terme, hi descobreix una de les primeres mostres de radicalisme polític a Catalunya fora de l'àmbit urbà de Barcelona que, més tard, es van anar convertint en el que esdevingué el republicanisme, una altra idea originària de les terres franceses.

NOTES

- 1 CASADEVALL, 1963. Vegeu-ne una altra versió a MAS, 1948: p. 40-49.
- 2 MAS, 1948: p. 196-205; PASCUAL, 2002; TURON, 2006.
- 3 MAS, 1948: p. 50.
- 4 MAS, 1948: p. 50-72 i p. 176-181.

LLAGOSTERA SOTA ELS FRANCESOS

L'impacte local de la Guerra del Francès (1808-1814)

JORDI BOHIGAS MAYNEGRE

“Hi ha en les guerres els herois coneguts, de nom gloriós i rutilant, les gestes dels quals són contades pels historiadors i cantades pels poetes; però hi ha també la legió innombrable dels herois anònims, dels quals mai no es sabrà res, que no han pogut ésser immortalitzats individualment, per grans que hagin estat llurs proeses”.¹ Això ho va escriure l'escriptor gironí Carles Rahola, un dels grans coneixedors de la guerra, en un llibre titulat *Proses històriques* (1927) a propòsit de la gesta d'un “vellet” de Llagostera que el 21 de juny de 1809 es negà a fugir amb la resta dels llagosterencs davant l'arribada imminent d'una divisió de l'exèrcit imperial. El general Domenico Pino, juntament amb tot l'estat major italià, va fer entrada a la vila *“precedit d'un escamot de caçadors de cavalleria, del cinquè regiment de línia, dels canoners i de les ambulàncies i transports de guerra que seguien el quarter general d'una divisió”* segueix explicant Rahola, que recollí aquesta informació de les memòries d'un valent oficial italià que acompanyava la divisió de Pino, Camillo Vacani, que anys més tard escriuria una coneguda *Storie delle campagne e degli assedi degli'italiani in Ispagna* –editat en tres volums a Milà el 1823–, una obra que continua essent de referència. I continua dient que quan els imperials entraren a Llagostera es trobaren que la vila estava deserta, amb les portes i finestres barrades, tal com acostumava a passar en molts pobles de Catalunya després d'haver sentit els estralls que havien causat a algunes poblacions els homes del temible general Lechi, un altre dels generals de l'exèrcit imperial a Catalunya. El mateix notari de la vila, Tomàs Vidal, havia observat un any abans des del puig de la Ruïra la columna de francesos que, comandats per Duhesme i Lechi, es dirigien a Girona a finals de juny de 1808: *“que en la carretera des del suro de la Palla hasta Gerona donde pasaba dicha División, havia como una nube de humo que salía de los edificios y casas que se hallaban en las inmediaciones de dicha carretera y efectivamente se supo después que havian incendiado casi todas las casas que hacía horror de mirarlo”*.²

És clar que Pino, que era italià com Lechi, no era ni molt menys tan cruel com ell. Entraren, doncs, a Llagostera on només els esparava un vellet tancat *“darrera la porta de casa seva, que esperava serenament l'arribada de l'enemic”*. Mentre passava la comitiva per davant de casa, l'ancià sortí amb un fusell a la mà i començà a disparar. Agafat a l'acte, li preguntaren per què havia atacat a traïció els qui no havien fet cap mal i per què s'havia exposat tan incautament, a la qual cosa respongué que *“s'havia sentit impulsat per una força superior a ell mateix a fer mal, tot el mal possible, fos com fos, sense mirar res, àdhuc a costa de la seva*

pròpia vida, als enemics de la seva pàtria, del seu rei i, sobretot, de la seva religió". L'ancià pagà amb la vida aquesta "heroïcitat". Ara bé, no acaba aquí el relat de Vacani. Abans d'arribar al poble, la divisió de Pino s'havia perdut en un bosc fins que es trobaren una altra velleta que, prenent-los per patriotes, els guià fins a Llagostera. Pel camí la dona parlava al nostre cronista del seu odi als francesos i de les ganes que tenia d'exterminar-los, la qual cosa li va fer recordar a l'erudit italià les antigues espanyoles que, durant la dominació romana, lluitaren amb més determinació que els seus homes. Quan descobrí la seva errada, explica que la dona es posà a plorar desconsoladament, mentre el general Pino s'allunyava indiferent: *"Aquestes figures de penombra de la història –diu Rahola– fan sentir a vegades, potser amb més intensitat que els grans personatges i els heroics cabdills, tot l'horror de la guerra que flagel·la els pobles i els anorrea"*.³ Certament, la paraula que més ajuda a definir la Guerra del Francès és l'"horror"; el mateix Rahola n'acabaria vivint una en la seva pròpia pell, quan un altre poder opressor li segà la vida per haver estimat el seu país.

Efectivament, aquest no era el primer contacte dels llagosterencs amb els francesos. Ara bé, ens podríem preguntar què venien a fer aquí aquells soldats italians? Respondre a això és un dels objectius de la present contribució, juntament amb l'exposició dels fets més lligats directament amb la vila de Llagostera.

1. UNA GUERRA EUROPEA

Quan analitzem un fet històric els historiadors solem començar, així ens ho han ensenyat, parlant de les seves causes. Ara bé, entrenir-nos amb les causes ajudaria poc a explicar tant el perquè de l'obstinació amb què els catalans s'enfrontaren als francesos com els extrems de crueltat i tragèdia que es va viure a casa nostra durant els llargs anys de guerra. Amb tot, per situar-nos, direm que en el moment que començà la Guerra del Francès no feia ni quinze anys que la monarquia de Carles IV s'havia enfrontat a la recent creada República francesa en l'anomenada Guerra de la Convenció o, a casa nostra, Guerra Gran. Aquí els francesos també entraren en territori català, però no anaren més enllà de l'Empordà i, per tant, els llagosterencs no la van viure en carn pròpia, a excepció dels que, davant la situació apurada de la monarquia, van ser enquadrats com a miquelets en la setena companyia del segon terç de Girona el mes d'abril de 1795, quan ja la guerra estava a punt d'acabar. Entre el comandament de la companyia hem trobat dos "hisendats" de Llagostera, el tinent Jaume Vidal, de 24 anys, i el sotstinent Aciscle Vidal, de 21, juntament amb dos cassanencs. Molts dels "soldats" eren llavors analfabets, com queda demostrat en els llistats proporcionats en el llibre de Montserrat Jiménez.⁴ Cal dir, però, que la Guerra Gran serví de camp d'aprenentatge de molts dels futurs comandaments de la Guerra del Francès, entre ells Aciscle Vidal, que era capità de sometents a principis de la "segona" Guerra del Francès.

Fem un salt, ara, a 1806. Faltaven dos anys encara per l'inici de la Guerra del Francès quan el flamant emperador dels francesos, Napoleó I, va ser immortalitzat mentre entrava a Berlín per la porta de Brandemburg el 26 d'octubre de 1806 acompanyat de la plana major del

Oli de Charles Meynier

Figura 8.1. **Entrada de Napoleó I a Berlín el 26 d'octubre de 1806**

seu exèrcit, els mariscals de França (cf. Figura 8.1). Parem esment un moment a la manera com és representat l'emperador, en un marc classicista, tal com s'escau al "fill de la Revolució". Napoleó és un excel·lent estratega i basa el seu poder polític en les victòries al camp de batalla. Però també l'emperador, després de guanyar, governa, legisla i ordena el mapa polític d'Europa. Des de Berlín decretà el bloqueig continental de tots els ports d'Europa als productes britànics, amb la qual cosa l'emperador pensava derrotar la seva gran enemiga, la Gran Bretanya; també reorganitzà el mapa d'Alemanya creant la Confederació del Rin. Després vindria la campanya de Polònia, on derrotà els russos a Eylau i Friedland i signà amb el tsar el tractat de Tilsitt que posava fi a la guerra de la Quarta Coalició. Aquesta guerra havia vist algunes de les batalles més mortíferes que l'home havia experimentat mai, com Asspern i Austerlitz, que havien deixat al camp de batalla desenes de milers de morts. El tractat amb el tsar, doncs, consagrava l'hegemonia de Napoleó a Europa i li deixava les mans lliures per actuar a Espanya, fins llavors un aliat submís però poc fiable. L'emperador somniava amb un programa d'una monarquia universal i federativa sota la seva corona, amb diferents estats vassalls governats pels seus familiars. Ara bé, era conscient que l'Imperi francès només aguantaria mentre anés guanyant les batalles, ja que difícilment les monarquies europees estaven disposades a reconèixer les noves "fronteres" de la Revolució. I així va ser.

Quan hom observa el quadre de Charles Meynier, quina diferència amb la rebuda que Espanya dispensà a l'emperador! La guerra d'Espanya va ser per a Napoleó ben diferent de les anteriors. La monarquia s'ensorrà pel seu propi pes, però aquest fet, en comptes de facilitar-li les coses, transformà l'ocupació del país en un Vietnam, salvant les distàncies, o en un Afganistan, per fer una comparació encara més actual. De fet la també anomenada Guerra de la Independència revestí un caràcter de guerra total, de component ideològic, però on la pobresa de les classes populars i el desmantellament de les bases de l'Antic Règim, malgrat

AVILLA, fons Ajuntament de Liagostera. Autor: Foto Kim, reg. 1123.

Figura 8.2. Can Fonollers, la casa d'on provenia Francesc Fonolleras

tots els esforços de les Junes per conservar-lo, hi van fer el seu paper. Conceptes com patriotisme o fanatisme ens ajuden molt poc per explicar la guerra i, en canvi, es converteixen en croses massa sovint utilitzades per interessos polítics i identitaris actuals, a costa de simplificar amb excés la guerra.

Diverses circumstàncies, però, fan de la guerra d'Espanya una guerra especial, l'úlcer de Napoleó. Hi ha qui afirma que l'aixecament contra l'invasor de maig-juny de 1808 va ser el colofó de tota una sèrie de conspiracions destinades a portar l'impacient príncep Ferran al poder, que començaren a l'Escorial el novembre de 1807. El cert és que es va haver de reconstruir el poder polític de nou, des de baix a dalt –no tant des del poble, sinó des dels territoris– i, alhora, dirigir una guerra contra un exèrcit invasor que havia entrat a Espanya com a aliat i que, en qüestió d'un mes, es convertí en un enemic. Contràriament, el rei “legítim” era, davant la llei, el germà de l'emperador, Josep I Bonaparte.

El mes de juny de 1808, doncs, es creà la Junta de Defensa del corregiment de Girona en el marc de la “revolució” que s'estava estenent per tot Espanya, una revolució, en tot cas, conservadora, car la major part de les junes i, entre elles la de Girona, estaven formades per representants destacats de l'Antic Règim –església, exèrcit, noblesa, gremis. El president de la Junta de Girona, l'ex-tinent del rei Julián de Bolívar, va voler incorporar-hi personalitats

influent del territori per sumar-los a la “causa”. Entre els personatges que cercà, doncs, hi figura un llagosterenc: l’hisendat “doctor” Francesc Fonolleras (cf. Figura 8.2). La mala salut de la seva dona l’impedí assistir a la primera reunió de la Junta, el 16 de juny.

Un cop el país estigué aixecat, es pensaven que podrien expulsar els francesos fàcilment, però no va ser així. Els francesos no només controlaven, ja d’un bon principi, les principals fortaleses del país –Barcelona i Sant Ferran de Figueres–, sinó que l’emperador no deixà d’enviar tropes a Espanya per sufocar la rebel·lió i deixar respirar els potencials agents col·laboracionistes: els mal anomenats “afrancesats”. I de gent disposada a col·laborar amb el nou règim, si aconseguia imposar-se, no n’hi havia pas poca, sobretot entre la classe alta i il·lustrada.

2. LA DEFENSA DE GIRONA

Una de les principals decisions dels francesos a Catalunya va ser intentar reduir la resistència de Girona, capital de bisbat i de corregiment alhora. Arrel dels intents dels francesos de subjugar la ciutat, els llagosterencs en van sentir els seus efectes. Llagostera s’oferí, doncs, per contribuir a la defensa de Girona. Sabem, per exemple, que el 17 de juny la vila ja havia aixecat una companyia de miquelets de 50 homes sota les ordres d’Aciscle Vidal per anar a Arenys de Mar i intentar aturar la columna Lechi que es dirigia a Girona. L’Ajuntament de Llagostera va posar aquesta tropa a disposició de la Junta: en data 25 de juny (cf. Figura 8.3) el regidor degà Pere Llambí i el secretari Cosme Vidal enviaren un emissari davant la Junta de Girona acompanyat per 23 homes i se’n reservaven 3 més per defensar la vila.⁵ Per això mateix demanaven una partida de cartutxos de calibre de mitja i $\frac{3}{4}$ d’unça. Ara bé, la guerra no va ser tan “popular” com es pot pensar, ja que els pobles es resistiren en general a lliurar homes a les noves unitats militars que es creaven. Una altra cosa eren els qui ocupaven comandaments, com Aciscle Vidal, que comandà una de les companyies de sometents que defensaren Girona dels primers atacs.

Llagostera també es convertí en un lloc de pas per als exèrcits, no només dels francesos. Per exemple, hi pernoctà amb les seves tropes el general comte de Caldagués amb un exèrcit de més de 3.000 homes, l’agost de 1808, de camí cap a Girona on ajudà a alliberar la ciutat del primer setge imposat pels napoleònics. Procedent de Martorell, amb aquests soldats organitzà, des d’Hostalric, un comboi que havia de passar per indrets emboscats. Després de pernoctar a Llagostera amb les seves tropes, sortí al matí següent cap a Cassà de la Selva i les valls de la Pólvora i Sant Daniel, i aconseguí en aquella part de Girona una important victòria sobre els francesos, auxiliat per forces que sortiren de Girona per ajudar en la dita operació i pels homes de Clarós i Milans del Bosch.⁶ Els francesos prendrien nota d’aquesta maniobra, que seria imitada sense tant d’èxit en els successius combois d’auxili enviats cap a Girona durant el fort setge de 1809. De moment, però, l’alliberament de Girona, gairebé al mateix temps que la derrota inesperada de Bailén, va portar Napoleó en persona a organitzar i comandar una *Grande Armée* que entraria a la Península l’octubre de 1808, per tal de restablir en el tron el seu germà. Si bé l’emperador es reservà una marxa triomfal amb el gruix del seu exèrcit fins a

Figura 8.3. Carta de l'Ajuntament de Llagostera a la Junta de Girona de 23 de juny de 1808 comunicant l'enviament de 23 homes i demanant munició

Madrid, penetrant pel costat occidental dels Pirineus, destinà el VII Cos d'Exèrcit a Catalunya. A la tardor de 1808 Napoleó tenia a Espanya uns 314.000 homes, 42.000 dels quals eren a Catalunya. Aquí es lliurà una guerra apart de la resta d'Espanya, segons Fraser, una de les més dures que s'han vist mai i on la resistència a l'invasor va ser més aferrissada.

El general Laurent de Gouvion Saint-Cyr, al capdavant del VII exèrcit, entrà a Catalunya el mes de novembre i tot seguit assetjà la fortalesa de Roses, que va caure a principis del desembre de 1808. Llavors Saint-Cyr es dirigí directament a Barcelona, ciutat que estava en una situació molt delicada, tot evitant de passar per Girona. L'esquivà, doncs, passant per la Bisbal i creuant les Gavarres pel coll de la Ganga, on es trobà els miquelets de Clarós el 12

Mapa 8.4. Pas del VII Cos d'Exèrcit per Llagostera, camí de Barcelona, el 13 de desembre de 1808

de desembre. El notari Tomàs Vidal calculà que entre 27 i 30.000 homes s'allotjaren entre la Vall d'Aro i les immediacions de la vila de Llagostera (cf. Mapa 8.4). Aquesta va ser la raó de la primera fugida dels llagosterencs: “*Nadie trató*—es justificava el notari—*sino de marcharse abandonando cada uno sus casas y haberes. Quién no hubiese hecho lo mismo en vista de las atrocidades que hacían los franceses!*”.⁷ El dia de Santa Llúcia els francesos passaren per Llagostera i es trobaren la vila deserta. Uns 5.000 sometents de les contrades selvatanes, manats per Pere Garriga, de Sant Andreu Salou, aconseguiren causar-los algunes baixes.⁸ Els desordres i les destruccions provocats pels francesos no permeteren que Nicolau Salom pogués rebre els sagraments després de morir a causa d'una bala disparada pels francesos. Llavors el general francès seguí per l'interior, pel camí de Llagostera a Vidreres, sortint al camí ral per les Mallorquines.⁹ Aquell exèrcit aconseguí alliberar Barcelona del setge que estava patint i derrotà els espanyols en algunes batalles importants: Llinars del Vallès, Molins de Rei,

Valls, etc. Saint-Cyr havia aconseguit alleugerir la pressió patriota sobre la presència francesa a Catalunya, però encara controlaven poc territori. Sabien que Girona i el castell d'Hostalric eren dues peces importants de la línia de comunicació amb França que calia tenir sota control si volien algun dia aconseguir la victòria final.

Fins a la primavera de l'any 1809, doncs, Saint-Cyr no es decidí a iniciar el setge a Girona, sense imaginar-se que la ciutat resistiria durant tants de mesos. Per fer-hi front les autoritats de la Junta Superior de Catalunya i el capità general decidiren aixecar un gran exèrcit de terços de miquelets, mitjançant la quinta de 40.000 homes solters de 16 a 40 anys, sense distinció de classes, a la qual Llagostera col·laborà amb la creació d'alguna companyia. La conscripció afectava els nous terços de miquelets, però també a les places que quedaven en els regiments reials, com el d'Ultònia, on servia el llagosterenc Bartomeu Calvet, que va morir a inicis del bombardeig al castell de Montjuïc d'una bala de canó.¹⁰

Mentre l'exèrcit de setge, comandat pel general Verdier, feia els seus preparatius al nord de la ciutat i iniciava el bombardeig, l'exèrcit de Saint-Cyr s'esperava a Vic, on havia anat a aprovisionar-se fins que, a finals de juny, s'estengué per tota la Selva en una línia que anava de Brunyola a Sant Feliu de Guíxols. Amb una sèrie de moviments quedava controlat el camí de Castellar de la Selva –l'únic segur–, bloquejant completament la ciutat de Girona (cf. Figura 8.5).

És en el marc, doncs, d'aquest desplegament que, com dèiem en un principi, la divisió italiana es trobà el 21 de juny amb una Llagostera deserta on establiren el quarter general sota el comandament del general Domenico Pino. A Vidreres hi deixaren una brigada, mentre una altra anava fins a Cassà, Sant Feliu de Guíxols –2n i 6è regiments: Fontane– i Palamós. Entre Santa Coloma i Sant Feliu, les viles quedaren guarnides amb un gran exèrcit de més de 30.000 homes que ocupà tot el centre de la plana selvatana tot esperant la collita. El VII Cos de Saint-Cyr es convertiria en "l'exèrcit d'observació" del setge de Girona. A Llagostera, a part del quarter general de la divisió italiana, s'hi instal·là el primer esquadró italià de caçadors a cavall i els regiments de línia italians n. 1 i n. 4 de la brigada Palombini. Des de Llagostera Pino divisava tota la línia coberta per la divisió italiana, formada per tres brigades.

Val la pena aturar-se en la biografia del general de divisió Domenico Pino (1760-1826), considerat el primer dels generals italians en antiguitat, glòria militar i honor i un bon exemple de la fascinació que a molts italians va despertar la figura de Napoleó quan es presentà a Itàlia al capdavant d'un petit exèrcit, el 1796, per derrotar els austríacs. El Regne d'Itàlia, creat el 1805 per Napoleó amb capital a Milà, era vist com a precursor de la unitat que després portà el *Risorgimento*. Sota l'uniforme verd i la bandera tricolor d'aquells regiments al servei de França, hauria dit Stendhal, "*ja no hi ha llombard ni bolonyès, ni el venecià, ni el modenès, sinó tan sols l'italià*".

Va ser, de fet, en les campanyes d'Itàlia on el general Bonaparte va forjar el seu lideratge sobre la llavors República Francesa, malgrat que no pocs republicans italians van veure aviat frustrades les seves esperances en el general cors. Pino, com també Lechi i altres generals italians que combateren amb l'exèrcit francès a Catalunya, s'allistaren el mateix 1796 a la legió Llombarda, l'embrió del futur exèrcit italià de Napoleó. Fill d'una distingida família dedicada al comerç, Pino havia nascut a Milà uns quaranta anys abans. L'agost de 1804 va

Ajuntament de Girona. CRD (G. Engelmann; J.C. Langlois)

Figura 8.5. Gravat amb el setge de la ciutat de Girona des de la muntanya de Sant Miquel

ser nomenat ministre de la guerra de la recentment creada República d'Itàlia, que no comprenia més que una part del nord de la Península i que posteriorment es convertí en regne, governat pel virrei Eugeni de Beauharnais, fill adoptiu de l'emperador. Més tard va comandar una divisió a Prússia, el 1807, i l'emperador el va fer comte d'Itàlia, primer, i de l'Imperi poc després del setge de Girona. Va entrar a Catalunya amb el VII Cos el novembre de 1808 i va ser un dels generals que aconseguiren entrar a Girona amb el mariscal Augereau, després de la seva capitulació, l'11 de desembre de 1809. Va tenir alguna actuació destacada, sobretot a l'hora d'interceptar els combois que intentaven introduir-se a Girona per les Gavarres. Més tard combaté a la campanya de Rússia sota les ordres del virrei Eugeni, amb el qual s'enemistà i, per això, va formar part del govern provisional que es constituí a Milà l'abril de 1814 i va ser cap suprem de les forces del Regne. Amb la nova ocupació austríaca es retirà a la mansió que la seva dona havia adquirit a la vora del llac Como, coneguda com la Villa d'Este, on passaria els seus darrers dies.

Evidentment els llagosterencs no van rebre amb els braços oberts el flamant general italià. El dia 20 de juny van tenir notícia que l'avantguarda de la divisió italiana s'havia aproximat a Caldes i començaren a fugir cap a les muntanyes. De fet ja tenien experiències anteriors amb els napoleònics. L'endemà des del cim de la Ruïra i altres turons propers, el notari

Tomàs Vidal va escriure que “*ohíamos el ruido que hacia espanto*”.¹² El que no s’imaginaven era la durada d’aquesta “expatriació”. Però ni en les muntanyes estaven salvats quan veieren que de seguida els imperials pujaven a les *muntanyes*. De l’experiència de les expatriacions en tenim diversos testimonis, de Llagostera mateix però també dels pobles del voltant; i és que van suposar un trasbals molt important per a les famílies. Un és l’esmentat relat de Tomàs Vidal, un altre el del sagristà Mn. Narcís Gamell. Tots dos tenen com a objectiu justificar l’estat en què es troben els seus fonts documentals de resultes de la guerra i justificar les seves accions per salvaguardar-los de la destrucció. Tots dos relats van ser escrits després de la guerra, el de Vidal el 8 juliol de 1814, concretament. Gràcies a Mn. Gamell sabem que la vila es “*desemparà*” dues vegades, l’una a mitjans de juny de 1809 fins a mitjans d’octubre. L’altra el 25 de novembre i fins l’acabament dels setges. Una primera conseqüència va ser la interrupció dels casaments: ens ho explica en una inscripció anotada al final del llibre de matrimonis on justifica que no se n’hagi inscrit cap més pel fet que, amb la ciutat assetjada “*no era regular acudir per llicències a dita ciutat*” –cal suposar que feien falta per casar les parelles–, però sobretot perquè casar-se no era la prioritat dels llagosterencs un cop fora de les seves cases “*y molt menos atenant que en aquest intermedí quedà desolada la vila de sos habitants qui per assegurar ses vides tingueren d’amparar-se en lo més recondit de les muntanyes i en les viles de Marina: anant no obstant i venint a proporció que se apartaven o acercaben los francesos*”.¹³ Els capellans acompanyaven els feligresos, per poc que pogueren, però no s’escaparen dels “*sustos*” de la guerra, dels quals es morí un dels capellans, Mn. Josep Gruart: “*Los curats distant algun temps bé posaren cuidado en no allunyar-se dels parroquians: però les sopreses que patiren uns i altres donaren motiu a una entera dispersió después de haber mort alguns en mans dels mateixos francesos i altres dels sustos causats per estos. En lo nº dels morts de dits sustos fou lo Rt. Sacristà Joseph Gruart qui perseguit de dos soldats a cavall, indispensablement hauria estat víctima del furor de estos si no se’ls ne hagués portat la atenció un paísà que fugia ab dit Rt. Sacristà. Però aquest encara que preservat de la mort en esta ocasió, passà luego de libre a Lloret, a on caigut en una malaltia, y finalment morí*”.¹⁴ El relat de Mn. Narcís ens diu alguna cosa de la geografia d’aquesta expatriació, que també coneixem gràcies a les partides de defunció anotades en el llibre d’òbits, d’aquí i d’altres pobles. Sabem que els habitants de Llagostera es reparteixen entre el Baix Empordà “*Ultramort, la Bisbal, etc.*”, les muntanyes de Tossa i altres viles de la Marina com Lloret. Per exemple, el “*pagès*” Pere Vidal de Llobatera morí el 15 de novembre a Tossa i poc més d’un mes després ho farà una tal Caterina Vidal de Llobatera. A Tossa també hi hem trobat, dient misses, el Rd. Antoni Companyó i el domer Manuel Alvarador, tots dos de Llagostera, entre molts altres religiosos que hi estaven refugiats.¹⁶

Un itinerari semblant va seguir el notari Vidal, que poc abans de l’arribada dels napoleònics el mes de juny arreplegà tots els manuals que va poder i se’ls emportà a la Ruïra “a la casa nova de Vidal de Llobatera” (cf. Figura 8.6), amb la intenció de portar-los a Tossa per, d’allà, embarcar-los en cas que fos necessari. Hi anaven ell, el seu escriptur i la seva criada Maria Virallonga que, no tenint prou temps d’escapar, abandonaren temporalment el fons a

la casa de la Ruïra i es dirigiren a Tossa. Un cop a la vila marina, sentiren crits que anunciaven l'arribada dels francesos: llavors tothom correu a trobar una barca des d'on embarcar-se i buscar refugi en el mar. Va ser una falsa alarma, ja que els francesos "en realitat, italians" s'entretindueren saquejant les muntanyes. Més endavant Vidal pagà uns traginers de Tossa perquè li anessin a buscar els manuals que havien quedat a la Ruïra, sortejant els perills, ja que hi havia francesos allotjats a la propera casa Vidal de Llobatera. A la Ruïra es trobaren que els francesos ja havien saquejat la casa i escampat el fons però recuperaren tot el que van poder, se'ls emportaren a Tossa i els embarcà en un vaixell, per a més seguretat. Amb l'entrada dels francesos a Tossa "que sabem que va ser el 24 d'agost" els vaixells es van fer a la mar i els Vidal se n'anaren a Hostalric, on passaren la resta de temps que durà el setge. Van estar, doncs, 8 mesos expatriats durant els quals una part de la gent ja havia tornat. En canvi, no sembla que la gent de Llagostera tingués tirada per Romanyà, on sí que s'hi refugià molta gent de pobles com Cassà, Llambilles, Quart, etc., que probablement no tindueren temps d'arribar fins a la Marina.

A mitjans d'octubre, doncs, molta gent començà a tornar a la vila, ja que el quarter general italià s'havia instal·lat molt més a tocar de Girona, a la casa Barril de Palau-sacosta, però en van haver de fugir altra vegada el 25 de novembre, no sabem per quin motiu. No va ser, doncs, fins després de la caiguda de Girona que els expatriats començaren a tornar. Segons el propietari Felicià Thió, els de Llagostera, junt amb els de Cassà i Campllong, van ser dels primers de la Selva que ho van fer. Ara bé, el primer casament no va tenir lloc fins al 20 de gener de 1810 i el celebrà Mn. Manuel Alvador, mentre que el primer bateig el va celebrar, el 14 de febrer, Mn. Vicenç Barceló, resident de la clau.

Un cop caiguda Girona, els sometents encara gosaren plantar cara a l'invasor en un combat ocorregut a Llagostera, a finals d'any –28 de desembre–, contra 200 dragons i soldats del regiment n. 7 de la brigada Palombini. Entre els llagosterencs que mataren els francesos hi figuren Jeroni Carreras "pare i fill" del mas Sureda de Sant Llorenç, Jaume Jubert, Llorenç Bassets i Josep Duran àlies Bordas. No eren soldats, ja que el sometent era un cos d'auto-defensa civil, dels pobles, que es movilitzava conjunturalment per donar suport a l'exèrcit. La mortalitat durant aquest temps va ser esfereïdora: els morts en acció de guerra no donen compte dels 157 difunts que, com a mínim, hi va haver a la vila el 1809, una xifra que triplicava la de l'any anterior i que tot i així es queda curta, ja que el mateix mossèn refereix que moltes partides ho són "de relació" i, per tant, era molt possible que en faltessin molts més (cf. Figura 8.7). L'any 1809 va suposar un desastre demogràfic, no només pel nombre de morts sinó pels nadons que no van arribar a néixer, o a sobreviure: trenta menys que l'any anterior. Entre les malalties que el capellà apuntà, temps més tard, com a causa de les morts hi havia "*apoplegia*", "*debilitació*", "*inflamació de la llengua*", "*aricipella*" i "*hidropassia*" i, fins i tot, "*misèria*". En realitat la causa principal de mort va ser una epidèmia, el tifus exantemàtic, també conegut com a "febres pútrides" o la "febre dels exèrcits", una infecció que transmetien els polls a la roba. La majoria de les morts d'expatriats es produïren entre octubre i novembre i, en una altra tongada forta, durant el mes de gener. Tampoc no se'n salvaren els mossens.

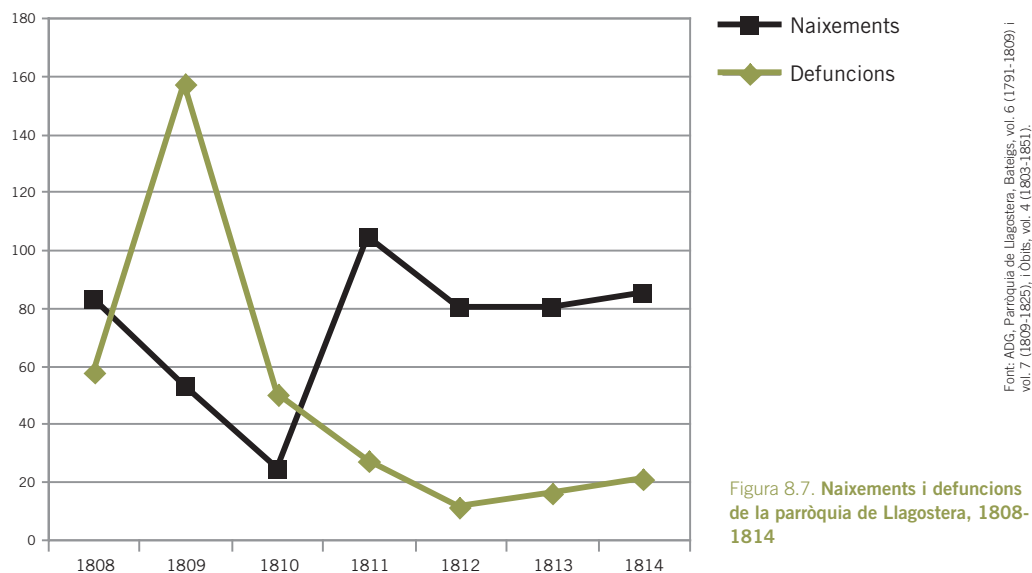
Arxiu particular. Autor Lluís Torres.

Figura 8.6. La casa de la Ruïra l'any 1982. Situada prop del cim del mateix nom, era un punt clau per al control dels camins que passaven per Llagostera

L'espectacle que oferien els pobles de la Selva era dessolador, tal com va relatar el domer de Cassà, quan pels vols de febrer de 1810, prenent *“sarró i bastó”* decidí tornar a a la seva *“amada pàtria”* i acompanyar els pocs feligresos que hi vivien *“enmig de aquells encarnissats lleons determinats de morir per lo bé de las ànimas”*. Pel camí féu nit a Llagostera, de camí a Cassà, d'on diu que *“no se veyá altre cosa que casas de extremaunciats, y fems, destrossos, y misèrias. Lo diumenge los diguí la primera missa al Roser, que no hi havia altre ull se me enterniren al veurer tant poca gent, y tanta ruhina causada”*.¹⁷ Ara bé, l'any 1810 seria un any prolífic en casaments que, malgrat que no es veuen en el gràfic, n'hem comptat uns 84, més de cinc vegades les xifres de 1807 “18” i de 1808 “12”, cosa que ajuda a explicar la ràpida recuperació demogràfica posterior. Ara bé, encara el maig del 1812 els francesos comptabilitzen 62 cases destruïdes i abandonades a Llagostera. L'estudi realitzat per dos experts especifica que entre aquestes hi havia 29 cases que estaven totalment derruïdes, 24 que es trobaven deshabitades i 8 que foren cremades.¹⁸

3. LA DOBLE DOMINACIÓ

Josep I va regnar durant poc temps a Catalunya. No només perquè no en tenia el control, ja que qui governava, o ho intentava, eren els militars i aquests s'entien directament amb París, sinó perquè a partir de 1810 Napoleó començà a sostreure del seu germà el domini

de la banda nord de la Península, tot preparant l'annexió de Catalunya a l'Imperi que es produiria el 1812. Amb la conquesta de Girona comença l'intent de dominació efectiva del territori català per part dels napoleònics. Una de les primeres mesures va ser la segregació de Catalunya de la resta d'Espanya,

Els francesos, malgrat tota la mala propaganda, s'intentaren guanyar els habitants i van establir el que Frederic Camp va anomenar el "règim civil". Una manera va ser incorporant personalitats destacades als seus òrgans de govern, com temps abans havia fet la Junta de Girona. Una altra vegada escolliren un membre de la família Fonolleras, el jurisconsult Josep, per formar part del Consell de la Intendència. Tampoc seria estrany trobar dos membres de la mateixa família en dos bàndols enfrontats, una estratègia habitual de supervivència. Entre les moltes reformes que els francesos, sobretot sota el règim civil, intentaren dur a terme hi havia una tímida desamortització dels béns eclesiàstics i, sobretot, l'exclaustració dels regulars –d'aquí, doncs, bona part de l'animadversió eclesiàstica. Els béns afectats, tant dels regulars com dels expatriats, passaven a engruixir els anomenats "béns nacionals", que es posaven en arrendament. A Llagostera, per exemple, quedaren afectats el mas Bonet, d'un tal "*senyor Pellicer*", i quatre porcions de delmes procedents de diversos monestirs i d'individus expatriats, dels quals la *Gazette* no dona més detalls.¹⁹

Des d'un bon principi els imperials van intentar portar a terme una nova divisió política i administrativa basada en departaments, cantons i comunes. La comuna de Llagostera quedà adscrita al cantó de Sant Feliu de Guíxols. El cantó, recordem-ho, era una antiga circumscripció revolucionària francesa de tipus electoral, que en anys posteriors s'havia convertit en

un agrupament de pobles al voltant d'un cap de cantó, en el qual s'instal·laven dos elements bàsics del control imperial francès: la policia i els jutges de pau. El grau de control del cantó de Sant Feliu de Guíxols era desigual. Tret de la banda de l'Empordà, a la resta, segons J. Mercader, *“existeix un esbós d'administració, hi ha batllies en exercici, almenys en el moment de l'ocupació i del passatge, hi ha un compte obert amb els municipis..., però els pobles paguen també a l'altre exèrcit”*.²⁰ És a dir, hi ha una doble fiscalitat. Els ajuntaments havien de donar la cara davant d'uns i altres i, molt sovint, la submissió a uns suposava la multa dels altres i viceversa. La guerra, com sabem, no admet adhesions a mitges i, com sempre, acaben pagant els mateixos.

Per això mateix, i malgrat les promeses fetes pel mariscal Augereau, la violència contra la població civil persistí, tal com s'escau en temps bèl·lics, ja que els patriotes no es donaren per vençuts. El mariscal intentà reprimir la mala conducta dels seus soldats, però no podia evitar que les quadrilles de lladres i bandolers es moguessin pel territori, molt sovint dient que actuaven en nom d'algun dels exèrcits: són la brivalla. El notari de la vila va escriure en la seva crònica que *“corrian por esta comarca y que ya se atrevían a entrar por las Villas a cometer muchos y grandes excesos”*.²¹ En tenim notícia també dels pobles del voltant. El capellà del poble veí de Caldes deia que: *“ara entraban gabaits que secajavan gent y casas (mt. poch tenian la gent que perdre porque ja ho avian perdut casi tot) ara eixian estos, y entraban altres que eran briballas, lladres, desartors, o lo que és cert mals espanyols, que ab lo pretext de si veniu ahont y ha gabaits, o de si aneu a portar cosas als gabaits, y altres ocasions sens pretext algun robaban a tothom”*.²²

A Llagostera mateix el notari Vidal va presenciar l'“insult” de què va ser objecte l'hisendat i doctor Francesc Fonolleras per la quadrilla, d'uns trenta homes, d'un cabdill anomenat Pepe pels volts de 1810. Entraren a casa seva, el maltractaren i se l'emportaren per la força –no sabem si per motius polítics, ja que havia format part de la Junta de Girona. Després que intercediren per ell, entre altres, els capellans, se'l pogué alliberar mitjançant el pagament d'un rescat de més de 3.000 lliures barcelonines pagades al comptat. Davant d'aquesta inseguretat, Vidal i la seva família optaren per anar a viure a l'interior de Girona, el febrer de 1811, on les noves autoritats –sempre sol·lícites a captar nous “afrancesats” – li trobaren un càrrec de jutge de pau, primer, i més tard membre de la Cort o Sala del Tribunal de l'Audiència d'Apel·lació, junt amb els advocats Ramon Vilar i Llobera i Francesc Batlle. Acabada la guerra, va haver de passar un “judici de purificació” en el qual la sentència va ser favorable. Ara bé, els patriotes no es donaven per vençuts i, malgrat no disposar de cap fortalesa d'importància des que, el juny de 1811, va caure Tarragona en mans franceses, encara es movien per bona part del territori. Una cosa ha de quedar clara: a Catalunya hi hagué dos governs. Un, el patriota, el formava la Junta Superior de Catalunya, amb residència itinerant i depenent del govern central, situat al sud d'Espanya, entre Cadis i Sevilla. L'altre, el Govern General de Catalunya, que depenia directament de París i que tenia la seu a Barcelona i, en ocasions, a Girona, una ciutat molt més segura i propera a la frontera; malgrat això, els napoleònics no van controlar gaire més que una petita part dels territoris més enllà de les ciutats i, sobretot, l'Empordà, mentre la major part del territori es convertí en terra de ningú, o

de qui se la fes seva –a vegades, els pobles podien canviar de mans diverses vegades en un mateix dia!– i per això mateix sotmesa al pillatge. A banda de les quadrilles, doncs, Llagostera seguí veient el pas dels exèrcits, francesos i patriotes. Sabem, per exemple, que hi acamparen intermitentment les tropes franceses, com el 1813, poc abans de la batalla de la Salut.²³

4. EL FINAL

La campanya de Rússia marcà el tombant polític i militar de Napoleó, derrotat en diversos fronts, entre ells a Espanya, gràcies a la col·laboració britànica. Catalunya va ser de les últimes zones d'Espanya d'on els francesos es retiraren, a principis de 1814. El tractat de Valençay, signat a finals de 1813, preveia el retorn de Ferran VII com a rei d'Espanya, però tot i ésser un exèrcit derrotat, els napoleònics no deixaren de saquejar el territori. El mariscal Suchet, per exemple, va demanar l'anticipació de la contribució de l'any 1814.

Mentrestant la monarquia havia viscut canvis polítics importants de resultes de l'obra de les Corts de Cadis, el resultat més important va ser la Constitució de 1812 –la Pepa–, que a Catalunya en prou feines s'havia pogut aplicar. Tanmateix amb la perspectiva de desallotjament dels francesos, els ajuntaments començaren a moure's per donar a compliment a la nova legislació. Els pocs documents de l'Arxiu Municipal que no van ser destruïts durant la guerra parlen de l'intent d'elecció dels nous vocals de l'Ajuntament constitucional en una convocatòria popular pel al dia 6 de febrer que no es va poder fer abans perquè *“la continua morada del enemigo en esta villa o en sus inmediaciones, impidieron al Ayuntamiento Constitucional, poder mudar los Regidores, síndicos Real y Bayle Constitucionales, como estaba prebenido en las ordenes anteriores de S. A. en el mes de Deziembre todos los años”*.²⁴ Un cop efectuada la convocatòria per a l'elecció dels nous vocals, els francesos van frustrar la població i empresonaren personalitats del poble que no havien pagat: *“Pero no pudieron juntarse el otro día, para la botación de nuevos Bayle y Regidores, pues que el día 7 vino la División Francesa, y ha permanecido a esta y sus inmediaciones hasta ahora”*. La situació, doncs, a finals de la guerra no deixava d'empitjorar: *“Por otra parte muchos de los vocales, y otros vecinos de este pueblo se hallaban presos en Palamós y Gerona, por no pagar las exorbitantes contribuciones que la Fuerza Enemiga había exigido”*. Un cop fora els francesos, que cal pensar que va ser a principis de març, es procedí a l'elecció: *“Luego de nuestra deseada libertad, se han llamado los nueve vocales que el pueblo tenía elegidos, y juntos en la sala Capitular, presidida por Vicente Buada regidor decano con toda escrupulosidad”*. Sortiren escollits, doncs, Felicià Prats i Falgons –batlle–, Vicent Boada –regidor 1r–, Josep Carbó –regidor 2n– i, repetien, Alexandre Albertí, Llorenç Virallonga i Gerard Risech i Mas –com a regidors 3r, 4t i síndic procurador. L'elecció, però, quedaria invalidada amb el retorn de l'absolutisme a finals de juny.

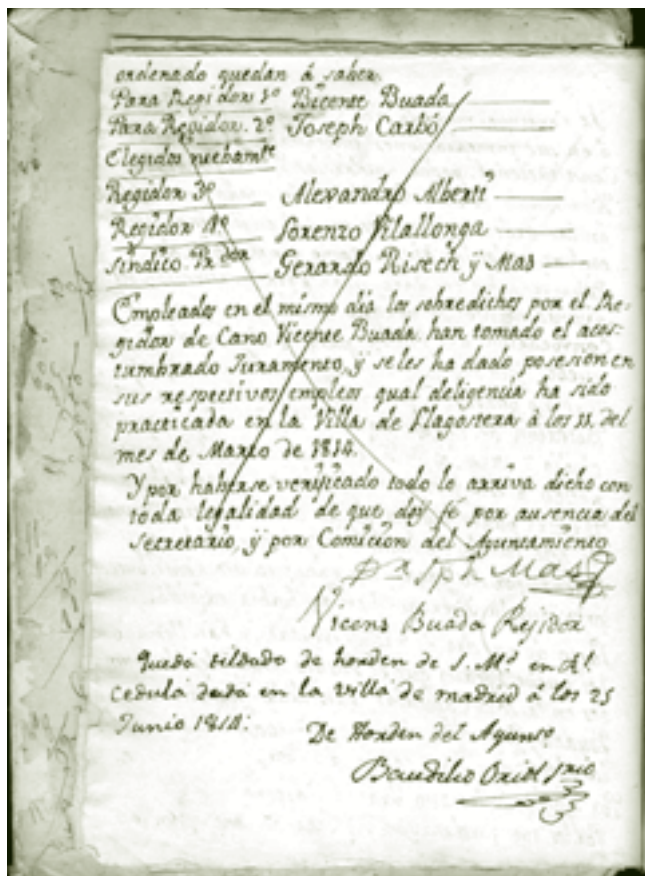
Entre les mesures preses pel nou consistori hi havia el portar a terme la desmobilització. Per això enviaren el pregoner de Cassà, l'11 d'abril, *“per tots els paratges públics i acostumats de la present vila”* per plantar l'ordre segons la qual es manava que tots els miquelets i desertors

que es trobessin a la parròquia i terme que es presentessin dins el termini que marcava l'ordre "*i no cumplint seran descridats de la Pàtria y perseguits com a traidors*". Qualsevol que tingués persones ocultes les havia de delatar sota les penes contingudes en la mateixa ordre. La marxa de l'exèrcit enemic no acabà, doncs, amb les penúries de la població, car trobem entre els papers un escrit de súplica al capità general on li exposen que no es poden fer càrrec dels presoners de guerra que diàriament passaven per la vila perquè també havien de suportar bagatges, allotjaments i altres "*tropeles*", "*que no pueden soportarse anteniendo la miseria nos ha dexado el enemigo faltos de ropas, y animales*" i demana que les càrregues es reparteixin més equitativament entre els altres pobles.²⁵ Pel que fa als bagatges, era una de les càrregues més oneroses que van haver de suportar durant bona part de la guerra, tal com posà de manifest el capellà de Sant Jordi Desvalls, i més tard de Sarrià, Antoni Perich: "*En las guerras tot és molest, cansat y trevall, tant los pagos com los bagatjes, però lo que és més cansat és lo anar a bagatje per lo molt que costa y per las muchas cavalcaduras y carros que se perden, y en especial, en la present guerra*".²⁶

Les conseqüències demogràfiques, ja n'hem parlat, van resultar desastroses. Si tornem a fer una ullada al gràfic de corbes demogràfiques, molt semblant a altres pobles de la rodalia, veurem que el descens de la mortalitat de l'any 1810 és seguida per un altre descens de la natalitat, evidentment conseqüència del trasbals de l'any anterior, però de seguida es nota l'increment de naixements durant l'any següent, que fa que la recuperació demogràfica sigui ràpida i sostinguda. El baix nombre de morts durant els anys anteriors pot significar, doncs, que el nivell de població encara era baix.

La guerra portà un altre tipus de canvis que esdevingueren irreversibles. En els llibres parroquials hi figura el naixement, el febrer de 1814, de la filla d'Antoni Soler, que consta com a "soldat nacional".²⁷ És a dir, els soldats ja no eren del rei, sinó de la "nació". Alguna cosa important havia canviat amb Cadis, i no era qüestió de noms. Els lligams de fidelitat amb la monarquia s'havien debilitat en favor de la nació. Conceptes com nació, llibertat, ciutadania, feudalisme, havien passat a tenir un significat nou per a moltes persones, per molt que el rei volgués esborrar tot allò. De fet, ho va fer, tal com es veuen en els documents ratllats de l'Arxiu Municipal de Llagostera (cf. Figura 8.8). La guerra va deixar un pòsit de desunió irreversible. El capellà Mn. Narcís Gamell ho va deixar escrit en el llibre de matrimonis: "*Fins a l'any 1820, durà un tant la quietud que començà lo any 14 en què se retiraren los francesos. Dic durà un tant la quietud perquè queda en nostra España una mala raça d'espanyols que desitjosos d'establir una constitució que lo any 12 habien publicat en Cadis no perdonaven diligència per eixir ab la sua empresa*".²⁸ Després de proclamada la Constitució de Cadis, una altra vegada, el 1820, "*començà lo trastorn general en aquest regne. Lo Rei fou obligat a fer los decrets més irreligiosos, fou tractat indignament, perseguits los eclesiàstics i molts assassinats, i totes les persones de vida arreglada tingueren molt que sofrir sens contar les moltes que moriren com los eclesiàstics*".

"*La pluma tremola –segueix dient Narcís Gamell– i no basta a exprimir los atentats que se cometeren fins als últims de l'any 23*". Ell mateix va haver de fugir i deixar el poble perquè perillava la seva vida. En tals circumstàncies va agrair l'entrada de les tropes franceses del

AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera, llibre de resolucions, reg. 9644 (1813-1814).

Figura 8.8. Fragment d'una acta de nomenament de nous càrrecs electes de l'Ajuntament, en virtut del nou ordenament jurídic liberal, derogat i tatxat per ordre del rei Ferran VII

duc d'Angulema que, en aquesta ocasió, entraven com a "alliberadors": "*finalment passada aquesta fuga vingué aquí lo repós pues los francesos nos limpiaren lo terreno recompon-sant-nos ab ara los danys que antes nos habien causat estos. Feren guerra als constitucionals i guaiats del terreno y realistes espanyols no pararen fins a tenir lo Rei en libertad*". En fi, haviem entrat en la rocambolesca història d'Espanya del segle XIX, un segle que no podem deixar de mirar contínuament si volem entendre el segle XX.

Tornem una altra vegada al principi i recordem aquell vellet que s'havia gairebé autoimmolat posant-se a disparar contra els francesos pensant que així defensava el seu rei i la seva religió i que, segons va escriure Rahola "*personificava l'esperit de defensa de la terra envaïda i commoguda per una fatalitat històrica*", la "*grandesa dels sacrificis inútils*" malgrat que la història no ha pogut recordar el seu nom. Entre la gesta, però, d'aquest llagosterenc i la dels

molts homes que col·laboraren amb l'invasor, hi havia la gran multitud de la població que amb prou feines i treballs intentaren recuperar la vida normal, defugiren tant com pogueren el camp de batalla i que, molts, van acabar sacrificant igualment les seves vides en l'altar d'una guerra que no entenien i que no van buscar. Talment com avui ocorre per desgràcia en les moltes guerres que encara existeixen.

NOTES

- 1 RAHOLA, 2009: p. 305.
 - 2 ALBÀ-ADROER, 1998: p. 6-7.
 - 3 RAHOLA, 2009: p. 309.
 - 4 JIMÉNEZ, 2006: p. 610-611.
 - 5 AMGi, Administració Municipal, Correspondència de la Junta, UI 9553 (1808.06.25)
 - 6 PLA, 1953: p. 284-285.
 - 7 ALBÀ-ADROER, 1998: p. 6.
 - 8 FEU, 2009: p. 393.
 - 9 BOHIGAS- MORALES, 2008: p. 41.
 - 10 ADG, Parròquia de Llagostera, Òbits, vol. 4 (1809.06.06).
 - 11 RAMISA, 1995: p 119-120.
 - 12 ALBÀ-ADROER, 1998: p. 8.
 - 13 ADG, Parròquia de Llagostera, Matrimonis, vol. 3, f. 100r (s.d.).
 - 14 *Ibid.*
 - 15 ADG, Parròquia de Tossa de Mar, Òbits, vol. 4 (1809.12.17).
 - 16 ADG, Parròquia de Tossa de Mar, Òbits, vol. 4 (1809.11.15).
 - 17 APCS, Consueta (1812).
 - 18 RIPOLL, 2009: p. 129.
 - 19 *Gazette de Gironne*, 11 de juny de 1812.
 - 20 MERCADER, 1978: p. 244.
 - 21 ALBÀ-ADROER, 1998: p. 8.
 - 22 APCM, Parròquia de Sant Andreu Salou, Defuncions (1810.05.05).
 - 23 FEU, 2009: p. 435.
 - 24 AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera, Llibre de Resolucions, reg. 9644 (1814.03.11).
 - 25 AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera, Llibre de resolucions, reg. 9644 (s.d.).
 - 26 PERICH, 1911-12: p. 286.
 - 27 ADG, Parròquia de Llagostera, Bateigs, vol. 7, f. 41 (1814.02.16).
 - 28 ADG, Parròquia de Llagostera, Matrimonis, vol. 3, f. 101.
-

EL CAS DELS BOSCOS DE LLAGOSTERA

Les complexitats de la implantació del liberalisme en un marc local¹

ROSA CONGOST

Universitat de Girona

Els boscos de Llagostera –com la majoria dels boscos de la província de Girona– no apareixen en cap dels catàlegs de “*montes públicos*” que van ser publicats a mitjan segle XIX, en el període de la desamortització de Madoz, just els anys en què acabarem el nostre relat. I en el primer amillament del terme de què disposem, que data de 1879, hi consta que la immensa majoria de les terres boscoses del terme –en la major part suredes– pertanyia als principals propietaris de masos de Llagostera. Tanmateix en el volum corresponent del Diccionari Geogràfic conegut precisament com a diccionari de Madoz, escrit a la dècada de 1840, la veu Llagostera conté aquest interessant paràgraf:

“El terreno es bastante montuoso y de mediana calidad en su parte cultivable; le cruza una cordillera de montes, entre los cuales es el mas notable el nombrado de Montagut, en cuya cima existen restos de un castillo ó torre de moros; esta cordillera era antes un bosque impenetrable de corpulentos madroños, encinas, arbustos y mata baja; en el día lo es de robustos alcornoques que producen abundante cosecha de superior calidad; el rey D. Jaime de Aragón concedió á los vecinos de Llagostera un privilegio para el aprovechamiento de leñas, pastos y caza de estos montes, cuya propiedad han querido adjudicarse algunos poderosos, lo cual ha dado origen á mil disensiones y litigios, que han sostenido y ganado los vecinos ante los tribunales”.²

El text conté elements suficients per prosseguir l'exploració del cas. En volem remarcar tres: 1) l'existència d'un document medieval que parla dels drets dels veïns sobre els boscos; 2) la constatació, per part de l'informador, d'uns canvis qualitatius recents en l'aprofitament dels recursos forestals –a causa de l'auge de la indústria del suro– i 3) la referència a unes mobilitzacions dels veïns i lluites judicials.

1. LA MIRADA A LLARG TERMINI: EL PRIVILEGI DE 1241³

A finals de 1842 un opuscle titulat “*¡Habitantes de Llagostera!*” celebrava la notícia d'una sentència judicial –segurament del Jutjat de Primera Instància– favorable als veïns de Llagostera (cf. Figura 9.1).⁴ En el fulletó es destacava amb lletres majúscules aquest paràgraf:

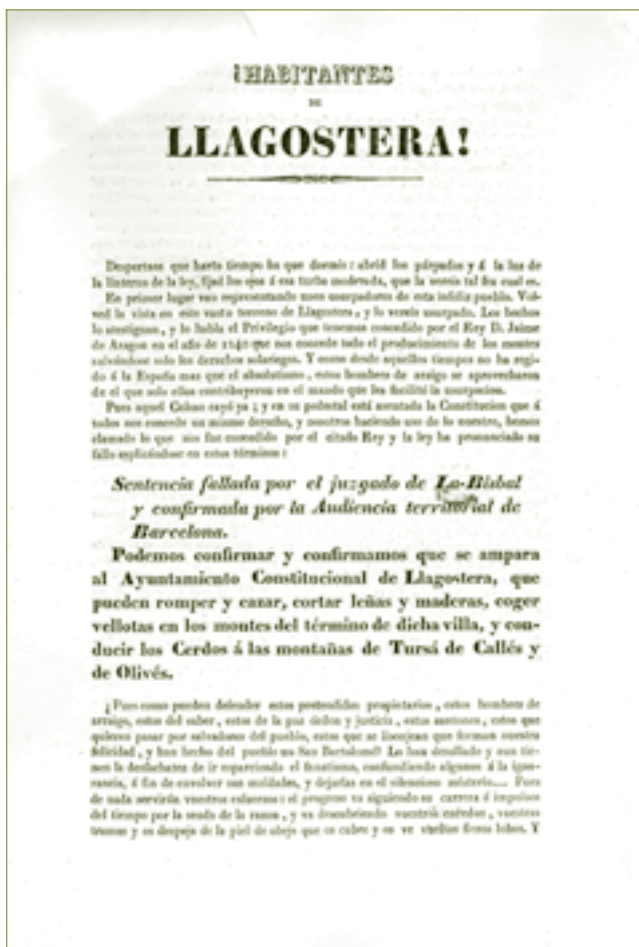

Figura 9.1. Portada de l'opuscle
"¡Habitantes de Llagostera!"

"Podemos confirmar y confirmamos que se ampara al Ayuntamiento Constitucional de Llagostera, que pueden romper y cazar, cortar leñas y maderas, coger vellotas en los montes del término de dicha villa, y conducir los Cerdos á las montañas de Tursá de Callés y de Olivés".

La sentència es basava en el Privilegi del rei D. Jaume d'Aragó –concedit als veïns de Caldes de Malavella, de Llagostera i Santa Seclina– el 23 de febrer de 1241. La clàusula reivindicada era aquesta:

"... os hacemos la gracia y concedemos perpetuamente, que podáis romper y cazar en los montes, cortar en ellos madera, coger leña, matas y bellotas, cebar con estas los cerdos y

*conducirlos á la montaña de Tursa, de Calles y de Olivés, quedándoles a salvo al monasterio de Ripoll, y á los demas señores los derechos solariegos y los diezmos y primicias de pan y vino además de su derecho...”*⁵

El 1750 el document havia servit de base per a la concòrdia que van signar les tres universitats –que conformaven la baronia de Llagostera– amb el seu senyor, el duc de Medinaceli.⁶ I el 1793 la universitat de Llagostera havia sol·licitat la seva ratificació per Carles IV, probablement per resistir noves pretensions del duc.⁷ De fet, algunes notícies disperses donen pistes sobre mobilitzacions veïnals a favor del Privilegi reial per aquestes mateixes dades.⁸ Aquest fet serà sovint recordat durant la dècada de 1840. En l'opuscle de 1842 al qual acabem de referir-nos s'esmena la posició contradictòria dels hisendats de Llagostera:

“...entonces adoptaron el privilegio y lo consideraron con toda su fuerza, y para la concesion de los montes lo quieren pasar por nulo. Pues como no os avergonzais de ser tan enredadores; si quereis pasar por salvadores del pueblo debeis ser los primeros en defender la verdad...”.

Però abans de passar a examinar els esdeveniments de mitjans segle XIX intentem reconstruir, en la mesura possible, el procés que havia portat a l'ús privatiu dels boscos de Llagostera.

2. L'ANÀLISI A CURT TERMINI: ELS AVENÇOS DE L'INDIVIDUALISME AGRARI A MITJANS SEGLE XVIII

243

2.1. NOTÍCIES SOBRE “CRIDES” I “BANS”

Els llibres de la cúria de la baronia de Llagostera permeten seguir amb cert detall les pràctiques de justícia rural habituals. Com és habitual en aquest tipus de fonts, s'hi combinen dos tipus d'actuacions: les “crides” o disposicions generals per al conjunt dels veïns de Llagostera; i els “bans” concedits als particulars que els sol·licitaven. Trobem una redacció idèntica en els llibres de 1676 i 1756 en dos tipus de crida.⁹ La que establia una multa de tres lliures i trenta dies de presó per al robatori de fruits,¹⁰ i la que penalitzava amb cinc sous aquells propietaris de gossos que no tinguessin convenientment lligats els animals mentre no s'hagués fet la verema.¹¹ Pel que fa als bans de caràcter particular, tampoc semblen haver-se produït canvis entre les dues dates. Es realitzaven a instàncies dels particulars i solien incloure clàusules com aquesta: *“que ninguna pesona gose ni presumasca guardar bestiar, tallar llenya ni altres coses en todas sas terras sots pena de tres lliuras”*. El 1756 aquests bans solien acabar amb la fórmula *“ni otramete entrar á dar daño alguno en las tierras”*.

Perquè del que es tractava sobretot era de *“no fer dany”* als fruits. Aquesta idea sembla inspirar encara les noves disposicions de 1757. Aquest any el batlle va manar pregonar una nova crida que, tot i incloure les dues disposicions a les quals abans hem fet referència afegia una clàusula nova que establia un rànking de multes als propietaris de bestiar que *“fessin dany”* a les terres: a les terres sembrades de blat i a les de *“vinyes brotades”* els corresponia

la penalització més alta: 3 lliures; el dany en terres de pastura era penalitzat amb 5 sous. A més de la multa els propietaris havien de reparar el dany realitzat, que seria convenientment estimat. La infracció havia de ser acreditada per dos testimonis o, en absència d'aquests, havia de ser denunciada sota jurament.¹²

Encara que en aquest document no hi apareix cap referència als drets sobre els boscos, uns mesos més tard, el 9 d'agost de 1757, el batlle va fer pregonar en una nova crida: *“que ninguna persona se atrevia a meter fuego en ningun bosque del presente termino sin pedir primeramente licencia al referido Bayle y a los regidores baxo la pena de 50 libras barc. 30 días de cárcel y de haver de pagar daño que tal vez ocasionase”*. El text, malgrat la brevetat, suggereix algunes coses: que hi havia el costum de *“meter fuego en el bosque”* –és a dir, d'utilitzar privadament el bosc–, que qui concedia el permís per practicar aquest costum eren les autoritats del lloc¹³ i que el càstig exigit en cas d'incompliment d'aquesta condició superava amb escreix les penes habituals.

Si les crides generals que feien pregonar els batlles de Llagostera a mitjans segle XVII revelen l'existència d'un sistema de justícia rural basat en l'antiga idea de *“no fer dany”* als fruits, els primers signes d'individualisme agrari els trobem en el fet que els mateixos batlles concedissin bans que multaven expressament determinades accions –algunes de les quals no implicaven necessàriament danys– a les terres dels particulars que els sol·licitaven. Entre 1756 i 1772 es dictaren 50 bans particulars.¹⁴ Entre els sol·licitants hi trobem els principals propietaris –Rissech, Codolar, Fonolleras, Companyó, etc.– de Llagostera. El text habitual d'aquests bans prohibia als veïns *“cortar ningun arbol, apacentar ganado, pasar por caminos de mala practica ni otramente hacer daño alguno”* a les seves terres. L'efecte d'aquests bans variava molt en funció de l'extensió i la qualitat de les terres per a les quals era sol·licitat, però no semblen afectar grans extensions de bosc. Probablement perquè les autoritats locals –encara que sovint el càrrec del batlle l'ostentés un propietari important– no s'atreuen a impedir l'accés als veïns dels boscos del terme¹⁵.

Els principals propietaris de Llagostera, com els de molts altres punts de Catalunya, van decidir acudir a la Intendència de Barcelona per sol·licitar bans molt més efectius. Tot i que en les sol·licituds d'aquests bans parlaven de les “seves” heretats, és a dir, dels masos, ens interessen molt especialment les referències explícites al dany infringit en “els seus” boscos. Així, en el primer ban de la Intendència del qual tenim notícia, concedit el 7 de febrer de 1763 al pare i fill Vicenç i Jaume Rissech, els sol·licitants havien presentat una instància en la qual, després d'assegurar que posseïen *“diferentes heredades con sus tierras honores y posesiones”* en el terme de Llagostera *“por sus justos y legítimos títulos”*, denunciaven el següent:

“no dudan diferentes vecinos y otros sin titulo alguno entrar en ellas a pacer sus ganados, cortar leña y arboles fructíferos como son robles, soreros vulgo Suros, Alzinas y Arboles de hazer circoles y otros de los Bosques de mis Prâles y causar otros diferentes daños”.¹⁶

Aviat el van seguir en la iniciativa dos altres propietaris importants. El 1768 Josep Fonolleras¹⁷ va sol·licitar un ban amb aquesta denúncia: *“algunos mal Intencionados clandestinamente*

AVILLA, fons Ajuntament de Llagostera. Autor: Foto Kim, reg. 1184.

Figura 9.2. Can Vidal de Llobatera

dan daño con su ganado ô cortando algun arbol de fruto ô Rama de este o haziendo caminos llamados de mala práctica y como desean evitar semejantes daños...". El 29 d'agost de 1771 va aconseguir el mateix tipus de ban Pere Vidal de Llobatera (cf. Figura 9.2).¹⁸ La universitat de Llagostera, moltes vegades controlada pels mateixos que sol·licitaven aquests bans, no els va impugnar. Així va poder portar-se a terme el procés privatitzador dels boscos de Llagostera.

2.2. ALTRES INDICADORS DE PRIVATITZACIÓ DE BOSCOS: ELS SUBESTABLIMENTS EMFITÈUTICS I EL NEGOCI DEL SURO

El principal motiu que havia enfrontat la universitat de Llagostera amb el duc de Medinaceli havia estat el tema dels lluïsmes. El 1801 el duc havia iniciat un plet per cobrar lluïsmes dels contractes emfitèutics. Els veïns i els hisendats de Llagostera van insistir que no havien de pagar lluïsmes pels subestabliments emfitèutics i sí només de les vendes perpètues i a carta de gràcia. A la concòrdia de 1749 no s'havia parlat de les concessions emfitèutiques però aquestes havien proliferat durant la segona meitat del segle XIX. Entre 1768 i 1800, anys en què podem seguir bé el recompte gràcies als llibres del registre d'hipoteques, s'havien

AVILLA, fons Ajuntament de Llagostera. Autor: Foto Kim, reg. 1165.

Figura 9.3. Can Rissech

concedit més de 200 establiments, que havien afectat més de 1.000 vessanes del terme i que es distribuïen així: 1771-1780, 25 subestabliments: 91,50 vessanes; 1781-1790: 84 subestabliments: 292,75 vessanes; 1791-1800: 105 subestabliments: 715,50 vessanes.

Les notícies sobre les concessions emfitèutiques anteriors no poden ser sinó aïllades. Però pot ser interessant examinar la que possiblement va constituir una de les primeres iniciatives en aquest sentit. Els seus protagonistes van ser, una vegada més, els Rissech, que aquells anys s'autoconsideraven els propietaris més rics de Llagostera¹⁹ i bona part dels establiments que passarem a comentar van ser concedits ocupant el pare el càrrec de batlle de Llagostera (cf. Figura 9.3). Entre l'1 de novembre de 1758 i el 6 de gener de 1759 els pares Vicenç i Jaume Rissech van concedir un total de 117 vessanes a 12 veïns de Llagostera –2 pagesos, 1 carreter, 1 serrador, 8 treballadors. L'extensió de les parcel·les va variar entre les 4 i les 20 vessanes. Les condicions van ser sempre les mateixes. Els contractes eren només per la durada de les vinyes, l'entrada consistia en un pollastre; el cens, en una quinta part dels raïms si la terra es trobava situada dins el terme de Llagostera, o únicament una sisena part si es trobava situada en el territori de Tossa. El nou emfiteuta es comprometia a plantar 500 sarments cada any, a satisfer delme i primícia, i també el valor del cadastre. Tenia també permís per anar al bosc a buscar *“aspres de bruc y arbós per asprar las serments”*. Però són

especialment interessants les condicions referides al bestiar: si l'emfiteuta decidia construir una casa en la parcel·la no hi podria tenir cap gènere de bestiar –només un animal estabulat–; a més, per anar i tornar del tros de terra establert si passava per terres dels Rissech, ja fossin boscoses o cultives, no podria portar cap gènere de bestiar lliure sinó “*lligat o pres*”. En canvi, si el bestiar de Rissech fes algun mal als fruits de la terra establerta, l'emfiteuta es comprometia a no denunciar el ban –establert en les crides generals per a tots els veïns del terme–; en aquest cas, s'estimarien els danys “*amigablement*” i ells, els propietaris del bestiar, pagarien el dany fet. Però per evitar aquests conflictes els adquiridors es comprometien a tancar “*amb motes*” les seves parcel·les quan limitessin amb els boscos del propietari.

Respecte a la importància creixent del cultiu del suro en els boscos de Llagostera, és evident que aquest procés va anar paral·lel al procés privatitzador de boscos.²⁰ Hem vist que ja el 1763 el primer sol·licitant de ban, Rissech, denunciava els danys que patien, entre altres arbres fructífers, els seus “*suros*”. Però és evident que no es tractava d'autèntiques suredes. Recordem que han de transcórrer entre cinquanta i seixanta anys entre la plantació d'aquests arbres i la seva primera explotació. Era necessari que l'auge de la indústria suro-tapera resultés suficientment evident per tal que els propietaris de Llagostera s'animessin a realitzar una inversió d'aquest tipus, de tan llarg termini. Però difícilment l'haguessin portat a terme si no s'haguessin sentit prou segurs de la seva propietat. L'índex més revelador pot ser el text del Diccionari de Madoz amb què obriem aquesta aportació. El text, escrit a la dècada de 1840, sembla suggerir que s'havia produït força recentment un canvi en el paisatge forestal del lloc: “*esta cordillera era antes un bosque impenetrable de corpulentos madroños, encinas, arbustos y mata baja; en el día lo es de robustos alcornoques que producen abundante cosecha de superior calidad*”. Atenent el llarg procés de creixement que requeria la formació d'un bosc de “*robustos alcornoques*” el text de Madoz obliga a retrocedir fins 1780 o 1790, potser abans, per situar la “febre” surera dels hisendats de Llagostera.

2.3. LA PARTICULAR REVOLUCIÓ LIBERAL DELS VEÏNS DE LLAGOSTERA (1842-1856)²¹

1. La reivindicació dels usos comunals

El nostre pròxim relat, basat en l'exploració dels llibres d'actes de l'ajuntament, comença el 27 de febrer de 1842; aquest dia un dels regidors, el menestral Llorenç Bassets, planteja en la reunió plenària –un alcalde, quatre regidors i el síndic procurador– la necessitat de defensar el privilegi de 1241. Molt aviat es fan evidents les tensions en el si de la corporació. L'alcalde, Antoni Nadal, va respondre a Bassets que “*no estando enterado á fondo del privilegio y demas á que hace referencia quería consultarlo con letrados de su satisfaccion antes de dar su voto*” i va proposar que es deixés el tema per a una altra ocasió. El va secundar el regidor primer, Tomàs Codolar (cf. Figura 9.4). En canvi, es van adherir a la proposta de Bassets els altres membres del consistori. El síndic, a més, va informar que ja havia consultat l'assumpte amb “*letrados de su confianza*” i va demanar que la següent sessió es realitzés el diumenge següent, el dia 6 de març de 1842.

AVILLA, fons Ajuntament de Llagostera. Autor: Foto Kim, reg. 1158

Figura 9.4. Can Codolar

L'alarma es va estendre entre els hisendats i sabem que un dia abans que es celebrés el nou plenari un total de disset propietaris es van reunir a Girona a casa d'un notari per debatre el tema i signar una escritura d'associació, en la qual van exposar les seves decisions:

“Que para la mutua defensa de sus respectivas propiedades contra cualesquiera corporaciones ó Personas que pretendiesen ser aquellas bienes comunales han venido en formar la presente asociación a fin de poder defenderlas, por lo que han convenido en firmar la presente mediante los apartados siguientes:

*Primero: si alguno de los expresados señores fuese molestado por cualesquiera corporación ó particulares en sus respectivas propiedades sobre pretender que aquellas fuesen bienes comunales y que por su defensa tuviesen que seguir y sostener algun Peyto ó causa se obligan recíprocamente... Otro si: si el actual Alcalde ó Regidor decano de dicha villa de Llagostera se hallasen molestados por iguales pretensiones arriba indicadas, ó bien se resistiesen á dictar algunas providencias acerca el indicado objeto y que para ello tuviesen que sostener algún pleito... prometen igualmente satisfacer los gastos que se les ocasionara proporcionalmente...”*²²

La redacció d'aquest document degué tranquil·litzar els ànims de l'alcalde i el regidor primer, que en el ple de l'ajuntament celebrat el dia següent van manifestar que:

“habiendo consultado el asunto votan en contra de la defensa del Real Privilegio por no haberlo visto en uso y observancia en todo el tiempo de su acuerdo de mas de cincuenta años y ni tampoco oídolo de sus predecesores, protestando contra los votantes a favor de la defensa de dicho privilegio que de todos los daños, gastos, perjuicios y cualesquiera resultados que sobrevengan, transmitiendoles la responsabilidad por entero y piden que se les libre testimonio de las actas de votacion para su gobierno y Descargo”.

Però la intervenció del síndic revela que les coses havien transcendit el nivell estrictament local, quan va apel·lar a l'autoritat governativa per instar la publicació d'un ban *“a fin de que los que se titulan propietarios presenten sus títulos”*.²³ L'alcalde i el regidor primer es van limitar a respondre *“que querían consultarlo antes de publicar el bando que insta”*. En la següent sessió, el diumenge 13 de març de 1842, els regidors partidaris del privilegi i el síndic procurador van reprendre la iniciativa amb un argument nou –emparant-se en la llei 6ª títol 2º del llibre 7º de la Novíssima recopilació–: *“Que debiendose tratar en esta sesion de cosas en que tienen interes el Sr. Alcalde D. Antonio Nadal y Regidor primero D. Tomas Codolar, pide y reclama que deben estos salirse”*. Els interpel·lats no hi van estar d'acord i van respondre: *“Que no quieren salirse hasta que el Superior competente lo mande, pues no consideran tener interes en el asunto”*. Els quatre aliats van prosseguir el seu contraatac i en el llibre d'actes consta: *“Que protestaban al Sr. Alcalde y regidor primero de todos los Daños gastos y perjuicios y demas consecuencias que puedan resultar”*. A continuació el síndic va demanar que es votés una llarga proposició, que començava així:

“Que en atencion de que le consta que casi el pueblo en masa está deseando el cumplimiento de los derechos concedidos al pueblo, y en cuya posesion se halla de tiempo inmemorial en tanto que consta que casi todos los vecinos de esta Villa lo han solicitado por escrito...”

En el text es sol·licitava iniciar un litigi per defensar el privilegi, *“no obstante la negativa del alcalde por ser interesado”*. Entre els drets dels veïns reconeguts pel privilegi es sol·licitaven especialment:

“los de hacer leña para el consumo de las respectivas casas y hogares; de llevar â pacer los cerdos que criaren para el gasto de la familia de coger de las Encinas y Alcornoques las vellotas que hayan menester para engordar los precitados cerdos, aun de cortar las maderas que hayan ahora”.

La polarització entre els “pudientes” i els “proletaris” era una realitat i es manifestava en el dia a dia. Això ens obliga a centrar la nostra anàlisi, a partir d'ara, en aquells fets que ens han semblat més rellevants.

2. Els incidents del dia 16 de març de 1842

El llibre d'actes de l'ajuntament recull una reunió extraordinària i improvisada feta el 16 de març; només hi assistiren tres membres del consistori: l'alcalde, Antoni Nadal, i els regidors tercer i quart. Davant d'ell es van presentar Joan Ballell i Pere Esteva, fabricants de taps, per signar una llarga declaració:

“por la mañana del día del día de hoy á hora que serian de las siete á las ocho iban á los bosques de los montes en que acostumbran verificarlo á buscar leña junto con diez y siete mugeres de esta propia Villa ... y les ha salido un hombre armado que ignoran su nombre y apellido impidiendoles el paso: entonces el Juan Ballell le ha dicho que querían ir á buscar leña y continuando su camino al cabo de un rato les ha comparecido el mismo hombre armado junto con el heredero Rissech oponiendose nuevamente los dos á que continuasen su camino y fuesen a buscar leña y en seguida el hombre armado les ha dicho que no irían á busar leña preparando al mismo tiempo su arma y desafiando á Ballell contestandole este que no era hombre de desafíos y que lo que unicamente querian era ir a buscar leña á donde acostumbran; advirtiendole que en el acto que el hombre armado preparaba su escopeta ó carabina diciendo que no saldrian bien hasta que no se hiciesen calabazas por aquellos montes; el heredero Rissech procuraba apartarles el arma: que continuando despues su camino y estando ya haciendo leña en el bosque les han comparecido los Padre e hijo Rissech junto con dos hombres armados y otros dos sin armas queriendo dichos Padre e hijo Rissech impedirlos de hacer leña pero que no obstante han procurado largar los animales y verificado se han ido regresando á la villa, encontrando al cabo de un rato por el camino á Rissech el Padre con los dos hombres armados, y otros dos sin armar sin que nada les hayan dicho y al cabo de otro rato han encontrado siguiendo su camino á los Padre e hijo Rissech, los dos hombres armados y los otros dos sin armas junto con el heredero de Casa Codolar con escopeta y su Parcero sin que tampoco les hayan dicho nada”.

Després d'haver escoltat aquest relat, el regidor tercer, Miquel Romeu, va opinar *“que el señor Alcalde Don Antonio Nadal no debería intervenir en el asunto por tener interes en el”*. I aquesta va ser la resposta d'Antoni Nadal: *“Que autoridad sería para querer se separase su mro de intervenir en este asunto”* disposant *“que por ahora se suspendiese el asunto para hacerse de el el uso que corresponda y en derecho haya lugar...”* Van signar l'acta d'aquella sessió improvisada l'alcalde Nadal, els regidors Romeu i Bassets i els fabricants de taps Joan Ballell i Pere Esteva.

L'endemà va haver de redactar-se una nova acta. Així ho va exigir Joan Rissech, advocat i hisendat de Llagostera, quan es va presentar a l'ajuntament amb els seus dos guardaboscós Domingo Martí i Isidro Puchades. El llibre d'actes reproduïx la declaració de Martí:

“que entre las siete y ocho de la mañana del día de ayer hallandose en el parage llamado los Abauradors llegaron allí dos hombres y diez y siete mugeres preguntandoles donde iban le contestaron que hacer leña, y queriendoles impedir el paso no quisieron obedecer diciendo que querían pasar adelante á hacer leña: que entonces Martí fue o iba hacia casa Rissech para dar aviso á su amo y al dividir de lejos á dicho D.Juan Rissech le llamó como tambien á su compañero Puchades que se hallaba un poco mas distante, y habiendose reunido los tres siguieron la pista a los indicados dos hombres y diez y siete mujeres hasta dar con ellos en el camino llamado del Pont; y como el predicho D. Juan Rissech les quisiese impedir el paso y habiendo ya obedecido algunas mugeres que empezaban á retroceder el llamado Juan Ballell uno de los dos que iban al frente se opuso fuertemente mandando á las mugeres que pasasen adelante y diciendo que iban á buscar leña en los ... y continuando el camino pararon cerca

AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera. Aubr: Foto Kim, reg. 967.

Figura 9.5. Can Llabí de Panedes

del parage llamado Coltet de la Mallorca y metiendose en el bosque empezaron á cortar leña: que en este intermedio el referido Don Juan Rissech mandó á uno de los dos guardabosques fuese á dar aviso á su padre y llegado este con dos criados se fueron los seis á encontrar á los hombres y mugeres que estaban cortando leña y habiendoles intimado Rissech el padre que saliesen inmediatamente del bosque tampoco quisieron obedecer continuando su tarea con el corte de la leña y diciendo el expresado Ballell que estaban en terreno suyo, y viendo que de ningun modo querian obedecer el expresado Rissech y su comitiva los dejaron a fin de no verse en la pacticca de hacer uso de la fuerza y para evitar desgracias; ... a las diez y cuarto poco mas o menos estaban de regreso los susodichos dos hombres y diez y siete mugeres con sus

caballerias cargadas de leña pasando por delante de Rissech y su comitiva cuando se les asocio Codolar y su parcerio".²⁴

Uns mesos més tard, l'11 d'agost de 1842, Narcís Llambí, un altre hisendat de Llagostera (cf. Figura 9.5), va protestar enèrgicament contra la decisió de l'ajuntament de fer participar els hisendats en el pagament d'una contribució extraordinària creada per tal de defensar el que considera una *"causa contra los hacendados"*. La decisió, promoguda per l'ajuntament, havia estat presa en una convocatòria de veïns del 15 de maig de 1842. Com a arguments apel·la al nou ordre liberal que, segons ell, no permet als ajuntaments exigir contribucions *"pues solo pueden hacerlo las Cortes"* i demana que sigui declarat nul el repartiment promogut per l'ajuntament. Davant la ratificació de l'ajuntament, Llambí va recórrer a la Diputació, el president de la qual va resoldre a favor de l'hisendat, i va decidir que es nomenés un síndic per tal de recaptar i distribuir les quantitats únicament entre els interessats en la prossecució del plet, *"quedando asi el Ayuntamiento separado del manejo de caudales y mas desembarazado para dedicarse á las funciones de su instituto"*.²⁵

3. El referèndum de 1843

La reunió de veïns del 15 de maig de 1842 no va ser l'única. El dia 17 de gener de 1843, mentre els membres de la diputació provincial discuten i decidien anul·lar les recents eleccions municipals, el nou i flamant ajuntament de Llagostera va fer un "referèndum" –així consta en el llibre d'actes²⁶ sobre el tema de la reivindicació dels drets veïnals, que va consistir en la reunió de prop de 200 veïns del lloc:

"Reunidos los ciudadanos y vecinos de esta villa y su termino en el edificio llamado el Castillo, invitados con la debida anticipacion por medio de pregones publicados repetidas veces por el Portero y Pregonero de dicha villa Ramon Puigvert, a fin de deliberar y acordar si quieren continuar la defensa del Real Privilegio... Y para que la deliberacion se haga con acierto el Sr. Alcalde preguntó á los concurrentes si querian defender los derechos del indicado Privilegio; y examinado los que han manifestado ser su animo de que se defiendan los derechos del referido real Privilegio son los siguientes..."

El document va acompanyat d'un total de 181 noms, tots masculins. En el llibre d'actes s'explica que alguns propietaris que havien acudit a l'acte van fer-hi constar la voluntat de desentendre's del assumpte:

"Y atendido que algunos labradores propietarios, como son Lorenzo Barceló, Maximo Calvet, Pedro Codolar y Domenech, Lorenzo Piferrer y Balandrich, José Tarré, José Noguera y Prats y algunos otros que asistieron á dicha convocatoria al oir la proposicion del Sr. Alcalde se han marchado manifestando no querer intervenir en el asunto..."

Alguns dies més tard un d'aquests propietaris, Codolar, va acudir a la diputació per queixar-se que l'ajuntament l'obligués a contribuir en les despeses del plet que l'ajuntament seguia sobre el privilegi. La diputació va donar-li la raó: la municipalitat de Llagostera només

podia obligar al pagament de quotes per al seguiment del plet aquells que s'havien compromès en la convocatòria feta el 17 de novembre.²⁷

4. La restauració de l'ordre

El canvi polític va arribar el 20 de octubre de 1843, però a Llagostera no va resultar gens fàcil restablir els ànims. Els nous regidors –nomenats per la diputació– van tardar més d'un mes a prendre possessió dels càrrecs i va haver-hi dificultats per recollir les armes dels nacionals. El 15 de novembre Llagostera mereix aquest comentari en els llibres d'actes de la diputació provincial:

“Informada esta Diputación del estado de zozobra en que se hallan continuamente los propietarios de la villa de Llagostera y cuan facil es que en ella se perturbe la tranquilidad publica, acordó oficial al Ayuntamiento Constitucional que obligue á todos los propietarios que paguen mas de 320 reales vellón de contribución á que tengan dos armas de fuego de mayor calibre para su defensa, y para ir á somaten y prestar los demas servicios que el bien publico exija”.

El 28 de desembre de 1843 l'ajuntament sol·licitava i obtenia 30 fusells amb més de 50 paquets de cartutxos. El 17 de juny de 1845 l'alcalde, l'hisendat Joan Vidal, va fer publicar un ban. En l'escrit enviat al governador fa constar les raons de la iniciativa: *“A fin de contener los desmanes de los díscolos y los desordenes que á motivo de las revueltas pasadas estaban acostumbrados”*. El ban és llarg, però ens interessa molt especialment reproduir la clàusula número sis:

“A fin de evitar el abuso que se experimenta de hurtar frutas, hortalizas y demas utilidades de las tierras se prohíbe y nadie podra entrar en propiedades ajenas sin expresa licencia de su dueño, aunque sea con el pretexto de coger hierbas bajo la multa de 30 reales por primera vez y doble en caso de reinsidente, siendo los padres responsables de las faltas de sus hijos y dependientes”.

Però els problemes entre els “pudientes” i els “proletaris” no cessaven i tenien repercussions en la vida quotidiana. El 8 de desembre de 1845 l'alcalde i els regidors manifesten –així consta en el llibre d'actes– la voluntat, *“por el bien del pueblo”*, de trobar una solució. Expliquen que havien intentat una concòrdia i per això havien contactat amb Jaume Maymí Viñals, *“uno de los primeros corifeos de la revolución”* que en aquells moments era síndic en les causes que se seguien contra els propietaris, però que les bases que aquest havia exigit eren inadmissibles. El 19 de febrer de 1852 l'alcalde dicta un nou ban per tal que es respectessin les propietats privades dels veïns. També sabem que alguns particulars havien seguit causes judicials contra els veïns que entraven en els seus boscos.

5. El bienni progressista: el reinici del conflicte

El 18 de juliol de 1854 les noves circumstàncies polítiques van permetre accedir a l'alcaldia Llorenç Bassets, un dels regidors del període 1842-1843 que més havia lluitat a favor de la restauració del privilegi. En una de les seves primeres actuacions, el nou consistori va decidir no executar la sentència judicial emesa el 12 de juny de 1854 pel Jutjat de primera instància

de la Bisbal favorable al propietari Rissech. Els motius: *“para no alterar el orden público en momentos tan peligrosos mayormente abundando en esta villa la clase obrera que es la que facilmente podría amotinarse”*. A partir de l'1 de gener, i ja amb un nou alcalde, les sessions de l'ajuntament de 1855 reproduïxen moltes situacions de 1842. El 2 de març, en una sessió extraordinària, s'informa que Rissech, mitjançant un encarregat, havia impedit els veïns anar a buscar llenya als *“boscos del comú”*. El 10 de març els regidors decideixen consultar l'assumpte de *“les llenyes del comú”* amb Fernando de León, un prestigiós advocat de Girona, i crear una comissió de quatre persones, entre les que hi havia Llorenç Bassets, per tal que estudiessin i redactessin les bases d'una proposta de transacció.

El tema sembla haver pres nous aires amb la intervenció del *“comisario”* de montes de la província. Aquest i un pèrit agrònom assisteixen a una reunió de l'ajuntament per informar que han d'inspeccionar les muntanyes del comú i les seves *“tales”*. Entretant, i de forma reiterada, el problema dels embargaments de carbons i llenyes als propietaris enfronta l'ajuntament de Llagostera amb el govern polític i la diputació, que decideixen de forma sistemàtica anul·lar els embargaments realitzats pel consistori municipal. El 23 d'abril de 1855, i *“debido a la gran extensión de los bosques comunales”*, es forma la *Junta de Administración de Montes* prevista en l'article 27 de les *Ordenanzas de Montes* de 1833, i es nomenen dues persones com a guardaboscors. Però el 4 de setembre de 1855, en una nova sessió extraordinària, els membres del consistori fan constar un important revés, aquesta vegada judicial. Una sentència del jutge del partit de la Bisbal adverteix que a partir d'aleshores el jutge imposarà una multa de 500 rals a l'ajuntament si intervé en el pes i en l'extracció de carbó que Joan Rissech estava fent en els seus boscos; la mateixa sentència obliga l'ajuntament a retirar *“els seus”* guardaboscors. Com a conseqüència, i a instàncies de la Diputació, l'ajuntament es veu obligat a fixar un ban en *“los parajes de costumbre”* on es demana *“que nadie vaya a coger leña en los bosques que están en cuestion del término de esta Villa suspendiendo el ir á bosque hasta nueva disposicion”* i a suspendre les funcions dels guardaboscors. En l'acta municipal queda constància que aquest ban només seria vàlid fins que no hagués quedat resolta la qüestió per part del govern de Madrid. Els membres de l'ajuntament expliciten així les esperances posades en el Ministeri de Foment, a qui han dirigit les queixes, i de qui esperen que es posicioni a favor.

Però el 10 de març de 1856 arriba, per mitjà del governador, la resposta ministerial: que l'ajuntament vagi als tribunals, perquè l'assumpte no és competència de l'administració. El 30 de març de 1856, en una nova sessió extraordinària, l'ajuntament es troba dividit davant de la nova situació. La majoria és partidària d'anar als tribunals, però l'alcalde Felicià Prats fa constar el seu vot particular: sense el suport de l'administració és perjudicial que l'ajuntament *“arrastre aún más este tema delante de los tribunales”*. Els regidors decideixen que Llorenç Bassets consulti la qüestió a dos advocats. El 5 d'octubre de 1856 l'ajuntament aprova un expedient promogut per Joan Rissech per al nomenament de guàrdies particulars jurats del camp. Si a aquest fet unim el canvi polític, i el fet que paral·lelament els treballs de confecció dels amillaments incloguessin els boscos com a propietat particular, pot ser un bon moment per posar punt final a la nostra història.

3. EL LLENGUATGE DELS CONTEMPORANIS. ANÀLISI D'ALGUNS ESCRITS QUE ES VAN PUBLICAR A LLAGOSTERA AMB OCASIÓ DELS ESDEVENIMENTS DE 1842

En un article del periòdic *El constitucional*, datat el 18 de febrer de 1842, el privilegi de 1241 és definit com un “*derecho legitimo arraigado mas y mas con ocho siglos de ejercicio*” i no podia “*ser menoscabado sin exponer en un conflicto la poblacion*”. El periòdic denunciava que “*algunos han tenido la desfachatez de apropiarse el territorio sin que posean ningun titulo capaz de legitimar su posesion, y ha llegado a tanto su osadia que han colocado en los terminos de sus usurpadas heredades guardabosques armados que impiden acercarse a ellas a los vecinos del pueblo*”.

L'autor de l'article opinava que l'ajuntament no podia restar indiferent davant “*tan escandaloso abuso*”, i l'animava “*que inmediatamente arrebatte los derechos de propiedad de los que la tienen usurpada devolviendolas al comun, restituyendoles al pueblo que es el unico y legitimo poseedor*”. Si no ho feia així, s'exposava a problemes: “*es natural que los vecinos de Llagostera rechacen la fuerza por la fuerza, en cuyo caso la responsabilidad de las desgracias que de esta lucha procedan deberá recaer sobre los que pudiendolas evitar no las eviten*”. L'autor de l'article confiava que d'aquesta manera aconseguiria cridar l'atenció del cap polític de Girona, qui procuraria “*poner la razon en su correspondiente lugar*”. El periodista considerava que estava denunciant un abús molt freqüent: “*Son muchos los pueblos en que los bienes del comun sirven solamente para llenar las arcas de unos cuantos magnates o particulares*”.

Però no hauríem dedicat tot un apartat a l'anàlisi del llenguatge dels contemporanis si els incidents de 1842 no haguessin despertat algunes vel·leïtats literàries en el bàndol contrari, el dels hisendats, el dels que s'oposaven a la defensa del privilegi (cf. Figura 9.6). Uns versos en els quals el poeta opta per la rima entre “*anacronismo*”, “*despotismo*” i “*feudalismo*” i que no poden passar desapercebuts a l'historiador:²⁸

*“Mientras no os presentaron la añagaza
De un privilegio antiguo reprobado
Por las luces del siglo en que vivimos,
Que del hombre la dignidad rechaza,
Y del que vuestros falsos misioneros,*

*Cometiendo un notable anacronismo,
Echan mano, y os conducen por senderos
Que hacen retrogradar á un despotismo
Igual sino peor que el feudalismo”.*

També resulten molt interessants aquestes octaves reials:

*“Un infatuido pueblo que derechos
No mas para sí quiere y no deberes,
Y considera lícitos los hechos
Que degradan á racionales seres,
La liviandad, el robo y los cohechos.
Descuidando los propios quehaceres,
Se reputa feliz, ¡oh ceguedad!*

*Siendo digno de lástima en verdad”
“Y la mina, de do saca el tesoro,
Es el dominio ageno impunemente
Atacado, saciando su sed de oro,
Y aunque un justo clamor contra tal gente
Se levante, cediendo en su desdoro,
No ceja en sus propósitos, é insolente*

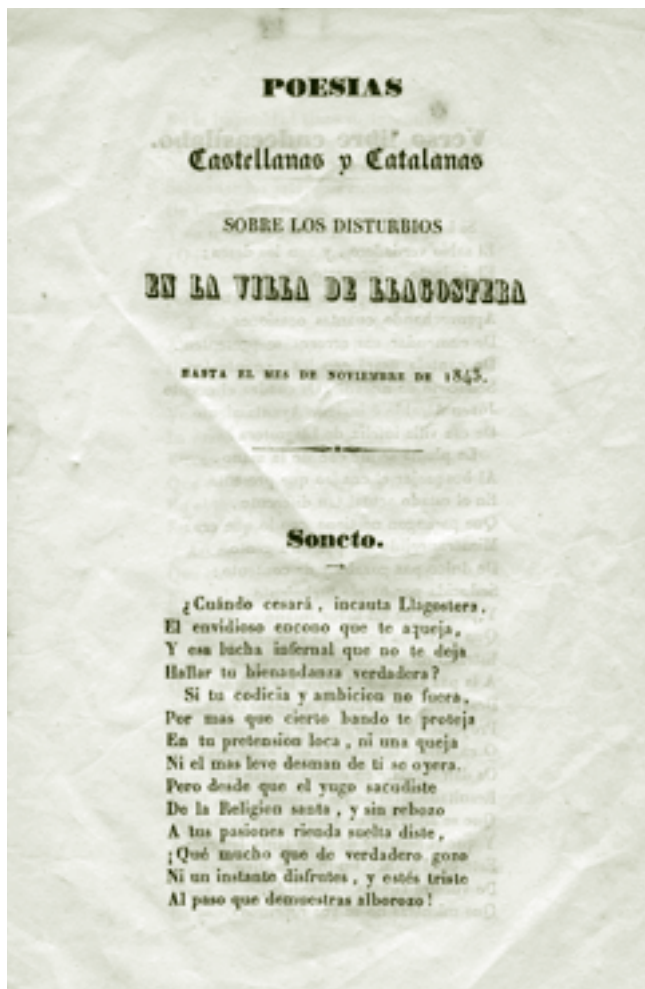

Figura 9.6. Portada de la col·lecció de poesies en castellà i català sobre els disturbis produïts a Llagostera l'any 1843

Contando con seguro patrocinio
 Adopta por oficio el latrocinio".
 "En las tierras boscosas y cultivas
 Se hace sentir su mano destructora
 Y con frentes inhiestas y altivas
 Se presenta esa gente malhechora;
 Mientras que providencias represivas

Dicta la Autoridad tan bienhechora
 Que son para los buenos un sarcasmo
 Escitando en los ruines entusiasmo"
 "Si estrictamente fuesen ecsijidos
 Los pagos de las multas decretados,
 La rapiña se viera contenida
 De esa turba que está tan engreida".

Els versos són presentats pels autors com una reacció i una resposta a uns “*folletos rabiosos, chabacanos*” que delaten la “*falta de cultura*” d’un suposat taper. Però d’aquest bàndol, és a dir del bàndol “comunero” i “proletari”, només hem trobat el manifest titulat “*¡Habitantes de Llagostera!*” signat per “*patriotas de Llagostera*”, editat el 7 d’octubre de 1842, al qual hem al·ludit en començar aquesta exposició. D’aquest text n’hem extret aquelles frases que ens han semblat més significatives:

“Volved la vista en este vasto terreno de Llagostera, y lo veréis usurpado. Los hechos lo atestiguan, y lo habla el Privilegio que tenemos concedido por el Rey D. Jaime de Aragon en el año de 1240 que nos concede todo el producimiento de lo montes salvándose solo los derechos solariegos. Y como desde aquellos tiempos no ha regido á la España mas que el absolutismo, estos hombres de arago se aprovecharon de el que solo ellos contribuyeron en el mando que les facilitó la usurpacion.

Pues aquel Coloso cayó ya; y en su pedestal está asentada la Constitucion que á todos nos concede un mismo derecho, y nosotros haciendo uso de lo nuestro, hemos clamado lo que nos fue concedido por el citado Rey y la ley ha pronunciado su fallo...”

“... el progreso va siguiendo su carrera á impulsos del tiempo por la senda de la razon, y va descubriendo vuestros enredos, vuestras tramas y os despoja de la piel de obeja que os cubre y os ve vueltos fieros lobos. Y por las rasgaduras que os hace á esas máscaras que llevais, se os descubre unos hipócritas, unos tigres que vivís á cuesta de la ignorancia y de los raptos que hacéis a este propio pueblo”.

“¿Por ventura el tener usurpados los bienes de un pueblo desde una antigüedad como suponeis que poseeis estos montes desde el año mil quinientos, trayendo unos papeluchos que confirman vuestra usurpacion desde entonces, es un acto de religion? ¿Qué será traer testigos, ya dependientes vuestros, ya ignorantes tal vez comprados por vil interés que atestiguan vuestro rpto, es otro acto de religion?”

“... la religión manda devolver á cada uno lo que es suyo, y no aprueba de ningun modo que un rpto antiguo sea legítima propiedad”.

“Si quereis experimentar la benevolencia de la humanidad, pedirla perdon de haberla ultrajado; devolvedle lo suyo: miradla con ojos mas tiernos y no con esa cara fiera que os mirais al pueblo como un nada”.

El manifest va ser signat l’octubre de 1842 i havia estat escrit per donar suport a la demanda feta a la diputació per tal que atengués els “*300 y tantos vecinos que son la mayoria de este pueblo liberal...*” i accedís a concedir el permís per efectuar el “*reparto vecinal para seguir el litigio contra la usurpacion y la tirania*”. Però, com en el cas dels versos, en tractar-se d’un text dirigit als habitants de Llagostera –i no als jutges o als polítics– l’anàlisi del llenguatge utilitzat presenta un interès especial.

Ambdós discursos ens permeten posar sobre el taulell dues possibles interpretacions dels successos de Llagostera que van molt més enllà d’un enfrontament d’interessos locals; coincideixen amb dues possibles interpretacions sobre el procés de revolució liberal i també, en conseqüència, amb dues maneres d’entreveure la idea del progrés –i del sentit de la

història. Els representants dels interessos dels propietaris dels masos pretenen parlar en nom de *“las luces del siglo en que vivimos”*, i ataquen l’*“anacronismo”* dels que defensen el privilegi; consideren que si les idees contràries prosperessin *“conducirían a senderos que harían retrogradar a un despotismo igual sino peor que el feudalismo”*. Parlen de *“pueblo infatuado”*, de *“liviandad, robo y cohechos”*, de *“gente malhechora”*, de *“turba engreida”*. La solució l’entreveuen en un acompliment més estricte de la legalitat: *“si estrictamente fuesen ecsijidos...”*.

Els defensors del privilegi interpreten la història d’una manera ben diferent: *“como desde aquellos tiempos (1240) no ha regido á la España mas que el absolutismo, estos hombres de arraigo se aprovecharon de el que solo ellos contribuyeron en el mando que les facilitó la usurpacion”*. Però es mostren esperançats davant la nova situació: *“está asentada la Constitución que a todos nos concede un mismo derecho”*. I tenen una idea molt concreta del progrés: *“... el progreso va siguiendo su carrera... por la senda de la razón... y va descubriendo vuestros enredos”*. I perquè creuen en aquest progrés denuncien els que *“miran el pueblo como un nada”*.

El lector pot parar-se a reflexionar. Amb quin dels arguments exposats se sent més còmode? Amb l’argument dels hisendats de Llagostera que, en nom de les llums del segle, intenta fer callar les reivindicacions dels veïns qualificant-les d’*“anacròniques”* i pròpies del *“feudalismo”*? O bé amb l’argument dels *“patriotes de Llagostera”*, que concebien el progrés com una forma de *“descubrir los enredos y las tramas de los poderosos”*, és a dir, com un procés realment *“alliberador”* de la majoria? Sabem que en el cas de Llagostera i altres llocs, van ser els primers els que van aconseguir imposar les seves regles. Però resulta preocupant que el discurs historiogràfic hagi acceptat d’una manera tan rotunda les seves tesis, proclamant als quatre vents que la revolució liberal va alliberar el poble del feudalisme –i per tant va significar progrés– i hagi tendit a *“oblidar”* o a *“condemnar”* –per arcaïques, per retrògrades– les lluites i les reivindicacions dels altres.

4. CONCLUSIONS

La nostra reflexió final servirà per assenyalar tres línees o arguments principals d’aquest estudi:

a) *La complexa història dels drets de propietat no pot basar-se en el simple estudi de les lleis.* La simple anàlisi de les disposicions legislatives –lleis, usos, costums– no permet explicar la dinàmica dels drets de propietat i, en conseqüència, dels grups socials, al llarg de la història. Aquesta impressió, que es desprèn amb claredat de l’exemple de la llei Stratae, també pot aplicar-se a l’anàlisi de l’impacte de les lleis liberals. Per això el nostre enfocament del *“problema dels comunals”* no ha consistit en la recerca de lleis innovadores que puguin explicar el canvi històric, sinó a intentar veure quins tipus de canvis s’han produït al llarg de la història i intentar acotar i estudiar alguns moments de ruptura especialment rellevants. Hem

situat un d'aquests moments de ruptura a mitjans segle XVIII, coincidint amb elements que suggerim que no eren aliens al procés: augment de la població, augment dels preus del blat, augment del preu de la llenya. Per analitzar aquest procés de ruptura hem defensat la necessitat d'analitzar l'evolució de les formes de justícia i policia rurals –des d'una perspectiva social diferenciada– i, el que pot ser més innovador, d'integrar aquesta anàlisi en l'estudi del desenvolupament agrari.

b) El concepte de propietat que s'imposa en els codis liberals del segle XIX no pot ser interpretat al marge de les condicions de realització de la propietat. I aquestes condicions tenen a veure amb ruptures i lluites d'interessos pròpies del passat més immediat de les mesures liberals. En aquest treball no només hem parlat de “drets comunals” –dels drets de les comunitats de veïns, de les universitats– sinó de “drets particulars”. El que passa a la Catalunya dels masos és que desapareixen –sense ser indemnitzats– “drets particulars a les pastures”. En aquest procés no va ser respectat el principi de la propietat privada. La història del concepte modern de propietat de la terra, doncs, no és fruit del progrés de les idees, ni d'un pensament més racional o més civilitzat ni del desenvolupament de formes més eficients de defensa dels drets de propietat; el nou concepte va legalitzar i sancionar unes pràctiques i uns abusos imposats arbitràriament –així ho degueren entendre la majoria d'individus– per una minoria d'homes rics.

c) Hi va haver pluralitat de vivències del procés de revolució liberal i hem d'intentar copsar-les a partir dels estudis de cada cas i del protagonisme dels veïns. Per això hem intentat analitzar el problema dels comunals des de la perspectiva dels veïns en el cas concret de Llagostera. No ens ha interessat tant constatar el fracàs de les seves lluites com analitzar el caràcter de les seves reivindicacions i per tant, de les seves esperances. Aquestes es van manifestar, sobretot, en els moments de major radicalització constitucional i política. No va ser casualitat que el referèndum dels veïns es celebrés el 1843 i que el 1855, després d'una dècada d'aparent tranquil·litat, tornés a prendre força la reivindicació dels comunals. Tampoc va ser-ho que les seves reivindicacions no tinguessin èxit. Però els protagonistes d'aquella història –tots, els més poderosos i els més humils, aquells a qui el sufragi censatari va permetre votar i aquells que no van poder fer-ho– no haguessin estat els mateixos si no haguessin lluitat.

Es tracta de tres bones raons per intentar reescriure –incorporant el tema dels comunals, incorporant-hi les lluites que no van tenir èxit– la història de la Catalunya dels masos. I, d'una manera més general, per seguir sospitant de les “històries sense comunals” i, per consegüent, seguir vindicant l'estudi dels “comunals sense història”.

NOTES

- 1 Aquest text forma part d'un treball més ampli que es va publicar en castellà, cf. CONGOST, 2002.
- 2 MADÓZ, 1985: p. 94-95.
- 3 La data escrita en el Privilegi, el 23 de febrer de 1240, correspon realment a l'any 1241 perquè, aleshores, el canvi d'any es produïa el 25 de març, cf. MALLORQUÍ-VARAS, 1999 i VARAS, 2000. Com que això no se sabia a mitjan segle XIX, deixarem la data de 1240 en les cites textuals de documents d'aquest període, mentre que en la resta del text del present treball donarem el 1241 com a data del Privilegi de Jaume I.
- 4 La desaparició dels fons judicials de la Bisbal ens impedeixen conèixer exactament el text d'aquesta sentència. També el text del diccionari de Madoz parla de suposades victòries judicials. Però el cert és que, com veurem, els veïns van continuar lluitant per veure reconegut el seu privilegi.
- 5 El text va ser publicat el 1843, cf. *Ejemplar*, 1843. La Reial Cèdula a què es fa referència havia estat concedida l'onze de maig de 1794 i havia ratificat el Privilegi *"en solo los puntos que se han observado y observan"*. El document ha estat reproduït i analitzat a: MALLORQUÍ-VARAS, 1999, i VARAS, 2000.
- 6 Així es posava fi a un plet que havia instat el duc el 1703 i que l'havia enfrontat als veïns dels pobles de la baronia. Enfront de les pretensions del duc de cobrar 6 sous i 8 diners per lliura en concepte de lluïsmes, els veïns van aconseguir que només haguessin de pagar lluïsmes *"per contracte de venda perpetua o carta de gràcia i permutes"* a raó de 2 sous i 6 diners per lliura.
- 9 No es conserven els llibres de cúria entre ambdues dates. La sèrie és completa entre 1756 i 1772.
- 10 Aquest era el redactat: *"que no sie ninguna persona de qualsevol grau, estament o condicio que sia que gose ni presumasca tant de Dia com de nit entrar en las terras y pocessions de altre per tocar, cullir, robar ni altrament aportarsen Rayms ni qualsevol altre genero de fruita per burlas ni per veras sens llicencia del hamo de qui seran dits Rayms o fruita sots pena de tres lliures... y de estar trenta dias en la preso..."*.
- 11 *"que hagen de tenir dits gossos fermats, y no ab garrot fins atant que las vinyas veremadas sien a pena de cinch sous per quiscu y quiscuna vegada que seria vist o trobat no tenir dits gossos fermats e guardats"*.
- 12 Aquest era el redactat: *"Item dit Honorable Batlle imposa pena y Ban en todas las terras y sembradas de dit present Castell y terme per lo bestiar que donará dany, so es en las sembradas de blat y vinyas brotadas de tres lliuras barc. en civada, vessas, espelta, llegum y prats de una lliura, de llovins de deu sous y en todas las demes pasturas de sinch sous per quiscu y quiscuna vegada li será probat fer lo contrari aplicadora dita pena so es la tercera part al acusador, altre als cofresde S.Exc.^a y la altre part als officials Executants dita pena, y a mes de dita pena hagen de pagar los gastos de la Curia en cas sen hagen fets, y esmenar lo dany a la altra part aixi com estará aquell estimat y que lo Bant hage de esser probat ab dos testimonis o un a lo menos, y en defecte de testimonis ab lo Jurament del Denunciante"*. La crida també va ser pregonada a la veïna vila de Caldes de Malavella, també de la baronia de Llagostera, però en aquesta vila el 30 d'abril de 1759 es va pregonar una crida que, a més de fer explícits els problemes derivats d'un excessiu nombre de bestiar, significava un canvi rupturista i una forma dràstica –poc habitual a la zona– d'afrontar el problema. No es tractava ara de penalitzar els que danyessin les terres sinó d'impedir que la majoria dels veïns entressin amb el seu bestiar a les terres dels altres: *"...que ninguno de los Menestrales de la Villa y parte foranea que pretendan tener ganado y no puedan mantenerlo no se atrevan en apacentar dicho Ganado en los Bosques, Conreus de los otros, ni por las orillas de los Caminos, tierras, valles ni rieras ni tampoco llevarse ningun genero de Roura, cortar ninguna planta ni llevarse pinyas ni otro fruto de las tierras de otros bajo la pena de 3 libras por quiscuno y quiscuna vez advirtiendole que si seran menores los contraventores pagaran por ellos la pena sus padres"*. Això no passa, de moment, a Llagostera, on els particulars que volien evitar que els veïns pasturesin a les seves terres optaven pel ban particular.
- 13 Hi ha dues noves notícies que suggereixen el caràcter públic dels boscos durant aquelles dates. El 7 de setembre de 1758 en els mateixos llibres de la cúria consta una queixa formulada pel Guarda Zelador de Montes de Llagostera al Comandant de la Ciutat de Girona: els regidors *"no quieren cumplir lo mandado por usted"* i no li satisfan *"la cantidad que se le esta debiendo por razon de sus salarios"*, cf. AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 455, f. 212 (1758.09.07). El primer de novembre de 1760 els veïns de Llagostera van conèixer, per mitjà d'una nova crida, les queixes del marquès d'Aitona sobre les dificultats per cobrar el dret de castellatge i pel *"continuo fraude"* de què era objecte amb motiu d'aquest dret. El contingut de la crida és explícit: havien de pagar aquest

dret tot el bestiar –tant de llana como de pèl– que passés pels termes i territori del Vescomtat de Cabrera i Bas i de la Baronia de Llagostera. El dret consistia en un diner per cada cap de bestiar menor i dos sous per cap de bestiar major. Ens interessa especialment la clàusula número 8 d'aquesta crida: s'hi mana als veïns del lloc que no s'atreïssin a “cullir ni tenir en los boscos tossinos alguns per engreixar” si primer no s'ensenyava al col·lector del dret o arrendatari el corresponent albarà on constés la denúncia dels “tossinos” amb la multa si no ho fan de 10 lliures, cf. AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 463, f. 26 (1760.11.01).

- 14 Es distribueixen molt desigualment. El més interessant és que si al llarg de 1756 només trobem un ban d'aquestes característiques, el 1757 ja se'n dicten 10. Només el 1771 es superarà aquesta xifra amb 12. Aquest any trobem un primer –i únic– ban que prohibeix de manera absoluta l'entrada a les terres.
- 15 “...que d'aquesta hora en abant ninguna persona se atrebesca a donar ningun género de dany ni fer camí de mal hus, ni tallar, ni esbranquesar ningun arbre, en totas, ni part alguna de las terras, ni posesions del citat ... sense llicensia sua...”,
- 16 El 27 de juliol de 1765 els mateixos Rissech presenten una nova instància on asseguruen haver extraviat aquest despatx “y en atencion de que hay algunos que van á cortar leña y a mas causan otros daños en dichas heredades lo que no debe permitirse”. El ban es publica a la Plaça pública de Llagostera el 26 de juliol de 1767.
- 17 AHG, Notarial, Caldes-Llagostera, vol. 462, f. 8 (1768).
- 18 La nostra sèrie s'interromp el 1772, però sabem que aquest propietari i Rissech, per mitjà d'un mateix procurador, tornen a sol·licitar un nou ban el maig de 1797. En el llibre de la *Nobleza y Armas de la familia Vidal de Llobatera* no es dubta en associar aquest fet amb conflictitat agrària: “y como los atentados fueron todavía mas trascendentales, toda vez que se había entrado en el temerario empeño de que sus dominios y territorios pertenecian al comun, cometiendo al efecto mucos atropellos en sus propiedades, aun con consentimiento de la Autoridad local, así es que Don Pedro Vidal se vió precisado para defender sus legítimos cuanto antiquisimos derechos a exhibir sus titulos y documentos justificativos, alcanzando al efecto de la Excelentísima Audiencia de Barcelona un edicto en nombre de S.M. el Señor Rey Don Carlos IV su fecha veintitres de Mayo de mil setecientos noventa y siete en virtud del cual se penaba en los sicesivo a los agresores con rigorosissimas penas, asi pecuniarias como personales”, cf. AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera, reg. 10143.
- 19 El mateix Rissech es va considerar com a titular de la “mayor casa diezmera” de Llagostera el 1763 quan va ser un dels subarrendataris d'algunes d'aquestes cases del corregiment de Girona. Jaume Rissech tenia arrendada la carnisseria el 1759 per 4 anys i és un dels principals creditors de la universitat, fortament endeutada a causa del plet contra el duc.
- 20 Però pot valer la pena comentar el que va ser entès en el seu moment com un intent del batlle de Llagostera de pertorbar el negoci del suro. El 13 de març de 1764 s'havia publicat un pregó que manava contra la pena habitual de 3 lliures “que no se atreviese persona alguna á cozer corcho dentro las casas, caminos publicos ni huertos del resinto del expresado castillo”. Els tapers Gerard i Pere Maymí i altres van protestar la decisió davant la Reial Audiència denunciant “como notoriamente injusto por no haberse jamas soñado por ningun Bayle expedir pregon semejante y tirar a perder los Oficiales que son muchissimos en dicho Castillo del officio de taperos, y cerrar este comercio bastante crecido en perjuicio grave del publico...”.
- 21 Aquest apartat s'ha beneficiat de la col·laboració entusiasta de Marta Albà, arxivera municipal de Llagostera, que m'ha facilitat en gran manera la investigació sobre els fons dipositats en el arxiu, i de la generositat de Genís Barnosell que m'ha informat de les notícies publicades en *El Constitucional*.
- 22 AHG, Notarial, Girona, Notaria de Joan Palet (1842.03.05).
- 23 “en virtud del oficio que se recibio del M.I.S. Gefe político en contestacion al que le Dirigio este Ayuntamiento sobre el mismo asunto, insta se publique un bando a fin de que los que se titulan propietarios presenten sus titulos á este tribunal para que sean respetados si se hallasen legales del mismo modo que previene la Ley”.
- 24 Encara disposem d'una tercera versió dels fets. El 22 de març en el periòdic *El constitucional* “varios habitantes de Llagostera” explicaven els fets del dia 16 amb aquesta introducció: “Los vecinos de Llagostera se ven cada vez más apurados por los frecuentes insultos que reciben de parte de los llamados propietarios de los montes que en realidad son del comun, y por consiguiene el indispensable derecho de ir a cortar leña, pacer ganado, etc.” I aquest era el relat: “El 16 del corriente se presentaron varios hombres entre ellos algunos armados impidiendo el paso a los montes en cuestion y mandando retroceder á algunos vecinos que se dirigian a usar del expresado derecho de cortar leña para uso de su casa llegando su desfachatez al extremo de amanazarlos con la muerte,

preparando y apuntando los fusiles./ Los habitantes de Llagostera no es regular sufran por mas tiempo tales demasias , asi es que dieron parte de lo ocurrido al ayuntamiento y como no falta uno que otro individuo del mismo comprometido en dicho exceso, se deja sin castigar el crimen y ni se permite que otros lo verifiquen. El Gefe político y Diputacion General de Gerona, no deben mirar con indiferencia este negocio, si no quieren que produzca resultados desagradables".

26 En l'acta del 8 de gener de 1843 consta la renovació de l'ajuntament. Però el 13 del mateix mes els diputats analitzen l'expedient promogut pels principals propietaris sol·licitant que es declararessin nul·les les eleccions, adduint algunes irregularitats en la concessió del dret a vot. Els diputats van acordar desestimar la sol·licitud presentada perquè *"ninguna de las razones alegadas no son motivos por los cuales la ley invalide semejante clase de elecciones"*. El 17 de gener de 1843 reconsideren aquella decisió i decideixen anul·lar les eleccions fetes a Llagostera atenent tres tipus de denúncia: 1) que els regidors tercer i quart s'havien col·locat a la porta de l'edifici i havien impedit que entressin els pare i fill Pere i Joan Rissech, i Joan Vidal, hisendats, *"con el pretexto de que estaban sumariados"*; 2) que també havien impedit l'entrada als mossos dels masos; 3) que, en canvi, havien permès entrar als de la milícia als quals pretenien deixar votar encara que no haguessin complert els 21 anys. La Diputació disposa que es faci una nova Junta Parroquial *"con entera sujecion a la ley sin que nadie se ponga a impedir la entrada en el local"*. El 12 de febrer es van fer de nou les eleccions i va resultar elegit el mateix ajuntament impugnat.

27 AHG, Diputació, Actes del Consell Provincial de la Diputació (1843).

28 *Poesias Castellanas y Catalanas sobre los disturbios en la villa de Llagostera hasta el mes de noviembre de 1843*, cf. ACSE, Impresos.

.....

RADICALS A L'AJUNTAMENT DE LLAGOSTERA

Les lluites polítiques i l'aparició del radicalisme en comarques rurals de Catalunya

GENÍS BARNOSELL

Universitat de Girona

L'arrelament del republicanisme a les comarques gironines i, especialment, a l'Empordà i a les seves zones limítrofes és un fenomen que ha atret de fa temps l'atenció de la historiografia.¹ Així, es pot destacar des de la repetida elecció d'Abdon Terradas com a alcalde de Figueres durant el Trienni Esparterista (1840-43), l'existència de l'ajuntament republicà a la Figueres del Bienni Progressista, l'ampli abast de la insurrecció federal de 1869, els repetits èxits a les eleccions del Sexenni Democràtic i la consecució de més de la meitat dels diputats electes del període de 1900 a 1923 als districtes de Figueres i la Bisbal. El que proposo en aquestes ratlles és oferir un conjunt de dades i d'interpretacions que permetin aprofundir en la seva comprensió per als moments inicials del període, especialment, a partir d'un element fonamental que Àngel Duarte va assenyalar fa un temps: que a l'alçada de la Segona República les diverses tradicions republicanes havien establert estrets lligams amb les "expectatives" i els "anhels" de diversos grups socials.² Un grups socials, de clara arrel popular però que incloïa des de treballadors per compte d'altri, petits artesans o botiguers, a comerciants i professionals liberals prou benestants. Llagostera ofereix un bon exemple dels lligams de la cultura republicana –o abans d'ella, "radical"–, amb les expectatives i els anhels de què parlava Duarte, però per a la seva adequada comprensió cal abans descriure les característiques de la política de l'època.

263

1. POLÍTICA DE MASSES I POLÍTICA DE NOTABLES³

Al segle XVIII a Catalunya i a Espanya la "política" en el sentit contemporani del terme no existeix. La "cosa pública" es decideix a la Cort i l'autonomia dels municipis o de les autoritats delegades de la monarquia és mínima. Serà la revolució liberal –amb moments claus com la Guerra del Francès (1808-1812), el Trienni Liberal (1820-1823) i després el llarg decenni que va de la mort de Ferran VII a l'ofegament de la revolta centralista (1833-1843)– la que permetrà una participació de sectors socials fins aleshores exclosos i obrirà una dinàmica que acabarà desembocant, anys més tard, en una veritable política de masses durant la Segona República espanyola (1931-1939). Certament, la política de la revolució liberal no és una política de masses. És –com ha estat encertadament denominada– una política de notables. La política dels notables es diferencia de la política de masses tant per les formes

d'organització com pels percentatges de població que aconseguia mobilitzar. La política de masses té una característica fonamental en els partits polítics, entesos com a institucions professionalitzades, jeràrquiques i burocratitzades, necessàries per organitzar la representació dels col·lectius socials en el context del sufragi universal. Si ens atenem a la història espanyola, segurament el primer intent de construir quelcom semblant el va protagonitzar des del 1908 Alejandro Lerroux amb el seu Partido Republicano Radical (PRR), que volia ser un partit urbà de masses, permanent, organitzat jeràrquicament, amb un elevat grau de professionalització dels seus quadres, capaç de definir la ideologia i les estratègies polítiques del col·lectiu i d'elaborar les llistes de candidats per sobre dels personalismes hegemònics fins aleshores. Efectivament, una assemblea municipal de 100 membres –la meitat escollits directament pels afiliats, renovats cada quatre anys, i l'altra meitat designats per les organitzacions del partit o per raó del seu càrrec, renovats cada dos– seria l'òrgan legislatiu a Barcelona, feu del partit. Del seu si sorgiria una Junta Municipal com a poder executiu que en temps d'eleccions funcionava automàticament com a comitè electoral encarregat de designar els candidats seguint la Constitució del partit i que podia nomenar una comissió permanent encarregada de la propaganda electoral i de tot allò que feia referència als comicis. Sota l'autoritat del president de la Junta, una Secretaria Municipal o Oficina electoral professionalitzada funcionava com a burocràcia dels òrgans directius, els enllaçava amb les entitats adherides i proporcionava cobertura tècnica en matèria de censos i eleccions. Hi havia també un jurat per a possibles conflictes interns i s'establia un rigorós règim disciplinari per als càrrecs electes. Les Juntes de Districte, que teòricament organitzaven el partit a nivell de barri, no tenien, en canvi, cap competència rellevant. Tal estructura innovadora, tanmateix, convivia amb la clàssica organització a través d'entitats autònomes de barri, de manera que el Partit Republicà Radical barceloní era de fet un híbrid entre els partits d'estructura indirecta i els d'estructura directa i l'articulació general del partit més enllà de Barcelona era més aviat dèbil.⁴

Una estructura com aquesta presentava tant innovacions prou rellevants com, alhora, prou continuïtats amb una tradició republicana que s'havia caracteritzat en els anys precedents pels seus notables esforços d'organització i de mobilització popular, si bé cal recordar que el republicanisme no era ni molt menys l'única cultura política que aconseguia èxits significatius en la mobilització de sectors importants de la població. Així, per una banda, si bé a començaments del segle XX els partits ja utilitzaven els censos de simpatitzants, l'organització clàssica del republicanisme s'havia fonamentat en les xarxes clientelars –d'aquí la persistència endèmica de multituds de faccions republicanes– i es mobilitzava durant les eleccions –quan es nomenaven els comitès electorals que havien de designar els candidats. Els casinos o centres similars, a partir del Sexenni Democràtic, en tant que llocs de sociabilitat, la premsa i el predomini d'un o altre notable i no cap organització permanent com la que s'ha descrit per al PRR, eren els mecanismes que els donaven continuïtat. La seva força, per tant, es trobava al nivell municipal. A nivell català i, més encara, a nivell espanyol la continuïtat es garantia només per la fidelitat al líder màxim, mentre que els òrgans de coordinació provincials o regionals funcionaven amb escassa operativitat i de manera puntual. Això no

havia impedit, fins i tot en els moments difícils de la primera Restauració, un significativa capacitat de mobilització social que, especialment entre els federals, invalida la visió d'un republicanisme organitzat només a través dels notables.

Per altra banda, en canvi, algunes innovacions del lerrouxisme ja s'havien assajat en anys anteriors, especialment durant el Sexenni Democràtic, quan s'havia multiplicat l'acció pública del republicanisme a través de manifestos, pamflets, mitings i tota mena d'actes per presentar públicament els candidats. Alhora, la nova estructura del PRR va tenir serioses limitacions i les eleccions es podien continuar guanyant amb estructures partidistes molt menys innovadores. El seu mateix èxit cal atribuir-lo a una combinació d'elements diversos i no només a aquesta nova estructura partidista: l'elecció d'un sector social ben definit al qual s'adreçava un discurs clar i contundent que enllaçava perfectament amb les seves tradicions polítiques, el paper fonamental de les Casas del Pueblo i altres mecanismes de mobilització i al propi paper de Lerroux com a líder carismàtic.

Però, tanmateix, les innovacions hi eren. Efectivament, abans de 1868 el republicanisme s'estructurava de manera molt diferent, amb formes d'organització molt menys informals. Els republicans terradistes o partidaris del figuerenc Abdon Terradas es reunien públicament a inicis de la dècada de 1840 al barceloní cafè dels Mirallets i difonien les seves idees amb cançons, fulletons i –durant un parell de mesos– a través del diari *El Republicano*. Aquestes penyes –o formes semblants de sociabilitat masculina com les colles o les tertúlies– van ser extraordinàriament habituals durant la Revolució Liberal i element fonamental d'organització política. Durant les eleccions aquestes penyes, personalitats reconegudes, notables i altres simpatitzants es reunien en assemblees a vegades prou concorregudes per discutir programes i candidats i realitzaven la propaganda a través de la premsa controlada per grups o personalitats afins. Però com que, amb tot, la població realment mobilitzada era escassa, el control de les institucions i, especialment, dels ajuntaments era clau per manipular les eleccions en profit propi –per exemple, anul·lant els resultats desfavorables. Per altra banda, en alguns moments les societats secretes, donada la política repressiva dels governs, foren l'única forma d'organització dels republicans. I no sembla que la formació del Partit Demòcrata el 1840 alterés gaire aquesta situació més enllà de la formació d'una junta central de notables i d'algunes altres, provincials o regionals, però totes d'escassa operativitat. El mateix partit va haver de refugiar-se sovint en l'organització secreta i mai no va disposar de plataformes periodístiques estables.

Les formes d'institucionalització d'aquestes primeres institucions van passar, primer, per les Societats Patriòtiques que van néixer durant el Trienni Liberal (1820-23), però l'escassa durada dels períodes amb llibertat política que van existir abans de 1868 van impedir la consolidació d'aquestes societats –recordem la llarga vigència dels estats de setge a Barcelona. D'aquí que no fos fins el Sexenni Democràtic que pogués iniciar-se de veritat la constitució d'organitzacions que tinguessin una major permanència: serien els casinos o centres semblants als quals el Sexenni oferí prou llibertat per a la seva organització i un estímul fonamental en establir el sufragi universal ja que eren necessàries noves formes d'organització de la població. Alhora, però, els notables foren necessaris per a finançar la construcció d'aquests

casinos i els socis calia que tinguessin una certa capacitat econòmica per a pagar les quotes que solien oscil·lar entre un i quatre rals, de manera semblant a les societats de socors mutus –unes quotes que probablement es feren més assequibles gràcies a l'augment dels salaris reals del període.

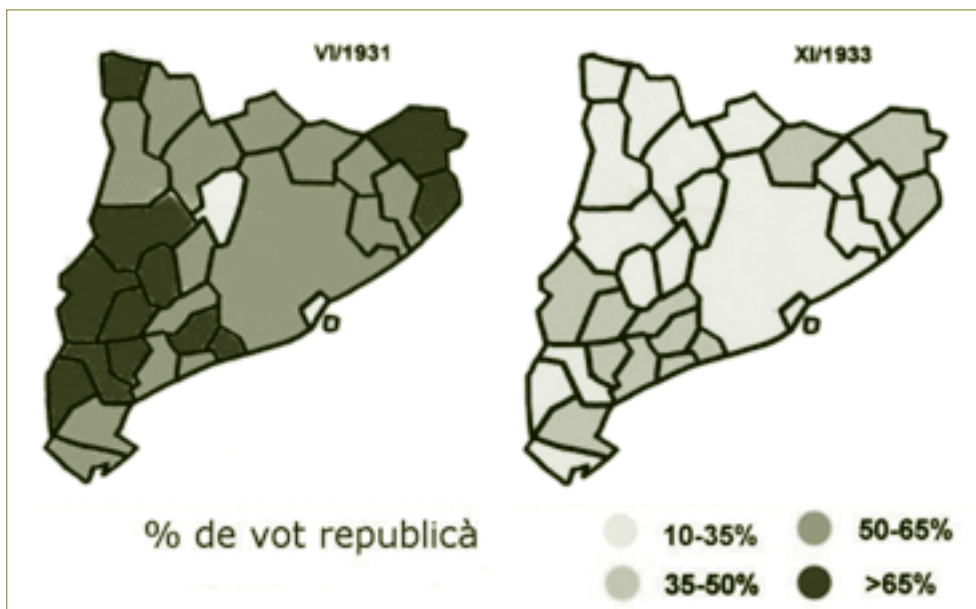
Abans que aquestes condicions es donessin, els grups polítics intentaren utilitzar o controlar organitzacions formals exteriors al propi partit, com ara la milícia nacional. Aquesta era una institució de clara sociabilitat interclassista –malgrat que també de reproducció de jerarquies socials, ja que els oficials solien ser més benestants que la tropa– i de socialització política –recordem que alguns de les primeres manifestacions de republicanisme barceloní es donaren a la milícia nacional. A Barcelona i a altres poblacions industrials catalanes els sindicats foren una altra d'aquestes institucions.

Pel que fa a la població efectivament mobilitzada, les eleccions del període de la Segona República espanyola indiquen una certa transició a la política democràtica de masses. Per una banda, ja en els anys previs s'havia produït un procés d'“autenticació” de la política amb el desmantellament del torn dinàstic a la primera dècada del segle XX i la pèrdua d'importància de la influència caciquil, malgrat que, com ha indicat Conxita Mir, no només les velles estructures del caciquisme al servei dels candidats dinàstics continuaren funcionant fins a l'extrem de proporcionar-los, segons la província, entre el 40 i el 60% de les actes de diputats entre 1901 i 1923, sinó que les mateixes forces que trencaren el torn dinàstic, regionalistes i republicans, s'adaptaren al medi caciquil allà on no pogueren transformar la “desmobilització i indiferència de l'electorat”.⁵

Per altra banda, l'elevada taxa de participació en les eleccions republicanes, normalment entre el 60 i el 75% tant amb sufragi masculí com amb sufragi universal, mostren que s'havia produït efectivament una massificació de la política, tot i que els percentatges d'abstenció arribaven fàcilment al 40% i en les eleccions de compromissaris de 1936 arribaren al 60%. No hi havia, tanmateix, una separació tallant entre els que participaven i els que no ho feien. El detallat estudi de Mercè Vilanova⁶ mostra que una majoria d'electors –d'entre el 50 i el 80%– foren participants intermitents, és a dir, que segons les eleccions participaven o s'abstenien, fet que implica que la percepció del sistema era fonamental per a decidir la participació. Els participants constants oscil·laren entre el 15 i el 35% i els abstencionistes ho farien entre el 4 i el 30% –sempre segons mostres obtingudes en l'estudi de 4 municipis concrets. Des d'aquesta perspectiva hi havia factors que afavorien l'abstenció, especialment la pressió social i/o caciquil, especialment visible en pobles petits i aïllats amb existència de propietaris importants o mitjans i en els situats per sobre dels 1.000 metres; l'edat, ja que els joves de menys de 30 anys i els majors de 65 s'abstenien més que els adults; el gènere, ja que les dones participaven menys que els homes –si bé la llibertat de les dones era relativa ja que molt sovint el vot era més aviat familiar–; l'analfabetisme, que feia disminuir la participació, i la classe, ja que els pobres i els treballadors poc qualificats votaven menys que la resta de la societat, si bé més que els analfabets. L'abstencionisme militant que defensava la CNT, en canvi, hauria tingut molt poca importància.

Detallar aquests factors per a períodes anteriors és molt difícil, si bé es pot suposar raonablement que els factors que influeixen en el vot i l'abstenció eren molt semblants als ja assenyalats. Així, la politització hauria avançat des de la ciutat cap al camp i des de les zones rurals més actives a les més deprimides –en realitat, des d'on va resultar més difícil mantenir un control social estricte cap a on va resultar més fàcil. L'edat avançada o massa jove, el gènere i les barreres culturals o de classe, per aquest ordre, serien les dificultats més importants que es trobarien. Aquests estudis entenen, per descomptat, que la politització suposa una mínima confiança en els sistema electoral i polític vigent per integrar les demandes dels individus. Per a la major part del segle XIX és difícil afirmar que quelcom semblant s'hagués pogut donar per a una majoria de la població, ni tan sols en els períodes en què fou vigent un sufragi relativament ampli. Durant el Sexenni les elevades taxes de participació inicials –entre el 50 i el 65% a la ciutat de Barcelona, de més del 80% a la província de Girona– van decaure ràpidament fins a situar-se per sota del 30%, en part a causa del boicot de les forces anti-democràtiques però també per la desil·lusió davant les escasses realitzacions del nou règim i un desencís semblant s'ha pogut detectar en alguns municipis durant la Segona República. En ambdós casos el fenomen es pot relacionar amb les grans esperances, de caire pràcticament mil·lenarista, que s'havien dipositat en la República i que, evidentment, no pogueren ésser satisfetes. En les eleccions municipals del Trienni Esparterista (1840-43) a Barcelona no es va superar el 25% de participació, si bé a Lleida s'ha suposat una participació del 50% a imatge de la que hi hauria hagut durant el Trienni Liberal. Tanmateix, que no hi hagués identificació amb el sistema electoral i polític vigent no implica necessàriament que es manqués de tota idea política, com mostren l'autonomia de les bullangues barcelonines de la Revolució Liberal o l'àmplia consciència sindical detectable a la dècada de 1840. Per tant, en gran part la història de la politització popular és el procés d'identificació de les esperances populars amb projectes polítics elaborats freqüentment per altres sectors socials, malgrat que això no impliqui simplement un procés de “dalt” a “baix”.

L'èxit de les candidatures republicanes de 1931 –i especialment les de l'ERC– mostren com bona part de la politització popular havia tingut lloc, precisament, en la tradició política republicana. El seu arrelament entre les diverses comarques catalanes tenia, amb tot, cronologies molt diverses. Mentre que en algunes comarques –l'Empordà, el Camp de Tarragona, la ciutat de Barcelona– la tradició republicana es remuntava a 100 anys enrere, en altres comarques era molt posterior. A inicis de la Segona República les forces republicanes van obtenir elevats percentatges de vot (cf. Mapa 10.1). A la major part de les comarques catalanes el 1931 les forces republicanes obtingueren el sufragi d'almenys el 50% dels possibles votants i, en algunes, aquest percentatge fou superior al 65%. La manca de tradició republicana en moltes d'aquestes comarques mostra que, en gran part, aquesta àmplia politització, que sens dubte incloïa sectors populars, era molt recent i potser no anava més enllà de la dècada de 1920. És a dir, no seria fins a aquest moment que es podria parlar realment d'una politització massiva i, des d'aquest punt de vista –és a dir, des del punt de vista dels màxims aconseguits per les forces republicanes a inicis dels anys 30– la història republicana precedent seria força irrellevant: en moltes comarques sense tradició republicana la meitat o més dels homes votava per la República.

Font: elaboració pròpia a partir de VILANOVA, 1986.

Mapa 10.1. Eleccions legislatives de 1931 i 1933

Tanmateix, la història no era irrellevant per explicar la solidesa d'aquests suports. Si en els moments d'auge el republicanisme s'estenia com una enorme taca d'oli, en els moments de crisi l'arrelament de la tradició republicana garantia uns suports difícils d'erosionar. Així, el mapa de 1933 reproduïa, pràcticament, el mapa del republicanisme històric ja esmentat. Les aliances en què es fonamentava aquest republicanisme eren, tanmateix, prou diferents.

2. EN ELS ORÍGENS DEL REPUBLICANISME: EL MODEL BARCELONÍ

Al llarg de les dècades de 1830 i 1840 la vida política barcelonina va quedar progressivament escindida entre progressistes i moderats. Mentre que aquests darrers negaven tota participació política a la majoria de la població, els progressistes acceptaven el sufragi quasi universal masculí a les eleccions municipals i una progressiva ampliació del sufragi en les altres eleccions. Tanmateix, ja des de la segona meitat de la dècada de 1830 aparegueren grups que titllaven les propostes progressistes d'insuficients i que exigien una major participació política; alguns d'aquests grups van evolucionar molt ràpidament cap al republicanisme. Més enllà dels grups polítics més o menys organitzats, es va formar una base social radical i democràtica clarament interclassista que aplegava des de fabricants, comerciants i professionals liberals, a mestres

de les petites unitats productives, oficials i treballadors de la indústria. Malgrat que no es va produir una radicalització massiva dels sectors populars i la política continuà essent en gran part una política de notables, sí que es van produir intents molt significatius per part de tots els grups polítics –inclosos els moderats– per mobilitzar la població, i, centrant-nos en el cas de progressistes i radicals, és clar que van aconseguir penetrar en sectors socials mitjans i baixos o, dit d'una altra manera, aquesta base social radical i democràtica, amorfa, que es pot detectar a Barcelona, va ser en part organitzada pels grups polítics emergents, encara que, insistim-hi, les fraccions clarament polititzades –en el sentit descrit més amunt– sempre van representar percentatges relativament petits del conjunt de la població.

Ara bé, especialment en el context dels anys 1840 a 1843, tant radicals com progressistes van donar suport a iniciatives populars que comptaven amb un gran suport social, com va ser el cas del sindicalisme. En una dinàmica política cada vegada més competitiva, a més, la presència dels oficis associats va esdevenir un element fonamental del discurs i de la pràctica política fins arrossegat a aquesta a un llenguatge de classes en el qual radicals i progressistes assumien les reivindicacions dels sectors treballadors mentre que els moderats assumien les reivindicacions dels fabricants, malgrat que els suports socials d'uns i altres eren prou més complexos.

3. EL CAS DE LES COMARQUES GIRONINES: LLAGOSTERA COM A EXEMPLE⁸

L'estructura econòmica de la província de Girona era molt diferent de la barcelonina. Es tractava d'un territori essencialment agrari. El 1860 la suma de propietaris, arrendataris –sobretot parcers– i jornalers rurals suposava el 67,1% de tots els actius masculins. El sector dominant era una minoria de propietaris o hisendats que vivien de renda, detentors del domini útil, que cedien els seus masos en parceria, encara que també arrendaven petites parcel·les i feien un ampli ús de l'emfiteusi com a forma d'estabilitzar la mà d'obra rural que els masos necessitaven en determinades èpoques de l'any. Els actius masculins del sector secundari, en canvi, només eren el 17,7%, amb un màxim del 22,9% al partit judicial de la Bisbal, que a mitjans segle XIX incloïa tota la zona surotapera costanera, amb el poble de Llagostera inclòs. La segona indústria amb importància de la província, segons el nombre de treballadors, era la cotonera, amb 1.245, que es concentrava a la ciutat de Girona i al partit judicial d'Olot. Segons el capital utilitzat, en canvi, la indústria més important era la paperera –concentrada a Sant Joan les Fonts, Banyoles i Girona–, però el 1862 només tenia 367 treballadors; des d'aquesta perspectiva, la segona era la farinera –o sigui, el gran nombre de molins escampats arreu del territori– amb 870 treballadors, i, després, venia la cotonera –aquesta, com es pot veure, molt menys mecanitzada que la barcelonina.

Olot reproduïx alguns dels elements de Barcelona, amb exemples de conflictes laborals entre els treballadors del tèxtil i els fabricants i amb una àmplia disputa sobre la composició social de la milícia nacional local. Fou a Olot, precisament, on durant la insurrecció de 1842 es va donar el cas més clar de col·laboració dels polítics radicals amb les associacions de tei-

Mapa 10.2. La insurrecció centralista a les comarques gironines

xidors, ja que Joan Muns, president de la “unió” catalana d’associacions de teixidors, va tenir un paper destacat a la insurrecció. Figueres, per altra banda, era la població de naixement d’Abdon Terradas –el “pare” del republicanisme català–, on fou elegit alcalde 5 vegades, tot i la repetida anul·lació de les eleccions per part de la Diputació provincial. Dades referides al Bienni Progressista ens mostren una base social republicana de professions urbanes amb molt escassa presència de sectors rics i dividida entre treballadors –11,3%– i artesans modestos –34,1%– per una banda, i artesans més benestants, botiguers, algun professional liberal i algun comerciant i propietari –50%– per altra. Aquest segon grup, que pagava entre 100 i 500 rals de contribució, era un grup clarament més benestant que la majoria de la població. El mateix pare d’Abdon Terradas era un comerciant de grans i ell un fabricant d’adobats que el 1855 pagava 554 rals per les seves propietats urbanes de Figueres –encara que ni cinc per industrial– i que era l’arrendatari dels drets de consums de la població. Difícilment la seva capacitat de mobilitzar homes armats –50 el 1842, per exemple, per proclamar la república a la Vajol– i el seu prestigi a la zona eren aliens a la seva posició social.

Hi ha bones raons per pensar que a inicis de la dècada de 1840 una cultura política fonamentada en una visió radical del liberalisme es trobava prou estesa per les comarques gironines. Si bé aquesta cultura política radical no tenia perquè ser necessàriament republicana, molt probablement, a imatge de Barcelona, estava formada per republicans, per partidaris de la Constitució de 1812 i per sectors radicalitzats del progressisme. Fou aquesta aliança polí-

AMLLA, col·lecció Ajuntament de Llagostera. Autor: Valentí Farnoli, reg. 968.

Figura 10.3. L'ajuntament de Llagostera al segle XIX

tica la que a Barcelona va donar suport a l'anomenada revolta centralista de 1843, la qual va tenir un ampli eco a les comarques gironines –i que pot servir per il·lustrar la implantació de la política radical en aquestes comarques (cf. Mapa 10.2). Certament, en algunes poblacions l'adhesió al centralisme es veié condicionada per l'activitat o la pressió militar d'altres poblacions. La milícia nacional d'Olot, per exemple, va fer un recorregut pels voltants d'aquesta població per estendre la revolta, però també es poden constatar insurreccions de base local. Com es pot veure, la insurrecció va tenir lloc a les tres poblacions principals –Olot, Figueres i Girona–, en la majoria de les que tenien més de 2.000 habitants i en un nombre gens menyspreable de les que en tenien més de 800. A més, es van afegir a la insurrecció Celrà, les Preses, Vidreres i Siurana –totes amb menys de 800 habitants– i la Diputació va ordenar la suspensió de tots els ajuntaments del partit judicial de Figueres que “*se crean convenientes*”. La insurrecció va ser especialment important a la costa i en el partit judicial de Figueres. El cas de Llagostera permet analitzar, precisament, les connexions locals de la insurrecció. L'ajuntament de 1843 estava compost d'un treballador, un sastre, un mestre paleta, un taper, cap dels quals no pagava més de 100 rals de contribució, mentre que el regidor primer era un pagès que en pagava quasi 700 –i no coneixem la situació social de l'alcalde– (cf. Figura 10.3). Aquest ajuntament no era gaire diferent dels de 1840, 1841 i 1842, però sí

OFICIS	PADRÓ (1843) I CONTRIBUCIONS (1845)			REFERÈNDUM (1843)	
	Nombre	% de contribuents	Mitjana de contribució, en rals	Assistents	% sobre la població
Pagesos i propietaris	35	77,1	963,8	1-3	4,3
Masovers	44	79,5	542,8	0	0
Treballadors	86	52,3	148,7	25-28	30,8
Tapers i afins	73	43,8	125,7	30-34	43,8
Oficis diversos	57	64,9	65,8	25-27	45,6
Jornalers	124	26,6	69,1	51-54	42,3
Pobres	30	6,7	6,7	9	30
Vídues	27	-	-	excloses	
Altres	14	-	-	0	-
Desconegut	29	-	-	3	-

Taula 10.4. Els suports socials de la reivindicació dels comunals

dels anteriors, en els quals predominaven els pagesos i els propietaris rendistes. L'ajuntament de 1843, junt amb els oficials de la milícia nacional local, es van adherir *“unánimes y conformes”* a la insurrecció centralista de setembre de 1843, de manera que cinc tapers, un fuster, un comerciant i un hostaler –tots amb quotes inferiors a 100 rals a les contribucions– i un altre contribuent que pagava 142 rals formaren amb l'ajuntament una junta local que no fou cessada fins l'1 de novembre de 1843. La reivindicació centralista de l'abolició de censos i senyories que no es poguessin justificar documentalment no alterava significativament la situació dels treballadors i jornalers agraris, que normalment accedien a la terra en forma de molt petites parcel·les a través d'emfiteusis o parceries. Però sota les banderes del centralisme es donaren altres reivindicacions com l'àmplia mobilització veïnal que, emparant-se en el conegut privilegi de 1241 –una carta de franquícia que autoritzava *“perpetuamente para trabajar, cazar y recoger leña, madera, bellotas para alimentar a los cerdos, que también podéis llevar a pacer, a las montañas de Tossa, Caulés y Solius, salvado el diezmo, la primicia y espleta de panes y vinos del monasterio de Ripoll y otros señores”*– defensava els comuns del poble contra els intents de privatització de diversos pagesos rics de la zona.

En una reunió o “referèndum” de veïns de Llagostera es va decidir continuar la defensa del privilegi.⁹ La seva relació nominal, contrastada amb el padró, mostra els suports socials d'aquesta defensa dels comunals (cf. Taula 10.4 i Figures 10.5 i 10.6). Per una banda, pagesos i masovers, ben situats econòmicament, amb accés suficient a la terra, i compromesos, almenys alguns, en la privatització dels comunals, es trobaven absents de la reivindicació. Per contra, quasi la meitat dels tapers, dels mestres i els treballadors de la resta d'oficis i dels jornalers es manifestaren a favor. Una mica menor era el suport social obtingut entre els “treballadors” i els pobres –sense que es pugui aclarir si jornalers i treballadors es dedicaven a activitats agràries o al sector secundari.

Mons. Salt del Llop		Mons. Llagostera		Mons. Bona	
Josep Salt del Llop	24	Josep Llagostera	24	Josep Bona	24
Antoni Salt del Llop	22	Antoni Llagostera	22	Antoni Bona	22
Maria Salt del Llop	20	Maria Llagostera	20	Maria Bona	20
...	...	...	...	...	...

AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera, Padró municipal d'habitants, reg. 5924 (1843).

Figura 10.5. Una pàgina del padró d'habitants de Llagostera de l'any 1843

Així, la reivindicació dels comunals naixia d'aquells sectors socials que, es dediquessin principalment o no a activitats agràries, tenien un accés limitat a la terra i que, per tant, la possibilitat de complementar els ingressos a través de la llenya o de les pastures comunals era important en les seves economies familiars. Major era l'accés a la terra, menor era la disposició a participar en la mobilització social. Per contra, aquest suport disminuïa també entre els més pobres, amb un grau major de marginació i amb recursos insuficients per fer front a les despeses que suposava la defensa legal dels comunals, o potser, simplement, per tenir el porc que els altres alimentaven amb les glans de les terres comunals. Les vídues, per necessitats que fossin, estaven excloses no de l'ús dels comunals –suposem– però sí de la

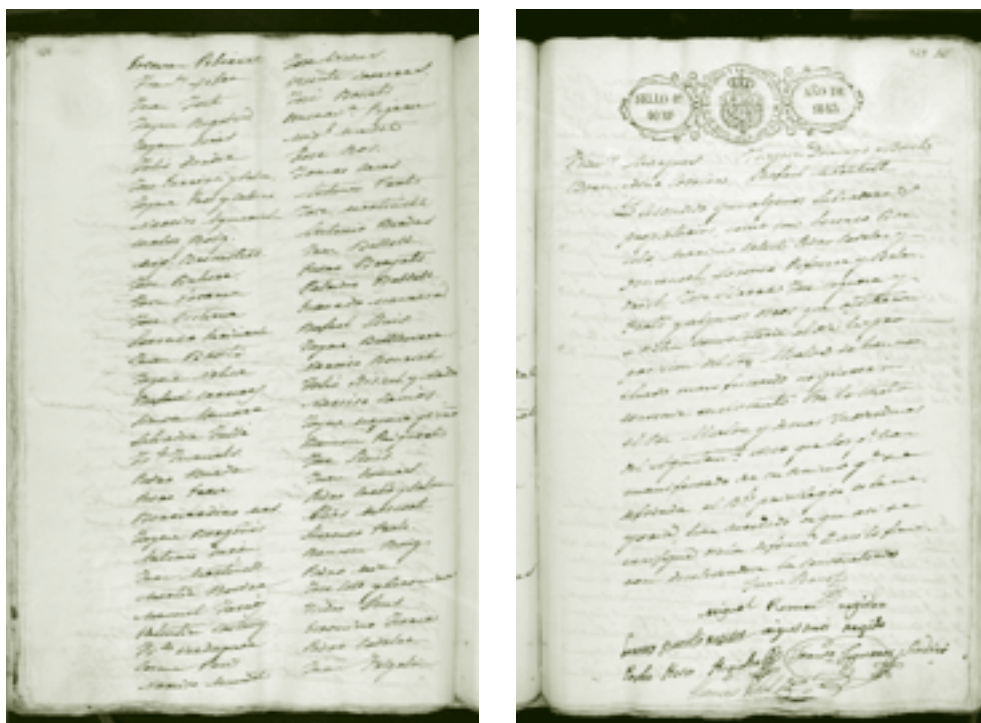

Figura 10.6. Dues pàgines del referèndum fet a Llagostera el 1843 sobre el privilegi del 1241

mobilització política que implicava la seva defensa. Una menció a part mereixen els masovers. És molt possible que els estrets lligams que tenien amb els propietaris dels masos contribuïssin a desincentivar la seva mobilització en favor dels comunals. Però el fet no és per això menys significatiu. La dinàmica de la lluita política convertia en aliats sectors socials que si només atenguéssim a les relacions contractuals potser posàriem en bàndols oposats.

4. CONCLUSIONS

No hi ha evidència a hores d'ara de l'existència de cap mena d'estructures partidistes al poble de Llagostera en els anys de la Revolució Liberal. Però tot l'afer dels comunals indica dues qüestions importants. La primera, que la política de tipus diguem-ne barceloní –amb un enfrontament polític i, per tant, amb un enfrontament de projectes culturals i socials molt notable i una premsa molt polititzada, que era el principal vector d'aquest enfrontament–, no

era del tot aliena a una petita població com Llagostera que als anys quaranta del segle XIX no devia passar de 1.500 habitants. La premsa de Girona reproduïa els enfrontaments de la de Barcelona i sabem, per casos com el de l'associació de teixidors de Vic que estava subscrita al diari progressista *El Constitucional*, que, malgrat les elevades taxes d'analfabetisme, aquesta premsa podia arribar a sectors socials molt amplis. Però, sobretot, hem vist un petit ajuntament afegint-se a una revolta política molt arriscada que volia ampliar els marges de participació política de l'època.

La segona, tenim un exemple molt clar de com aquest radicalisme polític podia donar suport a reivindicacions que tenien suports socials prou amplis. Aquesta conjunció entre reivindicacions socials i grups polítics no pot ser entesa, però, com a quelcom "natural". Es tractava, al contrari, d'un procés històric del que l'afer de Llagostera no fou més que un petit capítol. Però serà probablement a partir de l'estudi de capítols com aquest que podrem anar més enllà de l'actual història dels orígens del republicanisme a les comarques gironines, que encara es basa excessivament en unes quantes biografies d'homes il·lustres.

NOTES

- 1 BARNOSSELL, 2000: p. 521-541.
 - 2 DUARTE, 2004: p. 13-30.
 - 3 Per a aquesta discussió, cf. BARNOSSELL, 2006a. En aquest treball se cita l'àmplia bibliografia existent sobre el republicanisme català que té a veure amb el tema.
 - 4 CULLA, 1986.
 - 5 MIR, 1980.
 - 6 VILANOVA, 1986.
 - 7 BARNOSSELL, 1999.
 - 8 BARNOSSELL, 2006b.
 - 9 AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera, Llibre de resolucions, reg. 9645 (1843.01.17).
-

EL SURO A LLAGOSTERA

Suros, taps i aglomerat (segles XVIII-XX)¹

JOAQUIM ALVARADO I COSTA

El 22 de maig de 1753 Joan Tarré, taper de Llagostera, féu de padrí d'un casament.² Aquesta és la referència més antiga de la qual es té constància fins a la data d'avui al treball dels taps a Llagostera. Aquesta referència és paral·lela a diverses cites que hom pot trobar en els registres parroquials i als protocols notariais de diferents poblacions del terç oriental de les comarques gironines. Les propietats del suro eren conegudes des de l'antiguitat, però fou a partir del segle XVIII que s'inicià l'explotació massiva a Catalunya d'aquest producte gràcies a l'invent del tap de suro. Llagostera fou una de les poblacions on aquesta indústria s'implantà des d'uns moments molt inicials i on s'hi extengué a gran escala. Al llarg de més de dos segles la indústria del suro esdevingué la més significativa de tota la història de Llagostera i l'evolució econòmica i social d'aquesta vila quedà lligada a l'evolució d'aquest sector industrial.

Diversos foren els factors que propiciaren la implantació d'aquesta indústria a la nostra vila: l'existència d'importantes extensions d'alzina surera; la ubicació geogràfica de Llagostera, a poca distància del port de Sant Feliu de Guíxols, punt de sortida cap a l'exterior dels taps de suro; i la primerenca aparició d'un nombre considerable d'industrials que apostaren clarament pel producte. A aquests factors s'hi afegí l'arribada del ferrocarril de via estreta, el 1892, que unia Sant Feliu de Guíxols amb Girona, element que permeté una més ràpida tramesa del producte a l'exterior.

1. LES ALZINES SURERES A LLAGOSTERA: EXTENSIÓ SUPERFICIAL I PROPIETAT

Com hem indicat, l'aparició del tap de suro comportà una major consideració de les alzines sureres a partir del segle XVIII. Els propietaris de suredes es trobaren, d'un dia per l'altre, que aquells arbres dels quals fins aleshores no n'havien tret més rendiment que d'altres espècies, esdevien generadors de matèria primera d'un producte industrial en expansió.³ La menor qualitat de les suredes franceses facilità que els comerciants francesos vinguessin a buscar aquesta matèria primera als boscos gironins.⁴ Llagostera era una de les poblacions, ubicada a l'extrem sud de la serralada de les Gavarres, on hi havia extensions notables d'aquests arbres. Quina era la superfície forestal que ocupava aquest arbre en el nostre municipi?

Any	Superfície (vessanes)	Percentatge
1733	962,45	5,47
1819	1.062,53	6,21
1879	17.822,40	53,49

Font: TURON, 1998,
p. 75, p. 81 i p. 84.

Taula 11.1. Extensió superficial de les alzines sureres a Llagostera

L'alzina surera és un arbre que creix esporàdicament al costat d'altres espècies forestals, cosa que en dificulta el càlcul de l'extensió en una zona determinada. A les comarques gironines es desenvolupa al costat dels pins, de les alzines, dels roures, etc. El recompte més recent fins a la data indica l'existència a Catalunya de 70.709 hectàrees de sureda. Es tracta de la cinquena espècie forestal més extensa, un 5,23% dels boscos de Catalunya. A la serralada de les Gavarres es calcula que les suredes ocupen unes 31.000 hectàrees.⁵

Pel cas de Llagostera, una font per aproximar-nos a l'extensió de les suredes serien els cadastres i els amillaments, recompte de les propietats agrícoles, forestals i ramaderes d'un municipi. Carles Turon estudià els cadastres de 1733 i 1818 i l'amillament de 1879 i ens facilità les dades que compilem en la taula 11.1.⁶

Si féssim cas del que indica la font hauríem de creure que l'alzina surera hauria viscut un increment espectacular en la seva superfície en el terme municipal de Llagostera. La veritat és que les limitacions de la font ens obliguen a ser més escèptics. En aquella època no es disposava de mitjans suficients per a una correcta medició de l'extensió superficial de les suredes. A més, malgrat que l'amillament fa sortir a la llum un nombre remarcable de superfície de sureda que no havia estat mai cadastrada, cal tenir en compte que és una font que es basava en les declaracions verbals dels propietaris, cosa que facilità l'ocultació de grans superfícies de conreu i forestal.⁷ Malgrat aquestes limitacions, ara per ara és la font que ens permet una aproximació més correcta a les extensions superficials d'una espècie en un municipi determinat.

Cadastres i amillaments també ens permeten fer-nos una idea de la propietat d'aquestes suredes. En el cas de Llagostera apreciem un cert acaparament d'aquesta espècie per part dels principals hisendats locals. El 1733 8 propietaris tenien la possessió de 433,72 vessanes de sureda, gairebé la meitat de les del municipi. El 1819 els 9 principals propietaris disposaven del 47,78% de les alzines sureres llagosterenques. Finalment, el 1879, detectem que mentre 79 propietaris disposaven del 17,18% de la superfície d'alzines sureres, els nou principals hisendats de la vila tenien el control del 45,07% (cf. Taula 11.2).⁸

En tot cas, observem que l'alzina surera representava un percentatge molt destacable entre els diferents aprofitaments agraris i forestals de Llagostera. Així, els hisendats locals comptaven amb importants extensions d'un arbre generador de matèria primera d'una indústria en expansió. La indústria surera tingué tendència a implantar-se en localitats properes a extensions d'alzina surera. Gràcies a això Llagostera estigué entre les poblacions que conegueren la implantació de la indústria del suro des d'uns moments molt inicials. I els propietaris forestals es trobaren amb noves possibilitats de negoci amb les seves alzines sureres.

Propietari	Superfície (vessanes)
Joan Rissech	1.445,00
Narcisa Ferrer Codolar	1.181,30
Antoni Vidal de Llobatera	1.156,00
Pere Domènech Sureda	1.070,00
Antoni Llambí	794,10
Josep Vall-llovera	670,00
Pere Noguera	660,00
Bonaventura Madrenys	530,00
Marià Raurich	527,00

Font: TURON, 1998, p. 84.

Taula 11.2. Principals propietaris d'alzines sureres, 1879

2. QUAN LA INDÚSTRIA SURERA ERA INDÚSTRIA TAPERA: LA FABRICACIÓ DE TAPS (S. XVIII-XIX)

A partir de la primera referència de 1753, apareixen altres cites a tapers llagosterencs: Joaquim Provençal el 1757, Miquel Mir el 1761 i Salvi Estrach el 1762 són citats com a tapers als registres parroquials,⁹ senyal que aquest ofici ja tenia la consideració de tal a mitjans del segle XVIII. Llagostera fou una de les poblacions “*first comers*” en el món surer i la implantació devia ser molt accelerada. En són una prova els 28 tapers que el 7 de setembre de 1791 signaren escriptura de procura a favor de Francesc Jofra, Pere Sentí i Agustí Vilà, tapers de Sant Feliu de Guíxols perquè els representessin davant del rei en la defensa dels seus interessos.¹⁰ A finals del segle XVIII la fabricació de taps ja havia aconseguit una considerable implantació en aquesta població, els tapers ja s’organitzaven en la defensa dels seus interessos. Al llarg del segle següent es multiplicaren les referències a establiments on s’elaboraven taps. Ramir Medir ubicava 42 fàbriques a Llagostera l’any 1842, quarta població catalana amb major nombre d’establiments.¹¹ En canvi, en el recompte d’indústries que féu Francisco Giménez Guitied l’any 1862 s’indicà l’existència a Llagostera de 13 fàbriques de taps.¹² A què es deu aquesta reducció en les cites? L’explicació rau en les característiques de la fàbrica de taps “tipus” del moment. Com que es tractava d’un treball plenament artesanal no calien grans establiments on elaborar els taps. Fins a finals del segle XIX cohabitaven els tallers de petites dimensions, d’una dotzena de treballadors aproximadament, amb altres establiments que podem catalogar com a familiars.¹³ Tots els establiments citats per Giménez Guitied tenien un mínim de 15 treballadors, aquest autor només considerava com a fàbrica els establiments d’unes mínimes dimensions. En canvi, Medir donava aquest caràcter de fàbrica a tot local, fós de les dimensions que fós, on s’elaboressin taps de suro.

Es conserven Matricules de la contribució industrial –recomptes dels establiments industrials i comercials ubicats en una població determinada– a Llagostera des de 1851 (cf. Apèndix 1). Aquell any, i els dos següents, tributaren 22 establiments on es feien taps a la nostra vila.¹⁴

	1831	1838	1861	1895
Població	1.611	1.753	3.640	4.237
Treballadors del suro	38	53	230	451
Homes	37	52	228	445
Dones	1	1	2	6
Tapers	38	53	230	447
Altres oficis	–	–	–	4
Nascuts a Llagostera	37	53	–	322
Nascuts fora de Llagostera	1	–	–	129

Font: AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera.
Població, Padrons d'habitants.

Taula 11.3. Treballadors del suro a Llagostera en el segle XIX

La font salta a l'exercici de 1879-80, any en què tributaren 17 establiments.¹⁵ Les referències a fàbriques de taps es multipliquen notablement durant el darrer decenni del segle XIX, a l'exercici 1893-94 s'anota l'existència de 54 fàbriques de taps.¹⁶

Les referències al nombre de treballadors també s'incrementaren notablement al llarg del segle XIX. Giménez Guitèd indicava que els 13 establiments citats l'any 1862 donaven feina a 387 treballadors.¹⁷ En un altre recompte, realitzat el 1884, Josep Gich i Manuel Gil indicaven la presència de 630 homes i 50 dones que feien taps a les fàbriques de Llagostera.¹⁸ Finalment, Emili Serrat Banquells ubicava 980 tapers a la nostra vila l'any 1897, dels quals 50 eren dones.¹⁹ Els padrons d'habitants de la vila també posaren de manifest aquest increment del nombre de treballadors al llarg del segle XIX (cf. Taula 11.3).

En les dades del padró de 1895 és digne d'esment fer una referència al paper dels tapers que no havien nascut a Llagostera, gairebé un 30% del total. Al llarg del segle XIX s'inicià un fenomen de concentració del treball dels taps en diverses poblacions, per motius diversos, però sobretot per les facilitats per al transport. El 1892 s'inaugurava la línia de ferrocarril de Sant Feliu de Guíxols a Girona, on empalmava amb el tren "gros" que anava a la frontera. Llagostera –i Cassà de la Selva– es trobaren amb un mitjà de locomoció que permetia una major rapidesa en el transport, tant del suro en planxa com dels taps. Les fàbriques de taps ja podien disposar amb més rapidesa de la matèria primera –provinent en aquells moments, en la major part, del sud-oest peninsular– i podien enviar directament els taps elaborats cap a Girona i cap als punts de venda exteriors. La revolució del ferrocarril facilità un primer procés de concentració industrial surer en les poblacions per on passava el tren. Així, els fabricants de taps llagosterencs deixaren d'anar a l'estació de Caldes de Malavella.²⁰ Però, per altra banda, poblacions on s'hi havia conegut una implantació prou important de la fabricació de taps començaren a patir una reducció d'aquesta activitat pel fet de no poder disposar d'aquest mitjà de transport. Fou el cas de Tossa de Mar,²¹ població on es coneixia el treball dels taps des dels orígens del negoci, però que visqué una forta davallada en aquesta indústria a partir del darrer terç del segle XIX, coincidint amb l'aparició dels ferrocarrils. Un nombre important de tapers tossencs es traslladaren a Sant Feliu de Guíxols, però també molts vingueren a les fàbriques de Llagostera.

Al llarg d'aquesta etapa, doncs, veiem com l'obrador manual fou el protagonista de la industrialització surera, a Llagostera i a tot arreu. Això conformà una major proximitat social entre els propietaris dels establiments i els seus treballadors, la comunitat d'interessos era major que a les fàbriques de grans dimensions. Aquest seria un element que explicaria les poques notícies de què disposem avui dia sobre conflictivitat social abans de 1890. En el cas llagosterenc, l'episodi més antic conegut és la participació de tapers llagosterencs a la revolta de la Teulera, de 1830, un intent dels tapers de Llagostera i d'altres poblacions properes d'evitar l'exportació de suro sense obrar, que acabà amb moltes detencions.²² Més endavant, tenim constància de l'adhesió de la societat fraternal de tapers llagosterencs a l'Associació Internacional de Treballadors, l'any 1872, en la seva secció bakuninista,²³ però no hi ha notícies que indiquin conflictes a la vila durant el Sexenni Revolucionari.²⁴

És a partir de la primera edició del Primer de Maig, celebrada el 1890, que detectem un notable increment en la conflictivitat social a Llagostera, protagonitzada pels treballadors del suro. La reclamació de la jornada de les vuit hores, element cohesionador a nivell català d'aquesta jornada reivindicativa, s'afegia a les peticions particulars dels tapers d'increment en els seus salaris.²⁵ La gran diferència en els punts de vista entre patrons i obrers obligà a la mediació del mateix governador militar de la província. El 7 de maig Joaquín Ahumada es reunia amb representants de les dues parts per tal d'intentar arribar a una transacció, sense resultats positius.²⁶ La vaga no es donà totalment per finalitzada fins el 7 de juny, amb la reincorporació dels triadors a les seves tasques.²⁷ Observem com la reincorporació al treball fou progressiva. Segons s'indica en una carta adreçada per l'industrial Francesc Coris Mundet al seu soci d'Epernay, datada el 9 de maig, part important dels treballadors volien arribar a una transacció i es presentaren als patrons demanant la reincorporació a la feina en les condicions anteriors a l'inici de la vaga.²⁸ En canvi, com hem vist, els triadors no es reincorporaren fins el 7 de juny. Malgrat que a l'alçada de 1890 l'estructura de les empreses sureres de Llagostera continuava basant-se en el taller de dimensions petites, ja hi havia una diferenciació important entre propietaris dels tallers i treballadors i, dins aquests, entre les seves diferents categories. Els triadors, i també els carradors, que eren les dues categories més ben considerades i, per tant, més ben pagades de les fàbriques de taps, tenien una major capacitat de resistència en moments de conflicte de classe.

A tall de recapitulació, hem d'indicar que durant els primers cent cinquanta anys d'història de la indústria surera, Llagostera es consolidà com una de les poblacions on s'hi implantà amb força des d'uns moments molt inicials. El segle XIX s'acabava amb Llagostera ubicada entre les poblacions sureres catalanes de major pes.

3. MÀQUINES I AGLOMERAT. TRANSFORMACIONS I CONTINUÏTATS EN LES CARACTERÍSTIQUES DE LA INDÚSTRIA SURERA LLAGOSTERENCA (SEGLE XX)

El 1901 la Matricula industrial de Llagostera indicava la presència de 51 fàbriques de taps.²⁹ Els establiments mitjans que hom podia veure al llarg de la Catalunya surera del

AVLLA, col·lecció Ajuntament de Llagostera. Autor desconegut, reg. 292.

Figura 11.4. Els treballadors de la fàbrica de Francesc Coris Mundet, a la darrereria del segle XIX, amb les eines que utilitzaven. Encara predominava el treball artesanal.

moment, els tallers que tenien entre dotze i vint treballadors que elaboraven els taps manualment, eren l'element més característic d'aquest paisatge industrial (cf. Figura 11.4). A aquests 51 establiments calia sumar la xarxa de treball domèstic, tapers que treballaven en família, individualment, que tingueren una presència molt important a les nostres comarques fins a èpoques prou avançades. Una mostra de la seva presència a Llagostera serien les vendes de carracs a l'empresari Martí Montaner, de Palamós –tot i que nascut, precisament, a Llagostera—³⁰ una de les fàbriques amb major grandària del moment i de les més importants en la història de la indústria surera catalana. Des dels darrers decennis del segle XIX detectem com les grans fàbriques esdevingueren els clients dels obradors tradicionals, una dualitat en els tipus d'establiment que es perllongà durant bona part del segle XX.³¹ L'anàlisi de la correspondència comercial entre els fabricants de taps de Llagostera i aquest industrial treu a la llum la gran importància del treball en els establiments no reconeguts com a fàbriques, entre 1897 i 1913 gairebé el 40% dels carracs adquirits per Montaner en establiments llagosterencs foren comprats en fàbriques que no tributaven en concepte de Contribució Industrial.³² A l'alçada de 1919 el treball en establiments no reconeguts oficialment com a fàbriques continuava tenint la seva importància, mentre la

AMLLA, col·lecció Ajuntament de Llagostera. Autor desconegut, reg. 294.

Figura 11.5. Fotografia dels treballadors de la fàbrica de Francesc Coris i Josep Raset, cap al 1910, sense eines a les mans, senyal que ja disposaven de màquines per al treball del suro.

Matrícula industrial de 1919 indicava la presència de vint fàbriques de taps,³³ un total de 39 fabricants van presentar instància a l'Ajuntament de Llagostera a finals de 1919 indicant que s'adherien al locaut patronal.³⁴

En tot cas, des de 1900 s'estaven produint importants transformacions en el sector del suro. El més remarcable fou l'expansió de les màquines. Tot i que les primeres referències de màquines de taps a Catalunya daten de 1850, fou a partir del primer decenni del segle XX quan aquestes s'expandiren a gran escala per la Catalunya surera. La principal protagonista d'aquesta expansió fou la garlopa (cf. Figura 11.5), que fou objecte d'importants transformacions tècniques, però també la màquina de barrina i la d'esmeril.³⁵ La introducció d'aquestes màquines comportà importants transformacions en el paisatge industrial surer català: la progressiva implantació d'establiments de majors dimensions i la feminització del treball. L'altra gran transformació fou l'aparició d'altres possibilitats per a la indústria surera. La indústria surera ja no era només indústria tapera, sinó que s'obrí a altres productes: discs de suro, llana de suro, paper de suro i, sobretot, aglomerat expandit. L'empresa *Miquel, Vincke y Cía* de Palafrugell esdevingué la principal empresa surera catalana que tragué partit de les noves demandes que el suro generava des de principis del segle XX.³⁶

En quina mesura aquestes transformacions repercutiren a Llagostera? Les Matricules industrials indiquen una reducció del número d'establiments surers al llarg dels primers vint anys del segle XX: dels 51 establiments que tributaven el 1901 es passà als 23 de 1906 i als 14 de 1912. Després del parèntesi de la Gran Guerra, moment de gran crisi que comportà el tancament de múltiples empreses, el sector visqué una nova revifalla durant els anys vint: 21 fàbriques durant l'exercici 1920-1921 i 43 el 1923-1924.³⁷ Ramir Medir ubicava a Llagostera 2 fàbriques d'aglomerat de suro i 30 fàbriques de taps l'any 1929.³⁸ I l'any 1934 hi havia 30 empreses de Llagostera que eren membres del *Fomento de la Industria y Comercio Corcho-taponero*. D'aquestes empreses, 23 declaraven que es dedicaven a l'elaboració de carracs, Gerard Coris indicava que elaborava carracs, taps, granulats i serradures, Emili Raset que elaborava carracs, taps i especialitats i els 5 restants es definien com a fabricants de taps.³⁹ També cal fer esment als 15 establiments surers que a principis del decenni de 1940 van respondre a l'enquesta que els trameté la Cambra de Comerç de Sant Feliu de Guíxols de cares a l'elaboració de la *Causa General*.⁴⁰ D'aquests, 1 es definí com a fàbrica d'aglomerats –*Industrial Química de Cataluña*–, 1 com a especialitats de suro –Martí Puig Gafarot– i la resta com a fàbriques de taps i indústries de suro en general.⁴¹

Les referències a maquinària s'incrementaren a partir del decenni de 1910. El 1913 Joaquim Coris Codolar declarava tenir 10 màquines. L'exercici 1922-1923 es declaraven 7 màquines; el 1928 se'n declaraven 35 i el 1930 ja eren 69.⁴² Els fabricants llagosterencs apostaren per les màquines, l'augment de la demanda comportà la necessitat de mecanitzar els processos productius. En aquests anys les principals empreses sureres internacionals apostaven per l'aglomerat com a principal producte surer objecte d'explotació i comercialització.⁴³ A Llagostera també es conegué aquesta fabricació, trobem des de mitjans del decenni de 1920 les empreses *Raset y Casademont* –fins a l'incendi patit el 1929– i *Coris y Cía*.

La reducció en el nombre d'establiments va acompanyada d'una major dificultat per identificar els treballadors del suro als padrons d'habitants. Mentre que el 1910 identifiquem 418 treballadors del suro empadronats a Llagostera, aquesta xifra es reduí a 299 el 1920.⁴⁴ Aquesta reducció es deu, en bona part, a les conseqüències de la Primera Guerra Mundial, la caiguda de la demanda comportà el tancament de múltiples fàbriques de suro a Catalunya, però també pel fet que molts treballadors del suro passen a ser definits com a "operaris" en els padrons d'habitants. En tot cas, el padró de 1920 indica un increment de la població surera femenina, mentre deu anys abans 9 llagosterenques indicaven que eren taperes, aquesta xifra havia augmentat fins a 45 el 1920. Però la xifra s'incrementa notablement si observem les dades del Cens Obrer de 1919.⁴⁵ En el recompte de fàbriques que s'efectuà a Llagostera aquell any 27 fàbriques de taps indicaren que tenien 254 treballadors. I cal que tinguem en compte que aquesta relació és incompleta, sabem que existien més empreses que les que feren arribar les seves plantilles de cares a elaborar el Cens Obrer. A finals d'any, com hem indicat, fins a 39 fàbriques de taps llagosterenques s'adherien al locaut patronal. En la Taula 11.6 presentem les dades que s'extreuen de les declaracions del nombre d'obres i tasques que realitzaven aquelles 27 fàbriques.

Oficis	Homes	Dones
Tapers manuals	13	3
Tapes maquinistes	–	87
Carradors	95	–
Carradors a màquina	–	2
Triadors	12	20
Peons	6	–
Altres	10	6
TOTAL	136	118

Font: AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera, Cens
Obrer de 1919

Taula 11.6. Treballadors del suro a Llagostera, 1919

La taula anterior posa de manifest la important diferenciació de gènere que produí la introducció de maquinària, no podem deixar de contrastar els 95 carradors, masculins, amb les 87 dones que feien taps a màquina. La mecanització dels processos productius comportà que els empresaris contractessin mà d'obra femenina, traient així profit dels menors salaris que cobraven.

Les notícies de conflictivitat social foren abundants durant el primer quart del segle XX. El segle s'inicià amb una sèrie de vagues en el sector. Les primeres notícies a Llagostera fou la vaga iniciada pels treballadors d'Enric Sans el 7 de juny d'aquell any,⁴⁶ produïda pels acomiadaments realitzats per part d'aquest industrial. Aquesta vaga s'extengué a les fàbriques de Josep Coris Corominas, Francesc Borrell, Joaquim Coris, Francesc Vila i Joaquim Sans. Uns 130 obrers s'adheriren a la vaga.⁴⁷ Un mes més tard la vaga continuava, les manifestacions per la vila del 5 de juliol obligaren a la intervenció de la força pública.⁴⁸ El 14 de juliol es donava per acabat el conflicte.⁴⁹ Aquesta vaga que tingué lloc a Llagostera se sumà a altres produïdes al llarg de l'any 1900 a Sant Feliu de Guíxols, Palamós, Begur, la Jonquera, etc.

Els efectes de la Setmana Tràgica de 1909 es notaren intensament a la Catalunya surera. A Llagostera hi va haver un intent d'incendiar l'església,⁵⁰ de tancament de fàbriques i es tallaren les comunicacions telefòniques i ferroviàries.⁵¹ És digne d'esment que el sometent local s'encarregà de fer front a aquests aldarulls, motiu pel qual fou objecte d'homenatge el 9 d'octubre de 1910. Entre els promotors d'aquest homenatge hi figuraven destacats industrials surers locals, com Josep Coris Corominas, Francesc Coris Mundet i Josep Coris Sabater, a part de Martí Montaner –representat per Miquel Vingut. L'acte comptà amb l'assistència de Valerià Weyler, capità general de Catalunya, i del Marquès de Camps com a vocal de la *Comisión Organizadora de Somatenes*.⁵²

Hem parlat del locaut patronal de 1919, però n'ignorem les conseqüències, tot i que sabem que es desenvolupà en un context de malestar en el sector, arran de les dificultats per la qual passava durant aquells anys. Però sí que sabem que entre setembre i novembre de 1925 els carradors i els tapers maquinistes llagosterencs estigueren en vaga.⁵³

Els anys 30 i 40 foren anys de crisi per al sector. Primerament el crack de Wall Street de 1929 fou el punt d'inici de la Gran Depressió, que reduí enormement el comerç mundial. El sector surer, particularment depenent de les exportacions, en fou molt perjudicat. En el cas català aquesta crisi enllaçà amb la Guerra Civil i amb el primer franquisme. La política autàrquica del règim en els seus primers vint anys d'existència, fou una gran trava per al desenvolupament industrial de Catalunya.⁵⁴ A Llagostera es passa dels 39 establiments matriculats i 71 màquines l'any 1932, als 17 establiments i 5 màquines de 1941.⁵⁵ A partir de la segona meitat dels anys 40 el panorama millorà: dels 30 establiments matriculats l'any 1946, passem als 39 de 1959.⁵⁶ En tot cas, és digne d'esment que al llarg d'aquest període les referències a treball de taps en establiments de petites dimensions no desaparegueren, fins a 1953 les Matrícules industrials encara indicaven la presència de les tradicionals taules de tapers, en convivència amb els establiments de majors dimensions, una constant de la Catalunya surera des de finals del segle XIX. I aquests establiments "menors" sempre representaren entre la meitat i una tercera part de les referències a les Matrícules.

El 1962 les Llicències fiscals substituïren les antigues Matrícules industrials com a padró fiscal de les activitats industrials i comercials a nivell local. La nova font té l'inconvenient que no indica la maquinària existent en cada establiment, únicament es diferencien les fàbriques de taps, de les d'aglomerat i altres variants del sector surer –fàbriques de llana de suro, de flotadors de suro, etc. El 1962 trobem 25 fàbriques de suro a Llagostera, xifra que es redueix notablement a partir de la crisi econòmica de mitjans anys setanta: 15 fàbriques el 1976, 10 el 1978 i 7 el 1988.⁵⁷ En el dia d'avui resten a Llagostera tres empreses, amb unes característiques, evidentment, radicalment diferents de les de les fàbriques de principis del segle XX, com a darrers testimonis de la indústria surera a la nostra vila.

4. CONCLUSIONS

Llagostera fou una de les poblacions catalanes on la indústria del suro s'hi conegué des d'uns moments molt inicials, on s'hi implantà amb força i que sobrevisqué fins a etapes molt recents. És una de les localitats on detectem que tota l'activitat econòmica i social girà al voltant del sector surer, on es generaren importants riqueses i on impactaren amb força les crisis graduals que patí el sector, sobretot en el segle XX. La seva implantació fou ràpida, a l'alçada de 1791 tenim notícia de l'existència d'un mínim de 28 tapers en aquesta localitat.

Al llarg del segle XIX Llagostera visqué l'increment del nombre d'establiments destinats a l'elaboració de taps, aprofitant la seva privilegiada situació, a mig camí entre el port de Sant Feliu de Guíxols, l'estació de tren de Caldes de Malavella i els importants enclavaments industrials de Cassà de la Selva i Tossa de Mar. A més, el 1892 arribà el "tren petit" a la vila, el qual millorà les comunicacions i, per tant, facilità la tramesa de taps elaborats a Llagostera

AVLLA, col·lecció Ajuntament de Llagostera. Autor: ATV (Editorial Àngel Tòria Viazó), reg.238.

Figura 11.7. L'activitat comercial a l'estació del "tren petit" de Llagostera

cap a l'estació de ferrocarril de Girona i cap al port de Sant Feliu de Guíxols (cf. Figura 11.7). S'incrementà el nombre d'establiments i, progressivament, es marcà una considerable diferenciació social entre propietaris i obrers, que es posà de manifest en l'important cicle de conflictivitat social de 1890-1925.

Amb el canvi de segle les transformacions per les quals passà el sector tingueren repercussió a Llagostera. La implantació progressiva de maquinària facilità un increment en la productivitat dels establiments i una feminització del treball, a l'alçada de 1919 el nombre d'homes i dones treballant a les fàbriques llagosterenques era similar, tot i que aquestes havien estat contractades expressament per a treballar amb les màquines, tal com posen de manifest les dades del Cens Obrer elaborat aquell any. Així mateix, aparegueren fàbriques d'aglomerat. Les crisis periòdiques per les quals passà el sector impactaren a la vila. Tot i que les fàbriques de suro aconseguiren sobreviure més temps que a d'altres localitats, el segle XX ha estat el de la progressiva reculada del sector a Llagostera, sobretot a partir de la crisi dels anys setanta. Avui dia la presència del sector en el nostre municipi és molt mínima, però una passejada pel poble, un senzill cop d'ull a la trama urbanística, posa de manifest la gran mobilització de capitals i de persones que el suro ha representat per a la Llagostera dels darrers dos-cents cinquanta anys.

Apèndix 1. **LES MATRÍCULES INDUSTRIALS DE LLAGOSTERA**

ANY 1851

Joan Casas
Jaume Roure
Joan Masdevall
Feliçia Prats
Josep Noguera i Prats
Llorenç Coris
Jaume Pagès
Felip Erra
Joan Pigrau
Llorenç Vilallonga Sabater
Jaume Coris
Antoni Bordas
Llorenç Barnets
Miquel Vilallonga
Gerard Coris
Joan Ballell
Miquel Coris
Narcís Albertí
Salvador Esteva
Jaume Garriga
Narcís Salvador
Jeroni Noguier

ANYS 1879-1880

Jaume Coris	2 taules, 4 operaris, 1 carrador
Gerard Coris	2 taules, 4 operaris, 1 carrador
Josep Coris Corominas	2 taules, 4 operaris, 1 carrador
Llorenç Borrell	1 taula, 1 carrador
Esteve Lino	1 taula, 1 carrador
Casimir Rodas	1 taula, 1 carrador
Miquel Roquer	1 taula, 1 carrador
Francesc Garriga	1 taula, 1 carrador
Domènec Gotarra	1 taula, 1 carrador
Jaume Pigrau	1 taula, 1 carrador
Josep Pigrau	1 taula, 1 carrador
Joaquim Sais	1 taula, 1 carrador
Jaume Pagès	1 taula, 4 operaris
Josep Prats Codina	1 taula, 4 operaris

Jaume Gotarra Codolar	1 taula, 4 operaris
Joan Compañó	1 taula, 4 operaris
Pere Roure	1 taula, 4 operaris

ANYS 1893-1894

Enric Sans	3 taules, 4 operaris	Pl. Indústria
Joan Raset	1 taula	Pl. Indústria
Narcís Gotarra	2 taules	c/ Major
Francesc Coris Mundet	2 taules, 1 carrador	c/ Concepció
Joaquim Coris	1 taula, 1 carrador	c/ Concepció
Pere Roqueta	1 taula, 4 operaris	c/ Concepció
Salvi Font	1 taula, 4 operaris	c/ Concepció
Pere Ballell	1 taula, 4 operaris	c/ Concepció
Esteve Balmaña	1 taula, 4 operaris	c/ Guifré
Lluís Maranges	1 taula, 4 operaris	c/ Ample
Pere Vergés	1 taula, 4 operaris	c/ Ample
Antoni Ros	1 taula, 4 operaris	c/ Ample
Vicenç Vingut	1 taula, 4 operaris	c/ Ample
Narcís Costa	1 taula, 4 operaris	c/ Ample
Miquel Roquer	1 taula, 4 operaris, 1 carrador	c/ Consellers
Artur Garriga	1 taula, 4 operaris, 1 carrador	c/ Consellers
Narcís Vallmajor	1 taula, 4 operaris	c/ Camprodon
Enric Dumas	1 taula, 4 operaris	c/ Almogàvers
Josep Madí	1 taula, 4 operaris	c/ Almogàvers
Guillem Balmaña	1 taula, 4 operaris	Rambla
Ramon Sans	1 taula, 4 operaris	Rambla
Vídua de Jaume Pigrau	1 taula, 4 operaris	Rambla
Llorenç Pagès	1 taula, 4 operaris	Rambla
Jaume Coris Mundet	2 taules, 4 operaris, 1 carrador	c/ Barcelona
Llorenç Borrell	1 taula, 4 operaris, 1 carrador	c/ Barcelona
Antoni Roig	1 taula, 4 operaris	c/ Barcelona
Jaume Vilà	1 taula, 4 operaris	c/ Barcelona
Victorià Camós	1 taula, 4 operaris	c/ Barcelona
Josep Colom	1 taula, 4 operaris	c/ Barcelona
Esteve y Masgrau	2 taules	c/ Barcelona
Jaume Gispert	1 taula	c/ Sant Pere
Gerard Coris	2 taules, 4 operaris, 1 carrador	c/ Llibertat
Gerard Vidal	1 taula, 4 operaris	c/ Llibertat
Narcís Vidal	1 taula, 4 operaris	c/ Llibertat
Josep Coris Corominas	3 taules, 4 operaris, 1 carrador	c/ Girona
Esteve Lino	1 taula, 1 carrador	c/ Sant Feliu

Narcís Pigrau	1 taula, 1 carrador	c/ Sant Feliu
Joaquim Sans	2 taules	Pl. Capmany
Joan Torrent	1 taula	c/ Girona
Josep Ametller	1 taula	c/ Girona
Joan Gandol	1 taula	c/ Girona
Miquel Codolar	1 taula	c/ Girona
Joan Johera	1 taula	c/ Victòria
Antoni Darder	1 taula	c/ Victòria
Francesc Espinet	1 taula	c/ Victòria
Andreu Serrat Maymir	1 taula	c/ Àlvarez
Pere Balmaña	2 taules, 4 operaris	c/ Hospital
Feliu Gruart	2 taules, 4 operaris	c/ Àlvarez
Joan Rodas	1 taula, 4 operaris	c/ Hospital
Esteve Mundó	1 taula, 4 operaris	c/ Fivaller
Miquel Castelló	1 taula, 4 operaris	c/ Sol
Domènec Sala	1 taula, 4 operaris	c/ Donzelles
Vicenç Aliu	1 taula, 4 operaris	c/ Donzelles
Narcís Gotarra	comerciant de suro	c/ Major

ANY 1901

Enric Sans	3 taules, 4 operaris	Pl. Indústria
Joan Raset	1 taula	Pl. Indústria
Francesc Coris Mundet	2 taules, 1 carrador	c/ Concepció
Joaquim Coris	1 taula, 1 carrador	c/ Concepció
Pere Ballell	1 taula, 4 operaris	c/ Concepció
Vicenç Vingut	1 taula, 4 operaris	c/ Ample
Narcís Costa	1 taula, 4 operaris	c/ Ample
Miquel Roquer	1 taula, 4 operaris, 1 carrador	c/ Consellers
Josep Madí	1 taula, 4 operaris	c/ Almogàvers
Guillem Balmaña	1 taula, 4 operaris	Rambla
Vídua de Jaume Pigrau	1 taula, 4 operaris	Rambla
Jaume Coris Mundet	2 taules, 4 operaris, 1 carrador	c/ Barcelona
Llorenç Borrell	1 taula, 4 operaris, 1 carrador	c/ Barcelona
Antoni Roig	1 taula, 4 operaris	c/ Barcelona
Jaume Vilà	1 taula, 4 operaris	c/ Barcelona
Gerard Vidal	1 taula, 4 operaris	c/ Llibertat
Josep Coris Corominas	3 taules, 4 operaris, 1 carrador	c/ Girona
Narcís Pigrau	1 taula, 1 carrador	c/ Sant Feliu
Joaquim Sans	2 taules	Pl. Capmany
Josep Ametller	1 taula	c/ Girona
Antoni Darder	1 taula	c/ Victòria

Francesc Espinet	1 taula	c/ Victòria
Andreu Serrat Maymir	1 taula	c/ Àlvarez
Pere Balmaña	2 taules, 4 operaris	c/ Hospital
Narcís Gotarra	comerciant de suro	c/ Major
Claudi Font	1 taula	c/ Concepció
Amadeu Vilà	1 taula	c/ Victòria
Gustau Barrera	1 taula	c/ Sant Feliu
Ramon Masgrau	1 taula	c/ Ganix
Napoleó Martinell	1 taula	c/ Ganix
Antoni Clos	1 taula	c/ Jaume I
Ramon Sauri	1 taula	c/ Alameda
Antoni Gascons	1 taula	c/ Alameda
Emili Gispert	1 taula	c/Joan Fivaller
Narcís Torrent	1 taula	c/ Girona
Llorenç Pagès	1 taula	c/ Girona
Miquel Castelló	1 taula	c/ Santa Anna
Pere Sala	1 taula	c/ Llibertat
Pere Roqueta	1 taula	c/ Concepció
Josep Coris	1 taula	c/ Concepció
Francesc Garriga	1 taula	c/ Santa Anna
Joaquim Estela	1 taula	c/ Sant Feliu
Miquel Pous	1 taula	c/ Girona
Francisco Bender	1 taula	c/ Girona
Josep Sendra	1 taula	c/ Migdia
Josep Coris Codolar	1 taula	c/ Llibertat
Josep Lloveras	1 taula	c/ Concepció
Joaquim Trias	1 taula	c/ Olivereta
Andreu Vergés	1 taula	c/ Ample
Victorià Pagès	1 taula	Pl. Indústria
Pere Roura	1 taula	c/Sant Llorenç
Jaume Gotarra	1 taula	c/ Llibertat

ANYS 1919-1920

Ampeli Llorens	1 taula	c/ Camprodon, 64
Ramon Masgrau	1 taula	c/ Sant Feliu, 41
Pere Sala	1 taula	c/ Llibertat, 22
Fèlix Roqueta Martinell	1 taula	c/ Girona, 53
Pere Freixas	1 taula	c/ Barcelona, 4
Narcís Nohé	1 taula	c/ Santa Anna, 11
Francesc Roquet Carreras	1 taula	c/ Victòria, 4
Josep Sendra Carreras	1 taula	c/ Migdia, 36

Joaquim Vidal y Compañía 1 taula
 Francesc Barris 1 taula
 Joan Ferrer Boada 1 taula
 Josep Raset Sastre 1 taula
 Ricard Serrat Miró 1 taula
 Francesc Vila Vingut 1 taula
 Gerard Roqueta 1 taula
 Gerard Coris 1 taula
 Antoni Font 1 taula
 Manuel Bassas 1 taula
 Joaquim Darder 1 taula
 Francesc Martí Roger 1 taula

Cantallops, 12
 c/ Hospital, 10
 c/ Colometa, 16
 c/ Concepció, 8
 c/ Àlvarez, 6
 c/ Sant Felip Neri, 3
 c/ Albertí, s/n
 c/ Constància, 2
 c/ Concepció, 34
 c/ Sant Feliu, 22
 c/ Bon Aire, 2
 c/ Hospital, 12

ANYS 1925-1926

Emili Masgrau 1 taula
 Pere Freixas 1 taula
 Francesc Roquet Carreras 1 taula
 Joaquim Vidal Morell 1 taula
 Joan Nadal 2 taula
 Antoni Font Brujats 1 taula
 Josep Raset Sastre 1 taula
 Espiridió Vilallonga 1 taula
 Joan Vilallonga 1 taula
 Francesc Barnés Casadellà 1 taula
 Florenci Vidal Morell 1 taula
 Viuda e Hijos de J. Carreras 1 taula
 Artur Ferrer 1 taula
 Martí y Compañía 1 taula
 Francesc Roget 1 taula
 Emili Esteva 1 taula
 Artur Simon 1 taula
 Llorenç Buixeda 1 taula
 Pere Sala 1 taula
 Josep Ametller 1 taula
 Raül Roqueta 1 taula
 Màrius Compañó 1 taula
 Benaset y Sanmiquel 1 taula
 Artur Roig Raset 1 taula
 Gerard Coris Coris 2 màquines taps a mà
 Manuel Bassas 1 màquina taps a mà
 Màrius Sastre Borrell 2 màquines taps a mà

c/ Sant Feliu, 41
 c/ Barcelona, 4
 c/ Victòria, 4
 Cantallops, 12
 c/ Concepció
 c/ Concepció
 c/ Concepció, 8
 Rambla
 c/ Navas
 c/ Hospital
 c/ Guifré
 Pl. Barceloneta
 c/ Victòria
 c/ Ganix
 c/ Camprodon
 c/ Nou
 c/ Ample
 c/ Nou
 c/ Llibertat
 c/ Girona
 c/ Victòria
 c/ Girona
 c/ Constància
 c/ Barcelona
 c/ Constància, 2
 c/ Sant Feliu, 22
 c/ Victòria, 44

Puig, Rissech y cía	1 màquina rebanar	c/ Barcelona, 10
Raset y Casademont	aglomerat de suro	c/ Campmany, 5
Feliu Roqueta	2 màquines esmeril	c/ Girona
Joan Nadal	2 màquines esmeril	c/ Concepció
Agustí Turró	1 màquina rebanar	c/ Victòria
Francesc Roquet	1 màquina rebanar	c/ Constància
Gerard Coris	1 màquina igualar	c/ Constància
Emili Masgrau	1 màquina rebanar	c/ Panedes
Emili Frigola	1 màquina rebanar	c/ Victòria
Joaquim Darder	1 màquina rebanar	c/ Victòria
Espiridió Vilallonga	1 màquina rebanar	c/ Llibertat
Lluís Martinell	2 màquines rebanar	c/ Donzelles
Feliu Roqueta	1 màquina tallar	c/ Girona
Sebastià Gispert	2 màquines esmeril	c/ Barcelona
Martí y Compañía	2 màquines rebanar i 3 barrines	c/ Ganix
Joaquín Vidal y cía	1 màquina rebanar i 1 mà	c/Camprodon
Benaset y Sanmiquel	6 màquines taps a mà	c/ Constància
Coris y Cía	fàbrica serradures suro	c/ Fivaller
Miquel Casadevall Font	fàbrica virutes suro	c/ Sant Pere

ANY 1936

Emili Masgrau	1 taula	c/ Sant Feliu, 41
Pere Freixas	1 taula	c/ Barcelona, 4
Joan Virallonga	1 taula	c/ I. Vilà
Francesc Roquet Carreras	1 taula	c/ Victòria, 4
Josep Auladell	1 taula	c/ Palau
Joan Nadal	2 taula	c/ Concepció
Antoni Font Brujats	1 taula	c/ Concepció
Espiridió Vilallonga	1 taula	Rambla
Viuda e Hijos de J. Carreras	1 taula	Pl. Barceloneta
Emili Esteva	1 taula	c/ Nou
Narcís Nohé	1 taula	c/ Santa Anna
Pere Recolons	1 taula	c/ Fivaller
Pere Sala	1 taula	c/ Llibertat
Josep Brunet	1 taula	c/ Nou
Joaquim Vidal	1 taula	c/ Ample
Artur Roig Raset	1 taula	c/ Barcelona
Miquel Creus	1 taula	c/ Girona
Conrad Roqueta	1 taula	c/ Girona
Emili Planella	1 taula	c/ Cantallops
Gerard Coris Coris	4 màquines taps a mà	c/ Constància, 2

Franz, Weher y cía	1 màquina taps a motor	c/ Palau
Espiridió Vilallonga	6 màquines rebanar	c/ Llibertat
Emili Planella	3 màquines taps a motor	c/ Cantallops
Màrius Sastre	2 màquines taps a motor	c/ Palau
Miquel Creus	1 màquina taps a motor	c/ Girona
Francesc Roquet	1 màquina a motor	c/ Constància
Gerard Coris	2 màquines taps a motor	c/ Constància
Emili Frigola	1 màquina a motor	c/ Victòria
Espiridió Vilallonga	1 màquina taps a motor	Rambla
Conrad Roqueta	1 màquina taps a motor	c/ Pi i Margall
Coris y Cía	fàbrica serradures suro	c/ Fivaller

ANY 1955

Josep Blanch	1 màquina fer taps
Francesc Roquet	1 màquina rebanar
Climent Casanovas	1 màquina rebanar
Miquel Forn	1 màquina rebanar
Joaquim Matas	1 màquina rebanar
Espiridió Vilallonga	1 màquina rebanar
Joan Virallonga	1 màquina rebanar
Maria Roqueta	1 màquina rebanar
Josep Auladell	2 rebanar i 1 garlopa
Gerard Coris	1 garlopa
Arcadi Creus	2 esmeril
Industrial Corchera Catalana,SA	1 garlopa
Manufacturas Corcho Roqueta	fàbrica taps
Industrias Corcho y Derivados	1 màquina rebaixar i 3 barrines
Josep Nadal	1 garlopa
Ricard Turon	1 garlopa
Joaquim Vidal	fàbrica taps
Industrial Corchera Catalana,SA	fàbrica aglomerats
Manufacturas Puig, S.L.	objectes suro
Manufacturas Esp. Corcho, SA	fàbrica aglomerats
Balbí Clara	objectes suro
Emili Raset Coris	objectes suro
Productos Corcho Aglomerado,SL	objectes suro
Josep Auladell	taller taper
Josep Brunet	taller taper
Climent Casanovas	taller taper
Arcadi Creus	taller taper
Miquel Forn	taller taper

Emili Masgrau	taller taper
Narcís Nohé	taller taper
Francesc Roquet Carreras	taller taper
Maria Roqueta	taller taper
Anselm Xirgu	taller taper

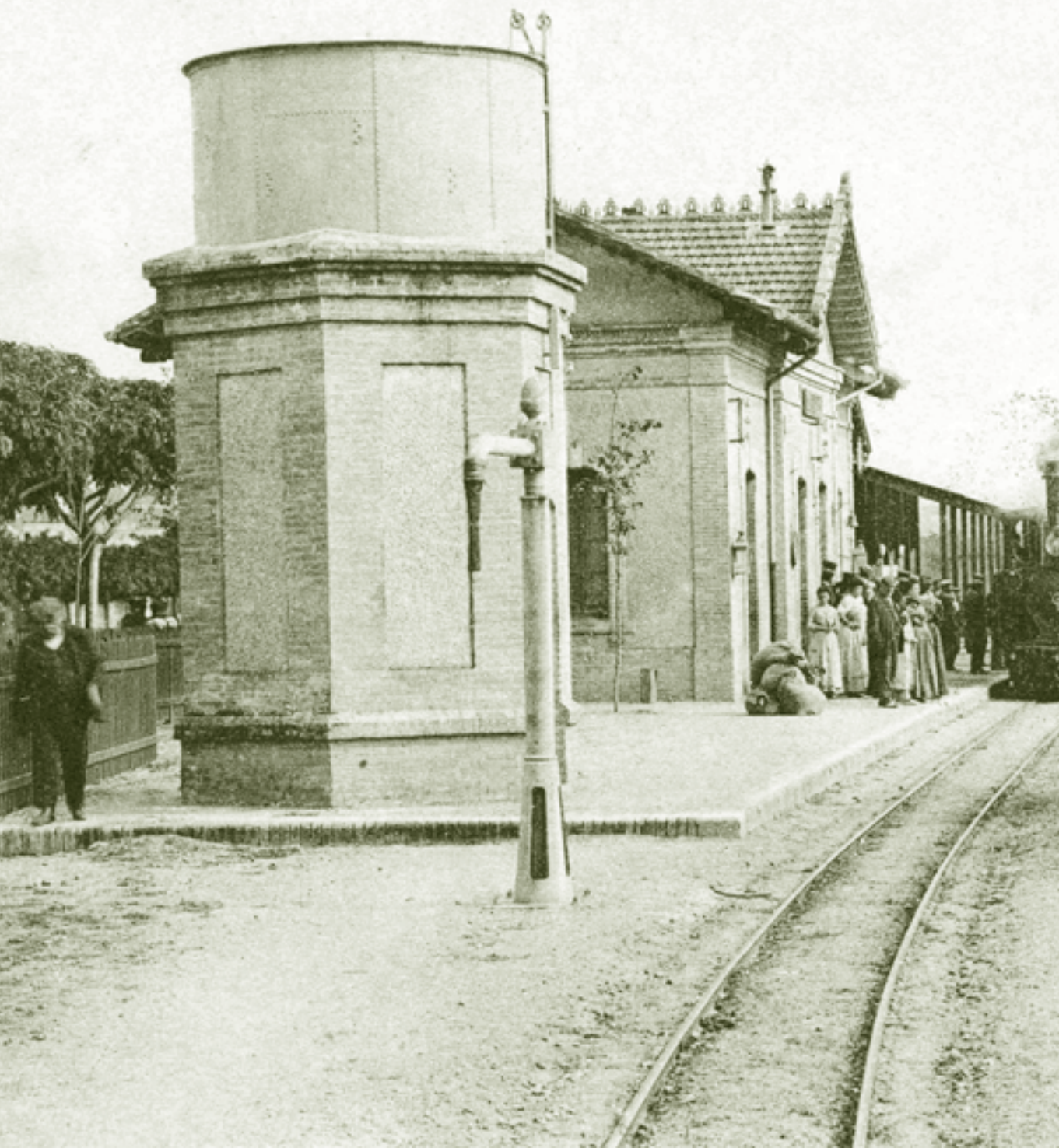
ANY 1965

Industrial Corchera de Cataluña, S.A.	fàbrica aglomerats de suro
Casanovas Clemente, S.A.	fàbrica carracs de suro
Ramon Masgrau Gispert	fàbrica carracs de suro
Maria Roqueta Balmaña	fàbrica carracs de suro
Josep Auladell Rigau	fàbrica taps suro
Josep Blanch Vall-Ilosera	fàbrica taps suro
Pere Blanch Vall-Ilosera	fàbrica taps suro
Casanovas Clemente, S.A.	fàbrica taps suro
Arcadio Creus, S.A.	fàbrica taps suro
Compañía Hispana de Importación y Exportación, S.A.	fàbrica taps suro
Industrial Corchera Catalana	fàbrica taps suro
Josep Nadal Johera	fàbrica taps suro
Narcís Nohé Roqueta	fàbrica taps suro
Emili Raset Coris	fàbrica taps suro
Albert Ragolta Serarols	fàbrica taps suro
Enric Ribot Tarrats	fàbrica taps suro
Maria Roqueta Balmaña	fàbrica taps suro
Anselm Xirgu Massa	fàbrica taps suro
Maria Roqueta Balmaña	fàbrica taps suro
Balbí Clara Deulofeu	fàbrica objectes suro
Rosa Coris Soler	fàbrica objectes suro
Miquel Fornas Ramon	fàbrica objectes suro
Manufacturas y Especialidades, S.A.	fàbrica objectes suro
Manufacturas y Especialidades, S.A.	fàbrica taps amb maquinària
Ramon Matas Coll	fàbrica taps 1 esmeriladora
Emili Raset Coris	fàbrica objectes suro
Tomàs Vila Torres	fàbrica article suro aglomerat
Joaquim Balmaña Bou	taller taper a mà
Maria Roqueta Balmaña	venda a l'engrós de taps

NOTES

- 1 En aquest treball fem un intent de síntesi de l'evolució del negoci surer a Llagostera. Per a més dades ens remetem al nostre llibre *Suro, carracs i taps*, cf. ALVARADO, 2004. Agraeixo als organitzadors de les conferències i als editors del llibre que m'hi hagin convidat a participar.
- 2 BLANCH-MASSANA, 1992: p. 4.
- 3 BARBAZA, 1986: vol. 1, p. 471.
- 4 Val a dir que algunes llegendes ubiquen a Llagostera, cap al 1750, l'inici de la fabricació dels taps de suro a Catalunya, per part d'un taper francès que s'instal·là a casa de la família Vingut, cf. MEDIR, 1953: p. 10; GRAU, 1989: p. 51. Aquesta llegenda només es pot considerar com a tal, sobretot si tenim en compte les recerques posteriors que han trobat tapers en altres localitats abans de 1750.
- 5 TUSELL ARMENGOL-GARCIA BOSCH, 2008: p. 5-6.
- 6 TURON, 1998.
- 7 Precisament el 1879 es calculava que el 45% de la superfície agrària i forestal de la província de Girona havia estat ocultada, de 588.380 hectàrees se n'havien amillarat 323.048; cf. SAGUER, 2005: p. 169.
- 8 TURON, 1998: p. 84.
- 9 MEDIR, 1953: p. 15
- 10 Els seus noms eren: Josep Sabater, Miquel Sabater, Joan Vilallonga, Llorenç Vilallonga, Tomàs Terné, Narcís Ferré, Joan Barti, Anicet Ballell, Josep Codolar, Miquel Vidal, Joan Bassets, Pere Sala, Benet Cruz, Llorenç Borrell, Rafael Carreras, Bernardí Terré, Llätzer Francesc Estrach, Feliu Estrach, Guerau Borrell, Jaume Cruz, Joan Noguer, Sebastià Raurich, Jaume Gros, Llorenç Costa, Llorenç Mundet, Tomàs Mundet, Rafael Ferré i Pere Valmaña, cf. AHG, Notarial, Sant Feliu de Guíxols, vol. 491, f. 140-150 (1971.09.07). Aquestes dades han estat facilitades gentilmente per Rosa Ros.
- 11 MEDIR, 1953: p. 459.
- 12 GIMÉNEZ GUITED, 1862: p. 93-94.
- 13 SALA, 1998: p. 112-116.
- 14 AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera, Hisenda, Fiscalitat, Matricules industrials 1851-1853.
- 15 AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera, Hisenda, Fiscalitat, Matricula industrial 1879-1880.
- 16 AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera, Hisenda, Fiscalitat, Matricula industrial 1893-1894.
- 17 GIMÉNEZ GUITED, 1862: p. 93-94.
- 18 GICH-GIL, 1885: p. 15-16.
- 19 SERRAT BANQUELLS, 1898: p. 71.
- 20 La correspondència del fons de les empreses de Francesc Coris i Mundet, de Llagostera, indiquen aquest canvi, fins al decenni de 1890 els taps eren duts a l'estació de Caldes, a partir de l'arribada del "tren petit" el destí era l'estació de Girona.
- 21 ALVARADO, 2009: p. 75-80.
- 22 MEDIR, 1953; p. 54-56. Aquest episodi és el més conegut d'una sèrie de revoltes i aldarulls protagonitzats pels tapers del terç oriental de les nostres comarques, però no fou ni el primer ni el darrer. Són dignes d'esment els aldarulls als ports de Palamós i Sant Feliu el 1820 quan uns vaixells anglesos i suecs intentaren exportar suro sense obrar, cf. FERRER GIRONÈS, 1998: p. 20-22.
- 23 PUIGBERT, 2000: p. 167; FERRER GIRONÈS, 1998: p. 70.
- 24 Són dignes d'esment els comentaris que féu el geògraf anarquista Élie Reclus durant un viatge per Espanya el 1869: "*Cassá de la Selva y Llagostera habian sido dos centros carlistas. Los cristinos del país fueron exterminados, y las dos poblaciones, así como su comarca, fueron pasadas a sangre y fuego. Hacía de esto treinta años y ya la inmensa mayoría de los habitantes era republicana*", cf. RECLUS, 2003: p. 117.
- 25 Per ser més exactes, la reclamació era un increment del preu pagat pels patrons per cada miler de taps elaborats. La reclamació era d'un increment del 22% del preu de cada classe de taps, cf. ALVARADO, 2004: p. 108.
- 26 AMGi, Hemeroteca, *Diario de Gerona* (1890.05.08).
- 27 AMGi, Hemeroteca, *Diario de Gerona* (1890.06.08).
- 28 ALVARADO, 2004: p. 109.

- 29 AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera, Hisenda, Fiscalitat, Matrícula industrial 1901.
- 30 Martí Montaner i Coris (Llagostera, 1860 – Palamós, 1926). El 1880 s'instal·là a Mainz per tal de continuar els negocis iniciats pel seu avi patern en el decenni de 1850. A la mort del seu pare Josep Antoni Montaner i Perxés agafà el control de la fàbrica de Palamós, que arribà a tenir un miler de treballadors. Alcalde de Palamós el 1904 i president de la Cambra de Comerç de Palamós entre 1899 i 1905 i entre 1919 i la seva mort.
- 31 SALA, 1998: p. 116-121.
- 32 ALVARADO, 2004: p. 132-136.
- 33 AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera, Hisenda, Fiscalitat, Matrícula industrial 1919-1920.
- 34 AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera, Administració General, Correspondència.
- 35 ESPADALÉ-MARTÍ, 2002: p. 9
- 36 SALA, 2003.
- 37 AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera, Hisenda, Fiscalitat, Matrícula industrial 1920-1921 i 1923-1924.
- 38 MEDIR, 1953: p. 473. L'autor no indicà l'origen de les dades, hem de suposar que es tragueren de la Cambra de Comerç de Sant Feliu de Guíxols.
- 39 Entre els fabricants de carracs –o “*cuadradillos*”–, trobem Salvador Amatller, Miquel Bosch, Josep Brunet, la vidua i els fills de Carreras, Miquel Creus, Emili Esteve, Pere Freixas, Antoni Font, Emili Frigola, Gispert SB, Joan Mascort, Emili Masgrau, Josep Miró, Aureli Morató, Ramon Noguera, Narcís Nohé, Emili Planellas, Artur Roig, Francisco Roquet, Martí Rosés, Pere Sala, Joaquim Vidal i Espiridó Vilallonga; pel que fa als altres, Coris & Cia es dedicava al “*serrín y granulados de corcho*”, Gerard Coris feia “*tapones, cuadradillos, granulados y serrín*”, els successors de Francesc Martí fabricaven “*tapones de todas clases*”, Emili Raset produïa “*tapones, cuadradillos, especialidades*”, Pere Recolons es dedicava als “*tapones de todas clases*”, C. Roqueta als “*corchos, tapones, especialidades*” i Joan Virallonga Virallonga als “*cuadradillos y tapones para champagne*”, cf. *Industria Corchera*, n. 16, 1934, p. 482-485.
- 40 GAVALDÀ, 2000: p. 173.
- 41 AHN, Fondos Contemporáneos, Causa General, lligall 1.434.
- 42 AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera, Hisenda, Fiscalitat, Matrícula industrial 1923-1924, 1928 i 1930.
- 43 SALA, 2003: p. 162-181.
- 44 AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera, Població, Padrons d'habitants de 1910 i 1920.
- 45 AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera, Cens Obrer de 1919. Es tractava del recompte de treballadors majors de dinou anys que havien de nomenar els seus representants a les Comissions de Treball que havien d'intercedir en el creixent clima d'esclat social que es produï a les indústries catalanes després de la fi de la Gran Guerra.
- 46 AMGi, Hemeroteca, *Diario de Gerona* (1900.06.08).
- 47 AMGi, Hemeroteca, *Diario de Gerona* (1900.06.13).
- 48 AMGi, Hemeroteca, *Diario de Gerona* (1900.07.06).
- 49 AMGi, Hemeroteca, *Diario de Gerona* (1900.07.14).
- 50 AMGi, Hemeroteca, *Diario de Gerona* (1900.07.30).
- 51 FERRER GIRONÈS, 1998: p. 128.
- 52 AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera, Administració General, Llibre d'Actes de Sessions, 12 d'octubre de 1910.
- 53 AMGi, Hemeroteca, *Diario de Gerona* (1925.11.15).
- 54 Simultàniament Portugal esdevé la principal potència surera a nivell mundial, posició que ja no perdrà al llarg dels anys següents, cf. ZAPATA, 2002: p. 120-121 i p. 124-129.
- 55 AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera, Hisenda, Fiscalitat, Matrícules industrials de 1932 i 1941.
- 56 AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera, Hisenda, Fiscalitat, Matrícules industrials de 1946 i 1959.
- 57 AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera, Hisenda, Fiscalitat, Llicència fiscal, 1962, 1978 i 1988.
-

An abstract geometric design on an olive green background. A thin white vertical line runs down the right side. A thin white horizontal line runs across the middle. A thin white square is positioned in the lower right. A thin white circle is positioned in the upper right. A thin white circle is positioned in the lower right. The word "BIBLIOGRAFIA" is written in white, serif, all-caps font, centered horizontally and slightly above the middle vertically.

BIBLIOGRAFIA

BIBLIOGRAFIA

A. BIBLIOGRAFIA SOBRE LLAGOSTERA

- ALBÀ, Marta (1990): «El mercat i la fira», *Crònica* [Llagostera], n. 1.
- ALBÀ, Marta (1995): *L'arxiu municipal de Llagostera: dues propostes de difusió*, treball inèdit.
- ALBÀ, Marta (2000): «L'Hospital», *Crònica* [Llagostera], n. 20.
- ALBÀ, Marta (2006): «Projectes al calaix: les iniciatives no realitzades de Llagostera», *Crònica* [Llagostera], n. 28.
- ALBÀ, Marta – ADROER, M. Àngels (1998): «Un notari i els seus papers durant la Guerra del Francès», *Crònica* [Llagostera], n. 17.
- ALBÀ, Marta – GRAU, Dolors – SOLÀ, Fina (1989): «L'urbanisme a Llagostera al segle XIX», *Butlletí de Llagostera* [Llagostera], n. 52, p. 8-10.
- ALBÀ, Marta – RAMIONET, Enric (1993): «La Plaça Catalunya», *Crònica* [Llagostera], n. 8.
- ALBÀ, Marta – SOLÀ, Fina (1984): «La indústria suro-tapera a Llagostera. Segles XVIII-XIX», *Butlletí de Llagostera* [Llagostera], n. 35-36.
- ALBÀ, Marta – TORRES, Lluís (2001): *El termenal de Llagostera*, Llagostera: Ajuntament. (Llibres de Crònica; 3)
- ALVARADO, Joaquim (2003): «Propietaris, tapers i comerciants del suro», *Gavarres* [Cassà de la Selva], n. 4, p. 90-91.
- ALVARADO, Joaquim (2004): *Suro, carracs i taps: Llagostera, 1753-1934*, Llagostera: Ajuntament. (Beca Esteve Fa; 2)
- ARBUSÉ, Joaquim (1966a): «Historia en torno a unos muros de bruma y leyenda», *Lacustaria* [Llagostera], n. 19, p. 15-16.
- ARBUSÉ, Joaquim (1966b): «Consideraciones etimológico-fonéticas sobre el nombre de Llagostera», *Lacustaria* [Llagostera], n. 20, p. 12-14.
- ARBUSÉ, Joaquim (1966c): «Llagostera en el período condal de Gerona. Los Berenguer», *Lacustaria* [Llagostera], n. 21, p. 23-25.
- ARBUSÉ, Joaquim (1966d): «Tras las huellas de los siglos XII y XIII», *Lacustaria* [Llagostera], n. 22, p. 14-16.
- ARBUSÉ, Joaquim (1967a): «La invasión francesa de Felipe el Atrevido y la compra de Llagostera por el vizconde de Rocabertí, Dalmau», *Lacustaria* [Llagostera], n. 23, p. 15-17.

- ARBUSÉ, Joaquim (1967b): «Llagostera en el primer cuarto de siglo XIV», *Lacustaria* [Llagostera], n. 24, abril 1967, p. 12-13.
- Asociación (1901): *Asociación o Monte-Pio de Sta. Maria del Puig en Llagostera*, Girona: Tipografia y papeleria de Eusebió Simó.
- Asociación (1908): *Asociación de San Isidro de Llagostera. Reglamento*, Girona: Imprenta y Librería de vidua e hijo de F. Franquet.
- Asociación (1929): *Asociación o Monte Pio denominado Nuestra Señora del Rosario domiciliado en la villa de Llagostera. Reglamento*, Palamós: Llorens talleres gràfics.
- AUGUST (1982): «August Vidal i Roget En record d'un home que fou honrat, treballador i bo», *Butlletí de Llagostera* [Llagostera], n. 23, p. 17-25.
- Ayuntamiento (1925): *Ayuntamiento de Llagostera. Reglamento de Empleados Administrativos*, Palamós: Imprenta Llorens Castelló.
- BASART, Pitu (2004): «Llagostera, Cassà i el suro», *Revista de Girona* [Girona], n. 226, p. 10-11.
- BASART, Pitu (2009): «Panedes», *Gavarres* [Cassà de la Selva], n. 16, p. 116-119.
- BASSETS, Lluís (1976): «Per una democràcia municipal», *Programa de Festa Major* [Llagostera].
- BASSETS, Lluís (1999): «Enric Marquès, el pintor», *Crònica* [Llagostera], n. 18.
- BLANCH, Fina – MASSANA, Rosa M. (1992): «Indústries sureres a Llagostera», *Crònica* [Llagostera], n. 6.
- BOSCH, Lluís (1995): «Enric Marquès, activista: materials per a un debat», *Revista de Girona* [Girona], n. 169, p. 76-79.
- BOSCH, Pito (1984): «Maria Gay i Tibau», *Llum i Guia* [Cassà de la Selva], n. 394, p. 12-13.
- BOU, Sebastià (Tià) (1982a): «23 de febrer de 1240», *Butlletí de Llagostera* [Llagostera], n. 21, p. 14-19.
- BOU, Sebastià (Tià) (1982b): «El casino llagosterenc. Aniversari i lluita per la reforma», *Butlletí de Llagostera* [Llagostera], n. 25, p. 14-17.
- BOU, Sebastià (Tià) (1982c): «Problemes del casino llagosterenc», *Butlletí de Llagostera* [Llagostera], n. 26, p. 6.
- BRUGULAT, Ramon (1994): «Els noms dels carrers: dedicacions i origen», *Crònica* [Llagostera], n. 10.
- BURCH, Josep (1996): «Les Sitges de Llagostera», *Crònica* [Llagostera], n. 14.
- Cafès... (1984): *Cafès, casinos, centres... Butlletí de Llagostera* [Llagostera], n. 33, 1984, p. 35-46.
- CALVET, Josep (1980): «Cercles rupestres a Taiades (Llagostera)», *Butlletí de l'Associació Arqueològica de Girona* [Girona], n. 3, p. 36.
- CALVET, Josep (1984): *Llagostera en la intimitat (llegendes, cròniques i vivències)*, Llagostera: Butlletí de Llagostera.
- CALVET, Josep (1990): *El mestre de Fenals i altres contes*, Llagostera.
- CAÑIGUERÀ, Estel (2004): «Els ocells de Llagostera: el pla i el nucli urbà», *Crònica* [Llagostera], n. 25.

- CANTÓ, Josep – MASCORT, Antoni (1999): *Les muralles de Llagostera*, Llagostera: Ajuntament. (Llibres de Crònica; 2)
- CANTÓ, Josep – MASCORT, Antoni (2003): *Episodis de la història de Llagostera, segles XVI-XVII*, Llagostera: Ajuntament. (Beca Esteve Fa; 1)
- CANTÓ, Josep – MASCORT, Antoni (2006): *Episodis de la història de Llagostera, segle XVIII*, Llagostera: Ajuntament. (Llibres de Crònica; 4)
- CARBÓ, M. Mercè (1981a): «El modernisme a Llagostera», *Butlletí de Llagostera* [Llagostera], n. 14, p. 13-15.
- CARBÓ, M. Mercè (1981b): «Llagostera», *Revista de Girona* [Girona], n. 94, p. 67-74.
- CASADEVALL, Miquel (1962a): «Un document de pedra i la miranda», *Lacustaria* [Llagostera], n. 4, p. 9-11.
- CASADEVALL, Miquel (1962b): «Al voltant d'una garrafa. Un escut», *Lacustaria* [Llagostera], n. 5, p. 10-12.
- CASADEVALL, Miquel (1962c): «La primera llum elèctrica en la nostra vila», *Lacustaria* [Llagostera], n. 5, p. 10-12.
- CASADEVALL, Miquel (1962d): «Ball d'envelat, a finals del segle passat», *Lacustaria* [Llagostera], n. 9, p. 9-11.
- CASADEVALL, Miquel (1963): «El primer tap de suro i el primer taper», *Programa de Festa Major* [Llagostera].
- CASADEVALL, Miquel (1964): «El primer cinematògraf que hem vist a Llagostera», *Lacustaria* [Llagostera], juliol 1964, n. 12, p. 11-13.
- Casino (1906): *Casino Llagosterense. Reglamento*, Llagostera, Sant Feliu de Guíxols: Imprenta, libreria y encuadernación de Octavio Viader.
- Casino (1929): *Casino Llagosterense. Reglamento*. Llagostera, Palafrugell: Impremta P.Ribas, Llagostera, Impresos Llinós.
- Casino (s. d.): *Casino Llagosterense. Reglamento*, Barcelona: Litografia barcelonesa de Ramon Estan.
- Casino (s. d.): *Casino Llagosterense. Reglamento*, Girona: Dario Rahola, Imprisor-librero.
- Centenari (1992): *Centenari del tren de Sant Feliu de Guíxols a Girona*, Girona: Consorci per a celebració del centenari del tren de Sant Feliu de Guíxols a Girona.
- Centre (1917): *Centre Regionalista de Llagostera. Estatuts i reglament interior*, Girona: Tipografia den Masó
- CLARA, Jordi (2005): «El teixit associatiu de Llagostera: l'associacionisme local des del segle XIX», *Crònica* [Llagostera], n. 26.
- CODOLAR, Joan (2006): «Casal Parroquial Llagosterenc (1971-2001): història dels primers 30 anys», *Crònica* [Llagostera], n. 30.
- COMADIRA, Narcís (1995): «Un dia de l'Enric a Llagostera vist per un gironí», *Revista de Girona* [Girona], n. 169, p. 89.
- COMAS, Eduard (2005): «Els anurs a Llagostera: granotes i gripaus», *Crònica* [Llagostera], n. 27.
- COMAS, Sílvia (2007): «24 anys de democràcia (1979-2003). Crònica política de Llagostera», *Crònica* [Llagostera], n. 31.

- CONGOST, Rosa (2002): «Comunales sin historia. La Catalunya de los masos o los problemas de una historia sin comunales», dins: DIOS-INFANTE-ROBLEDO-TORIJANO, 2002: p. 291-328.
- CORTÉS, Francesc (2001): «La pràctica de l'esport a Llagostera», *Crònica* [Llagostera], n. 21.
- DIOS, Salustiano de – INFANTE, Javier – ROBLEDO, Ricardo – TORIJANO, Eugenia, coords. (2002): *Historia de la propiedad en España: bienes comunales, pasado y presente*, Madrid: Servicio de Estudios del Colegio de Registradores.
- Dones (2008): «Dones d'Arreu. Un programa de ràdio amb veu de dona», *Crònica* [Llagostera], n. 32.
- Ejemplar (1843): *Ejemplar de un trasunto auténtico de una Real Cédula de S. M. Católica (que Dios nos guarde), confirmatoria de un real privilegio por el Señor Rey D. Jaime de aragón concedido á los vecinos de Caldas de Malavella, de Llagostera y Santa Seclina*, Girona: Imprenta de Carreras y Torres.
- Enric Marquès (1996): *Enric Marquès. 1931-1994 (Catàleg de l'exposició)*, Girona: Ajuntament
- EVANS, Eugene (1965): «Adiós a Llagostera», *Lacustaria* [Llagostera], n. 15.
- FA, Esteve (1978): «Recuperació d'un menhir», *Programa de Festa Major* [Llagostera].
- FA, Esteve (1979): «La cova neolítica de Pedra sobre Altra», *Programa de Festa Major* [Llagostera].
- FERRÉ, Jordi (2005): *La Muntanya al mar = la montaña al mar : Cadiretes-L'Ardenya : Sant Feliu de Guíxols, Santa Cristina d'Aro, Tossa de Mar, Lloret de Mar, Vidreres, Caldes de Malavella i Llagostera*, Girona: Competium.
- FERRER i GIRONÈS, Francesc (1996): *Isabel Vilà i Pujol. La primera sindicalista catalane*, Llagostera: Ajuntament. (Llibres de Crònica; 1)
- FERRET, G. (1927): *De sanidad. Conferencia sobre abastecimientos de aguas dada en Llagostera por el inspector provincial de sanidad*, Llagostera: [s.n.]. (AMGi)
- FLORIT I D'ALBERTÍ, Joan (1603): *Per Ioan Florit y de Alberti sobre la habilitacio de sa persona en militar sanctissima trinitas & Maria sint mihi lux & via*, Miquel Alberti de Llagostera en lo folio Real ..., Barcelona?: s.n.
- FRIGOLA, Jordi (2007): «El coratge republicà», *Gavarres* [Cassà de la Selva], n. 12, 2007, p. 98-99.
- GARCIA, Borja (2002): «Rafael Masó a Llagostera», *Crònica* [Llagostera], n. 22.
- GELABERT, Josep (Mossèn) (1928): «Algo sobre el origen "histórico" de la villa de Llagostera», dins *Gerunda. Suplemento*, Girona: Tipografía la Económica.
- GELABERTÓ, Joan Carles (2001): «Isabel Vilà, de Llagostera, lluitadora social i pedadoga», *Revista de Girona* [Girona], n. 205, p. 32-35.
- GELABERTÓ, Joaquim (2001): «Julià Cutiller, pedagog i dinamitzador cultural», *Revista de Girona* [Girona], n. 209, p. 44-47.
- GONZÁLEZ DÍAZ (Gondi), Gervasio (1980): «L'arxiu municipal», *Butlletí d'Informació Municipal de Llagostera* [Llagostera], n. 4, p. 6.
- GONZÁLEZ DÍAZ (Gondi), Gervasio (1981a): «Las consistoriales (I)», *Butlletí d'Informació Municipal de Llagostera* [Llagostera], n. 5, p. 6

- GONZÁLEZ DÍAZ (Gondi), Gervasio (1981b): «Els carrers del poble (I, II i III)», *Butlletí d'Informació Municipal de Llagostera* [Llagostera], n. 6, p. 7; n. 8, p. 8; i n. 9, p. 6.
- GONZÁLEZ DÍAZ (Gondi), Gervasio (1981c): «El mercat», *Butlletí d'Informació Municipal de Llagostera* [Llagostera], n. 10, p. 6.
- GONZÁLEZ DÍAZ (Gondi), Gervasio (1981d): «Privilegio y carta puebla», *Butlletí d'Informació Municipal de Llagostera* [Llagostera], n. 14.
- GONZÁLEZ DÍAZ (Gondi), Gervasio (1982a): «Feliz cumpleaños», *Butlletí d'Informació Municipal de Llagostera* [Llagostera], n. 16.
- GONZÁLEZ DÍAZ (Gondi), Gervasio (1982b): «Miscel·lània de xifres», *Butlletí d'Informació Municipal de Llagostera* [Llagostera], n. 20.
- GONZÁLEZ DÍAZ, Gervasio (2005): *El Santo Hospital*, Nava: edició pròpia.
- GRAU, Dolors (1987): *Llagostera*, Girona: Diputació de Girona – Caixa de Girona. (Quaderns de la Revista de Girona; 10)
- GRAU, Dolors (1992): «Jaume Roura i Prats. Radiografia d'un cacic», *Crònica* [Llagostera], n. 5.
- GRAU, Dolors (1995): «Enric Marquès a Llagostera: els colors d'una seducció», *Revista de Girona* [Girona], n. 169, p. 86-88.
- GRAU, Dolors (1997): «Esteve Fa, instigador cultural», *Revista de Girona* [Girona], n. 182, p. 16-17.
- GRAU, Dolors (1998): «La fotografia d'Emili Vilà per a ús publicitari en el París dels anys vint», *Revista de Girona* [Girona], n. 186, p. 30-35.
- GRAU, Dolors (1999): «La torre Albertí de Llagostera», *Revista de Girona* [Girona], n. 195, p. 99-106.
- GRAU, Dolors (2004): *Diari d'Emili Cantal (1939-1940)*, Llagostera, Ajuntament. (Memòria. Records i testimonis; 2)
- GRAU, Josep M. T. – PUIG, Roser (1990): «Les esglésies parroquials de Llagostera i Caldes de Malavella: construcció i reforma (ss. XVI-XVIII)», *Quaderns de la Selva* [Santa Coloma de Farners], n. 3, p. 35-44.
- GRAU, Josep M. T. – PUIG, Roser (1991): «Escultors i dauradors a Llagostera (s. XVII-XVIII)», *Quaderns de la Selva* [Santa Coloma de Farners], n. 4, p. 53-78.
- GRAU, Josep M. T. – PUIG, Roser (1992): «El llarg acabament de l'església de Llagostera (segles XVII-XVIII)», *Crònica* [Llagostera], n. 4.
- GRAU, Josep M. T. – PUIG, Roser (1997): «Retaules barrocs», *Crònica* [Llagostera], n. 15.
- Hermanidad* (1864) *Hermanidad bajo la invocación de Nuestra Señora de los Dolores. Reglamento*, Girona.
- Hermanidad* (1905): *Hermanidad de Nuestra Señora de Montserrat de la villa de Llagostera. Reglamento*, Girona: Imprenta y Librería de Paciano torres.
- Hermanidad* (1913): *Hermanidad de Nuestra Señora del Rosario de Llagostera. Reglamento Interior*, Sant Feliu de Guíxols: Imprenta y librería de Manuel Comas.
- Hermanidad* (1915): *Hermanidad de Ntra. Sra. De Montserrat de la villa de Llagostera. Reglamento*, Palamós: Imprenta La Guternberg.

- Hermanidad* (1919): *Hermanidad de Socorros Mutuos establecida en la villa de Llagostera bajo la denominación de San Felipe Neri. Reglamento*, Girona.
- Hermanidad* (1928): *Hermanidad de Nuestra Señora de Montserrat de la villa de Llagostera. Reglamento*, Sant Feliu de Guíxols: Imprenta Manuel Comas.
- Hermanidad* (1933) *Hermanidad de socorros mútuos bajo la advocación de Santa Lucia 'Mártir establecida en la villa de Llagostera. Estatutos*, Palafrugell: Impremta P. Ribas – Llagostera: Impresos Llininós.
- Hermanidad-Fusión* (1914): *Hermanidad-Fusión de Sta. Maria del Puig i Santa Ana. Llagostera*, Sant Feliu de Guíxols: Imprenta Suñer y C.
- Hermanidad-Fusión* (1926): *Hermanidad-Fusión de Sta. Maria del Puig i Santa Ana. Llagostera*. Sant Feliu de Guíxols: Imprenta Manuel Comas.
- Hermanidad-Fusión* (1949): *Hermanidad-Fusión de Sta. Maria del Puig y Santa Anna. Mutua de previsión social. Llagostera*, Palafrugell: Impremta P. Ribas – Llagostera: Impresos Llininós.
- Hospital* (1924) *Hospital Municipal de Pobres de esta villa de Llagostera. Reglamento para el regimen interio*, Girona: Llibreria Geli.
- Junta* (1924): *Junta administrativa del Hospital Municipal de Pobres de esta villa de Llagostera. Reglamento*. Gerona: Librería Geli.
- KLAEBISCH, A. (1919): «Nichos sepulcrales en la comarca de San Feliu de Guíxols (Gerona)», *Boletín de la sociedad española de historia natural*, [s.l.], vol. 19, p. 249-254.
- La mort* (1985): «La mort de la “regeneradora”», *Butlletí de Llagostera* [Llagostera], n. 39, p. 32-34.
- LANAO, Pau – TORNIS, Miquel – VINYOLÉS, Carme (2005): *Enric Marquès periodista*, Girona: Ajuntament de Girona – Diputació de Girona – Grup El Punt.
- LLINÀS, Joan (2009): *Can Caciques (Llagostera, Gironès)*, informe d'excavació inèdit, Girona.
- LLINÀS, Joan – MERINO, Jordi (2004): «Intervenció arqueològica a la Torre dels Moros (Llagostera, Gironès)», dins: *Setenes Jornades d'Arqueologia de les comarques gironines*, la Bisbal d'Empordà, vol. 1, p. 321-322.
- LLINÀS, Joan – MERINO, Jordi (2009): «Llagostera prehistòrica», *Gavarres* [Cassà de la Selva], n. 15, p. 108-109.
- LLOBET, Olga (1997): «1831-1936. Cent anys de població a pagès», *Crònica* [Llagostera], n. 16.
- LLOBET, Olga (1998): «Llagostera: un any a pagès», *Revista de Girona* [Girona], n. 189, p. 12-13.
- LÓPEZ, Mònica – MASVIDAL, Cristina (2006): «Intervenció arqueològica a la Torre dels Moros (Llagostera, Gironès)», dins: *Vuitenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Roses, p. 341-347.
- LÓPEZ, Mònica – MASVIDAL, Cristina (2008): «Intervenció arqueològica 2007 a la Torre dels Moros (Llagostera, Gironès)», dins: *Novenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, L'Escala-Empúries, p. 287-293.

- Los naturales* (1602): *Los naturales y vezinos del condado de Osona, vizcondados de Cabrera, y Bas, y baronias de Llagostera y Caldes, que de presente se hallan confiscados y aplicados al Real patrimonio, por seguir las partes de los enemigos el Marques de Aytona, quien se dezia señor de aquellos estados ...*, (Madrid): [s.n.].
- MADOZ, Pascual (1847): «Llagostera», dins: MADOZ, P., *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España*, Madrid: Imprenta del Diccionario Geográfico, 1847, vol. 10, p. 477.
- MAGRIÀ, Emili (1963): «Les gràcies de Llagostera», dins: *Fiesta Mayor de Llagostera*, Llagostera.
- MALLORQUÍ, Elvis, «Els boscos de Llagostera», *Gavarres* [Cassà de la Selva], n. 13, 2008, p. 110-111.
- MALLORQUÍ, Elvis – VARAS, Montse (1999): «Un privilegi de Jaume I per als habitants de Caldes, Llagostera i Santa Seclina», *Quaderns de la Selva* [Santa Coloma de Farners], n. 11, p. 109-124.
- MARQUÈS, Enric (1980): «Emili Vilà: un llagosterenc il·lustre», *Butlletí de Llagostera* [Llagostera], n. 8, p. 12-13.
- MARQUÈS, Enric (1986): «Pere Mayol, pintor del Gironès», *Revista de Girona* [Girona], n. 118, p. 88.
- MARQUÈS, Enric (1995): «El pregó de la festa major», *Revista de Girona* [Girona], n. 169, 1995, p. 90-91.
- MARQUÈS, Teresa (1995): *Llagostera. Imatges i Records*, Barcelona: Viena.
- MARTÍNEZ, Manuel (1894): *Memoria de una epidemia de sarampión ocurrida en Llagostera durante el otoño e invierno de 1893-94*, [s.l.]: [s.n.].
- MAS, Rafael (1948): *Coses de Llagostera*, Llagostera: Ajuntament. (reedició facsímil: Llagostera: Ajuntament, 1990).
- MASSANA, Rosa (1991): «Breu història de la infermeria a Llagostera», *Crònica* [Llagostera], n. 3.
- Masos (1985): «Masos de Llagostera. Can Llambí de Panedes», *Butlletí de Llagostera* [Llagostera], n. 39, p. 50-52.
- MASVIDAL, Cristina (2008): *La Torre dels Moros. El veïnat de Panedes de Llagostera entre els segles III-XIII*, Llagostera: Ajuntament. (Beca Esteve Fa; 3)
- MATEU, Carles (1984): «El paper moneda de Llagostera», *Programa de Festa Major* [Llagostera].
- MAYMÍ, Josep (2006): *Llagostera. Recull gràfic 1888-1965*, Barcelona: Efadós editorial. (Col·lecció L'Abans)
- MAYMÍ, Josep (2009): *Notícies i relats d'una dècada convulsa (1931-1939). República i guerra civil a Llagostera*, Llagostera: Ajuntament. (Memòria. Records i testimonis; 4)
- Memoria (1880): *Memoria de Inspección al Ayuntamiento de Llagostera por una comisión de diputados provinciales de Gerona*, Girona: [s.n.].
- Memoria (1907): *Memoria de inspección al Ayuntamiento de Llagostera por una comisión de diputados de la Provincia de Gerona*, Girona: [s.n.].
- MERINO, Jordi – CASELLAS, Lluís Esteve – ROCAS, Xavier (1994): «L'arqueologia a Llagostera», *Crònica* [Llagostera], n. 11.

- Mutualidad* (1916): *Mutualidad escolar la Llagosterense. Reglamento*, Girona: J. Franquet y Serra.
- NADAL i OLLER, Jordi (1951): «Las primeras manifestaciones de la prensa selvatana», *Luz y Guía* [Cassà de la Selva], n. 81.
- Ordenanzas* (1911): *Ordenanzas municipales de la villa de Llagostera*, Sant Feliu de Guíxols: Imprenta Suñer y Compañía.
- PALOMO, A. – BUCH, M. – CARBÓ, M. – COMELLAS, S. – LLINÀS, Joan (2000): «Treballs arqueològics del condicionament de la carretera GI-681 Llagostera del PK. 0,000 al 7,500 (Gironès i la Selva)», dins: *Cinquentes Jornades d'Arqueologia de les comarques gironines*, Olot, p. 277-280.
- PALOMO, A. – LLINÀS, Joan – AGÜELO, X. – TRESSERRAS, N. (2003): «Can Pelet Ferrer (Llagostera, Gironès): un assentament agrícola altmedieval», dins: *II Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna de Catalunya*, Sant Cugat del Vallès, p. 463-467.
- PARÉS, Pere (2003): *Puerto Galis. Retalls d'un captiveri*, Llagostera: Ajuntament. (Memòria. Records i testimonis; 1)
- PASCUAL, Domingo (1928): «La sanidad en Llagostera», *Gerona artística. Suplemento de Gerunda*, Girona.
- PASCUAL, Marta (2002): «*Chantecler*. Una revista de principis del segle XX», *Crònica* [Llagostera], n. 24.
- PASCUAL, Pompeu (1976): «Apunts sobre l'indústria (sic) tapera», *Programa de Festa Major* [Llagostera].
- PASCUAL, Pompeu (1998): *Consol de tardor*, Llagostera: Impremta Rodas.
- PASCUAL, Pompeu (1999): *Pompeu Pascual i Coris parla amb el seus convilatans*, Barcelona: Impremta Montjor.
- Per Ioan Florit* (1603): *Per Ioan Florit y de Alberti sobre la habilitacio de sa persona en militar sanctissima trinitas & Maria sint mihi lux & via*, Miquel Alberti de Llagostera en lo folio Real ..., Barcelona: [s.n.].
- PINSACH, Joan (2009): «El contrafoc d'en Motjé», *Gavarres* [Cassà de la Selva], n. 16, p. 42-45.
- PLASENCIA, Anna (2002): «El bosc de ribera. La vegetació dels rius i de les rieres de Llagostera», *Crònica* [Llagostera], n. 23.
- Por la universidad* (1733): *Por la universidad del castillo y término de Llagostera, con Jayme Vidal labrador del vecindario de Llobatera, del referido término*, Barcelona: [s.n.].
- Por Miguel Vidal* (1747): *Por Miguel Vidal ... de Llagostera. Respuesta a la duda, que ... nadado en el pleyto, que contra ... sigue Felix Piferrer ciudadano honrado de Barcelona*, Barcelona: Her. Maria Martí.
- Pro Thoma Vidal* (1650 ca.): *Pro Thoma Vidal vicinatus de Llobatera, termini ... de Llagostera ... contra universitatem et singulares villae ... eiusdem*, Barcelona: [s.n.].
- RAMIONET, Enric (2007): *Trens d'anada: l'itinerari dels "biberons" llagosterencs a partir del dietari de Ramiro Lloveras i el testimoni de Vicenç Mateu i Josep Mallorquí*, Llagostera: Ajuntament. (Memòria. Records i testimonis; 3).

- RAMIONET, Enric (2009): «Voluntaris contra el foc», *Gavarres* [Cassà de la Selva], n. 16, p. 44-45.
- Reglamento* (1911): *Reglamento bajo el cual deberá regirse y gobernarse la Asociación o Monte Pio denominado de Nuestra Sra. Del Rosario domiciliado en la villa de Llagostera calle ancha, numero, 35*, Sant Feliu de Guíxols: Impresor, Octavio Viader.
- RISSECH, Arturo (1928): «La villa de Llagostera. Datos históricos», dins *Gerunda. Suplemento*, Girona: Tipografia la Económica.
- SAN MIGUEL DE LA CÁMARA, Maximino (1930): «Novedades sobre petrografía de Cataluña. III. Eclogita de Llagostera», *Memoria de la Real Academia de Ciencias y Artes*, Barcelona, vol. 23.
- SAURÍ, Magda (1995): «Les fonts de Llagostera», *Crònica* [Llagostera], n. 12.
- SCHMIDT, Juli (2002): *El Casino d'abans del Casino*, Llagostera: treball inèdit.
- SCHMIDT, Juli (2003): «Els presidents del Casino a la seva segona època», *Quaderns del Casino Llagosterenc* [Llagostera], n. 1.
- SEGURANYES, Mariona (2009): *80 anys de pintura a Llagostera (1892-1975)*, Llagostera: Ajuntament.
- Señor (1602): *Señor, Los naturales y vezinos del condado de Osona, vizcondados de Cabrera, y Bas, y baronias de Llagostera y Caldes, que de presente se hallan confiscados y aplicados al Real patrimonio, por seguir las partes de los enemigos el Marques de Aytona, quien se dezia señor de aquellos estados ...*, Espanya: s.n.
- Sociedad* (1905): *Sociedad cooperativa de consumo La Regeneradora. Estatutos*, Sant Feliu de Guíxols: Octavi Viader impresor.
- Sociedad* (1913): *La Regeneradora. Sociedad cooperativa obrera de consumo u crédito mútuo de Llagostera. Estatutos, reglamentos. Interior y del Colegio*, Sant Feliu de Guíxols: Imprenta M. Hortós – Caymó.
- Sociedad* (1915): *Sociedad Coral La Unión Llagosterense. Llagostera*, Sant Feliu de Guíxols: Imprenta M. Hortós.
- Sociedad* (1918): *Sociedad de Socorros Mútuos bajo al advocacion de San Pedro. Llagostera. Reglamento*, Sant Feliu de Guíxols: Imprenta y librería de Manuel Comas y C^a.
- Sociedad* (1920): *Sociedad Fraternidad Republicana Autonomista de Llagostera*. Palafrugell: Impremta P. Ribas – Llagostera: Impresos Llinirín.
- Sociedad* (1920): *Sociedad patronal de transportes de Llagostera. Reglamento*, Palafrugell: Tipografia P. Ribas.
- Sociedad* (1921): *Sociedad, cooperativa, obrera de consumo y crédito mútuo La Regeneradora de Llagostera. Estatutos, reglamentos interior y del colegio*, Palafrugell: Imprenta P. Ribas.
- Sociedad* (1923): *Sociedad Obrera de socorros mútuos bajo al advocacion de San Pedro. Llagostera. Reglamento interior*, Sant Feliu de Guíxols: Imprenta de Manuel Comas.
- Sociedad* (1926) *Sociedad Obrera de socorros mútuos bajo al advocacion de San Pedro. Llagostera. Reglamento interior*, Girona: Imprenta “La Editorial Gerundense”
- Sociedad* (1940): *Sociedad de Socorros Mútuos bajo al advocacion de San Pedro. Llagostera. Reglamento*, Palafrugell: Impremta P. Ribas – Llagostera: Impresos Llinirín.

- Societat* (1937): *Societat cooperativa popular La Regeneradora. Llagostera. Estatuts*. Llagostera: Imprenta Vilallonga.
- Societat* (1988): *Societat Casino Llagosterenc. Reglament*. Llagostera, Llagostera: Imprenta Nonell.
- SOLÀ, Fina (1990): «El passeig Romeu», *Crònica* [Llagostera], n. 2.
- SOLÀ, Pere (1981): «Instrucció i esbarjo a un casino de comarques: l'arrencada del Casino Llagosterenc (1891-1903)», *Estudi General* [Girona], n. 1, vol. 2, p. 143-150.
- SOLÀ, Pere (1982): «Apunts sobre el caciquisme i cultura a Llagostera (vers 1910)», *Butlletí de Llagostera* [Llagostera], n. 22, p. 18-19.
- SOLÀ, Pere (1985): «Cooperativa "la Regeneradora"», *Butlletí de Llagostera* [Llagostera], n. 39, p. 29-31.
- SOLÀ, Pere (1988): «El Casino llagosterenc, de la primera dictadura a la guerra civil», *Revista de Girona* [Girona], n. 128, p. 12-25.
- SOLER, Emili (1983a): «Síntesi cronològica de la prehistòria i història de Llagostera i comarca», *Butlletí de Llagostera* [Llagostera], n. 29, p. 16.
- SOLER, Emili (1983b): «Síntesi cronològica de la prehistòria i història de Llagostera i comarca. 2. De les glaciacions i l'art rupestre», *Butlletí de Llagostera* [Llagostera], n. 30, p. 14.
- SOLER, Emili (1985a): «La noblesa de Llagostera», *Butlletí de Llagostera* [Llagostera], n. 38, p. 16-17.
- SOLER, Emili (1985b): «Síntesi cronològica de la prehistòria i la història de Llagostera i comarca. 10. De la conquesta de València a Felip l'Atrevit», *Butlletí de Llagostera* [Llagostera], n. 39, p. 64-65.
- SOLER, Emili (1985c): «Síntesi cronològica de la prehistòria i la història de Llagostera i comarca. 13. Dels Barons de Montcada als de Cruïlles», *Butlletí de Llagostera* [Llagostera], n. 41, p. 24.
- SOLER, Emili (1994): *Notícies de Llagostera i esdeveniments exteriors*, Llagostera: treball mecanografiat.
- SOLER, Narcís (1973): *Arqueologia a Llagostera*, tesi de llicenciatura inèdita, Barcelona: Universitat de Barcelona.
- SOLER, Narcís (1977): «El jaciment prehistòric de Can Crispins (Llagostera) », *Cypsela* [Girona], n. 2, p. 7-47.
- SOLER, Narcís (1982): «El jaciment prehistòric de Can Crispins: l'Aurinyacià de Catalunya», *Cypsela* [Girona], n. 4, p. 7-30.
- SOLER, Narcís (1991): «El jaciment del paleolític superior de Bruguera (Llagostera, el Giro-nès», *Cypsela* [Girona], n. 9, p. 21-32.
- SOLER, Narcís – FA, Esteve (1976): «Jaciments prehistòrics a les rodalies de Llagostera», *Revista de Girona* [Girona], n. 74, p. 21-29.
- TURON, Carles (1998): *Llagostera segons els seus cadastres*, Llagostera, inèdit.
- TURON, Pau (2006): «La Luz de la Selva: els maçons de Llagostera», *Crònica* [Llagostera], n. 29.
- VARAS, Montse (2000): «1241: un privilegi reial», *Crònica* [Llagostera], n. 19.
- VARÉS, Albina (1995): «Antoni Varés. Un home i el seu temps», *Crònica* [Llagostera], n. 13.

- VENTURA, Joan (1982): «Enric Marquès i Ribalta. El compromís de l'artista», *Butlletí de Llagostera* [Llagostera], n. 24, p. 4-8.
- VENTURA, Joan (1993): «La Casa de les Vídues. Cent anys tenir una biblioteca pública», *Crònica* [Llagostera], n. 7.
- Vida (1820): *Vida, virtuts y miracles de Sant Ampeli, anacoreta, y confessor, patró y titular de la Iglesia de Panedas, sufraganea de Llagostera en lo bisbat de Girona, composta per un religiós, impresa a expensas dels pagesos de Panedas*, Girona: Impr. V. Oliva.
- VILA, Josep (1976): «Un esdeveniment sorprenent a la vostra vila», *Programa de Festa Major* [Llagostera], juny 1976.
- VILALLONGA, Josep (1993): «Breu història de la sastreria a Llagostera», *Crònica* [Llagostera], n. 9.
- VILALLONGA, Mariàngela (1992): «Quatre vistes, quatre estacions», dins: *Programa de Festa Major 1992*, Llagostera: Ajuntament.
- VILALLONGA, Mariàngela (2002): «De Llagostera a Romanyà», *Revista de Girona* [Girona], n. 210, p. 94-95.

B. BIBLIOGRAFIA COMPLEMENTÀRIA

- AGIRREAZKUENAGA, Joseba – URQUIJO, Mikel, ed. (1994): *Perspectivas de la historia local en Catalunya*, Bilbao: Servicio Editorial de la Universidad del País Vasco.
- AICART, Francesc – AULADELL, Marc – VIVÓ, Jordi (2010): *El castell de la Roca. Les empremtes d'una fortales fantasma a Solius (Santa Cristina d'Aro, Baix Empordà)*, Girona: Institut de Recerca Història de la Universitat de Girona – Ajuntament de Santa Cristina d'Aro.
- ALBERCH, X.; BURCH, J., coords. (2002): *Història del Gironès*, Girona: Diputació de Girona, 2002.
- ALTURO, Jesús (1985): *L'arxiu antic de Santa Anna*, Barcelona: Fundació Noguera, 3 vols.
- ALVARADO, Joaquim (2009): *El negoci del suro a la comarca de la Selva*, Santa Coloma de Farners: Centre d'Estudis Selvatans – Consell Comarcal de la Selva.
- ANGUERA, Pere, coord. (1996): *Actes del III Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya. Funcionament de les finances locals al llarg de la història (Barcelona: 17-18 de novembre de 1995)*, Barcelona: L'Avenç.
- ARAGÓ, Narcís-Jordi – VILALLONGA, Mariàngela, eds. (2003): *Atles literari de les terres de Girona*, Girona: Diputació de Girona.
- BALARI, Josep (1899): *Orígenes históricos de Cataluña*, Barcelona: Est. Tip. de Hijos de Jaime Jepús.
- BARBAZA, Yvette (1986): *El paisatge humà de la Costa Brava*, Edicions 62, Barcelona, 2 vols.
- BARCELÓ, Bartomeu (1974): *Obra poètica*, Palma de Mallorca: Joan Roig editor.
- BARNOSELL, Genís (1999): *Orígens del sindicalisme català*, Vic: Eumo.

- BARNOSELL, Genís (2000): «Republicans a l'Alt Empordà (1840-74)», dins: GIFRE, 2000: p. 521-541.
- BARNOSELL, Genís (2006a): «El republicanismo catalán (1840-1931): sociología y formas de movilización popular», ponència presentada a les *Jornades de Debat Interuniversitàries (Girona, Tarragona, Bellaterra i Barcelona). Per la seva llibertat i la Nostra. 75è Aniversari de la Segona República (1931-1939)*. Universitat Autònoma de Barcelona / Universitat de Girona / Universitat Rovira i Virgili / Museu d'Història de Catalunya, març de 2006. Es pot consultar a <http://republica-republicanisme.uab.es/docs/07cdfd23373b17c6b337251c22b7ea57.pdf>
- BARNOSELL, Genís (2006b): «“Libertad, Igualdad, Humanidad”. La construcción de la democracia en Cataluña (1839-1843)», dins: SUÁREZ, 2006: p. 145-182.
- BARNOSELL, Genís (2010): «L'escriptura de la història», *L'Avenç* [Barcelona], n. 354, p. 60-61.
- BERTRANA, Aurora (1973): *Memòries fins el 1935*, Barcelona: Pòrtic, Barcelona.
- BISSON, Thomas N. (1984): *Fiscal Accounts of Catalonia under the early Count-Kings, 1151-1213*, Berkeley, University of California Press, 2 vols.
- BISSON, Thomas N. (1997a): *L'impuls de Catalunya: l'època dels primers comtes-reis, 1140-1225*, Vic: Eumo Editorial.
- BISSON, Thomas N. (1997b): «La crisi de les franqueses catalanes (1150-1200)», dins: BISSON, 1997a: p. 75-100.
- BISSON, Thomas N. (2003): *Veus turmentades: poder, crisi i humanitat a la Catalunya rural, 1140-1200*, Barcelona: Curial Edicions Catalanes.
- BISSON, Thomas N. (2010): *La crisis del siglo XII. El poder, la nobleza y los orígenes de la gobernación europea*, Barcelona: Editorial Crítica.
- BLANCO, Joan (1991): *El monestir de Sant Feliu de Guíxols (segles X-XI). La formació del domini*. Sant Feliu de Guíxols, 1991.
- BLASCO, Asunción (2009): «Jaime I y los judíos de Aragón», dins: SARASA, 2009: p. 97-134.
- BOADAS i RASET, Joan: Archivos: Planificar, Gestionar, Actuar! <http://www.girona.cat/sgdap/docs/Archivos_planificar.pdf> *I Congreso de Archivos en Canarias. ¿El archivo, un servicio público?* La Oliva (Fuerteventura), 2006.
- BOHIGAS, Jordi – MIRAMBELL, Enric – PRAT, Enric – VILA, Pep (2009): «La crònica de l'argenter Miquel Feu sobre la guerra del Francès a Girona ciutat i comarques», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. L, p. 357-470
- BOHIGAS, Jordi – MORALES, Francesc Xavier (2008): *La Guerra del Francès a la Selva: L'impacte de l'ocupació napoleònica al món rural*, Santa Coloma de Farners: Centre d'Estudis Selvatans.
- BOLÓS, Jordi – VICEDO, Enric, eds. (2009): *Poblament, territori i història rural. VI Congrés sobre Sistemes agraris, organització social i poder local (Alguair, 26 i 27 d'abril 2007)*, Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs.
- BOLÓS, Jordi (2004): *Els orígens medievals del paisatge català. L'arqueologia del paisatge com a font per a conèixer la història de Catalunya*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

- BOLÓS, Jordi (2009): «El campesinado en Cataluña en el siglo XIII», dins: SARASA, 2009: p. 249-286.
- BOTET, Joaquim (1913-1918): «Província de Gerona», dins: CARRERAS CANDI, 1913-1918: vol. 6.
- BURGUEÑO, Jesús – LASSO DE LA VEGA, Ferran (2002): *Història del mapa municipal de Catalunya*, Barcelona: Generalitat de Catalunya – Direcció General d'Administració Local.
- BURKE, Peter, ed. (1993): *Formas de hacer historia*, Madrid: Alianza Editorial.
- CABRÉ, Míriam (1999): *Cerverí de Girona and his poetic traditions*, Londres: Tamesis.
- CANAL, J.; CARBONELL, E. (1989): *Catalunya paleolítica*, Girona: Diputació de Girona, 1989.
- CARRERAS i CANDI, Francesc, dir. (1913-1918): *Geografia general de Catalunya*, Barcelona: Editorial d'Albert Martín, 6 vols.
- Catalunya* (1989): *Catalunya Romànica. VIII. L'Empordà-I*. Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana
- Catalunya* (1990): *Catalunya romànica. Vol. 9. L'Empordà-II*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- CLARA, Josep (1986): *El federalisme a les comarques gironines. 1868-1874*, Girona: Diputació de Girona.
- CLARA, Josep (1988): *Els fills de la Llum. Els francmaçons de les comarques gironines (1881-1987)*, Figueres: Carles Vallès editor.
- CERVERÍ DE GIRONA (1988): *Lírica* (edició de Joan Coromines), Barcelona: Curial, 2 vols.
- CLARA, Josep, ed. (2003): *Excursions abans de l'excursionisme. Quatre recorreguts per terres gironines a mitjan segle XIX*, Girona: Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines – Centre de Recerca d'Història Rural – CCG Edicions.
- COMADIRA, Narcís (1987): *20 anys de pintura*, Girona: Ajuntament.
- CONSTANS, Lluís G. (1985-1993): *Diplomatari de Banyoles*, Banyoles: Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, 6 vols.
- COROMINES, Joan (1989-1996): *Onomasticon Cataloniae. Els noms de lloc i noms de persona de totes les terres de llengua catalana*, Barcelona: Curial Edicions Catalanes.
- CULLA, J.B. (1986): *El republicanisme lerrouxista a Catalunya (1901-1923)*, Barcelona: Curial
- DELGADO, Josep M., ed. (2007): *Antoni Saumell i Soler: Miscel·lània in memoriam*, Barcelona: Universitat Pompeu Fabra – Vilafranca del Penedès: Institut d'Estudis Penedesencs – Agrinova – Rius & Rius.
- DUARTE, Àngel (2004): *Història del republicanisme a Catalunya*, Vic: Eumo
- El nostre poble* (1988): *El nostre poble de pagès: Maçanet de la Selva*, Maçanet de la Selva: Taller d'Història de Maçanet de la Selva.
- Els castells* (1971): *Els castells catalans*, Barcelona: Rafael Dalmau editor, vol. 3.
- ESPADALÉ, Josep – MARTÍ, Àngela (2002): «La aplicación de maquinaria en la manufactura corchotaponera catalana del siglo XIX. Desarrollo y pervivencia del modelo en el siglo XX», comunicació presentada al Congrés *Empresas e instituições em perspectiva histórica* [Aveiro].

- ESTEVA, Lluís – PALLÍ, Lluís (1995): *Els llocs de la Vall d'Aro, Gissalis i el monestir guixolenc*, Sant Feliu de Guíxols: Amics del Museu Municipal.
- FARÍAS, Víctor (2000): «Sobre la reorganización del señorío rural y la figura del “baiulus” en la Catalunya del Noroeste de los siglos XII y XIII», *Anuario de Estudios Medievales* [Barcelona], vol. 30, n. 2, p. 887-916.
- FARÍAS, Víctor (2007): «Franqueses i altres cartes atorgades pel rei Jaume II a les viles de Pals i Peratallada (Baix Empordà)», dins: DELGADO, 2007: p. 285-296.
- FERRER GIRONÈS, Francesc (1998): *Els moviments socials a les comarques gironines*, Girona, Diputació de Girona.
- FERRER MALLOL, M. Teresa (1970-1971): «El patrimoni reial i la recuperació dels senyorius jurisdiccionals en els estats catalano-aragonesos a la fi del segle XIV», *Anuario de Estudios Medievales* [Barcelona], n. 7, p. 351-491.
- FIGUERAS, Narcís – JIMÉNEZ, M. Carme – SANTESMASES, Josep, eds. (en premsa): *Cultura i recerca local al segle XX. Dels erudits als centres d'estudis. Jornada d'estudi (Calonge, 14-15 de setembre de 2007)*, Girona: Institut Ramon Muntaner – Ateneu Popular de Calonge – Ajuntament de Calonge – Diputació de Girona.
- FIGUERAS, Narcís (1991): «La història local: qüestions pendents», *Revista de Girona* [Girona], n. 149, p. 14-15.
- FONT RIUS, Josep M. (1969): *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, Madrid-Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2 vols.
- FONTANA, Josep – UCELAY DA CAL, Enric – FRADERA, Josep M. (1985): *Reflexions metodològiques sobre la història local*, Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials.
- FONTANA, Josep (1985): «La història local: noves perspectives», dins: FONTANA-UCELAY DA CAL-FRADERA, 1985: p. 5-12.
- FORMIGA, Josep: «Els senyors directes eclesiàstics de Vidreres», *Quaderns de la Selva* [Santa Coloma de Farners], n. 14, 2002, p. 135-148.
- FRANQUESA, Francisco de P. (1856): *Flores de amistad: poesías*, Barcelona: Administración del Plus Ultra.
- FREEDMAN, Paul H. (1993): *Els orígens de la servitud pagesa a la Catalunya Medieval*, Vic: Eumo editorial.
- GARCIA, Ricard – GIFRE, Pere, ed. (2004): *127 genealogies de Fernando Viader. La memòria familiar dels propietaris gironins*, Girona: CCG Edicions – Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines – Centre de Recerca d'Història Rural de la Universitat de Girona – Consell Comarcal del Pla de l'Estany, 2004.
- GAVALDÀ, Antoni (2000): «La Causa General com a font historiogràfica per estudiar la representació franquista», dins: Narcís FIGUERAS – Antoni REYES, eds., *Guerra civil i franquisme. Seixanta anys després*, Santa Coloma de Farners, Centre d'Estudis Selvatans, p. 165-174.
- GICH, Josep – GIL, Manuel (1885): *La industria corcho-taponera*, Girona.
- GIFRE, Pere, coord. (2000): *Història de l'Alt Empordà*, Girona: Diputació de Girona.
- GIFRE, Pere (2009): *En la prehistòria dels hisendats. De senyors útils a propietaris (vegueria de Girona, 1486-1720)*, tesi doctoral inèdita, Girona: Universitat de Girona.

- GIMÉNEZ GUITED, Francisco (1862): *Guía fabril e industrial de España*, Madrid, Librería Española.
- GIRBAL, Enric Claudi (1884): *Tossa. Noticias sobre la historia, tradiciones y costumbres de esta villa y su término*, Girona, Imprenta de P. Torres, 1884.
- Girona (2009): *Girona i la guerra del francès (1808-1814)*, Girona: Ajuntament.
- GUILLERÉ, Christian, *Llibre Verd de la ciutat de Girona (1144-1533)*, Barcelona: Fundació Noguera – Ajuntament de Girona, 2000
- GUTIÉRREZ ROJAS, Ester (s. d.): *Religiosas de San José de Gerona*, Girona: Religiosas de San José de Gerona.
- HOMS, M. Mercè (2005): *El sindicat remença de 1448*, Girona: Fundació Noguera – Ajuntament de Girona.
- JIMÉNEZ SUREDA, Montserrat (2006): *Girona, 1793-1795. Guerra Gran i organització política a la Monarquia dels Borbons*. Girona: Ajuntament de Girona.
- L'espai (1989): *L'espai viscut. Col·loqui internacional d'història local*, València: Diputació de València.
- LLINÀS, Joan – MERINO, Jordi (2002): «Caulès Vell, un poble medieval», *Gavarres* [Cassà de la Selva], n. 2, p. 80-81.
- LLINÀS, Joan – MERINO, Jordi (2005) *Guia del patrimoni del Gironès*, vol. 1, Girona: Consell Comarcal de Gironès.
- LLINÀS, Joan – MALLORQUÍ, Elvis – MERINO, Jordi – MONTALBÁN, Carme (2003): *El castell de Sant Joan de Lloret*, Lloret de Mar: Ajuntament.
- LLINÀS, Joan – MALLORQUÍ, Elvis (2007): «Els castells medievals de les comarques gironines», *La Punxa* [Girona], n. 45, p. 5-52.
- LLINÀS, Joan – MERINO, Jordi – MIRÓ, M. – PALAHÍ, Lluís – SAGRERA, Jordi (1998): *La Peralada ibèrica i medieval segons l'arqueologia*, Figueres: Institut d'Estudis Empordanesos.
- MADOZ, Pascual (1985): *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España y sus posesiones de Ultramar. Artículos sobre el Principat de Catalunya, Andorra i zona de parla catalana del Regne d'Aragó*, Barcelona: Curial Edicions Catalanes.
- MAGNOU-NORTIER, Élisabeth – MAGNOU, Anne-Marie (1996): *Recueil des chartes de l'abbaye de La Grasse. Tome I (779-1119)*, París: Comité des Travaux Historiques et Scientifiques.
- MALLORQUÍ, Elvis (2000a): *El monestir de Sant Miquel de Cruïlles a l'edat mitjana. Estudi i edició dels documents (1035-1300)*, la Bisbal d'Empordà: Ajuntament.
- MALLORQUÍ, Elvis (2000b): *Les Gavarres a l'edat mitjana. Poblament i societat d'un massís del nord-est català*, Girona: CCG Edicions – Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines – Centre de Recerca d'Història Rural.
- MALLORQUÍ, Elvis, coord. (2000c): *Riudellots de la Selva*, Girona: Diputació de Girona – Caixa de Girona. (Quaderns de la Revista de Girona; 89)
- MALLORQUÍ, Elvis, coord. (2006a): *Toponímia, paisatge i cultura. Els noms de lloc des de la lingüística, la geografia i la història*, Girona: Documenta Universitaria – Associació d'Història rural de les Comarques Gironines – Centre de Recerca d'Història Rural.

- MALLORQUÍ, Elvis (2006b): «Els noms de lloc i el temps: la toponímia des de la història», dins: MALLORQUÍ, 2006a: p. 101-126.
- MALLORQUÍ, Elvis (2007): *Parròquia i societat rural al bisbat de Girona, segles XIII-XIV*, tesi doctoral inèdita, Girona: Universitat de Girona.
- MALLORQUÍ, Elvis (2008): *Històries amagades de les Gavarres*, Girona: Consorci de les Gavarres.
- MALLORQUÍ, Elvis (2009): «Els veïnats: orígens i evolució d'una demarcació territorial a l'interior de les parròquies del bisbat de Girona, segles X-XIV», dins: BOLÓS-VICEDO, 2009: p. 361-396.
- MARCET, Xavier, coord. (1991): *Actes del I Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya (Barcelona: 15-16 de novembre de 1991)*, Barcelona: L'Avenç.
- MARQUÈS, Enric (1981): *Indrets de Girona*, Girona: Ajuntament.
- MARQUÈS, Enric (1987): «Dos o tres coses sobre l'estètica del gironí Narcís Comadira, pintor», dins: COMADIRA, 1987: p. 17-18.
- MARQUÈS, Enric (1996): *L'art, la ciutat i el món*, Girona: Diputació de Girona.
- MARQUÈS, Jaume (1983): *Maçanet de la Selva*, Girona: Generalitat de Catalunya.
- MARQUÈS, Josep M. (1994): *Arxiu Diocesà de Girona. Escripures de delmes (c. 5, núms. 6 i 24)*, Girona: manuscrit inèdit.
- MARTÍ, Ramon (1997): *Col·lecció diplomàtica de la seu de Girona (817-1100)*, Barcelona: Fundació Noguera.
- MARTÍN RAMOS, José Luis, coord. (1995): *Actes del II Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya. Formes i relacions del poder local a l'època contemporània (Barcelona: 12-13 de novembre de 1993)*, Barcelona: L'Avenç.
- MARTÍNEZ, Alejandro (2008): «Els orígens del mercat i de la vila nova d'Hostalric (1242-1243)», *Acta Hostalrici* [Hostalric], n. 1, p. 5-20.
- MEDIR, Ramir (1953): *Historia del gremio corchero*, Madrid, Alhambra.
- MERCADER, Joan (1978): *Catalunya i l'Imperi Napoleònic*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MESTRE, Jesús (1994): «La historia local en Catalunya: antecedentes y situación actual», dins: AGIRREAZKUENAGA-URQUIJO, 1994: p. 13-30.
- MIQUEL, Francesc (1945): *Liber Feudorum Maior. Cartulario real que se conserva en el Archivo de la Corona de Aragón*, Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2 vols.
- MIR, Conxita (1980): *Elecciones legislativas en Lérida durante la Restauración y la II República: Geografía del voto*, Madrid: Fundación Juan March.
- Miralls (2008): *Miralls amb memòria. Fotografia i fotògrafs, Girona 1860-1940. Exposició Casa de Cultura de Girona*, Girona.
- MIRET i SANS, Joaquim (1918): *Itinerari de Jaume I el Conqueridor*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. (Edició facsimil, 2004).
- MONSALVATJE, Francesc (1889-1917): *Noticias Históricas*, Olot: Impremta de Joan Bonet, 25 vols.

- MOREU-REY, Enric (1982): *Els nostres noms de lloc*, Palma de Mallorca: Editorial Moll.
- MUNDET, Joaquim (2006): *Toponímia dels veïnats de Cassà. 1. Llebrers*, Cassà de la Selva: Ajuntament.
- MUNDET, Joaquim (2009): *Toponímia dels veïnats de Cassà. 2. Sangosta*, Cassà de la Selva: Ajuntament.
- NOLLA, Josep M. – CASAS, Josep (1984): *Carta arqueològica de les comarques de Girona*, Girona: CIAG, 1984.
- OLIVA, Jordi (1999): *El cost humà de la guerra civil a les comarques gironines: combatens morts i víctimes del material bèl·lic abandonat*, Girona: Hermes Comunicacions.
- PELLA, Josep (1883): *Historia del Ampurdán. Estudio de la civilización en las comarcas del noreste de Cataluña*, Barcelona: Luis Tasso.
- PERICH Antoni (1911-12): *Narració de los sis anys i quatre mesos que els francesos han estat en Cathalunya, contant de los primers de febrer de 1808 fins als primers de juny de 1814*, A: PELLA i FORGAS, Josep, «Unes memories de la guerra de la independència», *Boletín de la Academia de Buenas Letras*, Barcelona, 1911-12, n. 11 i 12.
- PERPINYÀ, Remei, coord. (1999): *Actes del IV Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya. Identitat local, consciència nacional i presència de l'estat (Barcelona: 12-13 de desembre de 1997)*, Barcelona: L'Avenç.
- PLA CARGOL, Joaquim (1953): *Plazas fuertes y castillos en tierras gerundenses*, Girona: Dalmau Carles Pla.
- PLA CARGOL, Joaquim (1952): *La guerra de la Independencia en Gerona y sus comarcas*, Girona-Madrid.
- PLA, Josep (1968): «Viatge a la Catalunya Vella», dins: Josep PLA, *Obres completes*, Barcelona: Destino, vol. 9.
- PLA, Josep (1976): «Tres guies», dins: Josep PLA, *Obres completes*, Barcelona: Destino, vol. 30.
- PLANAS, Ramon – PAGAROLAS, Lauerà – PUIG, Pere (2003): *L'Arxiu de la Corona d'Aragó. Un nou perfil per l'Arxiu Reial de Barcelona*, Girona: Associació d'Arxivers de Catalunya.
- PONS GURI, Josep M. (1989a): *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*, Barcelona: Fundació Noguera, 3 vols.
- PONS GURI, Josep M. (1989b): «Ordinacions del noble Ot de Montcada sobre taxació de salaris de jutges, batlles, notaris i saigs i normes processals, afectant les seves baronies a Caldes, Llagostera, Cassà, Tossa, Lloret, Caulers, Santa Seclina i Franciac», dins: PONS GURI, 1989a: vol. 1, p. 95-157.
- PONS GURI, Josep M. (1989c): «Jurisdiccions compartides a la Catalunya medieval», dins: PONS GURI, 1989a: vol. 3, p. 117-143.
- PONS GURI, Josep M. (2005): «Unes franqueses per a la vila i el port de Blanes», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia* [Barcelona], n. 26, p. 263-270.
- PONS, Margot (2002): *El fons municipal en pergami de l'antiga universitat de Lloret de Mar*, Lloret de Mar: Ajuntament.
- PRUENCA, Esteve (1995): *Diplomatari de Santa Maria d'Amer*, Barcelona: Fundació Noguera.

- PUIGBERT, Joan (2000): *El Sexenni democràtic a Girona: actituds religioses i moviment obrer (1868-1874)*, Girona, Universitat de Girona.
- PUIGVERT, Joaquim M. – PUJOL, Josep, eds. (2006): *Vilobí d'Onyar, art i societat. Els articles que han fet història*, Vilobí d'Onyar: Ajuntament.
- PUIGVERT, Joaquim M. (1988): «El desvetllament comunitari de la memòria històrica», dins: *El nostre poble*, 1988: p. 15-49.
- PUIGVERT, Xavier (1992): «La introducció del delme a la Marca d'Hispania», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia* [Barcelona], n. 13, p. 117-125.
- PUJADES, Jeroni (1831): *Crónica Universal del Principado de Cataluña*, Barcelona: Imprenta de José Torner.
- RABELLA, Joan Anton (2006): «Els noms de lloc i la llengua: la toponímia des de la lingüística», dins: MALLORQUÍ, 2006a: p. 47-68.
- RAHOLA, Carles – de PUIG, Lluís M. ed. (2007): *Girona i Napoleó: la dominació francesa a Girona i altres estudis napoleònics*, Girona: CCG i Fundació Valvi.
- RAMISA i VERDAGUER, Maties (1995). *Els catalans i el domini napoleònic (Catalunya vista pels oficials de l'exèrcit de Napoleó)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- RECLUS, Élie (2003): «Impresiones de un viaje por España. (Notas de un bloc en país de revolución) 1868», dins: CLARA, 2003: p. 111-135.
- RIPOLL, Ramon (2009): «La ciutat de Girona i la guerra del Francès: urbanisme i arquitectura», dins: *Girona*, 2009: p. 109-144.
- RIQUER, Martí de (1946): «Aspectos de la lírica de Cerverí de Girona», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. 1, p. 1-54.
- RIQUER, Martí de (1975): *Los trovadores: Historia, literatura y textos*, Barcelona: Editorial Planeta, 3 vols.
- RIU, Manuel (1975): *Excavaciones en el poblado medieval de Caules (Caldas de Malavella, Gerona)*, Excavaciones Arqueológicas en España, 88, Madrid, 1975
- RODORÉDA, Mercè (1996): «Romanyà», *Fulls de la Revista de Girona* [Girona], n. 175, p. 108-109.
- RODORÉDA, Mercè – SALES, Joan (2008): *Cartes completes (1960-1983)*, Barcelona: Club editor.
- RUIZ, Pedro (1989): «Microhistòria i història local», dins: *L'espai*, 1989: p. 71-92.
- SABATÉ, Flocel, coord. (2001): *Actes del V Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya. L'estructuració territorial de Catalunya. Els eixos cohesionadors de l'espai (Barcelona: 10 i 11 de desembre de 1999)*, Barcelona: L'Avenç.
- SAGUER, Enric (2005): *Treball agrari i reproducció econòmica. El Baix Empordà, 1850-1880*, Girona: Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines – Centre d'Estudis d'Història Rural.
- SALA, Pere (1998): «Obrador, indústria i aranzels al districte surer català (1830-1930)», *Recerques* [Barcelona], n. 37, p. 109-135.
- SALA, Pere (2003): *Manufacturas de Corcho SA (antiga Miquel & Vincke). Líder de l'exportació industrial espanyola (1900-1930)*, Palafrugell: Museu del Suro.

- SALES, Lluís (2008): *Crèdit i morositat a la Catalunya del segle XIV. El cas de la vila de Caldes de Malavella*, treball de recerca inèdit, Girona: Universitat de Girona.
- SALES, Núria (1989): «Història local, ¿quin passat, quin present, quin futur?», dins: *L'espai*, 1989: p. 29-41.
- SANTACANA, Carles, coord. (2003a): *Actes del VI Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya. Sociabilitat i àmbit local (Barcelona: 30 de novembre i 1 de desembre de 2001)*, Barcelona: L'Avenç.
- SANTACANA, Carles, coord. (2003b): *Actes del VII Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya. Identitat local i gestió de la memòria (Barcelona: 28 i 29 de novembre de 2003)*, Barcelona: L'Avenç.
- SANTAMARIA, Joan (1929): *Visions de Catalunya (Catalunya Vella - El Pla i la Costa)*, Barcelona: s.e.
- SARASA, Esteban, coord. (2009): *La sociedad en Aragón y Cataluña en el reinado de Jaime I (1213-1276)*, Saragossa: Institución Fernando el Católico.
- SERRAT, Emili (1898): «La industria corcho-taponera en la provincia de Gerona», *Asociación Literaria de Gerona. Certamen de 1897* [Girona], p. 63-90.
- SEVILLANO COLOM, Francisco (1953): *Inventario de pergaminos medievales de monasterios gerundenses*, Madrid.
- SHARPE, Jim (1993): «Historia desde abajo», dins: BURKE, 1999: p. 38-58.
- SOLÉ, Miquel (1987): «La història local: reflexió metodològica entorn al seu paper en el camp de la recerca històrica», *Terme* [Terrassa], n. 2, p. 9-14.
- SOLÉ, Miquel (1994): «Historia local y alternativas profesionales», dins: AGIRREAZKUENA-GA-URQUIJO, 1994: p. 117-132.
- SOLER, Narcís (1986): *Les indústries del Paleolític Superior en el nord de Catalunya*, tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 1986.
- SUÁREZ, Manuel, ed. (2006): *La cultura progresista en la España liberal*, Santander: Universidad de Cantabria.
- SUREDA, Marc (2008): «La història local en articles», *Revista de Girona* [Girona], n. 246, p. 95-96.
- TARRÚS, Josep *et alii* (1990): *Dòlmens i menhirs, 48 monuments megalítics del Baix Empordà, el Gironès i la Selva*, Guies de Patrimoni Comarcal, Figueres, 1990.
- TO, Lluís (1991): «Le mas catalan du XIe siècle: genèse et évolution d'une structure d'encadrement et d'asservissement de la paysannerie», *Cahiers de Civilisation Médiévale* [Poitiers], vol. 36, n. 2, p. 151-177.
- TO, Lluís (1997): *Família i hereu a la Catalunya nord-oriental (segles X-XII)*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- TO, Lluís (2000): «Servitude et mobilité paysanne: les origines de la "remença" catalane (XIIe-XIIIe siècle)», *Mélanges de l'École Française de Rome* [Roma], vol. 112, n. 2, 2000, p. 827-865.
- TREE, Matthew (2000): *CAT. Un anglès viatja per Catalunya per veure si existeix*, Barcelona: Columna, Barcelona.

- TUSELL, Josep M^a - GARCIA, Rosa M^a (2008): *Gestió de la sureda. Manual didàctic*, Santa Coloma de Farners: Consorci Forestal de Catalunya.
- UCELAY DA CAL, Enric (1985): «Història regional, història comarcal, història local», dins: FONTANA-UCELAY DA CAL-FRADERA, 1985: p. 13-26.
- UDINA, Antoni (2001): *Els testaments dels comtes de Barcelona i dels reis de la Corona d'Aragó. De Guifré Borrell a Joan II*, Barcelona: Fundació Noguera.
- UDINA, Frederic (1951): *El Archivo condal de Barcelona en los siglos IX-X. Estudio crítico de sus fondos*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- VACANI, Camillo (1823): *Storia delle campagne e degli assedi degli italiani in Spagna*, Milà,: Imperiale Regia Stamperia, vol. I.
- VILALLONGA, Mariàngela (1986): *Els arbres*, Girona: Diputació de Girona – Punt Diari / Presència.
- VILANOVA, Mercè (1986): *Atlas electoral de Catalunya durant la Segona República*, Barcelona: Fundació Jaume Bofill / Edicions La Magrana.
- ZAPATA, Santiago (2002): «Del suro a la cortiça. El ascenso de Portugal a primera potencia corchera del mundo», *Revista de Historia Industrial* [Barcelona], n. 22, p. 109-137.
- ZUCCHITELLO, Màrius (2001): «Jurisdiccions compartides. Els exemples de Tossa i Lloret de Mar», *Quaderns de la Selva* [Santa Coloma de Farners], n. 13, 2001, p. 109-140.

